KRDANTARŪPAMĀLĀ

A CONCORDANCE OF VERBAL DERIVATIVES

BY

Sastraratnakara, Kulapati

PANDIT S. RAMASUBBA SASTRI

Samskrit Education Society Teaching Centre,
Pettai

With a Preface by Dr. V. Raghavan & General Preface by
Dr. C. P. Ramaswami Aiyar

VOLUME TWO

RELEASED BY

HIS HOLINESS
JAGADGURU SRI CHANDRASEKHARENDRA
SARASVATI SANKARACHARYA SWAMIGAL
of Kanchi Kamakoti Pitha

Published by

SRI T. V. VISWANATHA AIYAR, *Secretary*

The Samskrit Education Society, Madras

14, EAST MADA STREET, MYLAPORE, MADRAS-4

1966

कृदन्तरूपमाला

मद्रपुरी-संस्कृतविद्यासमितेः कलाशालायां प्रधानाध्यापकैः
शास्त्ररत्नाकरादिबिरुदालङ्कृतैः पण्डितवर्यैः
श्रीमद्भिः श. रामसुब्रह्मण्यशास्त्रिभिः
सन्दृब्धा

श्रीमतां डा० वे. राघवार्याणां
श्रीमतां डा० चे. प. रामस्वाम्यार्याणां च
आमुखाभ्यां सहिता

द्वितीयभागात्मिका

श्रीकाञ्चीकामकोटिपीठाधीश्वरजगद्गुरुश्रीशंकराचार्यैः
श्रीचन्द्रशेखरेन्द्रसरस्वतीश्रीचरणैः
सानुग्रहं प्रकाशिता

मद्रपुरीसंस्कृतविद्यासमितिसचिवैः
श्री. ति. वे. विश्वनाथार्यैः
(14, पूर्वमाडवीथी, मद्रास्-4)
प्रकाशिता

१९६६

प्रथमावृत्तिः १९६६

© Samskrit Education Society, Madras-4

Published with the aid of
Govt. of India, Ministry of Education

Price (1)
(2)

मू "

INDIAN BOOKS CENTRE
Exporters & International Book Sellers
40/5, Shakti Nagar
Delhi-110007 (India)
Phone 7126497

श्री भारती विजयम् प्रेस्, मद्रास्-५

GENERAL PREFACE

The Samskrit Education Society is one of the latest efforts made by lovers of Sanskrit in Madras to check the erosion or elimination of Sanskrit which is imminent in the different sectors of its studies in this part of the country, notwithstanding that South India has been a stronghold of this language in the past amongst all those who prize intellectual stimulation and spiritual inspiration. The Society was started with the blessings of H. H. Sri Chandrasekharendra Sarasvati, Sankaracharya of Kanchi Kamakoti Peetha, on the occasion of the Golden Jubilee of his accession to the Peetha. I have had the pleasure and privilege of being connected with its management from the inception.

In spite of the difficulties of the present situation and the many causes demanding the help and patronage of the philanthropists, we may assert that during the short period of our existence, we have made fairly steady progress, although it is not spectacular. In Pettai, near Madras, we have a large area of land where our buildings are coming up and a Sanskrit advanced study centre is functioning. We have been concentrating in training young Pandits already qualified in one Sastra to become equipped in another Sastra. We have started a few research projects and publication schemes: a *Concordance of Verbal Derivatives*, a *New Model Sanskrit Grammar* and a *Dictionary of Indeclinables*. Another undertaking of ours is the book on *The Teaching of Sanskrit*. This and the *Concordance of Verbal Derivatives*-Part I I had the pleasure of releasing to the public last year.

The maintenance and promotion of Sanskrit study in the schools face two difficulties today, one stemming from the language formulae of the Government which is explicitly unfavourable to Sanskrit and secondly, the lack of improved methods of making its learning easy and popular. The Society may well congratulate itself in having addressed itself to the latter problem and brought out these books written by able and experienced scholars like Pt. S. Ramasubba Sastrigal and Prof. K. Rama Varma Raja. On behalf of the Society, I must also express my appreciation of the services rendered to the Society by Dr. V. Raghavan who has been in general charge of these and other research projects and publications of the Society. What he and others have been

doing in this part of the country, in the midst of all sorts of difficulties, must evoke the admiration of Sanskritists all over the country.

These and other research projects and the teaching work of the Society have been receiving assistance from the Central Sanskrit Board which deserves all praise for its efforts to rehabilitate in the country Sanskrit, the bedrock of Indian culture.

I wish all success to Sri T. V. Viswanatha Aiyar, Secretary of the Society, who has been building up the resources of the Society and managing its affairs so well. I am quite sure that the Sanskrit Education Society will ere long emerge as an active advanced Centre of a University type for Sanskrit in the South.

C. P. RAMASWAMI AIYAR
President, The Sanskrit
Education Society, Madras

PREFACE

The Samskrit Education Society, Madras, has great pleasure in placing in the hands of scholars and students of Sanskrit the second volume of their publication *Kṛdantarūpamālā*. The first volume of this work was released about a year ago by Dr. C. P. Ramaswami Aiyar, the President of the Society. It is a rare piece of good fortune to the Society, which owes its very inception to the blessings of the Acharya of Kanchi Kamakoti Pitha, that His Holiness will be sanctifying the grounds, premises and the new block of buildings of the Society by his *vijaya-yātrā* there and also, on that occasion, releasing the second volume of this large undertaking of the Society.

It is gratifying to note that this project, the Concordance of Verbal Derivatives, has been welcomed by the scholarly world; the reviews as well as the demand for the copies have been very encouraging. However, a feeling of sadness has unavoidably come into the work of the Society by reason of the unexpected demise of Sastraratnakara Kulapati Pandit S. Ramasubba Sastrigal who was the first Head of the Department of Teaching and Higher Studies at the Society. He was a distinguished traditional Pandit and the foremost scholar in *Vyākaraṇa* in the South and the availability of his services was one of the primary reasons for the Society undertaking this major long-term project. On the occasion of the release of the second volume of the work, the Society would like to place on record its deep sorrow and the sense of loss sustained by the Society in the passing away of this eminent *Paṇḍita*.

Fortunately Sri Ramasubba Sastrigal had not only compiled the greater part of the work but had also, during his stay at the Society's teaching centre, trained two younger scholars, Sri V. S. Srivatsankacharya and Sri T. K. Pranatartiharan. Both of them had already qualified themselves in *Nyāya* before they came to the Society; under Sri Ramasubba Sastrigal, they qualified themselves in *Vyākaraṇa*, in accordance with the Society's scheme to train young Pandits equipped in one *Śāstra* to become proficient in a second *Śāstra*. Both of them were, from the beginning, assisting Sri Ramasubba Sastrigal in the preparation of this Concordance and after the demise of Sri Sastrigal, have been continuing the work.

The plan of the work and the details of information furnished in the Concordance are set forth fully in the English Preface and Sanskrit Introduction to the first volume. In the present volume another two hundred and fifty roots have been dealt with.

The passing away of Sri Ramasubba Sastrigal has increased the sense of responsibility of those in the Society like the undersigned. As in the case of the first volume, Pandit Sri A. M. Srinivasachariar has been of great assistance in the checking of the material and the proofs.

It now remains for those connected with the Society to offer their respects to His Holiness and to pray that with the blessings of His Holiness not only will this work be successfully completed but the Samskrit Education Society itself, sanctified by the presence of His Holiness, develop rapidly into an institution of higher learning and advance studies in Sanskrit.

V. RAGHAVAN

उपोद्घातः

मद्रपुरीयसंस्कृतविद्यासमित्या कृदन्तरूपमाला नाम निबन्धो यो महान् संपाद्य प्रकाशयितुमूरीकृतः, तस्य प्रथमो भागः गते वत्सरे प्रकटितः, द्वितीयो भागश्चाद्य सज्जः संस्कृतविदुषां संस्कृतच्छात्राणां च पुरत उपहूियते। महदिदं भागधेयमस्यास्समितेः, यद् द्वितीयोऽयं भागः श्रीकाञ्चीकामकोटिपीठाधीश्वरैः श्रीमच्चन्द्रशेखरेन्द्रसरस्वतीश्रीचरणैः जगद्गुरुश्रीशङ्कराचार्यैः स्वकरकमलैरनुगृह्य प्रकाशं नीयते। समितिरेवैषा तेषां प्रेक्षयैव प्रसादेनैव च प्रतिष्ठिता; तस्याः संस्कृतकार्यक्रमश्च तथैव तेषामनुग्रहबलेनैव स्वीयमुत्तरोत्तरं विकासमाशंसमानः प्रचलति।

संमोदोऽयमद्य समितेः किञ्चिदिव शोकानुविद्धः। यदत्र समुपक्रान्तस्य पाठनादिकार्यस्य आध्यक्ष्ये ये नियुक्ताः शास्त्ररत्नाकर-कुलपति-बिरुदाङ्किताः पण्डितवर्याः श. रामसुब्बाशास्त्रिणः ते नचिरात् कीर्तिशेषा अभवन्निति। ते हि दक्षिणभारते न केवलं प्रमुखाः पण्डिता आसन्, परंतु व्याकरणशास्त्रे प्रथमे विद्वांसश्च व्यराजन्। तेषामनितरसाधारणीं व्याकरणे प्रतिष्ठामालम्ब्यैव समित्यानया कृदन्तरूपमालारूपः कार्यभारः स्वीकृतः। अस्य ग्रन्थस्य अर्धाधिको भागः तैरेव सङ्कलितः। यौ तदन्तिक एवाधीतव्याकरणौ श्री-श्रीवत्साङ्काचार्य-प्रणतार्तिहरनामानौ तरुणपण्डितौ कार्येऽस्मिन् आदित एव तेषां साह्ये व्यापृतौ, ताभ्यां ग्रन्थोऽयमाचार्यदर्शितमार्गेण क्रियमाणः यथाक्रमं परिपूरयिष्यते। 'कृदन्तरूपमाला'-ग्रन्थस्य रचनाप्रकारः पूर्वं प्रकाशितस्य प्रथमभागस्य उपोद्घाते स्पष्टीकृत इति नाध तद्विषये किमपि वक्तव्यमपेक्ष्यते।

श्रीरामसुब्बाशास्त्रिणां तिरोभावेन कार्येऽस्मिन् अधिको भारोऽस्मादृशेषु निपतितः। रूपफक्किका-उदाहरण-सूचिकादिपरीक्षायां मुद्रापत्रशोधने चास्माकं सहायभूतेभ्यः पण्डित- अ. मु. श्रीनिवासाचार्येभ्यः धन्यवादाः समर्प्यन्ते। अन्तत इदमेवावशिष्यते प्रार्थयितुम्—येषां प्रत्यक्षशङ्कराणामाचार्याणामनुग्रहबलेन समितिरियं, तन्निर्वाहकाश्च संस्कृतसेवायामस्यां प्रवृत्ताः, त एव यथा न केवलं ग्रन्थ एषः, परंतु समितेरन्येऽप्यध्यापनप्रकाशनादिकार्यकलापाश्च परिपूर्तिं समृद्धिं च प्राप्स्यन्ति तथा अनुगृह्णन्त्विति।

वे. राघवः

(251) " कृप दौर्बल्ये " (X-चुरादिः-1870. अक. सेट्. उभ.) अदन्तः ।

' कल्पते शपि सामर्थ्ये, कल्पयत्यवकल्कने ।
अदन्तस्य कृपेर्णौ तु दौर्बल्ये कृपयेदिति ॥ ' (श्लो. 135) इति देवः ।

[1]कृपकः[A]-पिका,	[2]चिकृपयिषकः-षिका ;
कृपयिता-त्री,	चिकृपयिषिता-त्री ;
कृपयन्-न्ती,	चिकृपयिषन्-न्ती ;
कृपयिष्यन्-न्ती-ती,	चिकृपयिषिष्यन्-न्ती-ती ;
कृपयमाणः,	चिकृपयिषमाणः ;
कृपयिष्यमाणः,	चिकृपयिषिष्यमाणः ;
कृप्- कृपौ- कृपः ;	—
कृपितम्-तः,	चिकृपयिषितः-तवान् ;
कृपः,	चिकृपयिषुः ;
कृपयितव्यम् ,	चिकृपयिषितव्यम् ;
कृपणीयम् ,	चिकृपयिषणीयम् ;
कृप्यम् ,	चिकृपयिष्यम् ;
ईषत्कृपः-दुष्कृपः-सुकृपः ;	—
कृप्यमाणः,	चिकृपयिष्यमाणः ;
कृपः,	चिकृपयिषः ;
कृपयितुम् ,	चिकृपयिषितुम् ;
कृपणा,	चिकृपयिषा ;
कृपणम् ,	चिकृपयिषणम् ;
कृपयित्वा,	चिकृपयिषित्वा ;
[3]प्रकृपय्य,	प्रचिकृपयिष्य ;

1. अदन्तत्वेनातो लोपस्य स्थानिवद्भावात् लघूपधगुणो न ।
2. ण्यन्तात् सनि णेरयादेशः । अनेकाच्त्वात् यङ् न ।
3. 'ल्यपि लघुपूर्वात्' (6-4-56) इति णेरयादेशः ।

A. 'चहकमहितं नन्दं बद्ध्वाऽस्य सारयतो धनं
हरत **कृपक**स्यारेस्तातं हत श्रथयत्तमम् ॥' धा. का. 3-54.

कृपम् २, कृपयित्वा २, } चिकृपयिषम् २; चिकृपयिषित्वा २. }

(252) "कृपू सामर्थ्ये" (I-भ्वादिः-762-अक. वेट्. आत्म.) वृतादिः।

सामर्थ्यम्=शक्तिः, योग्यता वा।

'कल्पते शपि सामर्थ्ये, कल्पयत्यवकल्कने।
अदन्तस्य कृपेर्णौ तु दौर्बल्ये कृपयेदिति॥' (श्लो. 135) इति देवः।

[1]कल्पकः-ल्पिका, कल्पकः-ल्पिका, [2]चिकृल्पिसकः-ल्पिसका, [3]चलीकृल्पकः-ल्पिका;
[4]कल्पिता-कल्प्ता-त्री, कल्पयिता-त्री, चिकृल्पिसिता-त्री, चलीकृल्पिता-त्री;
— कल्पयन्-न्ती, [5]चिकृल्पिसन्-न्ती; —
[6]कल्प्स्यन्-न्ती-ती, कल्पयिष्यन्-न्ती-ती, चिकृल्पिसिष्यन्-न्ती-ती; —
कल्पमानः, कल्पयमानः, [7]चिकल्पिषमाणः-चिकृल्पिसमानः, चलीकृल्प्यमानः;
कल्पिष्यमाणः, कल्प्स्यमानः } कल्पयिष्यमाणः, चिकल्पिषिष्यमाणः, चिकृल्पिसिष्यमाणः } चलीकृल्पिष्यमाणः;
सुकृल्पृ-सुकृल्पौ-सुकृल्पः; — — —

---

1. 'कृपो रो लः' (8-2-18) इति लत्वम्।
2. ऊदिल्लक्षणमिड्विकल्पं बाधित्वा, 'तासि च **कृल्पः**' (7-2-60) इति नित्यमिण्णिषेधः। 'हलन्ताच्च' (1-2-10) इति सनः कित्त्वान्न गुणः। यद्यपि **धातुरूपप्रकाशिकायां** अस्माद् धातोः सन्नन्तात् तव्यदादिषु '**चिकल्पिषितव्यम् चिकृल्पिसितव्यम्**' इति वैकल्पिकेड्घटितानि रूपाणि प्रदर्शितानि; तथापि 'तासि च **कृल्पः**' (7-2-60) इत्यत्र 'परस्मैपदेषु' इत्यनुवर्तमानस्य पदस्य 'तङानयोरभावे' इत्यर्थकतया नित्यमिण्णिषेधेन भाव्यम्। 'स्वरतिसूति—' (7-2-44) इत्यादिना प्राप्तं वैकल्पिकेडागमं 'तासि च **कृल्पः**' (7-2-60) इति निषेधः बाधत एवेति, इडभावघटितरूपमेव साधु—इति प्रतिभाति। एवं सन्नन्ते सर्वत्र ज्ञेयम्।
3. 'रीगृदुपधस्य च' (7-4-90) इति अभ्यासस्य रीगागमः। उभयत्र लत्वम्।
4. 'स्वरतिसूतिसूयतिधूञूदितो वा' (7-2-44) इति ऊदित्त्वादिड्विकल्पः।
5. 'लुटि च **कृल्पः**' (1-3-93) इति परस्मैपदविकल्पः।
6. 'लुटि च **कृल्पः**' (1-3-93) इति स्यप्रत्यये विवक्षिते परस्मैपदविकल्पः।
7. 'तासि च **कृल्पः**' (7 2-60) इत्यत्र 'परस्मैपदेषु' इत्यस्य, 'तङानयोरभावे' इत्यर्थकत्वात्, अत्र 'स्वरतिसूति—' (7-2-44) इत्यादिना इड्विकल्पः। एवं सन्नन्तात् यक्यपि ज्ञेयम्।

[1]कृल्पम्[A]-कृल्पः-कृल्पवान्, कल्पितः, चिकृल्पितः, चलीकृल्पितः-तवान्;
[2]कृल्पः, [3]कल्पनः, कल्पः, चिकृल्पिसुः, चलीकृल्पः;
कल्पितव्यम्-कृल्पव्यम्, कल्पयितव्यम्, चिकृल्पिसितव्यम्, चलीकृल्पितव्यम्;
कल्पनीयम्, कल्पनीयम्, चिकृल्पिसनीयम्, चलीकृल्पनीयम्;
[4]कल्प्यम्, कल्प्यम्, चिकृल्पिस्यम्, चलीकृल्प्यम्;
ईषत्कल्पः-दुष्कल्पः-सुकल्पः; — — —
कृल्प्यमानः, कल्प्यमानः, चिकृल्पिस्यमानः-चिकल्पिष्यमाणः, चलीकृल्प्यमानः;
कल्पः विकल्पः, कल्पः, चिकृल्पिसः, चलीकृल्पः;
कल्पितुम्-कल्प्तुम्, कल्पयितुम्, चिकृल्पिसितुम्, चलीकृल्पितुम्;
कृल्पिः, कल्पना, चिकृल्पिसा, चलीकृल्पा;
कल्पनम्, कल्पनम्, चिकृल्पिसनम्, चलीकृल्पनम्;
[5]कल्पित्वा-कृल्प्त्वा, कल्पयित्वा, चिकृल्पिसित्वा, चलीकृल्पित्वा;
प्रकृल्प्य, प्रकल्प्य, प्रचिकृल्पिस्य, प्रचलीकृल्प्य;
कल्पम् २, कल्पम् २, } चिकृल्पिसम् २, }
कल्पित्वा-कृल्प्त्वा २, कल्पयित्वा, २, } चिकृल्पिसित्वा २, }
[6]कृपणः. चलीकृल्पम् २; }
चलीकृल्पित्वा २; }

(253) "कृवि हिंसाकरणयोश्च" (I-भ्वादिः-598. सक. सेट्. पर.)

चकारात् गतावपि।

---

1. ऊदित्त्वादिटो वैकल्पिकत्वेन, 'यस्य विभाषा' (7-2-15) इति निष्ठायामिण्णिषेधः।
2. 'इगुपधज्ञा—' (3-1-135) इति कर्तरि कः।
3. 'अनुदात्तेतश्च हलादेः' (3-2-149) इति तच्छीलादिषु कर्तृषु युच्।
4. 'ऋदुपधाच्चाकृल्पि—' (3-1-110) इति पर्युदासात् ण्यत्प्रत्यय एव।
5. इट्पक्षे, 'न क्त्वा सेट्' (1-2-18) इति कित्त्वनिषेधाद् गुणः।
6. बाहुलकादौणादिके क्युन्प्रत्ययेऽनादेशे रूपम्। कित्त्वान्न गुणः। किञ्चिदपि यो न ददाति स एवमुच्यते।

A. 'अशर्धनैर्गोपकुलैस्सहासौ ययौ कृशास्यन्दमुकूलतमोदैः॥' धा-का. 2-3.

[1]कृण्वकः, [2]कृण्वकः-ण्विका, चिकृण्विषकः-षिका, [3]चरीकृण्वकः-ण्विका ;
कृण्विता-त्री, कृण्वयिता-त्री, चिकृण्विषिता-त्री, चरीकृण्विता-त्री ;
[4]कृण्वन्[A]-न्ती, कृण्वयन्-न्ती, चिकृण्विषन्-न्ती ; —
कृण्विष्यन्-न्ती-ती, कृण्वयिष्यन्-न्ती-ती, चिकृण्विषिष्यन्-न्ती-ती ; —
कृण्वयमानः, कृण्वयिष्यमाणः, चरीकृण्व्यमानः, चरीकृण्विष्यमाणः ;
[5]कृणूः-कृण्वौ-कृण्वः ; — — —
कृण्वितम्-तः, कृण्वितः, चिकृण्विषितः, चरीकृण्वितः-तवान् ;
कृण्वः, कृण्वः, चिकृण्विषुः, चरीकृण्वः ;
कृण्वितव्यम्, कृण्वयितव्यम्, चिकृण्विषितव्यम्, चरीकृण्वितव्यम् ;
कृण्वनीयम्, कृण्वनीयम्, चिकृण्विषणीयम्, चरीकृण्वनीयम् ;
कृण्व्यम्, कृण्व्यम्, चिकृण्विष्यम्, चरीकृण्व्यम् ;
ईषत्कृण्वः-दुष्कृण्वः-सुकृण्वः ; — —
कृण्व्यमानः, कृण्व्यमानः, चिकृण्विष्यमाणः, चरीकृण्व्यमानः ;
कृण्वः, कृण्वः, चिकृण्विषः, चरीकृण्वः ;
कृण्वितुम्, कृण्वयितुम्, चिकृण्विषितुम्, चरीकृण्वितुम् ;
[6]कृण्वा, कृण्वना, चिकृण्विषा, चरीकृण्वा ;
कृण्वनम्, कृण्वनम्, चिकृण्विषणम्, चरीकृण्वनम् ;
कृण्वित्वा, कृण्वयित्वा, चिकृण्विषित्वा, चरीकृण्वित्वा ;
प्रकृण्व्य, प्रकृण्व्य, प्रचिकृण्विष्य, सञ्चरीकृण्व्य ;
कृण्वम् २, } कृण्वम् २, } चिकृण्विषम् २, } चरीकृण्वम् २;
कृण्वित्वा २, } कृण्वयित्वा २, } चिकृण्विषित्वा २, } चरीकृण्वित्वा २. }

---

1. 'इदितो नुम् धातोः' (7-1-58) इति नुम्। 'ऋवर्णान्नस्य —' (वा. 8-4-1) इति णत्वम्।
2. 'णेरनिटि' (6-4-51) इति णिलोपः।
3. 'रीगृत्वत इति वाच्यम्' (वा. 7-4-90) इति अभ्यासस्य रीगागमः।
4. 'धिन्विकृण्व्योरच' (3-1-80) इत्युप्रत्ययसन्नियोगेन प्रकृतेरकारादेशः। 'अतो लोपः' (6-4-48) इति लोपः। यण्।
5. क्विपि, वकारस्य 'च्छ्वोः शूडनुनासिके च' (6-4-19) इति ऊठ्।
6. 'गुरोश्च हलः' (3-3-103) इत्यप्रत्ययः।

A. '**कृण्वन्त**माश्चर्यगतीरमूतिदं जगन्त्यवन्तं त्रिदशोपधावितम् ॥' धा. का. 1-76.

(254) "**कृश तनूकरणे**" (IV-दिवादिः-1227. अक. सेट्. पर.)

कर्शकः-र्शिका, कर्शकः-र्शिका, चिकर्शिषकः-षिका, [1]चरीकृशकः-शिका ;
[2]कर्शिता-त्री, कर्शयिता-त्री, चिकर्शिषिता-त्री, चरीकृशिता-त्री ;
[3]कृश्यन्-न्ती, कर्शयन्-न्ती, चिकर्शिषन्-न्ती ; —
कर्शिष्यन्-न्ती-ती, कर्शयिष्यन्-न्ती ती, चिकर्शिषिष्यन्-न्ती-ती ; —
[4]व्यतिकृश्यमानः, कर्शयमानः, — चरीकृश्यमानः ;
व्यतिकर्शिष्यमाणः, कर्शयिष्यमाणः, — चरीकृशिष्यमाणः ;
[5]कृट्-कृड्-कृशौ-कृशः ; — [चरीकृशितः-तवान् ;
[6]कृशः,[A] प्रकृशितः, [7]कृशितवान्, [8]परिकृशः, कर्शितः, चिकर्शिषितः,
कृशः, कर्शः, चिकर्शिषुः, चरीकृशः ;
कर्शितव्यम्, कर्शयितव्यम्, चिकर्शिषितव्यम्, चरीकृशितव्यम् ;
कर्शनीयम्, कर्शनीयम्, चिकर्शिषणीयम्, चरीकृशनीयम् ;
[9]कृश्यम्, कर्श्यम्, चिकर्शिष्यम्, चरीकृश्यम् ;
ईषत्कर्शः-दुष्कर्शः-सुकर्शः ; — —
कृश्यमानः, कर्श्यमानः, चिकर्शिष्यमाणः, चरीकृश्यमानः ;

---

1. 'रीगृदुपधस्य च' (7-4-90) इत्यभ्यासस्य रीक्। अल्लोपस्य स्थानिवद्भावात् लघूपधगुणो न। एवं यङन्ते सर्वत्र ज्ञेयम्।
2. 'पुगन्तलघूपधस्य च' (7-3-86) इति गुणः।
3. '**दिवादिभ्यः** श्यन्' (3-1-69) इति श्यन्। श्यनः 'सार्वधातुकमपित्' (1-2-4) इति ङिद्वद्भावात् अङ्गस्य गुणो न।
4. 'कर्तरि कर्मव्यतीहारे' (1-3-14) इति शानच्।
5. 'व्रश्चभ्रस्ज—' (8-2-36) इत्यादिना षत्वम्। जश्त्वम्। चर्त्वविकल्पः।
6. 'अनुपसर्गात् फुल्लक्षीबकृशोल्लाघाः' (8-2-55) इति अनुपसृष्टाद्धातोः निष्ठातकारस्य लोपः, इडभावश्च निपातितः। सोपसर्गात् तु **प्रकृशित** इत्येव।
7. 'अनुपसर्गात्—' (8-2-55) इत्येतत् क्तवतौ नेष्यते। तेन एवं रूपम्।
8. **कृश**धात्वर्थक्रियानिरूपितोपसर्गत्वाभावात् परेः, परिगतः कृशं—**परिकृशः** इति प्रादिसमासः। तेन, 'अनुपसर्गात्—' (8-2-55) इति निषेधो न शङ्क्यः। परेः **कृश**धात्वर्थक्रियानिरूपितोपसर्गत्वं नास्तीत्यर्थः।
9. 'ऋदुपधात्—' (3-1-110) इति क्यप्।

A. 'मुस्तामोष्णमसः किटिस्त्वमसमो लुठचन् खलानोकसः
मूरगद्भ्रंशनवर्शका**कृश**दयस्तृष्णाहरो हृष्य मे ॥' धा. का. 2-66.

कर्शः,	कर्शः,	चिकर्शिषः,	चरीकृशः ;
कर्शितुम्,	कर्शयितुम्,	चिकर्शिषितुम्,	चरीकृशितुम् ;
कृष्टिः,	कर्शना,	चिकर्शिषा,	चरीकृशा ;
कर्शनम्,	कर्शनम्,	चिकर्शिषणम्,	चरीकृशनम् ;
[1]कृशित्वा-कर्शित्वा,	कर्शयित्वा,	चिकर्शिषित्वा,	चरीकृशित्वा ;
परिकृश्य,	प्रकर्श्य,	प्रचिकर्शिष्य,	सञ्चरीकृश्य ;

कर्शम् २, कृशित्वा २, कर्शित्वा २, } कर्शम् २, कर्शयित्वा २. } चिकर्शिषम् २, चिकर्शिषित्वा २, } चरीकृशम् २; चरीकृशित्वा २. }

(255) "कृष विलेखने" (I-भ्वादिः-990. सक. अनि. पर.)

विलेखनम्=आकर्षणम्। हलोत्किरणमिति **क्षीरस्वामी**।

'कर्षत्याकर्षणे, शे तु कृषते कृषतीत्युभे।' (श्लो. 178) इति **देवः**।

कर्षकः-र्षिका, कर्षकः-र्षिका, [2]चिकृक्षकः-क्षिका, चरीकृषकः-षिका ;
[3]क्रष्टा-कर्ष्टा-ष्ट्री, कर्षयिता-त्री, चिकृक्षिता-त्री, चरीकृषिता-त्री ;
कर्षन्-न्ती, कर्षयन्-न्ती, चिकृक्षन्-न्ती ; —
क्रक्ष्यन्-कर्क्ष्यन्-न्ती-ती, कर्षयिष्यन्-न्ती-ती, चिकृक्षिष्यन्-न्ती-ती ;
[4]व्यतिकर्षमाणः, कर्षयमाणः, — चरीकृष्यमाणः ;
व्यतिक्रक्ष्यमाणः व्यतिकर्क्ष्यमाणः, कर्षयिष्यमाणः, — चरीकृषिष्यमाणः ;
कृट्-कृड्-कृषौ-कृषः ; — —
कृष्टः-ष्टम्-ष्टवान्, कर्षितः, चिकृक्षितः, चरीकृषितः-तवान् ;

---

1. 'तृषिमृषिकृशेः काश्यपस्य' (1-2-25) इति क्त्वायाःकित्त्वं वा। 'न क्त्वा सेट्' (1-2-18) इत्यस्यापवादः।
2. 'हलन्ताच्च' (1-2-10) इति सनः कित्त्वम्। 'षढोः कः सि' (8-2-41) इति कः। सनः कित्त्वात्, अभ्यासविधायके 'अकिति' इत्युक्तेः अभ्यासो न। एवं सन्नन्ते सर्वत्र ज्ञेयम्।
3. 'अनुदात्तस्य चर्दुपधस्यान्यतरस्याम्' (6-1-59) इत्यङ्गस्याभ्यासः। यण्।
4. 'कर्तरि कर्मव्यतीहारे' (1-3-14) इति शानच्।

[1]कृषः-कर्षः, [2]अमन्दकर्षी,[A] कर्षः, [3]सङ्कर्षणः, चिकृक्षुः, चरीकृषः ;
क्रष्टव्यम्-कर्ष्टव्यम्, कर्षयितव्यम्, चिकृक्षितव्यम्, चरीकृषितव्यम् ;
कर्षणीयम्, कर्षणीयम्, चिकृक्षणीयम्, चरीकृषणीयम् ;
[4]कृष्यम्, कर्ष्यम्, चिकृक्ष्यम्, चरीकृष्यम् ;
ईषत्कर्षः-दुष्कर्षः-सुकर्षः ; — —
कृष्यमाणः, कर्ष्यमाणः, चिकृक्ष्यमाणः, चरीकृष्यमाणः ;
कर्षः, निष्कर्षः, कर्षः, चिकृक्षः, चरीकृषः ;
क्रष्टुम्-कर्ष्टुम्, कर्षयितुम्, चिकृक्षितुम्, चरीकृषितुम् ;
कृष्टिः, [5]कृषिः, कर्षणा, चिकृक्षा, चरीकृषा ;
कर्षणम्, कर्षणम्, चिकृक्षणम्, चरीकृषणम् ;
कृष्ट्वा, कर्षयित्वा, चिकृक्षित्वा, चरीकृषित्वा ;
विकृष्य-आकृष्य, सङ्कर्ष्य, सञ्चिकृक्ष्य, सञ्चरीकृष्य ;
[6]पाण्युपकर्षं-पाणावुपकर्षं-पाणिनोपकर्षं (धानाः संगृह्णाति) ;
[7]द्व्यङ्गुलोत्कर्षं [इक्षुखण्डं च्छिनत्ति], द्व्यङ्गुलेनोत्कर्षं[वा]द्व्यङ्गुले उत्कर्षं,

कर्षम् २, कृष्ट्वा २, } कर्षम् २, कर्षयित्वा २, } चिकृक्षम् २, चिकृक्षित्वा २, } चरीकृषम् २ ; चरीकृषित्वा २. }

[8]कृष्णः,[B]

---

1. पचादिषु (3-1-134) पाठात् 'कर्षः' इति **क्षीरतरङ्गिणी**। इगुपधलक्षणे (3-1-135) कप्रत्यये 'कृषः' इति **माधवधातुवृत्तौ**।
2. 'सुप्यजातौ णिनिस्ताच्छील्ये' (3-2-78) इति णिनिः।
3. नन्द्यादिपाठात् (3-1-134) ण्यन्ताम् कर्तरि ल्युः।
4. 'ऋदुपधात्—' (3-1-110) इति क्यप्।
5. 'इक् कृष्यादिभ्यः' (वा. 3-3-108) इति भावे इक् प्रत्ययः।
6. 'सप्तम्यां चोपपीडरुधकर्षः' (3-4-49) इति णमुल्। 'तृतीयाप्रभृतीन्यन्यतरस्याम्' (2-2-21) इति समासविकल्पः।
7. 'प्रमाणे च' (3-4-51) इति णमुल्। पूर्ववत् समासविकल्पः।
8. औणादिकः [द.उ. 5-37] नक् प्रत्ययः। 'रषाभ्यां नो णः समानपदे' (8-4-1) इति णत्वम्। भक्तानामार्तिं कर्षतीति **कृष्णः** इति व्युत्पत्तिः।

A. 'तान् लक्ष्मणः सन्नतवामजङ्घो जघान शुद्धेषुरमन्दकर्षी॥' भ-का. 2-31.

B. 'कृत्वा स कृत्यं दशनांशुगौरं कृष्णं ययौ दैत्यनिदाघमेघम्॥' धा. का. 2-40.

(256) "**कृष विलेखने**" (VI-तुदादिः-1286. सक. अनि. उभ.)

'कर्षत्याकर्षणे, शे तु कृषते कृषतीत्युभे।' (श्लो. 178) इति **देवः**।

कर्षकः-र्षिका, कर्षकः-र्षिका, चिकृक्षकः-क्षिका, चरीकृषकः-षिका; इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिककृषधातुवत् (255) ज्ञेयानि। [1]कृषन्[A]-न्ती-ती, [2]कृक्ष्यन्-कर्क्ष्यन्-न्ती-ती, कृषमाणः, इति रूपाणीति विशेषः। 'सप्तम्यां चोपपीडरुधकर्षः' (3-4-49) इति णमुलस्य धातोर्न; तत्र सूत्रे शपा निर्देशात् इति **न्यासकारधातुवृत्तिकारादयः**। **क्षीरस्वामी** तु उभयोरपि ग्रहणं मन्यते।

(257) "**कॄ विक्षेपे**" (VI-तुदादिः-1409. सक. सेट्. पर. **किरादिः**।)

'कृणन् कृणीते हिंसायाम्, विक्षेपे किरतीति शे॥' (श्लो. 39) इति **देवः**। [3]कारकः-रिका, कारकः-रिका, [4]चिकरिषकः-षिका, [5]चेकिरकः-रिका; [6]करिता-करीता-त्री, कारयिता-त्री, चिकरिषिता-त्री, चेकिरिता-त्री;

---

1. 'तुदादिभ्यः शः' (3-1-77) इति शः विकरणप्रत्ययः। शस्य ङिद्वद्भावात् अङ्गस्य गुणो न। स्त्रियाम्, 'आच्छीनद्योर्नुम्' (7-1-80) इति नुम् विकल्पेन।
2. 'अनुदात्तस्य च ऋदुपधस्यान्यतरस्याम्' (6-1-59) इति अकिति झलादौ प्रत्यये अमागमः सर्वत्र विकल्पेन।
3. 'इत्वोत्त्वाभ्यां गुणवृद्धी विप्रतिषेधेन' (वा. 7-1-102) इति वचनात् इत्वं बाधित्वा वृद्धिः। 'उरण् रपरः' (1-1-51) इति रपरत्वम्।
4. 'इट् सनि वा' (7-2-41) इति प्राप्ते वैकल्पिकमिटं बाधित्वा, '**किरश्च** पञ्चभ्यः' (7-2-75) इति नित्यमिट्। 'अत्रेटो दीर्घो नेष्टः' (वा. 7-2-75) इति दीर्घो न। **भागवृत्तिकारस्तु** दीर्घविकल्पं सन्नन्तेऽपि ब्रूते—इति **माधवधातुवृत्तिः**। तदानीं '**चिकरीषकः**—' इत्यादीनि रूपाण्यपि सर्वत्र सन्नन्ते ज्ञेयानि।
5. 'ऋत इद्धातोः' (7-1-100) इतीत्त्वम्। रपरत्वम्। द्वित्वम्। 'गुणो यङ्लुकोः' (7-4-82) इत्यभ्यासे गुणः। 'यस्य हलः' (6-4-49) इति यकारलोपः। एवं यङन्ते सर्वत्र ज्ञेयम्।
6. 'वृतो वा' (7-2-38) इति दीर्घविकल्पः। एवं तव्यदादिष्वपि बोध्यम्।

A. 'तुदन् कुचरितान् शुभे प्रणुदमान इष्टे दिशन्
प्रभृष्टपललान् क्षिपन् अरिमनिं **कृषन्** माधवः।' धा. का. 2-72.

[1]किरन्-न्ती-ती, [2]उपस्किरन् (श्वापदः), [3]प्रतिस्किरन् (श्वापदः), कारयन्-[न्ती, चिकरिषन्-न्ती; —

करिष्यन्-करीष्यन्-न्ती-ती, कारयिष्यन्-न्ती-ती, चिकरिषिष्यन्-न्ती-ती; [4]व्यतिकिरमाणः, [5]अपस्किरमाणः (वृषभो हृष्टः), अपस्किरमाणः (कुक्कुटो भक्षार्थी), अपस्किरमाणः (श्वा आश्रयार्थी), कारयमाणः, चेकीर्यमाणः, [[6]अपचेस्कीर्यमाणः;

अपस्करिष्यमाणः-अपस्करीष्यमाणः, कारयिष्यमाणः, चेकिरिष्यमाणः; [7]कीः-किरौ-किरः; — — —

[8]कीर्णम्-कीर्णः-कीर्णवान्, कारितः, चिकरिषितः, चेकिरितः-तवान्; [9]किरः, [10]विष्किरः-विकिरः, [11]विकिरम्, उत्किरः, कारः, [A]चिकरिषुः, [चेकिरः;

---

1. 'तुदादिभ्यः—' (3-1-77) इति शः विकरणप्रत्ययः। इत्वे, रपरत्वम्। 'आच्छीनद्योर्नुम्' (7-1-80) इति नुम्विकल्पः।
2. '**किरतौ** लवने' (6-1-140) इति उपपूर्वकात् सुट्।
3. 'हिंसायां प्रतेश्च' (6-1-141) इति प्रतिपूर्वकात् सुट्।
4. 'कर्तरि कर्मव्यतीहारे' (1-3-14) इति शानच्।
5. '**किरते**र्हर्षजीविकाकुलायकरणेष्विति वक्तव्यम्' (वा. 1-3-21) इति शानच्। 'अपाच्चतुष्पाच्छकुनिष्वालेखने' (6-1-142) इति सुट्। सुडपि 'हर्षजीविकाकुलायकरणेष्विति वाच्यम्' (वा. 6-1-142) इति वचनात् उक्तेष्वर्थेष्वेव। यथासंख्यम् उदाहरणेषु अर्थभेदोऽनुसन्धेयः। '**अवाच्चतुष्पात्**—' (6-1-142) इति **दाक्षिणात्यपाठ** इति **धातुरूपप्रकाशिकायां श्रीकण्ठशास्त्रिणः**।
6. 'सुट् कात् पूर्वः' (6-1-135), 'अडभ्यासव्यवायेऽपि' (6-1-136) इत्यनुवर्तमाने, 'अपाच्चतुष्पात्—' (6-1-142) इति सुट् कात् पूर्वः।
7. इत्वे, रपरत्वे, 'र्वोरुपधाया दीर्घ इकः' (8-2-76) इति दीर्घे रुत्वविसर्गौ।
8. 'श्युकः किति' (7-2-11) इतीण्निषिध्यते। इत्वे रपरत्वे च 'हलि च' (8-2-77) इति दीर्घे, 'रदाभ्यां निष्ठातो नः—' (8-2-42) इति निष्ठानत्वम्। 'षढाभ्यां नो णः—' (8-4-1) इति णत्वम्।
9. 'इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः' (3-1-135) इति कर्तरि कः। **किरः**=वराहः। 'कोलः पोत्री **किरः** किटिः।' **इत्यमरः**।
10. '**विष्किरः** शकुनि**विकिरो** वा' (6-1-150) इति विकल्पेन सुट् शकुनौ वाच्ये। यदा सुट्, तदानीं, 'परिनि**विभ्यः**—'(8-3-70) इति षत्वम्।
11. '**विष्किरः** शकुनौ वा' (6-1-150) इति सूत्रपाठमालम्ब्य **महाभाष्ये**, वाग्रहणस्य निपातनेन सम्बन्धकथनात्, '**विकिराङ्गं** च वैष्णवम्।', '**विकिरं** वैश्वदेविकम्' इत्यादिप्रयोगा अपि साधव इति ज्ञेयम्। स्पष्टमिदं **सि. कौमुद्याम्**।

A. '**वने चिकरिषो**र्वृक्षान् बलं जिगरिषुः कपेः॥' भ.का. 9-54.

करितव्यम्-करीतव्यम्, कारयितव्यम्, चिकरिषितव्यम्, चेकिरितव्यम्;
करणीयम्, कारणीयम्, चिकरिषणीयम्, चेकिरणीयम्;
[1]कार्यम्, कार्यम्, चिकरिष्यम्, चेकीर्यम्;
ईषत्करः-दुष्करः-सुकरः; — — —
कीर्यमाणः, [A]व्यतिकीर्यमाणः, कार्यमाणः, चिकरिष्यमाणः, चेकीर्यमाणः;
[2]करः, [3]अवस्करः (वर्चस्कम्)-अवकरः, [4]अपस्करः [रथाङ्गम्] अपकरः, [5]आकरः[B], [6]उत्कारः[C]-निकारो [वा धान्यस्य], उत्करः-निकरश्च [पुष्पस्य], कारः, चिकरिषः, चेकिरः;

---

1. 'ऋहलोर्ण्यत्' (3-1-124) इति ण्यत्।
2. 'ऋदोरप्' (3-3-57) इत्यप् भावे।
3. 'वर्चस्केऽवस्करः' (6-1-148) इति सुट् वर्चस्केऽभिधेये। **वर्चस्कम्**=भाण्डात् काष्ठादिना आकृष्टम् अन्नमलम्। तत्सम्बन्धात् देशोऽपि तथोच्यते। अन्यत्र **अवकर** इत्येव। **अवकरः**=सम्मार्जन्या क्षिप्ता धूलिः। 'सम्मार्जनी शोधनी स्यात्, सङ्करोऽवकरस्तया। क्षिप्ते—' **इत्यमरः**।
4. '**अपस्करो** रथाङ्गम्' (6-1-149) इति सुट्। **रथाङ्गम्**=रथावयवः, न तु चक्रम्।
5. आकीर्यन्ते धातवोऽत्रेति—**आकरः**=खनिः। 'पुंसि संज्ञायां घः प्रायेण' (3-3-118) इति संज्ञायामधिकरणे घः।
6. 'कॄ धान्ये' (3-3-30) इति, भावे कर्तृभिन्ने कारके च घञ्—धान्ये वाच्ये। '**उत्कारश्च निकारश्च** द्वौ धान्योत्क्षेपणार्थकौ।' **इत्यमरः**। '**निकारः** स्यात् परिभवे, धान्यस्योत्क्षेपणेऽपि च' इति **धरणिकोशः**। धान्यभिन्नविषयके त्वर्थे **उत्करः, निकरः** इत्यवेव।

A. 'सरित्प्रवाहैर्व्यतिकीर्यमाणैः सङ्कल्पयोनेरिव शिल्पभेदैः।
पश्य प्रिये त्वं परिवृत्य किञ्चिद् दिव्योपमान् जानपदान् विशेषान्॥'
यादवाभ्युदये 18-74.

B. 'देहवश्चनतुण्डाग्रं तं विलोक्याशुभाकरम्।
पापगोचरमात्मानमशोचन् वानरा मुहुः॥' भ.का. 7-80.

C. 'सदोद्गारसुगन्धीनां फलानामलमाशिताः।
उत्कारेषु च धान्यानामनभीष्टपरिग्रहाः॥' भ.का. 7-38.

करितुम्-करीतुम्, कारयितुम्, चिकरिषितुम्, चेकिरितुम्;
[1]कीर्णिः, कारणा, चिकरिषा, चेकिरा;
करणम्, कारणम्, चिकरिषणम्, चेकिरणम्;
[2]कीर्त्वा, कारयित्वा, चिकरिषित्वा, चेकिरित्वा;
विकीर्य, विकार्य, विचिकरिष्य, विचेकीर्य;

कारम् २, [3]उपस्कारं कीर्त्वा २, [मद्रका लुनन्ति] } कारम् २, कारयित्वा २, } चिकरिषम् २, चिकरिषित्वा २, } चेकिरम् २; चेकिरित्वा २; }

[4]किरीटम्, [5]किरणः, [6]कर्णः, [7]करुणा, [8]करभः, [9]करीरम्, [10]करीषम्.

(258) "कॄञ् हिंसायाम्" (IX-क्र्यादिः-1485. सक. सेट्. उभ.) प्वादिः, ल्वादिश्च।

'कृणन् कृणीते हिंसायाम्, विक्षेपे किरतीति शे।' (श्लो. 39) इति **देवः**।

---

1. '**ऋत्व्यादिभ्यः** क्तिन् निष्ठावद् वाच्यः' (वा. 8-2-44) इति क्तिनस्तकारस्य नकारः।
2. 'श्रयुकः किति' (7-2-11) इतीण्निषेधः।
3. '**किरतौ** लवने' (6-1-140) इति **किरति**सामान्ये विहितोऽपि सुट् 'णमुलत्र वक्तव्यः' इति **काशिका**वचनात् णमुल्येव, इति पक्षमवलम्ब्यात्र णमुलन्तं रूपं लिखितम्।
4. औणादिके [द. उ.5-3] कीटन् प्रत्यये रूपम्। **किरीटम्**=मुकुटम्।
5. औणादिके [द. उ. 5-26] क्युप्रत्ययेऽनादेशः। **किरणः**=रश्मिः।
6. औणादिकः [द. उ. 5-42] नप्रत्ययान्तः। **कर्णः**=श्रोत्रम्।
7. 'कृवृतृदारिभ्य उनन्' [द. उ. 5-52] इत्युनन्प्रत्ययः। **करुणः**=शोचनीयः। **करुणा**=कृपा।
8. औणादिके [द. उ. 7-18] अभच् प्रत्यये रूपम्। **करभः**=त्रिवर्ष उष्ट्रः। 'मणिबन्धादाकनिष्ठं करस्य **करभो** बहिः' **इत्यमरः**।
9. औणादिके [द. उ. 8-72] ईरन् प्रत्यये रूपम्। **करीरम्**=वृक्षः।
10. 'कृतॄभ्यामीषन्' [द. उ. 9-9] इति ईषन् प्रत्ययः। **करीषम्**=गोमयविकारः।

[1]कारकः-रिका, कारकः-रिका, [2]चिकरीषकः-चिकरिषकः-[3]चिकीर्षकः-र्षिका,
[[4]चेकिरकः-रिका ;

[5]करीता-करिता-त्री, कारयिता-त्री, चिकरीषिता-चिकरिषिता-चिकीर्षिता-त्री,
[चेकिरिता-त्री ;

[6]कृणन्-ती, कारयन्-न्ती, चिकरीषन्-चिकरिषन्-चिकीर्षन्-न्ती ; — —
करीष्यन्-करिष्यन्-न्ती-ती, कारयिष्यन्-न्ती-ती, चिकरीषिष्यन्-चिकरि-
[षिष्यन्-चिकीर्षिष्यन्-न्ती-ती ; —

कृणानः, कारयमाणः, चिकरीषमाणः-चिकरिषमाणः-चिकीर्षमाणः, चेकीर्य-
[माणः ;

करीष्यमाणः-करिष्यमाणः, कारयिष्यमाणः, चिकरीषिष्यमाणः-चिकरिषिष्य-
[माणः-चिकीर्षिष्यमाणः, चेकिरिष्यमाणः ;

[7]कीः-किरौ-किरः ; — — — —

[8]कीर्णम्-कीर्णः-कीर्णवान्, कारितः, चिकरीषितः-चिकरिषितः-चिकीर्षितः,
[चेकिरितः-तवान् ;

---

1. 'इत्वोत्त्वाभ्यां गुणवृद्धी विप्रतिषेधेन' (वा. 7-1-102) इति वचनात् इत्वं बाधित्वा, 'अचो ञ्णिति' (7-2-115) इति वृद्धिः ।
2. 'इट् सनि वा' (7-2-41) इति सन इड्विकल्पः । इट्पक्षे 'वृतो वा' (7-2-38) इति दीर्घविकल्पः । एवं सर्वत्र इट्पक्षे सनि ज्ञेयम् ।
3. इडभावपक्षे, 'इको झल्' (1-2-9) इति सनः कित्त्वे, 'ऋत इद्धातोः' (7-1-100) इति इत्त्वे रपरत्वे च, 'हलि च' (8-2-77) इति दीर्घः । एवं इडभावपक्षे सनि सर्वत्र ज्ञेयम् ।
4. इत्वरपरत्वद्वित्वेषु कृतेषु 'गुणो यङ्लुकोः' (7-4-82) इत्यभ्यासे गुणः । 'यस्य हलः' (6-4-49) इति यकारलोपः । एवं सर्वत्र यङन्ते ज्ञेयम् ।
5. 'वृतो वा' (7-2-38) इति इटो दीर्घविकल्पः । एवं तव्यदादिषु च ज्ञेयम् ।
6. '**क्र्यादिभ्यः श्ना**' (3-1-81) इति श्ना विकरणप्रत्ययः । 'घ्वादीनां ह्रस्वः' (7-3-80) इति शिति परे ह्रस्वः । 'इनाऽभ्यस्तयोरातः' (6-4-112) इत्याकारलोपः । 'ऋवर्णान्नस्य णत्वं वाच्यम्' (वा. 8-4-1) इति णत्वम् । एवं '**कृणानः**' इत्यत्रापि ज्ञेयम् ।
7. इत्त्वे रपरत्वे च 'वोरुपधाया दीर्घ इकः' (8-2-76) इति दीर्घः ।
8. 'श्वयुकः कितिः' (7-2-11) इतीण्निषेधः । इत्वे रपरत्वे च 'त्वादिभ्यः' (8-2-44) इति निष्ठानत्वम् । 'रषाभ्याम्—' (8-4-1) इति णत्वम् ।

[1]किरः, कारः, चिकरीषुः-चिकरिषुः-चिकीर्षुः, [2]चेकिरः ;

करीतव्यम्-करितव्यम्, कारयितव्यम्, चिकरीषितव्यम्-चिकरिषितव्यम्-
[चिकीर्षितव्यम्, चेकिरितव्यम् ;

करणीयम्, कारणीयम्, चिकरीषणीयम् - चिकरिषणीयम्-चिकीर्षणीयम्,
चेकिरणीयम् ;

[3]कार्यम्, कार्यम्, चिकरीष्यम्-चिकरिष्यम्-चिकीर्ष्यम्, चेकीर्यम् ;

दुःषत्करः-दुष्करः-सुकरः ; — — — —

[4]करः, कारः, चिकरीषः-चिकरिषः-चिकीर्षः, चेकिरः ;

[A]करीतुम्-करितुम्, कारयितुम्, चिकरीषितुम्-चिकरिषितुम्-चिकीर्षितुम्,
[चेकिरितुम् ;

[5]कीर्णिः, [6]कारा, कारणा, चिकरीषा-चिकरिषा-चिकीर्षा, चेकिरा ;

करणम्, कारणम्, चिकरीषणम्-चिकरिषणम्-चिकीर्षणम्, चेकिरणम् ;

कीर्त्वा, कारयित्वा, चिकरीषित्वा-चिकरिषित्वा-चिकीर्षित्वा, चेकिरित्वा ;

विकीर्य, विकार्य, विचिकरीष्य-विचिकरिष्य-विचिकीर्ष्य, विचेकीर्य ;

कारम् २, कीर्त्वा २,	कारम् २, कारयित्वा २,	चिकरीषम् २, चिकरीषित्वा २,	चिकरिषम् २, चिकरिषित्वा २,
		चिकीर्षम् २, चिकीर्षित्वा २,	चेकिरम् २; चेकिरित्वा २.

---

1. 'इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः' (3-1-135) इति कर्तरि कः ।
2. यङन्तात् पचाद्यचि (3-1-134), 'यङोऽचि च' (2-4-74) इति लुक् ।
3. 'ऋहलोर्ण्यत्' (3-1-124) इति ण्यत् ।
4. 'ऋदोरप्' (3-3-57) इति भावेऽप् ।
5. '**ऋत्वादिभ्यः** क्तिन् निष्ठावद् वाच्यः' (वा. 8-2-44) इति क्तिनस्तकारस्य नकारः । णत्वम् ।
6. '**कारा** बन्धने' (गणसूत्रम् 3-3-104) इति भिदादिषु पाठात् अङ् । निपातनात् वृद्धिः । ण्यन्ताद्वा अङ् ।

A. 'द्वारं पुनन् पदतलेन स लूनवैरी स्तीर्णाननं मदजलेन **करीतु**कामम् ।
नागं ददर्श पटबूर्णमुखं धुनानं कर्णौ स्फुरन्तमखिलानभिपूतरोषम् ॥' धा. का. 3-6.

(258-A) "**कृ हिंसायाम्**" (XI-क्र्यादिः-1496.सक. सेट्. पर.)

प्वादिः, ल्वादिश्च ।

कारकः-रिका, कारकः-रिका, चिकरीषकः-चिकरिषकः-चिकीर्षकः-र्षिका, चेकिरकः-रिका ; कृणन्-न्ती, इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि पूर्वोक्तकृ (258) धातुवत् ज्ञेयानि । एकस्मिन्नेव विकरणे पुनः पाठः, कर्तृगामिन्यपि क्रियाफले परस्मैपदार्थः ।

(259) "**कृत संशब्दने**" (X-चुरादिः-1654. सक. सेट्. उभ.)

संशब्दनम्=उद्घोषः ।

'कृणत्ति कृन्ततीत्येते वेष्टने च्छेदने क्रमात् ।
कीर्तयेदिति संशब्दे–' (श्लो. 94) इति **देवः** ।

[1]कीर्तकः-र्तिका, [2]कीर्तकः-र्तिका, [3]चिकीर्तयिषकः-षिका, [4]चेकीर्तकः-र्तिका ;
कीर्तयिता-त्री, कीर्तिता-त्री, चिकीर्तयिषिता-त्री, चेकीर्तिता-त्री ;
कीर्तयन्-न्ती, [5]कीर्तन्-न्ती, चिकीर्तयिषन्-न्ती ; ––
कीर्तयिष्यन्-न्ती-ती, कीर्तिष्यन्-न्ती-ती, चिकीर्तयिषिष्यन्-न्ती-ती ;
कीर्तयमानः, – चिकीर्तयिषमाणः, चेकीर्त्यमानः ;
कीर्तयिष्यमाणः, – चिकीर्तयिषिष्यमाणः, चेकीर्तिष्यमाणः ;
कीर्त्-कीर्तौ-कीर्तः ; — — —
[6]कीर्तितम्-तः, कीर्तितः, चिकीर्तयिषितः, चेकीर्तितः-तवान् ;
कीर्तः, [7]कृतः, चिकीर्तयिषुः, चेकीर्तः ;
कीर्तयितव्यम्, कीर्तितव्यम्, चिकीर्तयिषितव्यम्, चेकीर्तितव्यम् ;

1. 'उपधायाश्च' (7-1-101) इति इत्त्वम्, रपरत्वम्, 'उपधायाञ्च' (8-2-8) इति दीर्घः ।
2. 'ऋदुपधाच्च—' (3-1-110) इत्यत्र एतद्व्यावर्तकेन तपरकरणेन—णिचोऽत्र वैकल्पिकत्वं बोध्यते । अतश्शुद्धधातोरपि रूपाणि प्रदर्शितानि ।
3. ण्यन्तात् सनि रूपम् । णिजभावपक्षे शुद्धात् सनि तु '**चिकीर्तिषकः-षिक**,' इत्यादीनि रूपाणि ऊह्यानि ।
4. णिजभावपक्षे शुद्धधातोरेकाच्त्वात् हलादित्वाच्च यङन्तरूपाण्यपि लिखितानि ।
5. 'शेषात् कर्तरि परस्मैपदम्' (1-3-78) इति परस्मैपदमेव । नात्मनेपदम् ।
6. 'निष्ठायां सेटि' (6 4-52) इति णेर्लोपः ।
7. णिजभावपक्षे 'इगुपधज्ञा—' (3-1-135) इति कर्तरि कः । तेन लघूपधगुणो न ।

[1]कीर्तनीयम्, कीर्तनीयम्, चिकीर्तयिषणीयम्, चेकीर्तनीयम् ;
कीर्त्यम्, कीर्त्यम्, चिकीर्तयिष्यम्, चेकीर्त्यम् ;
ईषत्कीर्तः-दुष्कीर्तः-सुकीर्तः ; — — —
कीर्त्यमानः, कीर्त्यमानः, चिकीर्तयिष्यमाणः, चेकीर्त्यमानः ;
[2]कीर्तः, कीर्तः, चिकीर्तयिषः, चेकीर्तः ;
कीर्तयितुम्, कीर्तितुम्, चिकीर्तयिषितुम्, चेकीर्तितुम् ;
[3]कीर्तिः- [4]कीर्तना, [A]कीर्तिः, चिकीर्तयिषा, चेकीर्ता ;
कीर्तनम्, कीर्तनम्, चिकीर्तयिषणम्, चेकीर्तनम् ;
कीर्तयित्वा, कीर्तित्वा, चिकीर्तयिषित्वा, चेकीर्तित्वा ;
सङ्कीर्त्य, सङ्कीर्त्य, सञ्चिकीर्तयिष्य, सञ्चेकीर्त्य ;
कीर्तम् २, कीर्तयित्वा २, } कीर्तम् २, कीर्तित्वा २, } चिकीर्तयिषम् २, चिकीर्तयिषित्वा २, } चेकीर्तम् २; चेकीर्तित्वा २. }

(260) "**केत श्रावणे निमन्त्रणे च**"

(X-चुरादिः-1892. सक. सेट्. उभ.) **अदन्तः** ।

'कूट' इत्यस्य **पाठान्तरमिदम्** ।

श्रावणम्=समयोद्घोषणम् । निमन्त्रणम्=आज्ञा ।

केतकः-तिका, चिकेतयिषकः-षिका ;
केतयिता-त्री, चिकेतयिषिता-त्री ;
[B]केतयन्-न्ती, चिकेतयिषन्-न्ती ;
केतयिष्यन्-न्ती-ती, चिकेतयिषिष्यन्-न्ती-ती ;
केतयमानः, चिकेतयिषमाणः ;

1. 'णेरनिटि' (6-4-51) इति णिलोपः ।
2. ण्यन्तात् 'एरच्' (3-3-56) इत्यच् ।
3. 'ऊतियूतिजूतिसातिहेतिकीर्तयश्च' (3-3-97) इति युजपवादः क्तिन् निपात्यते ।
4. बाहुलकात् युजपि—इति **कालापाः**, इति **माधवीयधातुवृत्तिः** ।

A. 'जूतिमिच्छथ चेत्तूर्णं **कीर्तिं** वा पातुमात्मनः ।
करोमि वो बहिर्यूतीन् पिधध्वं पाणिभिर्दृशः ॥' भ. का. 7-69.

B. 'इत्यूचे स हि **केतयन्** परिजनान् सेनापतीन् ग्रामयन्
स्वामात्यान् कुणयन् भटांश्च गुणयन् नृणां मुदं स्तेनयन् ॥' धा. का. 3-57.

केतयिष्यमाणः,	चिकेतयिषिष्यमाणः ;
सुकेत्-सुकेतौ-सुकेतः ;	—
[1]केतितम्-तः,	चिकेतयिषितः-तवान् ;
केतः,	चिकेतयिषुः ;
केतयितव्यम् ,	चिकेतयिषितव्यम् ;
[2]केतनीयम् ,	चिकेतयिषणीयम् ;
[3]केत्यम् ,	चिकेतयिष्यम् ;
ईषत्केतः-दुष्केतः-सुकेतः ;	—
केत्यमानः,	चिकेतयिष्यमाणः ;
केतः,	चिकेतयिषः ;
केतयितुम् ,	चिकेतयिषितुम् ;
केतना,	चिकेतयिषा ;
केतनम् ,	चिकेतयिषणम् ;
केतयित्वा,	चिकेतयिषित्वा ;
विकेत्य,	विचिकेतयिष्य ;
केतम् २, केतयित्वा २,	चिकेतयिषम् २ ; चिकेतयिषित्वा २.

(261) **"केपृ चलने कम्पने च"** (I-भ्वादिः.368.अक.सेट्. आत्म.)

चकारात् गतौ च ।

केपकः-पिका,	केपकः-पिका,	[4]चिकेपिषकः-षिका,	[5]चेकेपकः-पिका;
केपिता-त्री,	केपयिता-त्री,	चिकेपिषिता-त्री,	चेकेपिता-त्री ;
—	[6]केपयन्-न्ती,	केपयिष्यन्-न्ती-न्ती ;	—

1. 'निष्ठायां सेटि' (6-4-52) इति णिलोपः ।
2. 'णेरनिटि' (6-4-51) इति णिलोपः ।
3. ण्यन्तात् 'अचो यत्' (3-1-97) इति यत् ।
4. 'कुहोश्चुः' (7-4-62) इति अभ्यासे चुत्वम् ।
5. द्वित्वे, अभ्यासस्य ह्रस्वे, 'गुणो यङ्लुकोः' (7-4-82) इति अभ्यासे गुणः ।
6. ण्यन्तात् 'निगरणचलनार्थेभ्यः–' (1-3-87) इति परस्मैपदमेव ।

केपमानः,	—	[1]चिकेपिषमाणः,	चेकेप्यमानः ;
केपिष्यमाणः,	—	चिकेपिषिष्यमाणः,	चेकेपिष्यमाणः ;
केपृ केपौ-केपः ;	—	—	—
केपितम्-तः,	केपितः ,	चिकेपिषितः,	चेकेपितः-तवान् ;
केपः, [2]केपनः,	केपः,	चिकेपिषुः,	चेकेपः ;
केपितव्यम्,	केपयितव्यम् ,	चिकेपिषितव्यम् ,	चेकेपितव्यम् ;
[3]प्रकेपणीयम् ,	केपनीयम् ,	चिकेपिषणीयम् ,	चेकेपनीयम् ;
केप्यम् ,	केप्यम् ,	चिकेपिष्यम् ,	चेकेप्यम् ;
ईषत्केपः-दुष्केपः-सुकेपः ;		—	—
केप्यमानः,	केप्यमानः,	चिकेपिष्यमाणः,	चेकेप्यमानः ;
केपः,	केपः ;	चिकेपिषः,	चेकेपः ;
केपितुम् ,	केपयितुम् ,	चिकेपिषितुम् ,	चेकेपितुम् ;
[4]केपा,	केपना,	चिकेपिषा,	चेकेपा ;
[5]प्रनिकेपनम्[A] ,	केपनम् ,	चिकेपिषणम् ,	चेकेपनम् ;
केपित्वा,	केपयित्वा,	चिकेपिषित्वा,	चेकेपित्वा ;
प्रकेप्य,	प्रकेप्य,	प्रचिकेपिष्य,	प्रचेकेप्य ;
केपम् २, केपित्वा २,	केपम् २, केपयित्वा२,	चिकेपिषम् २, चिकेपिषित्वा २,	चेकेपम् २ ; चेकेपित्वा २.

(262) **"केलृ चलने"** (I-भ्वादिः-537. अक. सेट्. पर.)

केलकः-लिका,	केलकः-लिका,	चिकेलिषकः-षिका,	चेकेलकः-लिका ;
केलिता-त्री,	केलयिता-त्री,	चिकेलिषिता-त्री,	चेकेलिता-त्री ;

1. 'पूर्ववत् सनः' (1-3-62) इति सन्नन्तात् आत्मनेपदमेव ।
2. 'चलनशब्दार्थादकर्मकाद्युच्' (3-2-148) इति तात्छीलिको युच् ।
3. 'कृत्यचः' (8-4-29) इति णत्वम् ।
4. 'गुरोश्च हलः' (3-3-103) इति अप्रत्ययः ।
5. 'शेषे विभाषाऽकखादावषान्त उपदेशे' (8-4-18) इति पर्युदासात् णत्वं न ।

A. 'अस्तेपितानन्दरसस्य तस्य न व्यग्लेपि चाङ्गैर्विपिनाध्वकेपनात्॥' भा. का. 1-47.

केलन्-न्ती, [1]केलयन्-न्ती, चिकेलिषन्-न्ती ; —
केलिष्यन्-न्ती-ती, केलयिष्यन्-न्ती-ती, चिकेलिषिष्यन्-न्ती-ती ; —
[2]व्यतिकेलमानः, — चेकेल्यमानः, चेकेलिष्यमाणः ;
केल्-केलौ-केलः ; — — —

केलितम्-तः, केलितः, चिकेलिषितः, चेकेलितः-तवान् ;
केलः, [3]केलनः, केलः, चिकेलिषुः, चेकेलः ;
केलितव्यम्, केलयितव्यम्, चिकेलिषितव्यम्, चेकेलितव्यम् ;
[4]प्रनिकेलनीयम्, केलनीयम्, चिकेलिषणीयम्, चेकेलनीयम् ;
केल्यम्, केल्यम्, चिकेलिष्यम्, चेकेल्यम् ;
ईषत्केलः-दुष्केलः-सुकेलः ; — —
केल्यमानः, केल्यमानः, चिकेलिष्यमाणः, चेकेल्यमानः ;
केलः, केलः, चिकेलिषः, चेकेलः ;
केलितुम्, केलयितुम्, चिकेलिषितुम्, चेकेलितुम् ;
[5]केला, केलना, चिकेलिषा, चेकेला ;
केलनम्, केलनम्, चिकेलिषणम्, चेकेलनम् ;
केलित्वा, केलयित्वा, चिकेलिषित्वा, चेकेलित्वा ;
प्रकेल्य, प्रकेल्य, प्रचिकेलिष्य, प्रचेकेल्य ;
केलम् २, केलित्वा २, केलम् २, केलयित्वा २, चिकेलिषम् २, चिकेलिषित्वा २, चेकेलम् २ ; चेकेलित्वा २ ;
[6]केलिः-[A]केली.

---

1. 'निगरणचलनार्थेभ्यश्च' (1-3-87) इति ण्यन्तात् परस्मैपदमेव ।
2. 'कर्तरि कर्मव्यतीहारे' (1-3-14) इति आत्मनेपदं, शानच् ।
3. 'चलनशब्दार्थादकर्मकात्—' (3-2-148) इति ताच्छीलिको युच् ।
4. 'शेषे विभाषाऽकखादावषान्त उपदेशे' (8-4-18) इति पर्युदासात् नेः णत्वं न ।
5. 'गुरोश्च हलः' (3-3-103) इति अप्रत्ययः ।
6. 'इन्' (द. उ. 1-46) इतीन्प्रत्ययः । 'कृदिकारादक्तिनः' (ग. सू. 4-1-45) इति ङीष् वा ।

A. 'अवेलितानां प्रतिचेलधारिणाम् अकेलिलोले हृदि बद्धखेलनम् ।' धा. का. 1-69.

(263) "कै शब्दे" (I-भ्वादिः-916. अक. अनि. पर.)

'शब्दे' इति सामान्यत उक्तावपि शब्दविशेषे प्रयुज्यते ।

[1]कायकः-यिका, [2]कापकः-पिका, [3]चिकासकः-सिका, [4]चाकायकः-यिका ;
काता-त्री, कापयिता-त्री, चिकासिता-त्री, चाकायिता-त्री ;
[5]कायन्-न्ती, कापयन्-न्ती, चिकासन्-न्ती ; —
कास्यन्-न्ती-ती, कापयिष्यन्-न्ती-ती, चिकासिष्यन्-न्ती-ती ; —
[6]व्यतिकायमानः, कापयमानः, — चाकायमानः ;
व्यतिकास्यमानः, कापयिष्यमाणः, — चाकायिष्यमाणः ;
[7]काः-कौ-काः ; — — —
कातम्-कातः-कातवान्, कापितः, चिकासितः, चाकायितः-तवान् ;
[8]प्रकः, [9]कायः, [10]नरकः-नरिका, [11]कानः, [12]ध्वाङ्क्षकायी, कापः, चिकासुः,
[[13]चाकः ;

---

1. 'आदेच उपदेशेऽशिति' (6-1-45) इत्यनैमित्तिक आत्वे, 'आतो युक् चिण्कृतोः' (7-3-33) इति युगागमः ।
2. 'अर्तिह्वीब्लीरीक्नूयीक्ष्माय्यातां पुग् णौ' (7-3-36) इति पुक् । एवं ण्यन्ते सर्वत्र ज्ञेयम् ।
3. 'सन्यङोः' (6-1-9) इति द्वित्वे, 'सन्यतः' (7-4-79) इत्यभ्यासस्य इत्वम् । एवं सर्वत्र सन्नन्ते बोध्यम् । धातोरनुदात्तत्वात् सन इडागमो न ।
4. 'दीर्घोऽकितः' (7-4-83) इत्यभ्यासस्य दीर्घः । एवं यङन्ते सर्वत्र ज्ञेयम् ।
5. 'आदेच उपदेशेऽशिति' (6-1-45) इत्यत्र 'अशिति' इति प्रतिषेधात् आत्वं न । 'एचोऽयवायावः' (6-1-78) इत्यायादेशः ।
6. 'कर्तरि कर्मव्यतीहारे' (1-3-14) इत्यात्मनेपदम्, शानच् ।
7. आत्वे, सोः रुत्वविसर्गयोः रूपम् ।
8. 'आतश्चोपसर्गे' (3-1-136) इति कर्तरि कः । 'आतो लोप इटि च' (6-4-64) इत्याकारलोपः ।
9. 'श्याऽऽद्व्यधाश्रु—' (3-1-141) इत्यादिना आदन्तलक्षणो णः प्रत्ययः । युगागमः ।
10. 'आतोऽनुपसर्गे कः' (3-2-3) इति कर्मण्युपपदेऽणपवादः कः प्रत्ययः । नरान् कायतीति **नरकः** । स्त्रियां, 'मामकनरकयोरुपसंख्यानम्' (वा. 7-3-44) इति ह्रस्वम् ।
11. 'चलनशब्दार्थादकर्मकात्—' (3-2-148) इति तच्छीलादिषु कर्तृषु युच् ।
12. 'कर्तर्युपमाने' (3-2-79) इति णिनिः । युक् । ध्वाङ्क्ष इव कायतीति **ध्वाङ्क्षकायी** ।
13. यङन्तादचि, 'न धातुलोप आर्धधातुके' (1-1-4) इति सूत्रस्य प्रत्याख्यानात् पृथगलोपे, यङो लुकि, 'आतो लोप इटि च' (6-4-64) इत्याकारलोपे च रूपम् ।

कातव्यम्,	कापयितव्यम्,	चिकासितव्यम्,	चाकायितव्यम्;
कानीयम्- [1]प्रकाणीयम्,	कापनीयम्,	चिकासनीयम्,	चाकायनीयम्;
[2]केयम्,	काप्यम्,	चिकास्यम्,	चाकाय्यम्;
[3]ईषत्कानः-दुष्कानः-सुकानः;		—	—
कायमानः,	काप्यमानः,	चिकास्यमानः,	चाकाय्यमानः;
कायः,	कापः,	चिकासः,	चाकायः;
कातुम्,	कापयितुम्,	चिकासितुम्,	चाकायितुम्;
कातिः- [4]प्रका,	कापना,	चिकासा,	चाकाया;
[5]प्रनिकानम्,	कापनम्,	चिकासनम्,	चाकायनम्;
कात्वा,	कापयित्वा,	चिकासित्वा,	चाकायित्वा;
प्रकाय,	प्रकाप्य,	प्रचिकास्य,	प्रचाकाय्य;
कायम् २, कात्वा २,	कापम् २, कापयित्वा २,	चिकासम् २, चिकासित्वा २,	चाकायम् २; चाकायित्वा २;

[6]काकः.

(264) "क्रथ हिंसायाम्" (I-भ्वादिः-800. सक. सेट्.पर. घटादिः।)

क्राथकः-थिका,	[7]क्रथकः-थिका,	चिक्रथिषकः-षिका,	[8]चाक्रथकः-थिका;
क्रथिता-त्री,	क्रथयिता-त्री,	चिक्रथिषिता-त्री,	चाक्रथिता-त्री;
[9]व्यतिक्रथन्-न्ती,	क्रथयन्-न्ती,	चिक्रथिषन्-न्ती;	—
क्रथिष्यन्-न्ती-ती,	क्रथयिष्यन्-न्ती-ती,	चिक्रथिषिष्यन्-न्ती-ती;	—

1. 'कृत्यचः' (8-4-29) इति णत्वम्।
2. 'अचो यत्' (3-1-97) इति यति, 'ईद्यति' (6-4-65) इति धात्वाकारस्य ईकारे च गुणः।
3. 'आतो युच्' (3-3-128) इतीषदादिषूपपदेषु खलपवादो युच्।
4. 'आतश्चोपसर्गे' (3-3-106) इति स्त्रियामङ्।
5. 'शेषे विभाषाऽकखादाचषान्त उपदेशे' (8-4-18) इति पर्युदासाण्णत्वं न।
6. 'इण्भीकापा—' [द. उ. 3-21] इत्यादिना कन् प्रत्ययः। काकः=वायसः।
7. 'घटादयो मितः' (ग. सू. भ्वादौ) इति मित्त्वात् णौ 'मितां ह्रस्वः' (6-4-92) इति उपधायाः ह्रस्वः। एवं ण्यन्ते सर्वत्र ज्ञेयम्।
8. 'दीर्घोऽकितः' (7-4-83) इत्यभ्यासस्य दीर्घः।
9. 'न गतिहिंसार्थेभ्यः' (1-3-15) इति कर्मव्यतीहारेऽपि आत्मनेपदं न।

—	क्रथयमानः, क्रथयिष्यमाणः,	चाक्रथ्यमानः,	चाक्रथिष्यमाणः;
क्रथ्-क्रत्-क्रथौ-क्रथः;	—	—	—
क्रथितम्-तः,	क्रथितः,	चिक्रथिषितः,	चाक्रथितः-तवान्;
क्रथः,	क्रथः,	चिक्रथिषुः,	चाक्रथः;
क्रथितव्यम्,	क्रथयितव्यम्,	चिक्रथिषितव्यम्,	चाक्रथितव्यम्;
क्रथनीयम्,	क्रथनीयम्,	चिक्रथिषणीयम्,	चाक्रथनीयम्;
[1]क्राथ्यम्,	क्रथ्यम्,	चिक्रथिष्यम्,	चाक्रथ्यम्;
ईषत्क्रथः-दुष्क्रथः-सुक्रथः;		—	—
क्रथ्यमानः,	क्रथ्यमानः,	चिक्रथिष्यमाणः,	चाक्रथ्यमानः;
क्राथः,	क्रथः,	चिक्रथिषः,	चाक्रथः,
क्रथितुम्,	क्रथयितुम्,	चिक्रथिषितुम्,	चाक्रथितुम्;
[2]क्रतिः,	क्रथना,	चिक्रथिषा,	चाक्रथा;
क्रथनम्,	क्रथनम्,	चिक्रथिषणम्,	चाक्रथनम्;
क्रथित्वा,	क्रथयित्वा,	चिक्रथिषित्वा,	चाक्रथित्वा;
विक्रथ्य,	[3]विक्रथय्य,	प्रचिक्रथिष्य,	प्रचाक्रथ्य;
क्राथम् २, क्रथित्वा २	[4]क्राथम् २-क्रथम् २ क्रथयित्वा २	चिक्रथिषम् २ चिक्रथिषित्वा २	चाक्रथम् २; चाक्रथित्वा २.

(265) "क्रसु ह्वरणदीप्त्योः" (IV-दिवादिः-1113. अक. सेट्. पर.)

ह्वरणम्=कौटिल्यम्।

क्रासकः-सिका,	[5]क्रसकः-सिका,	चिक्रसिषकः-षिका,	चाक्रसकः-सिका;
क्रसिता-त्री,	क्रसयिता-त्री,	चिक्रसिषिता-त्री,	चाक्रसिता-त्री;
[6]क्रस्यन्-न्ती,	क्रसयन्-न्ती,	चिक्रसिषन्-न्ती;	—

1. 'ऋहलोः—' (3-1-124) इति ण्यत्। 'अत उपधायाः' (7-2-116) इति वृद्धिः।
2. 'खरि च' (8-4-55) इति चर्त्वम्।
3. 'ल्यपि लघुपूर्वात्' (6-4-56) इति णेरयादेशः।
4. 'चिण्णमुलोर्दीर्घोऽन्यतरस्याम्' (6-4-93) इति दीर्घविकल्पः।
5. 'जनीजृष्क्रसु—' (गणसूत्रं घटादौ) इति मित्त्वे, 'मितां ह्रस्वः' (6-4-92) इति णौ उपधायाः ह्रस्वः। एवं ण्यन्ते सर्वत्र ज्ञेयम्।
6. 'दिवादिभ्यः श्यन्' (3-1-69) इति श्यन्। 'शप्श्यनोर्नित्यम्' (7-1-81) इति स्त्रियां नित्यम् नुम्।

क्रसिष्यन्-न्ती-ती, क्रसयिष्यन्-न्ती-ती, चिक्रसिषिष्यन्-न्ती-ती ; —
[1]व्यतिक्रस्यमानः, क्रसयमानः, — चाक्रस्यमानः ;
व्यतिक्रसिष्यमाणः, क्रसयिष्यमाणः, — चाक्रसिष्यमाणः ;
[A]क्रः, [2]विक्रः-विक्रसौ-विक्रसः ; — —
[3]क्रस्तम्-स्तः-स्तवान्, क्रसितः, चिक्रसिषितः, चाक्रसितः-तवान् ;
क्रसः, क्रसः, चिक्रसिषुः, चाक्रसः ;
क्रसितव्यम्, क्रसयितव्यम्, चिक्रसिषितव्यम्, चाक्रसितव्यम् ;
क्रसनीयम्, क्रसनीयम्, चिक्रसिषणीयम्, चाक्रसनीयम् ;
क्रास्यम्, क्रस्यम्, चिक्रसिष्यम्, चाक्रस्यम् ;
ईषत्क्रसः-दुष्क्रसः-सुक्रसः ; — — —
क्रस्यमानः, क्रस्यमानः, चिक्रसिष्यमाणः, चाक्रस्यमानः ;
क्रासः, [4]चक्रसः, क्रसः, चिक्रसिषः, चाक्रसः ;
क्रसितुम्, क्रसयितुम्, चिक्रसिषितुम्, चाक्रसितुम् ;
क्रस्तिः, क्रसना, चिक्रसिषा, चाक्रसा ;
क्रसनम्, क्रसनम्, चिक्रसिषणम्, चाक्रसनम् ;
[5]क्रसित्वा-क्रस्त्वा, क्रसयित्वा, चिक्रसिषित्वा, चाक्रसित्वा ;
प्रक्रस्य, [6]प्रक्रसय्य, प्रचिक्रसिष्य, प्रचाक्रस्य ;

---

1. ' कर्तरि कर्मव्यतीहारे ' (1-3-14) इति आत्मनेपदम् शानच् ।
2. ' ससजुषोः—' (8-2-66) इति रुत्वे विसर्गः । 'अत्वसन्तस्य—' (6-4-14) इत्यत्र ' अधातोः ' इत्युक्तत्वात् न दीर्घः ।
3. क्त्वायां वेट्त्वात् निष्ठायाम्, ' यस्य विभाषा ' (7-2-15) इतीण्निषेधः ।
4. घञर्थे कविधानम् । ' द्वित्वप्रकरणे के कृञादीनामिति वक्तव्यम् ' (वा. 6-1-12) इति द्वित्वम् ।
5. ' उदितो वा ' (7-2-56) इति क्त्वायामिड्विकल्पः ।
6. ' ल्यपि लघुपूर्वात् ' (6-4-56) इति णेरयादेशः ।

A. ' दीव्यन् देवो विचित्रस्युवमथ रजकं प्रेक्षतास्यूतमग्रे
छीव्यन्तं तत्र तत्र स्नुसितफलगणान् **क्नो**व्युषः प्योसहीनम् ।' धा. का. 2-56.
क्नसां-कुटिलीभवतां व्युषः-दाहकः इत्यर्थः । क्विबन्तस्य समासः ।

क्रासम् २, क्रसित्वा२-क्रस्त्वा २, } [1]क्रसम् २-क्रासम् २, क्रसयित्वा २, } चिक्रसिषम् २, चिक्रसिषित्वा २, }
चाक्रसम् २; चाक्रसित्वा २. }

(266) "क्नूञ् शब्दे" (IX-क्र्यादिः-1480.अक. सेट्.उभ.)

क्नावकः-विका, क्नावकः-विका, [2]चुक्नूषकः-षिका, [3]चोक्नूयकः-यिका ;
क्नविता-त्री, क्नावयिता-त्री, चुक्नूषिता-त्री, चोक्नूयिता-त्री ;
[4]क्नूनन्[A]-ती, क्नावयन्-न्ती, चुक्नूषन्-न्ती ; —
क्नविष्यन्-न्ती-ती, क्नावयिष्यन्-न्ती-ती, चुक्नूषिष्यन्-न्ती-ती ; —
क्नूनानः, क्नावयमानः, चुक्नूषमाणः, चोक्नूयमानः ;
क्नविष्यमाणः, क्नावयिष्यमाणः, चुक्नूषिष्यमाणः, चोक्नूयिष्यमाणः ;
क्नूः-क्नुवौ-क्नुवः ; — — —
[5]क्नूतम्-तः, क्नावितः, चुक्नूषितः, चोक्नूयितः-तवान् ;
क्नवः, [6]क्नवनः, क्नावः, चुक्नूषुः, [7]चोक्नुवः ;
क्नवितव्यम्, क्नावयितव्यम्, चुक्नूषितव्यम्, चोक्नूयितव्यम् ;

---

1. ' चिण्णमुलोर्दीर्घोऽन्यतरस्याम् ' (6-4-93) इति णमुलपरे णौ दीर्घविकल्पः ।
2. ' सनि ग्रहगुहोश्च ((7-4-82) इतीण्निषेधः । ' इको झल् ' (1-2-9) इति कित्त्वान्न गुणः । एवं सन्नन्ते सर्वत्र ज्ञेयम् ।
3. 'गुणो यङ्लुकोः ' (7-4-82) इत्यभ्यासस्य गुणः । 'कुहोश्चुः' (1-4-62) इति अभ्यासे चुत्वम् । एवं यङन्ते सर्वत्र ज्ञेयम् ।
4. '**क्र्यादिभ्यः** श्ना ' (3-1-81) इति श्ना । 'श्नाऽभ्यस्तयोरातः ' (6-4-112) इत्याकारलोपः एवं शानजन्तेऽपि ।
5. ' श्र्युकः किति ' (7-2-11) इतीण्निषेधः । एवं क्त्वायामपि ।
6. ' चलनशब्दार्थादकर्मकात् ' (3-2-148) इति ताच्छीलिको युच् ।
7. ' यङोऽचि च ' 2-4-74) इति लुकि, 'अचि श्नुधातु—' (6-4-77) इत्यादिना उवङ् ।

A, ' क्षीणन् गुणैर्जनमतिं प्रियरूप ईशः मांसश्रियां प्रमयकृत् सितपीतचेलः ।
मोदस्कुतोऽथ कबरीं प्रयुनन् सरामः **क्नूनन्** मृदङ्गमिह रङ्गमगाद् अरिद्रूः ॥'
धा.का 3 5.

क्रवनीयम्, क्रावनीयम्, चुक्नूषणीयम्, चोक्नूयनीयम्;
[1]क्रव्यम्-[2]अवश्यक्राव्यम्, क्राव्यम्, चुक्नूष्यम्, चोक्नूय्यम्;
ईषत्क्रवः-दुष्क्रवः-सुक्रवः; — —
क्रूयमानः, क्राव्यमानः, चुक्नूष्यमाणः, चोक्नूय्यमानः;
क्रवः, क्रावः, चुक्नूषः, चोक्नूयः;
क्रवितुम्, क्रावयितुम्, चुक्नूषितुम्, चोक्नूयितुम्;
क्रूतिः, क्रावना, चुक्नूषा, चोक्नूया;
क्रवनम्, क्रावनम्, चुक्नूषणम्, चोक्नूयनम्;
क्रूत्वा, क्रावयित्वा, चुक्नूषित्वा, चोक्नूयित्वा;
प्रक्रूय, विक्राव्य, प्रचुक्नूष्य, प्रचोक्नूय्य;
क्रावम् २, क्रूत्वा २, क्रावम् २, क्रावयित्वा २, चुक्नूषम् २, चुक्नूषित्वा २, चोक्नूयम् २; चोक्नूयित्वा २.

(267) "कनूयी शब्दे, उन्दने च" (I-भ्वादिः-485. सक. सेट्. आत्म.)

उन्दनम्=क्लेदनम्।

कनूयकः-यिका, [3]क्रोपकः-पिका, चुक्नूयिषकः-षिका, चोक्नूयकः-यिका;
कनूयिता-त्री, क्रोपयिता-त्री, चुक्नूयिषिता-त्री, चोक्नूयिता-त्री;
— [A]क्रोपयन्-न्ती, क्रोपयिष्यन्-न्ती-ती; —
कनूयमानः, क्रोपयमानः, चुक्नूयिषमाणः, चोक्नूयमानः;
कनूयिष्यमाणः, क्रोपयिष्यमाणः, चुक्नूयिषिष्यमाणः, चोक्नूयिष्यमाणः;
[4]सुक्नूः-सुक्नुवौ-सुक्नुवः; — — —
[5]क्नूतम्-तः, क्रोपितः, चुक्नूयिषितः, चोक्नूयितः-तवान्;

1. 'अचो यत्' (3-1-97) इति यति गुणः। 'एचोऽयवायावः' (6-1-78) इत्यवादेशः।
2. 'ओरावश्यके' (3-1-125) इति ण्यत्।
3. 'अर्तिह्रीव्लीरीक्नूयीक्ष्माय्यातां पुग् णौ' (7-3-36) इति णौ पुक्। वलि लोपः (6-1-66)। 'पुगन्तलघूपधस्य च' (7-3-86) इति गुणः। एवं ण्यन्ते सर्वत्र प्रक्रिया बोध्या।
4. 'लोपो व्योर्वलि' (6-1-66) इति यकारलोपः।
5. 'श्वीदितो निष्ठायाम्' (7-2-14) इतीण्निषेधः। यलोपः।
A. 'प्रक्नोपयन्तं मुरलीं महीभरक्षमायं बलस्फीतसुपीनदोर्युगम्।' धा. का. 1-63.

[1]क्नूयः, [2]क्नूयिता, क्नोपः, चुक्नूयिषुः, चोक्नूयः;
क्नूयितव्यम्, क्नोपयितव्यम्, चुक्नूयिषितव्यम्, चोक्नूयितव्यम्;
[3]प्रनिक्नूयनीयम्, क्नोपनीयम्, चुक्नूयिषणीयम्, चोक्नूयनीयम्;
क्नूय्यम्, क्नोप्यम्, चुक्नूयिष्यम्, चोक्नूय्यम्;
ईषत्क्नूयः-दुष्क्नूयः-सुक्नूयः; — —
क्नूय्यमानः, [4]क्नोप्यमानः, चुक्नूयिष्यमाणः, चोक्नूय्यमानः;
क्नूयः, क्नोपः, चुक्नूयिषः, चोक्नूयः;
क्नूयितुम्, क्नोपयितुम्, चुक्नूयिषितुम्, चोक्नूयितुम्;
[5]क्नूया, क्नोपना, चुक्नूयिषा, चोक्नूया;
क्नूयनम्, क्नोपनम्, चुक्नूयिषणम्, चोक्नूयनम्;
क्नूयित्वा, क्नोपयित्वा, चुक्नूयिषित्वा, चोक्नूयित्वा;
प्रक्नूय्य, विक्नोप्य, प्रचुक्नूयिष्य, प्रचोक्नूय्य;
[6]वस्त्रक्नोपम् [वृष्टो देवः], [A]चेलक्नोपम्, वसनक्नोपम् [वा];
क्नूयम् २, क्नूयित्वा २, क्नोपम् २, क्नोपयित्वा २, चुक्नूयिषम् २, चुक्नूयिषित्वा २, चोक्नूयम् २; चोक्नूयित्वा २.

(268) "कमर हूर्च्छने" (I-भ्वादिः-555. अक. सेट्. पर.)

हूर्च्छनम्=कौटिल्यम्।

कमारकः-रिका, कमारकः-रिका, [7]चिक्मरिषकः-षिका, [8]चाकमरकः-रिका;
कमरिता-त्री, कमारयिता-त्री, चिक्मरिषिता-त्री, चाकमरिता-त्री;

1. 'इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः' (3-1-135) इति कर्तरि कः।
2. 'न यः' (3-2-152) इति निषेधात्, अनुदात्तेङ्लक्षणो युच् न। तेन, 'तृन्' (3-2-135) इति तच्छीलादिषु तृन्नेव।
3. 'शेषे विभाषाऽकखादावषान्त उपदेशे' (8-4-18) इति पर्युदासाण्णत्वं न।
4. णिनिमित्तके, 'पुगन्त—' (7-3-86) इति गुणे **क्नोप्यमान** इत्येव।
5. 'गुरोश्च हलः' (3-3-103) इति अः प्रत्ययः।
6. 'चेले **क्नोपेः**' (3-4-33) इति ण्यन्तात् णमुल्। चेलपर्यायाणामपि ग्रहणम्— इति व्याख्यानात् **वस्त्रक्नोप**मित्यादीनामपि साधुत्वम्।
7. 'सन्यतः' (7-4-79) इतीत्वमभ्यासस्य।
8. 'दीर्घोऽकितः' (7-4-83) इति अभ्यासस्य दीर्घः।
A. 'मेघास्सविद्युतोऽवर्षन् **चेलक्नोप** च शोणितम्।' भ. का. 17-74.

[A]कमरन्-न्ती, कमारयन्-न्ती, चिक्मरिषन्-न्ती ; —
कमरिष्यन्-न्ती-ती, कमारयिष्यन्-न्ती-ती, चिक्मरिषिष्यन्-न्ती-ती ; —
— कमारयमाणः, कमारयिष्यमाणः, चाक्मर्यमाणः, चाक्मरिष्यमाणः ;
[1]कमः-कमरौ-कमरः ; — — —
कमरितः-तम्, कमारितः, चिक्मरिषितः, चाक्मरितः-तवान् ;
कमरः, कमारः, चिक्मरिषुः, चाक्मरः ;
कमरितव्यम्, कमारयितव्यम्, चिक्मरिषितव्यम्, चाक्मरितव्यम् ;
कमरणीयम्, कमारणीयम्, चिक्मरिषणीयम्, चाक्मरणीयम् ;
कमार्यम्, कमार्यम्, चिक्मरिष्यम्, चाक्मर्यम् ;
ईषत्कमरः-दुष्कमरः-सुकमरः ; — —
कमर्यमाणः, कमर्यमाणः, चिक्मरिष्यमाणः, चाक्मर्यमाणः ;
कमारः, कमारः, चिक्मरिषः, चाक्मरः,
कमरितुम्, कमारयितुम्, चिक्मरिषितुम्, चाक्मरितुम् ;
कमर्तिः, कमारणा, चिक्मरिषा, चाक्मर्या ;
कमरणम्, कमारणम्, चिक्मरिषणम्, चाक्मरणम् ;
कमरित्वा, कमारयित्वा, चिक्मरिषित्वा, चाक्मरित्वा ;
प्रकमर्य, प्रकमार्य, प्रचिक्मरिष्य, प्रचाक्मर्य ;
कमारम् २, कमारम् २, चिक्मरिषम् २, चाक्मरम् २ ;
कमरित्वा २, कमारयित्वा २, चिक्मरिषित्वा २, चाक्मरित्वा २.

(269) "कथ हिंसायाम्" (I-भ्वादिः-801. सक. सेट्. पर. घटादिः।)

[अ] 'कथत्ययौ, यौ हिंसायाम् काथयेत् कथते कथेत्।' (श्लो. 100)

इति देवः।

काथकः-थिका, [2]काथकः-थिका, चिक्कथिषकः-षिका, चाकथकः-थिका ;
कथिता-त्री, काथयिता-त्री, चिक्कथिषिता-त्री, चाकथिता-त्री ;

1. पदान्ते 'खरवसानयोः' (8-3-15) इति विसर्गः।
2. 'जासिनिप्रहणनाटक्राथपिषां—' (2-3-56) इति सूत्रे 'क्राथ' इति निपातनात् मित्त्वप्रयुक्तः ह्रस्वो बाध्यते। एवं ण्यन्ते सर्वत्र ज्ञेयम्।

[अ] अनेन हिंसायां कथ—इति चुरादौ पठ्यते इति देवस्याशय इति ज्ञायते। पुरुषकारस्तु चुरादिपाठं नानुमन्यते।

A. 'कमरन् मनोदुर्गममभ्रमेचकं बभ्रद्वधूविभ्रमदृष्टिमभ्रितम्॥' धा. का. 1-71.

क्कथन्-न्ती, [A]काथयन्-न्ती, चिक्कथिषन्-न्ती ; —
कथिष्यन्-न्ती-ती, काथयिष्यन्-न्ती-ती, चिक्कथिषिष्यन्-न्ती-ती ; —
काथयमानः, काथयिष्यमाणः, चाक्थ्यमानः, चाकथिष्यमाणः ;
कथ्-कत्-कथौ-कथः ; — — —
कथितम्-तः, काथितः, चिक्कथिषितः, चाकथितः-तवान् ;
कथः, [1]प्रकाथी, काथः, चिक्कथिषुः, चाकथः ;
कथितव्यम्, काथयितव्यम्, चिक्कथिषितव्यम्, चाकथितव्यम् ;
कथनीयम्, काथनीयम्, चिक्कथिषणीयम्, चाकथनीयम् ;
काथ्यम्, काथ्यम्, चिक्कथिष्यम्, चाकथ्यम् ;
ईषत्कथः-दुष्कथः-सुकथः ; — —
कथ्यमानः, काथ्यमानः, चिक्कथिष्यमाणः, चाकथ्यमानः ;
काथः, काथः ; चिक्कथिषः, चाकथः ;
कथितुम्, काथयितुम्, चिक्कथिषितुम्, चाकथितुम् ;
[2]कत्तिः, काथना, चिक्कथिषा, चाकथा ;
कथनम्, काथनम्, चिक्कथिषणम्, चाकथनम् ;
कथित्वा, काथयित्वा, चिक्कथिषित्वा, चाकथित्वा ;
प्रकथ्य, प्रकाथ्य, प्रचिक्कथिष्य, प्रचाकथ्य ;
काथम् २, [3]कथम् २, काथम् २, चिक्कथिषम् २, चाकथम् २ ;
कथित्वा २, काथयित्वा २, चिक्कथित्वा २, चाकथित्वा २.

(269-A) "क्रदि वैक्लव्ये" (I-भ्वादिः-773. अक. सेट्. आत्म.) घटादिः।

'वैकल्ये-वैक्लव्ये' इत्येके। वैक्लव्यार्थककन्दतिवत् (164) सर्वाणि रूपाणि ज्ञेयानि। 'क्रद' इति मैत्रेयः।

1. 'सुप्यजातौ णिनिस्ताच्छील्ये' (3-2-78) इति णिनिः।
2. 'खरि च' (8-4-55) इति चर्त्वम्।
3. 'जासिनिप्रहणनाटक्राथ—' (2-3-56) इति सूत्रे 'क्राथ' इति निपातनात् 'मितां ह्रस्वः' (6-4-92) इति ह्रस्व एव बाध्यते, न तु व्यवहितः 'चिण्णमुलोः' इति दीर्घविकल्पः। तेन, 'चिण्णमुलोर्दीर्घोऽन्यतरस्याम्' (6-4-93) इति ण्यन्तात् णमुलि दीर्घविकल्पः।

A. 'हलध्यात्मनां क्राथयताऽच्युतेन किं नाङ्गजो नः क्लथयन् अघानि।' धा. का. 2-10.

(270) **"क्रदि आह्वाने रोदने च"** (I-भ्वादिः-71-[773] सक. सेट्. पर.)

अर्थविशेषे—घटादिः । षित् ।

आह्वाने सकर्मकः, रोदनेऽकर्मकः । 'रक्षणे च' इत्येके ।

"आह्वाने रोदने क्रन्देः कन्देः क्रन्दति कन्दति ।
वैक्लव्ये तु तयोर्धात्वोः क्रन्दते कन्दते मितोः ॥
मित्त्वार्थपाठसामर्थ्यात् तयोर्दीर्घविकल्पनम् ।
भवेच्चिण्णमुलोस्तस्मात् अक्रान्द्यक्रन्दि सिद्ध्यतः' ॥

(श्लो-105-106) इति देवः ।

[1]क्रन्दकः-न्दिका, [2]क्रन्दकः-न्दिका, चिक्रन्दिषकः-षिका, चाक्रन्दकः-न्दिका;
क्रन्दिता-त्री, क्रन्दयिता-त्री, चिक्रन्दिषिता-त्री, चाक्रन्दिता-त्री ;
क्रन्दन्-न्ती, क्रन्दयन्-न्ती, चिक्रन्दिषन्-न्ती ; —
क्रन्दिष्यन्-न्ती-ती, क्रन्दयिष्यन्-न्ती-ती, चिक्रन्दिषिष्यन्-न्ती-ती ;
[3]क्रन्दमानः, क्रन्दयमानः, [4]चिक्रन्दिषमाणः, चाक्रन्द्यमानः ;
क्रन्दिष्यमाणः, क्रन्दयिष्यमाणः, चिक्रन्दिषिष्यमाणः, चाक्रन्दिष्यमाणः ;
[5]क्रन्-क्रन्दौ-क्रन्दः ; — — —
क्रन्दितम्-तः, क्रन्दितः, चिक्रन्दिषितः, चाक्रन्दितः-तवान् ;
क्रन्दः, [6]सङ्क्रन्दनः[A], [7]क्रन्दनः, चिक्रन्दिषुः, चाक्रन्दः ;
क्रन्दितव्यम्, क्रन्दयितव्यम्, चिक्रन्दिषितव्यम्, चाक्रन्दितव्यम् ;
क्रन्दनीयम्, क्रन्दनीयम्, चिक्रन्दिषणीयम्, चाक्रन्दनीयम् ;
क्रन्द्यम्, क्रन्द्यम्, चिक्रन्दिष्यम्, चाक्रन्द्यम् ;
ईषत्क्रन्दः-दुष्क्रन्दः-सुक्रन्दः ; — —

1. 'इदितो नुम् धातोः' (7-1-58) इति नुम् ।
2. अर्थविशेषे घटादिपाठः—तदानीमपि रूपं तुल्यमेव । मित्त्वफलं तु णमुलि ।
3. धातोरस्यैव वैक्लव्ये वैकल्ये वाऽर्थे सति घटादौ पाठः । स च तदानीमात्मनेपदी । तदा शानच् ।
4. यदा घटादिपाठः, तदानीमात्मनेपदित्वात् सन्नन्तात् 'पूर्ववत् सनः' (1-3-62) इत्यात्मनेपदम्—शानच् ।
5. 'संयोगान्तस्य—' (8-2-23) इति दकारस्य लोपः ।
6. सम्यक् परान् क्रन्दयतीत्यर्थे ण्यन्तात् नन्द्यादिपाठात् (3-1-134) कर्तरि ल्युः ।
7. घटादिपाठात् आत्मनेपदे 'अनुदात्तेतश्च हलादेः' (3 2-149) इति युच् ।

A. 'पराक्रमत्रन्दनक्रन्दितार्थुरं लंक्रन्दनक्रन्दितमीक्षितास्महे ॥' धा. का. 1-10.

क्रन्द्यमानः, क्रन्द्यमानः, चिक्रन्दिष्यमाणः, चाक्रन्द्यमानः ;
क्रन्दः, [1]आक्रन्दः, क्रन्दः, चिक्रन्दिषः, चाक्रन्दः ;
क्रन्दितुम्, क्रन्दयितुम्, चिक्रन्दिषितुम्, चाक्रन्दितुम् ;
[2]क्रन्दा, क्रन्दना, चिक्रन्दिषा, चाक्रन्दा ;
क्रन्दनम्, क्रन्दनम्, चिक्रन्दिषणम्, चाक्रन्दनम् ;
क्रन्दित्वा, क्रन्दयित्वा, चिक्रन्दिषित्वा, चाक्रन्दित्वा ;
सङ्क्रन्द्य, सङ्क्रन्द्य, प्रचिक्रन्दिष्य, प्रचाक्रन्द्य ;
क्रन्दम् २, क्रन्दित्वा २, } [3]क्रन्दम् २·क्रान्दम् २, क्रन्दयित्वा २, } चिक्रन्दिषम् २, चिक्रन्दिषित्वा २, } चाक्रन्दम् २ ; चाक्रन्दित्वा २. }

(271) **"आङः क्रन्दस्सातत्ये"** (X-चुरादिः-1728. अक. सेट्. उभ.)

'आङः क्रन्दः सातत्ये' इति पाठे, आङः परः क्रन्दतिः सततार्हाने, सततरोदने, चार्थे गम्यमाने णिचं लभते—इत्यर्थः । 'आङः क्रन्दसातत्ये' इति पाठे तु, धातुपाठे चुरादौ पूर्वं पठितस्य घुषेः अत्रानुवृत्त्या आङ्पूर्वकात् तस्मात् सततक्रन्दने णिजुत्पत्तिः ज्ञेया । इति द्वेधा व्याख्या ।

आक्रन्दकः-न्दिका, आचिक्रन्दयिषकः-षिका ;
आक्रन्दयिता-त्री, आचिक्रन्दयिषिता-त्री ;
[A]आक्रन्दयन्-न्ती, आचिक्रन्दयिषन्-न्ती ;
आक्रन्दयिष्यन्-न्ती-ती, आचिक्रन्दयिषिष्यन्-न्ती-ती ;
आक्रन्दयमानः, आचिक्रन्दयिषमाणः ;

1. आक्रन्द्यतेऽत्रेति अधिकरणे घञ् । दुःखिनां रोदनस्थानमभिधीयते । यद्वा आक्रन्द्यते=रक्ष्यते इति 'करणाधिकरणयोश्च' (3-3-117) इति करणे घञ् । आवासस्थानमुच्यते ।
2. 'गुरोश्च हलः' (3-3-103) इत्यः प्रत्ययः । वैक्लव्यार्थे तु घटादिपाठेन षित्त्वात् 'षिद्भिदादिभ्योऽङ्' (3-3-104) इत्यङ् ।
3. घटादिपाठसामर्थ्यादनुपधात्वेऽपि 'चिण्णमुलोः—' (6-1-93) इति दीर्घो वा ।

A. 'आक्रन्दयत्सु निभृतं नृषु लासिताशेषोत्तंसभूषणविमोक्षणयार्हिताभौ ।'
धा. का. 3-40.

आक्रन्दयिष्यमाणः,	आचिक्रन्दयिषिष्यमाणः ;
आक्रन्द्-आक्रन्दौ-आक्रन्दः ;	—
आक्रन्दितम्-तः,	आचिक्रन्दयिषितः-तवान् ;
आक्रन्दः,	आचिक्रन्दयिषुः ;
आक्रन्दयितव्यम्,	आचिक्रन्दयिषितव्यम् ;
आक्रन्दनीयम्,	आचिक्रन्दयिषणीयम् ;
आक्रन्द्यम्,	आचिक्रन्दयिष्यम् ;
ईषदाक्रन्दः-दुराक्रन्दः-स्वाक्रन्दः ;	—
आक्रन्द्यमानः,	आचिक्रन्दयिष्यमाणः ;
आक्रन्दः,	आचिक्रन्दयिषः ;
आक्रन्दयितुम्,	आचिक्रन्दयिषितुम् ;
आक्रन्दना,	आचिक्रन्दयिषा ;
आक्रन्दनम्,	आचिक्रन्दयिषणम् ;
[1]समाक्रन्द्य,	समाचिक्रन्दयिष्य ;
आक्रन्दम् २,	आचिक्रन्दयिषम् २.

(272) "क्रप कृपायां गतौ च" (I-भ्वादिः-771. सक. सेट्. आत्म.)

घटादिः । मित् षिच्च । [अ]

क्रापकः-पिका,	[2]क्रपकः-पिका,	चिक्रपिषकः-षिका,	चाक्रपकः-पिकाः ;
क्रपिता-त्री,	क्रपयिता-त्री,	चिक्रपिषिता-त्री,	चाक्रपिता-त्री ;
—	क्रपयन्-न्ती,	क्रपयिष्यन्-न्ती-ती ;	—
क्रप्यमाणः,	क्रप्यमाणः,	चिक्रपिष्यमाणः,	चाक्रप्यमाणः ;
क्रपिष्यमाणः,	क्रपयिष्यमाणः,	चिक्रपिषिष्यमाणः,	चाक्रपिष्यमाणः ;
क्रप्-क्रपौ-क्रपः ;	—	—	—

1. नित्यमाङ्पूर्वकत्वादस्य धातोः क्त्वाप्रत्ययो न । ल्यबेव ।
2. घटादित्वान्मित्त्वे 'मितां ह्रस्वः' (6-4-92) इति णौ ह्रस्वः ।

[अ.] "घटादिषु त्विहापूर्वपठिताः सर्वदा मितः ।
बहिःस्थस्येह पाठे तु मित्त्वमुक्तेऽर्थ एव हि ॥"
इति धातुकाव्यव्याख्याने (2-5) ।

क्रपितम्-तः,	क्रपितः,	चिक्रपिषितः,	चाक्रपितः-तवान् ;
क्रपः, [1]क्रपणः,	क्रपः,	चिक्रपिषुः,	चाक्रपः ;
क्रपितव्यम्,	क्रपयितव्यम्,	चिक्रपिषितव्यम्,	चाक्रपितव्यम् ;
क्रपणीयम्,	क्रपणीयम्,	चिक्रपिषणीयम्,	चाक्रपणीयम्,
[2]क्रप्यम्,	क्रप्यम्,	चिक्रपिष्यम्,	चाक्रप्यम् ;
ईषत्क्रपः-दुष्क्रपः-सुक्रपः ;		—	—
क्रप्यमाणः,	क्रप्यमाणः,	चिक्रपिष्यमाणः,	चाक्रप्यमाणः ;
क्रापः,	क्रपः,	चिक्रपिषः,	चाक्रपः ;
क्रपितुम्,	क्रपयितुम्,	चिक्रपिषितुम्,	चाक्रपितुम् ;
[3]क्रुपा[A],	क्रपणा,	चिक्रपिषा,	चाक्रपा ;
क्रपणम्,	क्रपणम्,	चिक्रपिषणम्,	चाक्रपणम् ;
क्रपित्वा,	क्रपयित्वा,	चिक्रपिषित्वा,	चाक्रपित्वा ;
प्रक्रप्य,	[4]सङ्क्रपय्य,	सञ्चिक्रपिष्य,	सञ्चाक्रप्य ;
क्रापम् २, क्रपित्वा २,	[5]क्रपम्-२-क्रापम् २, क्रपयित्वा २,		चिक्रपिषम् २, चिक्रपिषित्वा २, चाक्रपम् २ ; चाक्रपित्वा २.

(273) "क्रमु पादविक्षेपे" (I-भ्वादिः-473. सक. सेट्. पर.)

'पदविक्षेपे' इति कुत्रचित् पाठः । **पादविक्षेपः**=पादन्यासः ।

1. 'अनुदात्तेतश्च हलादेः' (3-2-149) इति युच् ताच्छीलिकः ।
2. 'पोरदुपधात्' (3-1-98) इति यत् ।
3. 'क्रपेः सम्प्रसारणं च' (ग. सू. 3-3-104) इति 'षिद्भिदादिभ्यः—' (3-3-104) इति सूत्रे पाठात् अङ् । 'कृपो रो लः' (8-2-18) इत्यत्र नास्य ग्रहणं, लाक्षणिकत्वात्—इति **भाष्ये** स्पष्टम् ।
4. 'ल्यपि लघुपूर्वात्' (6-4-56) इति णेरयादेशः ।
5. 'चिण्णमुलो—(6-4-93) रिति दीर्घविकल्पः णमुलि ।

A. 'दक्षापरेणास्तक्रुपेण तासाम् अकाम्दि चेतः कदनैः स्मरेण ।' धा. का. 2-5.

[1]क्रमकः-मिका, [2]क्रमकः-मिका, [3]उत्क्रामकः-सङ्क्रामकः, [4]चिक्रमिषकः-षिका, चिक्रंसकः-सिका, [5]चङ्क्रमकः-मिका ;

[6]क्रन्ता-प्रक्रन्ता, [7]क्रमिता-सङ्क्रमिता-त्री, क्रमयिता-त्री, चिक्रमिषिता-चिक्रंसिता-त्री, चङ्क्रमिता-त्री ;

[8]क्राम्यन्-क्रामन्-न्ती, क्रमयन्-न्ती, चिक्रमिषन्-न्ती ; —

क्रमिष्यन्-न्ती-न्ती, क्रमयिष्यन्-न्ती-ती, चिक्रमिषिष्यन्-न्ती-ती ; —

[9][ऋचि] क्रममाणः[A]-[व्याकरणाध्ययनाय] क्रममाणः-[प्राज्ञे बुद्धिः] क्रममाणा,

---

1. 'नोदात्तोपदेशस्य मान्तस्यानाचमेः' (7-3-34) इति वृद्धिनिषेधः। एवं घञ्यपि ज्ञेयम्।
2. 'जनीजृष्क्नसुरञ्जोऽमन्ताइच' (गणसूत्रं भ्वादौ) इति मित्त्वम्। 'मितां ह्रस्वः' (6-4-92) इति णौ ह्रस्वः। एवं सर्वत्र ण्यन्ते बोध्यम्।
3. 'मितां ह्रस्वः' (6-4-92) इत्यत्र, 'वा चित्तविरागे' (6-4-91) इत्यतः 'वा' इत्यनुवर्त्य व्यवस्थितविभाषाश्रयणात् '**उत्क्रामयति, सङ्क्रामयति**' इत्यादि-सिद्धिं वदन्ति।' इति **काशिका** (6-4-92)। तेन ण्यन्तेऽत्र धातौ दीर्घविकल्प इति ज्ञायते। 'अविगीतस्तु—'**सङ्क्रमयति**' इत्येव।' इति **माधवधातुवृत्तौ**।
4. 'अनुपसर्गाद्वा' (1-3-43) इति **क्रमेः** आत्मनेपदविकल्पः। तेन 'पूर्ववत् सनः' (1-3-62) इति सन्नन्तात्, परस्मैपदम्—आत्मनेपदम्—इत्युभयमपि भवति। यदा परस्मैपदम्=तदानीं सन इट् भवति। यदा त्वात्मनेपदं तदानीं, '**स्नुक्रमो**रनात्मनेपदनिमित्ते' (7-2-36) इति नियमादिण्निषेधः। एवं सन्नन्ते सर्वत्र ज्ञेयम्।
5. 'नित्यं कौटिल्ये गतौ' (3-1-23) इति यङ्। 'नुगतोऽनुनासिकान्तस्य' (7-4-85) इति अभ्यासस्य नुगागमः।
6. '**क्रमेः** कर्तर्यात्मनेपदविषयात् कृत इण्निषेधो वाच्यः' (वा. 7-2-36) इति इण्निषेधः।
7. '**क्रमेः** कर्तरि—' (वा. 7-2-36) इतीण्निषेधवार्तिके 'आत्मनेपदविषयात्' इत्युक्तेः, परस्मैपदविषये तु इड् भवत्येव।
8. 'वा भ्राशम्लाशभ्रमुक्रमुक्लमुत्रसित्रुटिलषः' (3-1-70) इति श्यन्विकल्पः। '**क्रमः** परस्मैपदेषु' (7-3-76) इति शिति प्रत्यये परे दीर्घः।
9. 'वृत्तिसर्गतायनेषु **क्रमः**' (1-3-38) इत्यात्मनेपदं शानच्। **वृत्तिः**=अप्रतिबन्धः। **सर्गः**=उत्साहः। **तायनम्**=स्फीतता। वृत्त्यायर्थप्रतीतिः उदाहरणेषु यथाक्रममत्र बोध्या।

A. 'विनेष्ये क्रोधमथवा **क्रममाणोऽरिसंसदि**।' भ. का. 8-22.

[1]उपक्रममाणः-पराक्रममाणः, [2][सूर्यः] [A]आक्रममाणः, [3][वाजी साधु] [B]विक्रममाणः, [4]प्रक्रममाणः[C]-उपक्रममाणः [वा भोक्तुम्], [5]क्रममाणः, [6]क्रम्यमाणः, क्रमयमाणः, [7]प्रचिक्रंसमानः-पराचिक्रंसमानः-उपचिक्रंसमानः, चङ्क्रम्यमाणः ;

[8][ऋचि] क्रंस्यमानः, क्रमयिष्यमाणः, प्रचिक्रंसिष्यमाणः, चङ्क्रमिष्यमाणः ;

[9]प्रक्रान्-प्रक्रामौ-प्रक्रामः, [10]दूरक्राः-दधिक्राः, [11]वनक्रान् ; —

---

1. 'उपपराभ्याम्' (1-3-39) इत्यात्मनेपदं शानच्। अत्रापि पूर्वोक्तवृत्त्यायर्थेष्वेवात्मनेपदम्। तेन, '**सङ्क्रामन्**' इत्यत्र परस्मैपदमेव।
2. 'आङ उद्गमने' (1-3-40) इत्यात्मनेपदम्। 'ज्योतिरुद्गमन इति वक्तव्यम्' (वा. 1-3-40) इति वचनात्, '**आक्रामन्** धूमो हर्म्यतलात्' इत्यत्र परस्मैपदमेव। 'नभः **समाक्रामति** चन्द्रमाः' इत्यत्र नोद्गमनं विवक्षितम्। किं तर्हि? व्याप्तिः, इति परस्मैपदम्—' इति **माधवधातुवृत्तौ**।
3. 'वेः पादविहरणे' (1-3-41) इत्यात्मनेपदम्। **पादविहरणम्**=अश्वस्य गतिविशेषः। पादविहरणादन्यत्र '**विक्रामन्** सन्धिः' इत्येव। त्रुटयन् इत्यर्थः। **पादविक्षेपे** इत्यर्थ एव धातोः पठितत्वात् अत्र सूत्रे (1-3-41) '**पादविहरणे**' इत्युक्तिः—धातूनामनेकार्थत्वे लिङ्गं भवति इति केचित्।
4. 'प्रोपाभ्यां समर्थाभ्याम्' (1-3-42) इत्यात्मनेपदम्। **समर्थः**=तुल्यार्थः। तच्च तुल्यार्थत्वं प्रारम्भे। तेन '**प्रक्रामन्**' इत्यत्र परस्मैपदमेव।
5. 'अनुपसर्गाद्वा' (1-3-43) इत्यात्मनेपदविकल्पः। तेन शानच्।
6. 'वा भ्राश—' (3-1-70) इति श्यन्पक्षे रूपम्।
7. उक्तेष्वात्मनेपदनिमित्तेषु कस्यचिद्विवक्षायाम्, 'पूर्ववत् सनः' (1-3-62) इत्यात्मनेपदम्। '**स्नुक्रमो**रनात्मनेपदनिमित्ते' (7-2-36) इति नियमादिण्निषेधः।
8. 'वृत्तिसर्गतायनेषु **क्रमः**' (1-3-38) इति आत्मनेपदम्। एवं उपपरापूर्वकाभ्यामपि उदाहरणं ज्ञेयम्।
9. क्विपि, 'अनुनासिकस्य क्विझलोः क्ङिति' (6-4-15) इति दीर्घे, 'मो नो धातोः' (8-2-64) इति पदान्ते नकारः।
10. 'जनसनखनक्रमगमो विट्' (3-2-67) इति विट्। 'विड्वनोरनुनासिकस्यात्' (6-4-41) इति मकारस्यात्वम्। सवर्णदीर्घः।
11. 'क्विप् च' (3-2-76) इति कर्मण्युपपदे क्विप्। दीर्घः। नत्वम्।

A. 'परीक्षितुमुपाक्रंस्त राक्षसी तस्य **विक्रमम्**।
दिवमाक्रममाणेव केतुतारा भयप्रदा॥' भ. का. 8-23.

B. 'जले **विक्रममाणाया** हनूमान् शतयोजनम्।' भ. का. 8-24.

C. 'द्रष्टुं **प्रक्रममाणोऽसौ** सीतामम्भोनिधेस्तटम्।
उपाक्रंस्ताकुलं घोरैः **क्रममाणै**र्निशाचरैः॥' भ. का. 8-25.

[1]क्रान्तम्[A]-विक्रान्तः-क्रान्तवान्, क्रमितः, चिक्रमिषितः-चिक्रंसितः, चङ्क्रमितः-तवान् ;

क्रमः, [2]नक्रः, [3]त्रिविक्रमः, क्रमः, चिक्रमिषुः-चिक्रंसुः, चिक्रमयिषुः, चङ्क्रमः-[4] चङ्क्रमणः[B] ;

[5]क्रमितव्यम्, क्रमयितव्यम्, चिक्रमिषितव्यम्-चिक्रंसितव्यम्, चङ्क्रमितव्यम् ;

क्रमणीयम्, क्रमणीयम्, चिक्रमिषणीयम्-चिक्रंसनीयम्, चङ्क्रमणीयम् ;

[6]क्रम्यम्, क्रम्यम्, चिक्रमिष्यम्-चिक्रंस्यम्, चङ्क्रम्यम् ;

ईषत्क्रमः-दुष्क्रमः-सुक्रमः ; — —

क्रम्यमाणः, क्रम्यमाणः, प्रचिक्रंस्यमानः, चङ्क्रम्यमाणः;

क्रमः, विक्रमः-पराक्रमः-उपक्रमः-सङ्क्रमः, क्रमः, चिक्रमिषः-चिक्रंसः, चङ्क्रमः;

क्रमितुम्, [C]सङ्क्रमितुम्[7], चिक्रमिषितुम्-चिक्रंसितुम्, चङ्क्रमितुम् ;

1. उदित्त्वेन क्त्वायामिड्विकल्पात्, 'यस्य विभाषा' (7-2-15) इति निष्ठाया इण्निषेधः। दीर्घः।
2. न क्रामतीति **नक्रः**=ग्राहः। 'अन्येष्वपि दृश्यते' (3-2-101) इत्यत्र '**अपि**' ग्रहणं सर्वोपाधिव्यभिचारार्थम्। तेन, धात्वन्तरादपि ड प्रत्ययो भवति—इति व्याख्यानात् ड प्रत्ययः। नञ्समासः। 'नभ्राण्नपान्नवेदानासत्यानमुचिनकुलनखनपुंसकनक्षत्रनक्रनाकेषु प्रकृत्या' (6-3-75) इति निपातनान्नञो लोपो न।
3. त्रीणि—जगन्ति क्राम्यतीति **त्रिविक्रमः**। पचाद्यच् (3-1-134)। परमात्मा विष्णुरुच्यते। त्रयो विक्रमाः यस्येति वा **त्रिविक्रमः**। 'आनन्दो नन्दनो नन्दः सत्यधर्मा **त्रिविक्रमः**।' इति **भगवन्नामसहस्रे**।
4. 'जुचङ्क्रम्यदन्द्रम्य—' (3-2-160) इत्यादिना ताच्छीलिको युच्। पौनःपुन्येन गमनकर्ता **चङ्क्रमणः**।
5. '**क्रमेः** कर्तरि—' (वा. 7-2-36) इतीण्निषेधवार्तिके '**कर्तरि**' इत्युक्तत्वात् भावकर्मणोर्विषये इड् भवत्येव, तव्यदादीनां कर्तर्थकत्वाभावात्।
6. 'पोरदुपधात्' (3-1-98) इति यत्।
7. 'कालसमयवेलासु तुमुन्' (3-3-167) इति तुमुन्।

A. 'क्षणेन क्षीण**विक्रान्ताः** कपिनाऽनेषत क्षयम्॥' भ. का. 9-22.

B. 'कपि**श्चङ्क्रमणो**ऽप्यापि नासौ भवति गर्धनः।' भ. का. 7-16.

C. 'अपि प्रसन्नेन महर्षिणा त्वं सम्यग् विनीयानुमतो गृहाय।
कालो ह्ययं **सङ्क्रमितुं** द्वितीयं सर्वोपकारक्षममाश्रमं ते॥' **रघुवंशे** 5-10.

विक्रान्तिः-सङ्क्रान्तिः, क्रमणा, चिक्रमिषा-चिक्रंसा[A], चिक्रमयिषा, चङ्क्रमा;[B] सङ्क्रमणम्, क्रमणम्, चिक्रमिषणम्-चिक्रंसनम्, चङ्क्रमणम्;

[1]क्रमित्वा-क्रान्त्वा-क्रन्त्वा, क्रमयित्वा, चिक्रमिषित्वा-चिक्रंसित्वा, चङ्क्रमित्वा ;

[2]प्रक्रम्य-विक्रम्य, [3]सङ्क्रमम्य, सञ्चिक्रमिष्य-प्रचिक्रंस्य, सञ्चङ्क्रम्य ;

क्रामम् २, क्रमित्वा २, [C]क्रान्त्वा २, क्रन्त्वा २, } [4]क्रामम्-क्रमम् २, क्रमयित्वा २, }

चिक्रमिषम्-चिक्रंसम् २, चिक्रमिषित्वा-चिक्रंसित्वा २, }

चङ्क्रमम् २, चङ्क्रमित्वा २ ;

[5]क्रमुकः, [6]क्रिमिः-कृमिः.

(274) "डु क्रीञ् द्रव्यविनिमये" (IX-क्र्यादिः-1473. सक. अनि. उभ.)

क्रायकः-यिका, [7]क्रापकः-पिका, चिक्रीषकः-षिका, चेक्रीयकः-यिका ;

1. 'उदितो वा' (7-2-56) इति क्त्वायामिड्विकल्पः। इडभावपक्षे, '**क्रमश्च क्ति्व**' (6-4-18) इति दीर्घविकल्पः।
2. '**प्रक्रम्य, उपक्रम्य** इति बहिरङ्गोऽपि ल्यबादेशः, अन्तरङ्गानपि विधीन् बाधते—इति पूर्वमेव दीर्घत्वं न प्रवर्तते।' इति '**क्रमश्च क्ति्व**' (6-4-18) इत्यत्र **काशिका**।
3. 'ल्यपि लघुपूर्वात्' (6-4-56) इति णेरयादेशः।
4. 'चिण्णमुलोर्दीर्घोऽन्यतरस्याम्' (6-4-93) इति ण्यन्ताण्णमुलि दीर्घविकल्पः।
5. 'बाहुलकात् उः। संज्ञायां कन्। '**क्रमुकस्तु** पुमान् भद्रमुस्तके ब्रह्मदारुणि। फले कार्पासिकायाश्च पटिकालोध्रपूगयोः॥' इति **मेदिनी**।' इति **अमरसुधा**।
6. '**क्रमि**तमिस्तम्भाम् अत इच्च' [द. उ. 1-50] इतीन् प्रत्ययः। क्रामति, क्रम्यते वा **क्रिमिः**=कीटविशेषः। 'बाहुलकात् **कृमिः** इत्यपि' इति **क्षीरस्वामी**।
7. 'क्रीङ्जीनां णौ' (6-1-48) इत्यात्वे, 'अतिहीब्ली—' (7-3-36) इति णौ पुगागमः। एवं ण्यन्ते सर्वत्र ज्ञेयम्।

A. '**चिक्रंसया** कृत्रिमपत्रिपङ्क्तेः कपोतपालीषु निकेतनानाम्।
मार्जारमप्यायतनिश्चलाङ्गं यस्यां जनः कृत्रिममेव मेने॥' **शिशुपालवधे** 3-51.

B. '**चङ्क्रमा**वान् समागत्य सीतामूचे सुखाभव॥' भ. का. 5-64.

C. 'स्थायं स्थायं क्वचिद् यान्तं **क्रान्त्वा क्रान्त्वा** स्थितं क्वचित्।
वीक्षमाणो मृगं रामः चित्रवृत्तिं विसिष्मिये॥' भ. का. 5-51.

क्रेता-त्री, क्रापयिता-त्री, चिक्रीषिता-त्री, चेक्रीयिता-त्री ;
[1]क्रीणन्[A]-न्ती, क्रापयन्-न्ती, चिक्रीषन्-न्ती ; —
क्रेष्यन्-न्ती-ती, क्रापयिष्यन्-न्ती-ती, चिक्रीषिष्यन्-न्ती-ती ; —
क्रीणानः, [2]परिक्रीणानः[B]-विक्रीणानः-अवक्रीणानः ; क्रापयमाणः,
चिक्रीषमाणः, चेक्रीयमाणः ;
क्रेष्यमाणः, क्रापयिष्यमाणः, चिक्रीषिष्यमाणः, चेक्रीयिष्यमाणः ;
[3]यवक्रीः-यवक्रियौ-यवक्रियः ; — —
क्रीतम्-तः,[C] क्रापितः, चिक्रीषितः, चेक्रीयितः-तवान्,
क्रयः, [4]मांसविक्रयी,[D] सोमविक्रयी, अन्नविक्रयी, [5]धान्यविक्रायः, क्रापः,
चिक्रीषुः, चेक्रियः ;
क्रेतव्यम्, क्रापयितव्यम्, चिक्रीषितव्यम्, चेक्रीयितव्यम् ;
क्रयणीयम्, क्रापणीयम्, चिक्रीषणीयम्, चेक्रीयणीयम् ;
[6]क्रय्यम्-क्रेयम्, क्राप्यम्, चिक्रीष्यम्, चेक्रीय्यम् ;
ईषत्क्रयः-दुष्क्रयः-सुक्रयः ; — —
क्रीयमाणः, क्राप्यमाणः, चिक्रीष्यमाणः, चेक्रीय्यमाणः ;

1. '**क्र्यादिभ्यः** श्ना' (3-1-81) इति श्ना विकरणप्रत्ययः। 'श्नाभ्यस्तयोरातः' (6-4-112) इत्याकारलोपः। णत्वम्।
2. '**परिव्यवेभ्यः क्रियः**' (1-3-18) इत्यात्मनेपदमेव, न तु शता।
3. 'क्विप् च' (3-2-76) इति कर्मण्युपपदे क्विप्।
4. 'कर्मणीनिर्विक्रियः' (3-2-93) इत्यत्र 'कुत्सितग्रहणं कर्तव्यम्' (वा. 3-2-93) इति वचनात् कुत्सायामिनिः।
5. कुत्साया अभावे 'कर्मण्यण्' (3-2-1) इत्यण्।
6. '**क्रय्यस्तदर्थे**' (6-1-82) इति निपातनात् यति अयादेशः। 'क्रेतारः क्रीणीयुरिति बुद्ध्या आपणे प्रसारितं द्रव्यम्=**क्रय्यम्**। **क्रेयम्** अन्यत्।' इति **सिद्धान्तकौमुदी**।

A. '**क्रीणन्** गुणैर्जनमतिं प्रियरूप ईशः मांसश्रियां प्रमयकृत् सितपीतचेलः।' धा. का. 3-5.

B. 'कृतेनोपकृतं वायोः **परिक्रीणान**मुत्थितम्।
पित्रा संरक्षितं शक्रात् स मैनाकाद्रिमैक्षत॥' भ. का. 8-8.

C. 'सम्भोगाय **परिक्रीतः** कर्ताऽस्मि तव नाप्रियम्॥' भ. का. 8-78.

D. '**मांसविक्रयिणः** कर्म व्याधस्यापि विगर्हितम्।' भ. का. 6-129.

[1]क्रयः, [A]निष्क्रयः, [2]अवक्रयः, विक्रयः, क्रापः, [3]क्रीत्रिमम्, क्रापः,
चिक्रीषः, चेक्रीयः ;
क्रेतुम्, क्रापयितुम्, चिक्रीषितुम्, चेक्रीयितुम् ;
विक्रीतिः, क्रापणा, चिक्रीषा, चेक्रीया ;
परिक्रयणम्, क्रापणम्, चिक्रीषणम्, चेक्रीयणम् ;
क्रीत्वा, क्रापयित्वा, चिक्रीषित्वा, चेक्रीयित्वा ;
विक्रीय, विक्राप्य, विचिक्रीष्य, विचेक्रीय्य ;
क्रायम् २, क्रीत्वा २, } क्रापम् २, क्रापयित्वा २, } चिक्रीषम् २, चिक्रीषित्वा २, } चेक्रीयम् २ ; चेक्रीयित्वा २; }
[4]क्रयिकः.

(275) "क्रीङ् विहारे" (I-भ्वादिः-350. अक. सेट्. पर.)

क्रीडकः-डिका, क्रीडकः-डिका, चिक्रीडिषकः-षिका, चेक्रीडकः -डिका ;
क्रीडिता-त्री, क्रीडयिता-त्री, चिक्रीडिषिता-त्री, चेक्रीडिता-त्री ;
क्रीडन्-न्ती, [5]अनुक्रीडन्, सङ्क्रीडन्-न्ती, क्रीडयन्-न्ती, चिक्रीडिषन्-न्ती; —
क्रीडिष्यन्-न्ती-ती, क्रीडयिष्यन्-न्ती-ती, चिक्रीडिषन्-न्ती-ती ;
[6]अनुक्रीडमानः[B]-सङ्क्रीडमानः-परिक्रीडमानः, [7]आक्रीडमानः,

1. 'एरच्' (3-3-56) इति भावे अच्।
2. 'आयस्थानेषु वणिगादिभिर्दीयमानः स्वामिग्राह्यो भागः=**अवक्रयः**। यस्य '**पिण्डक**' इति प्रसिद्धिः।' इति **माधवधातुवृत्तौ**। 'पुंसि संज्ञायां घः प्रायेण' (3-3-118) इति घः।
3. 'ङ्वितः क्त्रिः' (3-3-88) इति भावे क्त्रिः। 'कर्त्रेर्मन्नित्यम्' (4-4-20) इति तेन निर्वृत्तम्—(4-4-19) इत्यर्थे मप्। मप्प्रत्ययान्त एव प्रयोज्यः। [**क्रयिकः**।
4. औणादिके [द. उ. 3-16] इकन् प्रत्यये **क्रयिकः** इति रूपम्। पण्यसङ्ग्रहीता=
5. 'तृतीयार्थे' (1-4-85) इति यदाऽनुः कर्मप्रवचनीयसंज्ञकः, तदा शता।
6. '**क्रीडो**ऽनुसंपरिभ्यश्च' (1-3-21) इति शानच्। 'समोऽकूजने इति वक्तव्यम्' (वा 1-3-21) इत्युक्तत्वात् '**सङ्क्रीडन्ति** शकटानि' इत्यपि भवति। शत्रन्तमेतत्।
7. '**क्रीडो**ऽनुसंपरिभ्यश्च' (1-3-21) इत्यत्र चकारादाङ अनुवृत्तेः शानच्।

A. 'स्वामिनो **निष्क्रयं** गन्तुमाविष्कृतबलः कपिः।
रराज समरे शत्रून् घ्नन् दुष्कृतबहिष्कृतः॥' भ. का. 9-61.

B. 'फलान्यादत्स्व चित्राणि परिक्रीडस्व सानुषु।
साध्वनुक्रीडमानानि पश्य वृन्दानि पक्षिणाम्॥' भ. का. 8-10.

क्रीड्यमानः, [1]अनुचिक्रीडिषमाणः, चेक्रीड्यमानः ;
अनुक्रीडिष्यमाणः, क्रीडयिष्यमाणः, परिचिक्रीडिषिष्यमाणः, चेक्रीडिष्यमाणः ;
सङ्क्रीट्[2]-सङ्क्रीड्-सङ्क्रीडौ-सङ्क्रीडः ; — — —
क्रीडितः[3]-तम्, क्रीडितः, चिक्रीडिषितः, चेक्रीडितः-तवान् ;
[4]क्रीडः, [5]आक्रीडी,[A] क्रीडः, चिक्रीडिषुः, चेक्रीडः ;
क्रीडितव्यम्, क्रीडयितव्यम्, चिक्रीडिषितव्यम्, चेक्रीडितव्यम् ;
क्रीडनीयम्, क्रीडनीयम्, चिक्रीडिषणीयम्, चेक्रीडनीयम् ;
क्रीड्यम्, क्रीड्यम्, चिक्रीडिष्यम्, चेक्रीड्यम् ;
ईषत्क्रीडः-दुष्क्रीडः-सुक्रीडः ;— — —
क्रीड्यमानः, क्रीड्यमानः, चिक्रीडिष्यमाणः, चेक्रीड्यमानः ;
क्रीडः-[6]आक्रीडः, [7]चिक्रीडः, क्रीडः, चिक्रीडिषः, चेक्रीडः ;
क्रीडितुम्, क्रीडयितुम्, चिक्रीडिषितुम्, चेक्रीडितुम् ;
[8]क्रीडा, क्रीडना, चिक्रीडिषा, चेक्रीडा ;
[B]क्रीडनम्, क्रीडनम्, चिक्रीडिषणम्, चेक्रीडनम् ;
क्रीडित्वा, क्रीडयित्वा, चिक्रीडिषित्वा, चेक्रीडित्वा ;
सङ्क्रीड्य, सङ्क्रीड्य, सञ्चिक्रीडिष्य, सञ्चेक्रीड्य ;
क्रीडम् २, क्रीडम् २, चिक्रीडिषम् २, चेक्रीडम् २ ;
क्रीडम् २, क्रीडयित्वा २, चिक्रीडिषित्वा २, चेक्रीडित्वा २.

1. 'पूर्ववत् सनः' (1-3-62) इति शानच्।
2. 'वाऽवसाने' (8-4-56) इति चर्त्वविकल्पः।
3. 'प्रभुक्तो गोरसं कृष्णः प्रभुक्तोऽनेन गोरसः।
प्रक्रीडितो वने शौरिः **प्रक्रीडित**मिहामुना॥' इति 'आदिकर्मणि क्तः कर्तरि च' (3-4-71) इति सूत्रोदाहरणम्—**प्रक्रियासर्वस्वे** कृतम्।
4. 'इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः' (3-1-135) इति कर्तरि कः।
5. 'सम्पृचानुरुधाङ्यम—' (3-2-142) इत्यादिना अनुपसृष्टात् घिनुण् ताच्छीलिकः।
6. आक्रीडन्त्यस्मिन् इत्यधिकरणे 'अकर्तरि च कारके संज्ञायाम्' (3-3-19) इति घञ्।
'**आक्रीडा** विविधा राजन् पद्मिन्यश्चामलोदकाः' इति श्री**विष्णुपुराणे**।
7. 'घञर्थे कविधानम्' (वा (3-3-58) इति कः। 'द्वित्वप्रकरणे के कृत्वादीनामिति वक्तव्यम्' (वा 6-1-12) इति द्वित्वम्।
8. 'गुरोश्च हलः' (3-3-13) इत्यप्रत्ययः।
A. '**सोढुमाक्रीडिनो**ऽशक्याः शिखिनः परिवादिनः॥' भ-का. 7-8.
B. 'अकद्धरि**क्रीडन**धूततोडकान् प्रहूडितान् होडदरोडयभिक्षुकैः।' धा. का. 1-46.

(276) "**क्रुड संवरणे**" (VI-तुदादिः-1394. अक. सेट्. पर.) **कुटादिः।**
'निमज्जने' इत्यात्रेयः।

क्रोडकः-डिका, क्रोडकः-डिका, चुक्रुडिषकः-षिका, चोक्रुडकः-डिका, [1]चुक्रुडिषन्-न्ती, इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि तौदादिकक्रुटतिवत् (204) ज्ञेयानि। क्रोडः[A]-डा, अश्वानामुरः क्रोडा। 'न क्रोडादिबह्वचः' (4-1-56) इति स्त्रियां ङीष्निषेधः।

(277) "**क्रुध क्रोधे**" (IV-दिवादिः-1189. अक. अनि. पर.)

क्रोधकः-धिका, क्रोधकः-धिका, [2]चुक्रुत्सकः-त्सिका, चोक्रुधकः-धिका ;
क्रोद्धा-त्री, क्रोधयिता-त्री, चुक्रुत्सिता-त्री, चोक्रुधिता-त्री ;
[3]क्रुध्यन्[B]-न्ती, [4]क्रोधयन्-न्ती, चुक्रुत्सन्-न्ती ; —
क्रोत्स्यन्-न्ती-ती, क्रोधयिष्यन्-न्ती-ती, चुक्रुत्सिष्यन्-न्ती-ती ; —
[5]व्यतिक्रुध्यमानः, — व्यतिचुक्रुत्सिष्यमाणः, चोक्रुध्यमानः;
व्यतिक्रोत्स्यमानः, — — चोक्रुधिष्यमाणः ;
क्रुत्-क्रुधौ-क्रुधः ; — — —
क्रुद्धम्-क्रुद्धः-क्रुद्धवान्, क्रोधितः, चुक्रुत्सितः, चोक्रुधितः-तवान् ;
[6]क्रुधः[C]-[7]क्रोधनः, क्रोधः, चुक्रुत्सुः, चोक्रुधः ;
क्रोद्धव्यम्, क्रोधयितव्यम्, चुक्रुत्सितव्यम्, चोक्रुधितव्यम् ;

1. 'अनुदात्तङित आत्मनेपदम्' (1-3-12) इति सूत्रे उपदेशग्रहणानुवृत्त्या ङित्त्वाभावात् सन्नन्तात् परस्मैपदमेव।
2. 'हलन्ताच्च' (1-2-10) इति सनः कित्त्वम्। उपदेशे एकाच्त्वात् इण्।
3. 'दिवादिभ्यः श्यन्' (3-1-69) इति श्यन्। श्यनः ङिद्वद्भावान्नाङ्गस्य लघूपधगुणः।
4. 'अणावकर्मकात् चित्तवत्कर्तृकात्' (1-3-88) इति ण्यन्तात् शतैव।
5. 'कर्तरि कर्मव्यतीहारे' (1-3-14) इति शानच्।
6. 'इगुपधज्ञा—' (3-1-135) इति कर्तरि कः।
7. '**क्रुध**मण्डार्थेभ्यश्च' (3-2-151) इति ताच्छीलिको युच्।
A. 'क्षौमेण स्फुडितं स्रजा निचुलितं चाम्रोडच शोभं धनुः
गेहक्रोडतले स मोदकुलितः दृष्ट्वाऽगुरिष्ट क्षणात्।' धा. का. 2-82.
B. '**क्रुध्यन्** कुलं धक्ष्यति विप्रवह्निः यास्यन् सुतः तप्स्यति मां समन्युम्।'
भ. का. 1-23.
C. 'शक्यन् गर्वमशक्यमानमनसां आस्विद्यदास्योऽक्रुधं
क्षुध्यद्भक्तदमाप मालिकवरं शुद्धं स सिद्धेप्सितम्॥' धा. का. 2-63.

क्रोधनीयम्, क्रोधनीयम्, चुक्रुत्सनीयम्, चोक्रुधनीयम्;
क्रोध्यम्, क्रोध्यम्, चुक्रुत्स्यम्, चोक्रुध्यम्;-
ईषत्क्रोधः-दुष्क्रोधः-सुक्रोधः; — —
क्रुध्यमानः, क्रोध्यमानः, चुक्रुत्स्यमानः, चोक्रुध्यमानः;
क्रोधः, क्रोधः, चुक्रुत्सः, चोक्रुधः;
क्रोद्धुम्, क्रोधयितुम्, चुक्रुत्सितुम्, चोक्रुधितुम्;
क्रुद्धिः, [1]क्रुत्[A], क्रोधना, चुक्रुत्सा, चोक्रुधा;
क्रोधनम्, क्रोधनम्, चुक्रुत्सनम्, चोक्रुधनम्;
क्रुद्ध्वा, क्रोधयित्वा, चुक्रुत्सित्वा, चोक्रुधित्वा;
सङ्क्रुध्य, सङ्क्रोध्य, सञ्चुक्रुत्स्य, सञ्चोक्रुध्य;
क्रोधम २, क्रुध्वा २, क्रोधम् २, क्रोधयित्वा २, चुक्रुत्सम् २, चुक्रुत्सित्वा २. चोक्रुधम् २; चोक्रुधित्वा २.

(278) "क्रुन्च कौटिल्याल्पीभावयोः"

(I-भ्वादिः-186. सक. सेट्. पर.) **अयं नोपधः।** [अ]

क्रुञ्चकः-ञ्चिका, क्रुञ्चकः-ञ्चिका, चुक्रुञ्चिषकः-षिका, [2]चोक्रुचकः-चिका;
क्रुञ्चिता-त्री, क्रुञ्चयिता-त्री, चुक्रुञ्चिषिता-त्री, चोक्रुचिता-त्री;
क्रुञ्चन्-न्ती, क्रुञ्चयन्-न्ती, चुक्रुञ्चिषन्-न्ती; —
क्रुञ्चिष्यन्-न्ती-ती, क्रुञ्चयिष्यन्-न्ती-ती, चुक्रुञ्चिषिष्यन्-न्ती-ती; —
व्यतिक्रुञ्चमानः, क्रुञ्चयमानः, — चोक्रुच्यमानः;
व्यतिक्रुञ्चिष्यमाणः, क्रुञ्चयिष्यमाणः, — चोक्रुचिष्यमाणः;

1. 'संपदादिभ्यः क्विप्' (वा. 3-3-94) इति क्तिनोऽपवादः क्विप्। क्तिनपि बाहुलकात्।
2. 'अनिदितां हल उपधायाः क्ङिति' (6-4-24) इति नलोपः। यङोऽल्लोपस्य स्थानिवद्भावात् लघूपधगुणो न।

[अ] 'गतिकौटिल्याल्पीभावयो' रिति पाठान्तरम्। गतेः कौटिल्ये, द्रव्यस्याल्पीभावे च, इत्यर्थः। 'गतिकौटिल्ययोः' इति **कविकल्पद्रुमे**-इति **धातुकाव्यव्याख्यायाम्**।

A. 'संश्रृणवतः तामवृधत् गिरं हृदि **क्रुदारत्** अक्षिद्वयमाशु रक्तिमा।' वा. वि. 1-40.

[1]क्रुङ्-क्रुञ्चौ-क्रुञ्चः, [2]क्रुञ्चा; — —
[3]क्रुचितम्-तः-तवान्, क्रुञ्चितः, चुक्रुञ्चिषितः, चोक्रुचितः-तवान्;
क्रुञ्चः, क्रुञ्चः, चुक्रुञ्चिषुः, चोक्रुञ्चः;
क्रुञ्चितव्यम्, क्रुञ्चयितव्यम्, चुक्रुञ्चिषितव्यम्, चोक्रुचितव्यम्;
क्रुञ्चनीयम्, क्रुञ्चनीयम्, चुक्रुञ्चिषणीयम्, चोक्रुचनीयम्;
क्रुञ्चयम्, क्रुञ्चयम्, चुक्रुञ्चिष्यम्, चोक्रुच्यम्;
ईषत्क्रुञ्चः-दुष्क्रुञ्चः-सुक्रुञ्चः; — — —
क्रुच्यमानः, क्रुञ्च्यमानः, चुक्रुञ्चिष्यमाणः, चोक्रुच्यमानः;
क्रुञ्चः, क्रुञ्चः, चुक्रुञ्चिषः, चोक्रुचः;
क्रुञ्चितुम्, क्रुञ्चयितुम्, चुक्रुञ्चिषितुम्, चोक्रुचितुम्;
[4]क्रुञ्चा, क्रुञ्चना, चुक्रुञ्चिषा, चोक्रुचा;
क्रुञ्चनम्, क्रुञ्चनम्, चुक्रुञ्चिषणम्, चोक्रुचनम्;
[5]क्रुञ्चित्वा, क्रुञ्चयित्वा, चुक्रुञ्चिषित्वा, चोक्रुचित्वा;
सङ्क्रुच्य, सङ्क्रुञ्च्य, प्रचुक्रुञ्चिष्य, सञ्चोक्रुच्य;
क्रुञ्चम् २, क्रुञ्चम् २, चुक्रुञ्चिषम् २, चोक्रुचम् २;
क्रुञ्चित्वा २, क्रुञ्चयित्वा २, चुक्रुञ्चिषित्वा २, चोक्रुचित्वा २.

(279) "क्रुश आह्वाने रोदने च" (I-भ्वादिः-856. सक. अनि. पर.)

ज्वलादिः।

क्रोशकः-शिका, क्रोशकः-शिका, [6]चुक्रुक्षकः-क्षिका, चोक्रुशकः-शिका;

1. 'ऋत्विग्दधृक्—' (3-2-59) इत्यादिना क्विन्। नलोपाभावो निपातनात्, चकारस्य संयोगान्तलोपः। 'क्विन्प्रत्ययस्य कुः' (8-2-62) इति नकारस्य कुत्वेन ञकारः। '**भाष्यरीत्या** तु ओपधत्वमस्य धातोस्सम्मतम्। 'परेश्च घाङ्कयोः' (8-2-22) **इत्यत्र भाष्ये स्पष्टमेतत्**'। **इति प्र. सर्वस्वे**।
2. 'आर्प चैव हलन्तानां—' इति टाप्।
3. 'अनिदितां हलः—' (6-4-24) इति नलोपः।
4. 'शुरोश्च हलः' (3-3-103) इति अप्रत्ययः।
5. 'न क्त्वा सेट्' (1-2-18) इति कित्त्वनिषेधात् नलोपो न।
6. 'हलन्ताच्च' (1-2-10) इति सनः कित्त्वम्। षत्वम्। 'षढोः कः सि' (8-2-41) इति ककारः। 'आदेशप्रत्यययोः' (8-3-59) इति षकारः।

क्रोष्टा-ष्ट्री, क्रोशयिता-त्री, चुक्रुक्षिता-त्री, चोक्रुशिता-त्री ;
क्रोशन्-न्ती, क्रोशयन्-न्ती, चुक्रुक्षन्-न्ती ; —
क्रोक्ष्यन्-न्ती-ती, क्रोशयिष्यन्-न्ती-ती, चुक्रुक्षिष्यन्-न्ती-ती ; —
[1]व्यतिक्रोशमानः, क्रोशयमानः, — चोक्रुश्यमानः ;
व्यतिक्रोक्ष्यमाणः, क्रोशयिष्यमाणः, — चोक्रुशिष्यमाणः ;
[2]क्रुट्-क्रुड्-क्रुशौ-क्रुशः ; — — —
[A]क्रुष्टम्-[3]क्रुष्टः-क्रुष्टवान्, क्रोशितः, चुक्रुक्षितः, चोक्रुशितः-तवान् ;
क्रुशः-[4]क्रोशः, [B]बान्धवक्रोशी, [5]आक्रोशकः, [6]उष्ट्रक्रोशी, क्रोशः,
चुक्रुक्षुः, चोक्रुशः ;
क्रोष्टव्यम्, क्रोशयितव्यम्, चुक्रुक्षितव्यम्, चोक्रुशितव्यम् ;
क्रोशनीयम्, क्रोशनीयम्, चुक्रुक्षणीयम्, चोक्रुशनीयम् ;
क्रोश्यम्, क्रोश्यम्, चुक्रुक्ष्यम्, चोक्रुश्यम् ;
ईषत्क्रोशः-दुष्क्रोशः-सुक्रोशः ; — —
क्रुश्यमानः, क्रोश्यमानः, चुक्रुक्ष्यमाणः, चोक्रुश्यमानः ;
[7]क्रोशः, क्रोशः, चुक्रुक्षः, चोक्रुशः ;
क्रोष्टुम्, क्रोशयितुम्, चुक्रुक्षितुम्, चोक्रुशितुम् ;
आक्रुष्टिः, [8]व्यावक्रोशी, आक्रोशना, चुक्रुक्षा, चोक्रुशा ;
क्रोशनम्, क्रोशनम्, चुक्रुक्षणम्, चोक्रुशनम् ;

1. 'कर्तरि कर्मव्यतीहारे' (1-3-14) इति शानच्।
2. 'व्रश्च—' (8-2-36) इत्यादिना षत्वे, 'झलां जशोऽन्ते' (8-2-39) इति जश्त्वम्।
3. 'मतिबुद्धिपूजार्थेभ्यश्च' (3-2-188) इति चकारात्, 'गत्यर्थकर्मक—' (3-4-72) इत्यनेन रोदनेऽकर्मकत्वाद्वा क्तः कर्तरि वर्तमाने।
4. 'ज्वलितिकसन्तेभ्यो णः' (3-1-140) इति वा णः। पक्षे 'इगुपध—' (3-1-135) इति कर्तरि कः।
5. 'देविक्रुशोश्चोपसर्गे' (3-2-147) इति ताच्छीलिके ञुञि रूपम्।
6. 'कर्तर्युपमाने' (3-2-79) इति कर्तरि णिनिः।
7. 'हलश्च' (3-3-121) इति संज्ञायां घञ्।
8. 'कर्मव्यतीहारे—' (3-3-43) इति णच्। 'णचस्त्रियामञ्' (5-4-14) इत्यञ्। 'टिड्ढा—' (4-1-15) इत्यादिना ङीप्।

A. 'आशितम्भवमुत्क्रुष्टं बलिगतं शयितं स्थितम्।' भ. का. 6-106.
B. 'बान्धवाःक्रोशिनो भेजुः अनाथाः ककुभो दश ॥' भ. का. 6-123.

क्रुष्ट्वा, क्रोशयित्वा, चुक्रुक्षित्वा, चोक्रुशित्वा ;
आक्रुश्य, सङ्क्रोश्य, सञ्चुक्रुक्ष्य, सञ्चोक्रुश्य ;
क्रोशम् २, क्रोशम् २, चुक्रुक्षम् २, चोक्रुशम् २ ;
क्रुष्ट्वा २, क्रोशयित्वा २, चुक्रुक्षित्वा २, चोक्रुशित्वा २.

(280) "क्रुथ हिंसायाम्" (I-भ्वादिः-802. सक. सेट्. पर.)घटादिः।

क्राथकः-थिका, [1]क्रुथकः-थिका, चिक्रुथिषकः-षिका, चाक्रुथकः-थिका ;
क्रुथिता-त्री, क्रुथयिता-त्री, चिक्रुथिषिता-त्री, चाक्रुथिता-त्री ;
क्रुथन्-न्ती, [A]क्रुथयन्-न्ती, चिक्रुथिषन्-न्ती ; —
क्रुथिष्यन्-न्ती-ती, क्रुथयिष्यन्-न्ती-ती ; चिक्रुथिषिष्यन्-न्ती-ती ; —
— क्रुथयमानः, क्रुथयिष्यमाणः, चाक्रुथ्यमानः, चाक्रुथिष्यमाणः ;
क्रुथ्-क्रुत्-क्रुथौ-क्रुथः ; — — —
क्रुथितम्-तः, [2]क्रुथितः, चिक्रुथिषितः, चाक्रुथितः-तवान् ;
क्रुथः, क्रुथः, चिक्रुथिषुः, चाक्रुथः ;
क्रुथितव्यम्, क्रुथयितव्यम्, चिक्रुथिषितव्यम्, चाक्रुथितव्यम् ;
क्रुथनीयम्, [3]क्रुथनीयम्, चिक्रुथिषणीयम्, चाक्रुथनीयम् ;
क्राथ्यम्, [4]क्रुथ्यम्, चिक्रुथिष्यम्, चाक्रुथ्यम् ;
ईषत्क्रुथः-दुष्क्रुथः-सुक्रुथः ; — —
क्रुथ्यमानः, क्रुथ्यमानः, चिक्रुथिष्यमाणः, चाक्रुथ्यमानः ;
क्राथः, क्रुथः, चिक्रुथिषः, चाक्रुथः ;
क्रुथितुम्, क्रुथयितुम्, चिक्रुथिषितुम्, चाक्रुथितुम् ;
क्रुत्तिः, क्रुथना, चिक्रुथिषा, चाक्रुथा ;
क्रुथनम्, क्रुथनम्, चिक्रुथिषणम्, चाक्रुथनम् ;
क्रुथित्वा, क्रुथयित्वा, चिक्रुथिषित्वा, चाक्रुथित्वा ;

1. 'घटादयो मितः' (गणसूत्रं भ्वादौ) इति मित्त्वम्। 'मितां ह्रस्वः' (6-4-92) इति णौ ह्रस्वः। एवं ण्यन्ते सर्वत्र ज्ञेयम्।
2. 'निष्ठायां सेटि' (6-4-52) इति णेर्लोपः।
3. 'णेरनिटि' (6-4-51) इति णिलोपः।
4. 'अचो यत्' (3-1-97) इति ण्यन्ताद्यत्।

A. 'श्लथ्यात्मनां क्राथयताऽच्युतेन किं नाङ्गजो नः क्रुथयन् अचानि।
वनाम किं प्रज्वलितो हरेण सोऽद्यापि यत् विह्वलयन् अनङ्गः ॥' धा. का, 2-10.

प्रक्लथ्य, [1]प्रक्लथय्य, प्रचिक्लथिष्य, प्रचाक्लथ्य ;
क्लाथम् २, } [2]क्लथम् २, क्लाथम् २, } चिक्लथिषम् २, } चाक्लथम् २ ; }
क्लथित्वा २, } क्लथयित्वा २, } चिक्लथिषित्वा २, } चाक्लथित्वा २. }

(281) "क्लदि आह्वाने रोदने च"

(I-भ्वादिः-72. (774.) सक. सेट्. पर.)

अस्यैव वैक्लव्येऽर्थे **घटादि**पाठः षित्त्वं च । आत्मनेपदं च घटादिपठितस्य ।

क्लन्दकः-न्दिका, क्लन्दकः-न्दिका, चिक्लन्दिषकः, चाक्लन्दकः, इत्यादिकं सर्वं क्रन्दतिवत् (270) ज्ञेयम् । अनुपधात्वेऽपि घटादिपाठात् णमुलि 'चिण्णमुलोः' (6-4-93) इति दीर्घविकल्पः—क्लन्दम् २-क्लान्दम् २, इति रूपम् । क्लन्दमानः, क्लन्दिष्यमाणः, चिक्लन्दिषमाणः, चिक्लन्दिषिष्यमाणः ; इति शानचि रूपाणीति विशेषः ।

(282) "क्लप व्यक्तायां वाचि"

(X-चुरादिः-1659. अक. सेट्. उभ.) [अ]

क्लापकः-पिका, चिक्लापयिषकः-षिका ;
क्लापयिता-त्री, चिक्लापयिषिता-त्री ;
क्लापयन्-न्ती, चिक्लापयिषन्-न्ती ;
क्लापयिष्यन्-न्ती-ती, चिक्लापयिषिष्यन्-न्ती-ती ;
क्लापयमानः, चिक्लापयिषमाणः ;
क्लापयिष्यमाणः, चिक्लापयिषिष्यमाणः ;
क्लाप्-क्लापौ-क्लापः ; —
क्लापितम्-तः-तवान्, चिक्लापयिषितः-तवान् ;
क्लापः, चिक्लापयिषुः ;
क्लापयितव्यम्, चिक्लापयिषितव्यम् ;

1. 'ल्यपि लघुपूर्वात्' (6-4-56) इति णेरयादेशः ।
2. 'चिण्णमुलोर्दीर्घोऽन्यतरस्याम्' (6-4-93) इति दीर्घविकल्पः ।

[अ] अनेकाच्त्वात् अस्य धातोः यङ् न । 'क्लप' इत्यस्य पाठान्तरमिदम् ।

क्लापनीयम्, चिक्लापयिषणीयम् ;
क्लाप्यम्, चिक्लापयिष्यम् ;
ईषत्क्लापः-दुष्क्लापः-सुक्लापः ; —
क्लाप्यमानः, चिक्लापयिष्यमाणः ;
क्लापः, चिक्लापयिषः ;
क्लापयितुम्, चिक्लापयिषितुम् ;
क्लापना, चिक्लापयिषा ;
क्लापनम्, चिक्लापयिषणम् ;
क्लापयित्वा, चिक्लापयिषित्वा ;
प्रक्लाप्य, प्रचिक्लापयिष्य ;
क्लापम् २, } चिक्लापयिषम् २ ; }
क्लापयित्वा २, } चिक्लापयिषित्वा २. }

(283) "क्लमु ग्लानौ" (IV-दिवादिः-अक. सेट्. पर.) शमादिः ।

[1]क्लमकः-मिका, [2]क्लमकः-मिका, चिक्लमिषकः-षिका, [3]चङ्क्लमकः-मिका ;
क्लमिता-त्री, क्लमयिता-त्री, चिक्लमिषिता-त्री, चङ्क्लमिता-त्री ;
[4]क्लाम्यन्-क्लामन्-न्ती, क्लमयन्-न्ती, चिक्लमिषन्-न्ती ; —
क्लमिष्यन्-न्ती-ती, क्लमयिष्यन्-न्ती-ती, चिक्लमिषिष्यन्-न्ती-ती ; —
[5]व्यतिक्लाममानः-व्यतिक्लाम्यमानः, क्लमयमानः, — चङ्क्लम्यमानः ;
व्यतिक्लमिष्यमाणः, क्लमयिष्यमाणः, — चङ्क्लमिष्यमाणः ;
[6]विक्लान्-विक्लामौ-विक्लामः ; — —

1. 'नोदात्तोपदेशस्य मान्तस्यानाचमेः' (7-3-34) इति वृद्धिनिषेधः । एवं घञ्यपि ।
2. 'जनीजृष्क्नसुरञ्जोऽमन्ताश्च' (गणसूत्रं-घटादौ) इत्यमन्तत्वेन मित्त्वात् उपधायाः ह्रस्वो णौ ।
3. 'नुगतोऽनुनासिकान्तस्य' (7-4-85) इत्यभ्यासस्य नुक् सर्वत्र यङन्ते बोध्यम् ।
4. 'वा भ्राशम्लाश—' (3-1-70) इत्यादिना श्यनो विकल्पः । 'शमामष्टानां दीर्घः श्यनि' (7-3-74) इति दीर्घः । श्यनभावपक्षे औत्सर्गिके, 'कर्तरि शप्' (3-1-68) इति शपि 'श्नाभ्यस्तयोरातः' इति लोपे 'क्लमुचमां शिति' (7-3-75) इति दीर्घः ।
5. 'कर्तरि कर्मव्यतीहारे' (1-3-14) इति शानच् ।
6. 'अनुनासिकस्य क्विझलोः—' (6-4-15) इति दीर्घे, 'मो नो धातोः' (8-2-64) इति नकारः ।

[1]क्लान्तम्[A]-क्लान्तः, क्लमितः, चिक्लमिषितः, चङ्क्लमितः-तवान्;
क्लमः, [2]क्लमी[B], क्लमः, चिक्लमिषुः, चङ्क्लमः;
क्लमितव्यम्, क्लमयितव्यम्, चिक्लमिषितव्यम्, चङ्क्लमितव्यम्;
क्लमनीयम्, क्लमनीयम्, चिक्लमिषणीयम्, चङ्क्लमनीयम्;
[3]क्लम्यम्, [4]क्लम्यम्, चिक्लमिष्यम्, चङ्क्लम्यम्;
ईषत्क्लमः-दुष्क्लमः-सुक्लमः; — —
क्लम्यमानः, क्लम्यमानः, चिक्लमिष्यमाणः, चङ्क्लम्यमानः;
[C]क्लमः, क्लमः, चिक्लमिषः, चङ्क्लमः;
क्लमितुम्, क्लमयितुम्, चिक्लमिषितुम्, चङ्क्लमितुम्,
[5]क्लान्तिः, क्लमना, चिक्लमिषा, चङ्क्लमा;
क्लमनम्, क्लमनम्, चिक्लमिषणम्, चङ्क्लमनम्;
[6]क्लमित्वा-क्लान्त्वा, क्लमयित्वा, चिक्लमिषित्वा, चङ्क्लमित्वा;
सङ्क्लम्य, [7]सङ्क्लमय्य, प्रचिक्लमिष्य, सञ्चङ्क्लम्य;
क्लमम् २, क्लमित्वा २-क्लान्त्वा २, } [8]क्लमम् २-क्लामम् २, क्लमयित्वा २, } चिक्लमिषम् २, चिक्लमिषित्वा २, } चङ्क्लमम् २; चङ्क्लमित्वा २. }

(284) "क्लिदि परिदेवने" (I-भ्वादिः-15. सक. सेट्. आत्म.)

'क्लिन्दते क्लिन्दतीत्येवम् इदितः परिदेवने।
क्लिद्यतीत्यार्द्रभावेऽर्थे क्लिदेः श्यन्यूदितो भवेत्॥' (श्लो. 102) इति देवः।

1. उदित्त्वात् 'यस्य विभाषा' (7-2-15) इतीण्निषेधः। दीर्घः।
2. 'शमिल्यष्टाभ्यो घिनुण्' (3-2-141) इति ताच्छीलिको घिनुण्।
3. 'पोरदुपधात्' (3-1-98) इति यत्।
4. ण्यन्तात् 'अचो यत्' (3-1-97) इति यत्।
5. 'तितुत्र—' (7-2-9) इत्यादिना इण्निषेधः। दीर्घः।
6. 'उदितो वा' (7-3-56) इति क्त्वायाः इड् वा।
7. 'ल्यपि लघुपूर्वात्' (6-4-56) इति णेरयादेशः।
8. अमन्तत्वेन मित्त्वात् 'चिण्णमुलोर्दीर्घोऽन्यतरस्याम्' (6-4-93) इति दीर्घविकल्पः।

A. 'भ्राम्यामि भोः क्षाम्य ममापराधं क्लान्तं मनो मावति दर्शनात्ते॥' धा.का. 2.65.
B. 'कलमित्वं कुरुतेऽत्यर्थं मेघशीकरशीतलः॥' भ. का. 7-5.
C. 'अथ कलमादनिक्राणा नराः क्षीणरणा इव।' भ. का. 7-58.

क्लिन्दकः-न्दिका, क्लिन्दकः-न्दिका, चिक्लिन्दिषकः-षिका, चेक्लिन्दकः-न्दिका;
क्लिन्दिता-त्री, क्लिन्दयिता-त्री, चिक्लिन्दिषिता-त्री, चेक्लिन्दिता-त्री;
— क्लिन्दयन्-न्ती, क्लिन्दयिष्यन्-न्ती-ती; —
क्लिन्दमानः, क्लिन्दयमानः, चिक्लिन्दिषमाणः, चेक्लिन्द्यमानः;
क्लिन्दिष्यमाणः, क्लिन्दयिष्यमाणः, चिक्लिन्दिषिष्यमाणः, चेक्लिन्दिष्यमाणः;
क्लिन्-क्लिन्दौ-क्लिन्दः; — — —
[A]क्लिन्दितम्-तः, क्लिन्दितः, चिक्लिन्दिषितः, चेक्लिन्दितः-तवान्;
क्लिन्दः, [1]क्लिन्दनः, [2]विक्लिन्दी, क्लिन्दः, चिक्लिन्दिषुः, चेक्लिन्दः;
क्लिन्दितव्यम्, क्लिन्दयितव्यम्, चिक्लिन्दिषितव्यम्, चेक्लिन्दितव्यम्;
क्लिन्दनीयम्, क्लिन्दनीयम्[B], चिक्लिन्दिषणीयम्, चेक्लिन्दनीयम्;
क्लिन्द्यम्, क्लिन्द्यम्, चिक्लिन्दिष्यम्, चेक्लिन्द्यम्;
ईषत्क्लिन्दः-दुष्क्लिन्दः-सुक्लिन्दः; — —
क्लिन्द्यमानः, क्लिन्द्यमानः, चिक्लिन्दिष्यमाणः, चेक्लिन्द्यमानः;
क्लिन्दः, क्लिन्दः, चिक्लिन्दिषः, चेक्लिन्दः;
क्लिन्दितुम्, क्लिन्दयितुम्, चिक्लिन्दिषितुम्, चेक्लिन्दितुम्;
क्लिन्दा, क्लिन्दना, चिक्लिन्दिषा, चेक्लिन्दा;
क्लिन्दनम्, क्लिन्दनम्, चिक्लिन्दिषणम्, चेक्लिन्दनम्;
क्लिन्दित्वा, क्लिन्दयित्वा, चिक्लिन्दिषित्वा, चेक्लिन्दित्वा;
प्रक्लिन्द्य, प्रक्लिन्द्य, प्रचिक्लिन्दिष्य, प्रचेक्लिन्द्य;
क्लिन्दम् २, क्लिन्दित्वा २, } क्लिन्दम् २, क्लिन्दयित्वा २, } चिक्लिन्दिषम् २, चिक्लिन्दिषित्वा २, } चेक्लिन्दम् २; चेक्लिन्दित्वा २. }

(285) "क्लिदि परिदेवने" (I-भ्वादिः-73. अक. सेट्. पर.)

'क्लिन्दते क्लिन्दतीत्येवम् इदितः परिदेवने।
क्लिद्यतीत्यार्द्रभावेऽर्थे क्लिदेः श्यन्यूदितो भवेत्॥' (श्लो. 102) इति देवः।

1. 'अनुदात्तेतश्च हलादेः' (3-2-149) इति युच् ताच्छीलिकः।
2. 'सुप्यजातौ—' (3-2-78) इति ताच्छील्ये णिनिः।

A. 'स्वमन्दिरात् स्पन्दितुमेव नाशकत् कंसात् परिक्लिन्दितसज्जनाद्भिया॥' धा. का. 1-3.
B. 'अक्लिन्दनीयान् शुधितात्मनो जनान् प्रशीकते यः करुणावलोकनैः।' धा. का. 1-11.

क्लिन्दकः-न्दिका, क्लिन्दकः-न्दिका, चिक्लिन्दिषकः-षिका, चेक्लिन्दकः-न्दिका, इत्यादीनि रूपाणि पूर्वलिखित (284) क्लिदिधातुवत् ज्ञेयानि। क्लिन्दन्-न्ती, क्लिन्दिष्यन्-न्ती-ती, क्लिन्दयन्-न्ती, क्लिन्दयिष्यन्-न्ती-ती, चिक्लिन्दिषन्-न्ती, चिक्लिन्दिषिष्यन्-न्ती-ती, इमानिरूपाणि शतरि बोध्यानि। अस्मिन्नेव गणे परिदेवनार्थे पुनः पाठः, आत्मगामिन्यपि क्रियाफले परस्मैपदार्थ इति ज्ञायते। अन्यथा स्वरितेत्त्वेन एकत्रैव पाठं कुर्यादाचार्यः।

(286) **"क्लिदू आर्द्रीभावे"** (IV-दिवादिः-1242. अक. सेट्. पर.

'क्लिन्दते क्लिन्दतीत्येवमिदितः परिदेवने।
क्लिद्यतीत्यार्द्रभावेऽर्थे क्लिदेः श्यन्यूदितो भवेत्॥' (श्लो. 102) इति देवः।

क्लेदकः-दिका, क्लेदकः-दिका, [1]चिक्लिदिषकः-चिक्लेदिषकः-षिका, [2]चिक्लित्सकः-त्सिका, चेक्लिदकः-दिका;

क्लेदिता-क्लेत्ता-त्री, क्लेदयिता-त्री, चिक्लिदिषिता-चिक्लेदिषिता-चिक्लित्सिता-त्री, चेक्लिदिता-त्री;

[3]क्लिद्यन्[A]-न्ती, क्लेदयन्-न्ती, चिक्लिदिषन्-चिक्लेदिषन्-चिक्लित्सन्-न्ती;)

क्लेदिष्यन्-क्लेत्स्यन्-न्ती-ती, क्लेदयिष्यन्-न्ती-ती, चिक्लिदिषिष्यन्-चिक्लेदिषिष्यन्-चिक्लित्सिष्यन्-ती-न्ती

— क्लेदयमानः, क्लेदयिष्यमाणः, चेक्लिद्यमानः, चेक्लिदिष्यमाणः;

विक्लित्-विक्लिदौ-विक्लिदः; — —

[4]क्लिन्नम्-क्लिन्नः-क्लिन्नवान्, क्लेदितः-तम्, चिक्लिदिषितः-चिक्लेदिषितः-चिक्लित्सितः-चेक्लिदितः-तवान्;

1. 'रलोव्युपधाद्धलादेः संश्च' (1-2-26) इति सनः कित्त्वविकल्पः। कित्त्वाभावे गुणः। कित्त्वपक्षे गुणाभावः।
2. ऊदित्त्वात् 'स्वरतिसूतिसूयतिधूञूदितो वा' (7-2-44) इति इड्विकल्पः। इडभावपक्षे 'हलन्ताच्च' (1-2-10) इति सनः कित्त्वम्। एवं सन्नन्ते सर्वत्र रूपत्रयं बोध्यम्।
3. 'दिवादिभ्यः श्यन्' (3-1-69) इति श्यन्। श्यनो ङिद्वद्भावात् अङ्गस्य गुणाभावः।
4. ऊदित्त्वेन वैकल्पिकेड्त्वात् 'यस्य विभाषा' (7-2-15) इति निष्ठायां इण्निषेधः। 'रदाभ्यां निष्ठातो नः—' (8-2-42) इति निष्ठानत्वम्।

A. नभ्यांस्तुभ्य विभो जयेति नुवते **क्लिद्यन्** प्रमेद्युर्जं
ष्विद्यन् ऋद्धिमधृष्नवेऽपि स विमृद्याक्षीयमाणां ददौ॥' भा. का. 2-67.
क्लिद्यन् आर्द्रीभवन्-इत्यर्थः।

[1]क्लिदः, क्लेदः, चिक्लिदिषुः-चिक्लेदिषुः-चिक्लित्सुः, चेक्लिदः;

क्लेदितव्यम्-क्लेत्तव्यम्, क्लेदयितव्यम्, चिक्लिदिषितव्यम्-चिक्लेदिषितव्यम्-चिक्लित्सितव्यम्, चेक्लिदितव्यम्;

क्लेदनीयम्, क्लेदनीयम्, चिक्लिदिषणीयम्-चिक्लेदिषणीयम्-चिक्लित्सनीयम्, चेक्लिदनीयम्;

क्लेद्यम्, क्लेद्यम्, चिक्लिदिष्यम्-चिक्लेदिष्यम्-चिक्लित्स्यम्, चेक्लिद्यम्;

ईषत्क्लेदः-दुष्क्लेदः-सुक्लेदः; — — —

क्लिद्यमानः, क्लेद्यमानः, चिक्लिदिष्यमाणः-चिक्लेदिष्यमाणः-चिक्लित्स्यमानः, चेक्लिद्यमानः;

क्लेदः, [2]चिक्लिदः, क्लेदः, चिक्लिदिषः-चिक्लेदिषः-चिक्लित्सः, चेक्लिदः;

क्लेदितुम्-क्लेत्तुम्, क्लेदयितुम्, चिक्लिदिषितुम्-चिक्लेदिषितुम्-चिक्लित्सितुम्, चेक्लिदितुम्;

विक्लित्तिः, क्लेदना, चिक्लिदिषा-चिक्लेदिषा-चिक्लित्सा, चेक्लिदा;

क्लेदनम्, क्लेदनम्, चिक्लिदिषणम्-चिक्लेदिषणम्-चिक्लित्सनम्, चेक्लिदनम्;

[3]क्लिदित्वा-क्लेदित्वा-क्लित्वा, } क्लेदयित्वा, चिक्लिदिषित्वा-चिक्लेदिषित्वा-चिक्लित्सित्वा; चेक्लिदित्वा,

विक्लिद्य, विक्लेद्य, विचिक्लिदिष्य-विचिक्लेदिष्य-विचिक्लित्स्य, विचेक्लिद्य;

क्लेदम् २, क्लिदित्वा २- क्लेदित्वा २- क्लित्वा २, } क्लेदम् २, क्लेदयित्वा २, } चिक्लिदिषम् २- चिक्लिदिषित्वा २- चिक्लेदिषम् २- चिक्लेदिषित्वा २- चिक्लित्सम् २, चिक्लित्सित्वा २, } चेक्लिदम् २; चेक्लिदित्वा २. }

(287) **"क्लिश उपतापे"** (IV-दिवादिः-1161. अक. सेट्. आत्म.)

'व्यक्तोक्तौ क्लेशते क्लेशः, क्लिश्नाति तु विबाधने।
दिवादेरुपतापेऽर्थे तङि स्यात् क्लिश्यते पदम्॥' (श्लो. 163-4) इति देवः।

1. 'इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः—' (3-1-135) इति कर्तरि कः प्रत्ययः।
2. 'घञर्थे कविधानम्—' (वा. 3-3-58) इति कः 'द्वित्वप्रकरणे के क्र्यादीनाम्—' (वा. 6-1-1.) इति द्वित्वम्। **चिक्लिदो**=रसभेदः।
3. ऊदित्त्वादिड्विकल्पः। कित्त्वपक्षे न गुणः। कित्त्वाभावपक्षे गुणः। इडभावपक्षे **'क्लित्त्वा'** इति रूपम्।

क्लेशकः-शिका, क्लेशकः-शिका, [1]चिक्लिशिषकः-चिक्लेशिषकः-षिका, चेक्लिशकः-शिका ;

क्लेशिता-त्री, क्लेशयिता-त्री, चिक्लिशिषिता-चिक्लेशिषिता-त्री, चेक्लिशिता-त्री ;
— क्लेशयन्-न्ती, क्लेशयिष्यन्-न्ती-न्ती ; — —

[2]क्लिश्यमानः, क्लेशयमानः, चिक्लिशिषमाणः-चिक्लेशिषमाणः, चेक्लिश्यमानः ;
क्लेशिष्यमाणः, क्लेशयिष्यमाणः, चिक्लिशिषिष्यमाणः-चिक्लेशिषिष्यमाणः, चेक्लिशिष्यमाणः ;

[3]क्लिट्-क्लिशौ-क्लिशः ; — — —

[4]क्लिशितः-[A]तम्-तवान्, क्लिष्टम्-ष्टः-ष्टवान्, क्लेशितः-तम्, चिक्लिशितः-चिक्लेशितः, चेक्लिशितः-तवान् ;

क्लिशः, [5]क्लेशनः, [6]क्लेशकः, क्लेशः, चिक्लिशिषुः-चिक्लेशिषुः, चेक्लिशः ;
क्लेशितव्यम्, क्लेशयितव्यम्, चिक्लिशितव्यम्-चिक्लेशितव्यम्, चेक्लिशितव्यम् ;
क्लेशनीयम्, क्लेशनीयम्, चिक्लिशिषणीयम्-चिक्लेशिषणीयम्, चेक्लिशनीयम् ;
[B]क्लेश्यम्, क्लेश्यम्, चिक्लिशिष्यम्-चिक्लेशिष्यम्, चेक्लिश्यम् ;

ईषत्क्लेशः-दुष्क्लेशः-सुक्लेशः ; — — —

क्लिश्यमानः, क्लेश्यमानः, चिक्लिशिष्यमाणः-चिक्लेशिष्यमाणः, चेक्लिश्यमानः ;
[C]क्लेशः, क्लेशः, चिक्लिशिषः-चिक्लेशिषः, चेक्लिशः ;
क्लेशितुम्, क्लेशयितुम्, चिक्लिशिषितुम्-चिक्लेशिषितुम्, चेक्लिशितुम् ।

---

1. 'रलो व्युपधाद्धलादेस्संश्च' (1-2-26) इति सनः कित्त्वविकल्पाद्रूपद्वयम् ।
2. 'दिवादिभ्यः श्यन्' (3-1-69) इति श्यन् । श्यनो ङिद्वद्भावादङ्गस्य गुणो न ।
3. 'व्रश्च भ्रस्ज—' (8-2-36) इत्यादिना षत्वे, चश्त्वे चर्त्वम् ।
4. 'क्लिशः क्त्वानिष्ठयोः' (7-2-50) इति इड्विकल्पः ।
5. 'अनुदात्तेतश्च हलादेः' (3-2-149) इति युच् ताच्छीलिकः ।
6. 'निन्दहिंसक्लिशखाद—' (3-2-146) इत्यादिना वुञ् ताच्छीलिकः ।

A. 'मायाभिस्सुचिरं क्लिष्ट्वा राक्षसोऽक्लिशितक्रियम् ।' भ. का. 9.38.
B. 'अक्लेश्यमसिनाऽजन्मन्तं कबन्धवधमभ्यधुः ।' भ. का. 7-78.
C. 'देवौघस्य तपन् भुवं च पतिता वावृत्तभूमाऽप्यसौ
वृत्तक्लेशलवैरकाश्यत समं संवाश्यमानैस्स्वकैः ॥' धा. का. 2-60.

क्लिष्टिः, केशना, चिक्लिशिषा-चिक्लेशिषा, चेक्लिशा ;
[A]क्लिशित्वा[1]-क्लिष्ट्वा, क्लेशयित्वा, चिक्लिशिषित्वा-चिक्लेशिषित्वा, चेक्लिशित्वा ;
विक्लिश्य, विक्लेश्य, विचिक्लिशिष्य-विचिक्लेशिष्य, विचेक्लिश्य ;

क्लेशम् २, } क्लेशम् २, } चिक्लिशिषम् २- चिक्लेशिषम् २, }
क्लिशित्वा२-क्लिष्ट्वा २, } क्लेशयित्वा २, } चिक्लिशिषित्वा २- चिक्लेशिषित्वा२, }
[2]कीनाशः, चेक्लिशम् २ ;
चेक्लिशित्वा २.

(288) "क्लिशू विबाधने" (IX-क्र्यादिः-1522-अक. वेट्. पर.) [अ]

'व्यक्तोक्तौ क्लेशते क्लेशः, क्लिश्नाति तु विबाधने ।
दिवादेरुपतापेऽर्थे तङि स्यात् क्लिश्यते पदम् ॥'
(श्लो. 163-164) इति देवः ।

क्लेशः-शिका, क्लेशकः-शिका, [3]चिक्लिशिषकः-चिक्लेशिषकः-षिका, [4]चिक्लिक्षकः-क्षिका, चेक्लिशकः-शिका ;
क्लेशिता-त्री-क्लेष्टा-ष्ट्री, क्लेशयिता-त्री, चिक्लिशिषिता-चिक्लेशिषिता-त्री, चिक्लिक्षिता-त्री, चेक्लिशिता-त्री ;
[5]क्लिश्नन्[B]-ती, क्लेशयन्-न्ती, चिक्लिशिषन्-चिक्लेशिषन्-चिक्लिक्षन्-न्ती ;—

---

1. 'क्लिशः क्त्वानिष्ठयोः' (7-2-50) इति वेट् । इट्पक्षे 'मृडमृद—' (1-2-7) इत्यादिना नित्यकित्त्वम् ।
2. 'क्लिशेरीचोपधायाः कन् लोपश्च लोनाम्' (द. उ. 9. 1.) इति कन्प्रत्यये कीनाशः=कदर्यो जनः ।
3. 'स्वरतिसूतिसूयतिधूञूदितो वा' (7-2-44) इतीड्विकल्पे, 'रलो व्युपधात्—' (1-2-26) इति कित्त्वविकल्पः । एवं सन्नन्ते सर्वत्र ज्ञेयम् ।
4. इडभावपक्षे 'व्रश्च—' (8-2-36) इत्यादिना षत्वे 'षढोः कः सि' (8-2-41) इति कः ।
5. 'क्र्यादिभ्यः श्ना' (3-1-81) इति श्ना । 'श्नाऽभ्यस्तयोः—' (6-4-112)' इत्याकारलोपः । 'शात्' (8-4-44) इति श्चुत्वनिषेधः ।

A. 'अमृडित्वा सहस्राक्षं क्लिशित्वा कौशलैर्निजैः ।' भ. का. 7.96.
B. 'आधोरणानपि च दन्तवरेण तुभ्नन् क्लिश्नन् मतिं पलसुरादिकमश्नतां सः ।' धा. का. 3-11.

[अ] 'एवमाराध्यमानोऽपि क्लिश्नाति भुवनत्रयम् ।' (कुमारसम्भवे 2-40) इत्यादिप्रयोगात् सकर्मकत्वमप्यस्य धातोरिति ज्ञायते ।

क्लेशिष्यन्-क्लेक्ष्यन्-न्ती-ती, क्लेशयिष्यन्-न्ती-ती, चिक्लिशिषिष्यन्-चिक्लेशिषिष्यन्-चिक्लिक्षिष्यन्-न्ती-ती ;—

—— क्लेशयमानः, क्लेशयिष्यमाणः, चेक्लिश्यमानः, चेक्लिशिष्यमाणः ;

[1]क्लिट्-क्लिशौ-क्लिशः, [2]क्लेट्-क्लेशौ-क्लेशः ; — —

[3]क्लिशितम्-तः-[A]तवान्, क्लिष्टम्-ष्टः-ष्टवान्, क्लेशितः तम्, चिक्लिशिषितः-चिक्लेशिषितः-चिक्लिक्षितः-तवान्, चेक्लिशितः-तवान् ;

क्लिशः, [4]क्लेशकः[B], क्लेशः, चिक्लिशिषुः-चिक्लेशिषुः-चिक्लिक्षुः, चेक्लिशः ;

क्लेशितव्यम्-क्लेष्टव्यम्, क्लेशयितव्यम्, चिक्लिशिषितव्यम्-चिक्लेशिषितव्यम्-चिक्लिक्षितव्यम्, चेक्लिशितव्यम् ;

क्लेशनीयम्, क्लेशनीयम्, चिक्लिशिषणीयम्-चिक्लेशिषणीयम्-चिक्लिक्षणीयम्, चेक्लिशनीयम् ;

क्लेश्यम्, क्लेश्यम्, चिक्लिशिष्यम्-चिक्लेशिष्यम्-चिक्लिक्ष्यम्, चेक्लिश्यम् ;

ईषत्क्लेशः-दुष्क्लेशः-सुक्लेशः ; — — —

क्लिश्यमानः, क्लेश्यमानः, चिक्लिशिष्यमाणः-चिक्लेशिष्यमाणः-चिक्लिक्ष्यमाणः, चेक्लिश्यमानः ;

क्लेशः, क्लेशः, चिक्लिशिषः-चिक्लेशिषः-चिक्लिक्षः, चेक्लिशः ;

क्लेशितुम्-क्लेष्टुम्, क्लेशयितुम, चिक्लिशिषितुम्-चिक्लेशिषितुम्-चिक्लिक्षितुम्, चेक्लिशितुम् ;

क्लिष्टिः, क्लेशना, चिक्लिशिषा-चिक्लेशिषा-चिक्लिक्षा, चेक्लिशा ;

क्लेशनम्, क्लेशनम्, चिक्लिशिषणम्-चिक्लेशिषणम्-चिक्लिक्षणम्, चेक्लिशनम् ;

---

1. 'व्रश्च भ्रस्ज—' (8-2-36) इत्यादिना षत्वे जश्त्वचर्त्वयोरूपम् ।
2. 'अन्येभ्योऽपि—' (3-2-75) इत्यादिना विच् । गुणः ।
3. 'क्लिशः क्त्वानिष्ठयोः' (7-2-50) इति वा इट् । 'यस्य विभाषा' (7-2-15) इत्यस्य बाधकः ।
4. 'निन्दहिंसक्लिशखाद—' (3-2-146) इत्यादिना ताच्छील्ये वुञ् ।

A. 'उपद्रुतश्चिरं द्वन्द्वैर्ययोः **क्लिशितवानहम्** ॥' भ. का. 22-7.

B. 'निन्दको रजनिम्मन्यं दिवसं **क्लेशको** निशाम् ।' भ. का. 7-13.

[A]क्लिशित्वा[1]-क्लिष्ट्वा,[B] [2]अलंक्लिशित्वा[C], क्लेशयित्वा, चिक्लिशिषित्वा-चिक्लेशिषित्वा-चिक्लिक्षित्वा, चेक्लिशित्वा ;

परिक्लिश्य, परिक्लेश्य, परिचिक्लिशिष्य-परिचिक्लिशिष्य-परिचिक्लिक्ष्य, परिचेक्लिश्य ;

क्लेशम् २, } क्लेशम् २, } चिक्लिशिषम् २- चिक्लेशिषम् २-
क्लिशित्वा २, } क्लेशयित्वा २, } चिक्लिशिषित्वा २- चिक्लेशिषित्वा २-
क्लिष्ट्वा २,

चिक्लिक्षम् २, } चेक्लिशम् २ ; }
चिक्लिक्षित्वा २, } चेक्लिशित्वा २. }

(289) "**क्लीबृ अधाष्ट्यें**" (I-भ्वादिः-381. अक. सेट्. आत्म.)

क्लीबकः-बिका, क्लीबकः-बिका, चिक्लीबिषकः-षिका, चेक्लीबकः-बिका ; क्लीबिता-त्री, क्लीबितः[D]-तवान्, इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिक-क्रीडति धातुवत् (275) ज्ञेयानि । [3]क्लीबनः, [4]क्लीबमानः, क्लीबिष्यमाणः, [5]चिक्लीबिषमाणः-चिक्लीबिषिष्यमाणः ; इति रूपाणि भवन्ति-इति विशेषः ।

(290) "**क्लुङ् गतौ**" (I-भ्वादिः-958. सक. अनि. आत्म.)

पाठान्तरोऽयं प्लुवतेः ।

क्लावकः-विका, क्लावकः-विका, [6]चुक्लूषकः-षिका, [7]चोक्लूयकः-यिका ;

---

1. '**क्लिशः** क्त्वानिष्ठयोः' (7-2-50) इति वा इट् । 'मृडमृद—' (1-2-7) इत्यादिना नित्यं कित्त्वम् ।
2. '**अलं**खल्वोः प्रतिषेधयोः प्राचां क्त्वा' (3-4-18) इति क्त्वा ।
3. 'अनुदात्तेतश्च हलादेः' (3-2-149) इति ताच्छील्किो युच् ।
4. आत्मनेपदित्वात् शानच् ।
5. 'पूर्ववत् सनः' (1-3-62) इति सन्नन्तादप्यात्मनेपदमेव ।
6. 'इको झल्' (1-2-9) इति सनः कित्त्वाच्च गुणः । 'अज्झनगमां सनि' (6-4-16) इति दीर्घः ।
7. 'अकृत्सार्वधातुकयोः—' (7-4-25) इति दीर्घः ।

A. 'चिरं **क्लिशित्वा** मर्माणि रामो विलुभितप्लवम् ।' भ. का. 5-52.

B. 'मायाभिः सुचिरं **क्लिष्ट्वा** राक्षसोऽ**क्लिशित**क्रियम् ।' भ. का. 9-38.

C. '**अलं क्लिशित्वा** गुरुमल्पकोऽयं विधिस्त्वदाज्ञैव गरीयसी नः' ।
अनर्घराघवे 2-57.

D. 'प्रलम्बसान्नाः कबरीत्विषो वृषा **अक्लीबिताः** क्षीबतयाऽतिशीभराः ॥' धा. का. 1-49.

क्लोता-त्री,	क्लावयिता-त्री,	चुक्लूषिता-त्री,	चोक्लूयिता-त्री ;
—क्लावयन्-न्ती,	क्लावयिष्यन्-न्ती-न्ती ;	—	—
क्लवमानः,	क्लावयमानः,	चुक्लूषमाणः,	चोक्लूयमानः ;
क्लोष्यमाणः,	क्लावयिष्यमाणः,	चुक्लूषिष्यमाणः,	चोक्लूयिष्यमाणः ;
[1]सङ्क्लुत्-सङ्क्लुतौ-सङ्क्लुतः ;		—	—
क्लुतम्-तः-तवान्,	क्लावितः-तम्,	चुक्लूषितः,	चोक्लूयितः-तवान् ;
क्लवः, [2]क्लवनः,	क्लावः,	चुक्लूषुः,	[3]चोक्लुवः ;
क्लोतव्यम्,	क्लावयितव्यम्,	चुक्लूषितव्यम्,	चोक्लूयितव्यम् ;
क्लवनीयम्,	क्लावनीयम्,	चुक्लूषणीयम्,	चोक्लूयनीयम् ;
[4]क्लव्यम्,	[5]अवश्यक्लाव्यम्,	क्लाव्यम्, चुक्लूष्यम्,	चोक्लूय्यम् ;
ईषत्क्लवः,-दुष्क्लवः,-सुक्लवः ;		—	—
[6]क्लूयमानः,	क्लाव्यमानः,	चुक्लूष्यमाणः,	चोक्लूय्यमानः ;
[7]क्लवः,	विक्लवः-[A]विक्लवः,	क्लावः, चुक्लूषः,	चोक्लूयः ;
क्लोतुम्,	क्लावयितुम्,	चुक्लूषितुम्,	चोक्लूयितुम् ;
क्लुतिः,	क्लावना,	चुक्लूषा,	चोक्लूया ;
क्लवनम्,	क्लावनम्,	चुक्लूषणम्,	चोक्लूयनम् ;
क्लुत्वा,	क्लावयित्वा,	चुक्लूषित्वा,	चोक्लूयित्वा ;
[8]सङ्क्लुत्य,	सङ्क्लाव्य,	प्रचुक्लूष्य,	सञ्चोक्लूय्य ;
क्लावम् २, क्लवित्वा २,	क्लावम् २, क्लावयित्वा २,	चुक्लूषम् २, चुक्लूषित्वा २,	चोक्लूयम् २ ; चोक्लूयित्वा २.

1. क्विप्, 'हस्वस्य पिति कृति—' (6-1-71) इति तुक्।
2. 'चलनशब्दार्थादकर्मकात्—' (3-2-148) इति युच्।
3. यङन्तादचि 'यञोऽचि च' (2-4-74) इति यञो लुकि, उवङ्।
4. 'अचो यत्' (3-1-97) इति यत्।
5. 'ओरावश्यके' (3-1-125) इति ण्यत्।
6. 'अकृत्सार्वधातुकयोः' (7-4-25) इति दीर्घः।
7. 'ऋदोरप्' (3-3-57) इत्यप् भावे।
8. 'हस्वस्य पिति कृति तुक्' (6-1-71) इति तुक् ल्यपि।

A. वबयोरभेदात् '**विक्लब**' इत्यपि अस्मादेव भवति—इति **मैत्रेयः**।

(291) "क्लेवृ सेवने" (I-भ्वादिः-506. अक. सेट्. आत्म.)

ग्लेवतेः पाठान्तरोऽयम्।

क्लेवकः-विका,	क्लेवकः-विका,	चिक्लेविषकः-षिका,	चेक्लेवकः-विका ;
क्लेविता-त्री,	क्लेवयिता-त्री,	चेक्लेविषिता-त्री,	चिक्लेविता-त्री ;
—	क्लेवयन्-न्ती,	क्लेवयिष्यन्-न्ती-ती ;	— —
क्लेवमानः,	क्लेवयमानः,	चिक्लेविषमाणः,	चेक्लेव्यमानः ;
क्लेविष्यमाणः,	क्लेवयिष्यमाणः,	चिक्लेविषिष्यमाणः,	चेक्लेविष्यमाणः ;
[1]क्लयूः-क्लय्वौ-क्लय्वः ;	—	—	—
क्लेवितम्-तः,	क्लेवितः-तम्,	चिक्लेविषितः,	चेक्लेवितः-तवान् ;
क्लेवः, क्लेवनः[2],	क्लेवः,	चिक्लेविषुः,	चेक्लेवः ;
क्लेवितव्यम्,	क्लेवयितव्यम्,	चिक्लेविषितव्यम्,	चेक्लेवितव्यम् ;
क्लेवनीयम्,	क्लेवनीयम्,	चिक्लेविषणीयम्,	चेक्लेवनीयम् ;
क्लेव्यम्,	क्लेव्यम्,	चिक्लेविष्यम्,	चेक्लेव्यम् ;
ईषत्क्लेवः-दुष्क्लेवः-सुक्लेवः ;		—	—
क्लेव्यमानः,	क्लेव्यमानः,	चिक्लेविष्यमाणः,	चेक्लेव्यमानः ;
क्लेवः,	क्लेवः,	चिक्लेविषः,	चेक्लेवः ;
क्लेवितुम्,	क्लेवयितुम्,	चिक्लेविषितुम्,	चेक्लेवितुम् ;
[3]क्लेवा,	क्लेवना,	चिक्लेविषा,	चेक्लेवा ;
क्लेवनम्,	क्लेवनम्,	चिक्लेविषणम्,	चेक्लेवनम् ;
क्लेवित्वा,	क्लेवयित्वा,	चिक्लेविषित्वा,	चेक्लेवित्वा ;
विक्लेव्य,	विक्लेव्य,	प्रचिक्लेविष्य	प्रचेक्लेव्य ;
क्लेवम् २, क्लेवित्वा २,	क्लेवम् २, क्लेवयित्वा २,	चिक्लेविषम् २, चिक्लेविषित्वा २,	चेक्लेवम् २ ; चेक्लेवित्वा २.

1. 'च्छ्वोः शूडनुनासिके च' (6-4-19) इति क्विपि ऊठ्। अयादेशः। द्विवचनादिषु 'ओः सुपि' (6-4-83) इति यणादेशः।
2. 'अनुदात्तेतश्च हलादेः' (3-2-149) इति ताच्छीलिको युच्।
3. 'गुरोश्च हलः' (3-3-103) इति अप्रत्ययः।

(292) **"क्लेश अव्यक्तायां वाचि"** (I-भ्वादिः-607. अक. सेट्. आत्म.)

'व्यक्तोक्तौ क्लेशते क्लेशेः, क्लिश्नाति तु विबाधने ।
दिवादेरुपतापेऽर्थे तङि स्यात् क्लिश्यते पदम् ॥'
(श्लो. 163-164) इति **देवः** ।

'बाधने' इत्येके । **'उपतापे'** इति च **कविकल्पद्रुमे** ।
'व्यक्तायां वाचि' इति **देव**वचनादवगम्यते ।

क्लेशकः-शिका, क्लेशकः-शिका, शिक्लेशिषकः-षिका, चेक्लेशकः-शिका ;
क्लेशिता-त्री, क्लेशयिता-त्री, चिक्लेशिषिता-त्री, चेक्लेशिता-त्री ;
— क्लेशयन्-न्ती, क्लेशयिष्यन्-न्ती-ती ; — —
क्लेशमानः, क्लेशयमानः, चिक्लेशिषमाणः, चेक्लेश्यमानः ;
[A]क्लेशिष्यमाणः, क्लेशयिष्यमाणः, चिक्लेशिषिष्यमाणः, चेक्लेशिष्यमाणः ;
विक्लेट्-विक्लेशौ-विक्लेशः ; — — —
क्लेशितम्-तः, क्लेशितः-तम्, चिक्लेशिषितः, चेक्लेशितः-तवान् ;
क्लेशः, [1]शनः, क्लेशः, चिक्लेशिषुः, चेक्लेशः ;
क्लेशितव्यम्, क्लेशयितव्यम् चिक्लेशिषितव्यम्, चेक्लेशितव्यम् ;
क्लेशनीयम्, क्लेशनीयम्, चिक्लेशिषणीयम्, चेक्लेशनीयम् ;
क्लेश्यम्, क्लेश्यम्, चिक्लेशिष्यम्, चेक्लेश्यम् ;
ईषत्क्लेशः-दुष्क्लेशः-सुक्लेशः ; — —
क्लेश्यमानः, क्लेश्यमानः, चिक्लेशिष्यमाणः, चेक्लेश्यमानः ;
क्लेशः, क्लेशः, चिक्लेशिषः, चेक्लेशः ;
क्लेशितुम् क्लेशयितुम्, चिक्लेशिषितुम्, चेक्लेशितुम् ;
[2]क्लेशा, क्लेशना, चिक्लेशिषा, चेक्लेशा ;
क्लेशनम्, क्लेशनम्, चिक्लेशिषणम्, चेक्लेशनम् ;
क्लेशित्वा, क्लेशयित्वा चिक्लेशिषित्वा, चेक्लेशित्वा ;

1. 'अनुदात्तेतश्च हलादेः' (3-2-149) इति ताच्छील्ये युच् ।
2. 'गुरोश्च हलः' (3-3-103) इति अप्रत्ययः ।

A. **'सङ्क्लेशित**स्वकथदक्षणदीक्षितं तं प्रेक्ष्यैष जन्मफलमीषितवान् महात्मा ॥' धा. का. 1-77.

सङ्क्लेशिता = सम्यक् कथिता स्वकथा यैः तेषां दक्षणे = वर्धनायां जीवने वा दीक्षितं सम्प्राप्तव्रतम्—इति (**धातुकाव्ये** 1-77) व्याख्यातम् ।

विक्लेश्य, विक्लेश्य, प्रचिक्लेशिष्य, प्रचेक्लेश्य ;
क्लेशम् २, क्लेशित्वा २, क्लेशम् २, क्लेशयित्वा २, चिक्लेशिषम् २, चिक्लेशिषित्वा २, चेक्लेशम् २ ; चेक्लेशित्वा २.

(293) **"क्वण शब्दार्थः"** (I-भ्वादिः-450. अक. सेट्. पर.)

क्वाणकः-णिका, क्वाणकः-णिका, चिक्वणिषकः-षिका, [1]चङ्क्वणकः-णिका ;
क्वणिता-त्री, क्वाणयिता-त्री, चिक्वणिषिता-त्री, चङ्क्वणिता-त्री ;
[A]क्वणन्-न्ती, क्वाणयन्-न्ती, चिक्वणिषन्-न्ती ; —
क्वणिष्यन्-न्ती-ती, क्वाणयिष्यन्-न्ती-ती, चिक्वणिषिष्यन्-न्ती-ती ; —
[2]व्यतिक्वणमानः, क्वाणयमानः, — चङ्क्वण्यमानः ;
व्यतिक्वणिष्यमाणः, क्वाणयिष्यमाणः, — चङ्क्वणिष्यमाणः ;
[3]निक्वाण्-निक्वाणौ-निक्वाणः ; — —
[B]क्वणितम्-तः, क्वाणितः, चिक्वणिषितः, चङ्क्वणितः-तवान् ;
क्वणः, [4]क्वणनः, क्वाणः, चिक्वणिषुः, चङ्क्वणः ;
क्वणितव्यम्, क्वाणयितव्यम्, चिक्वणिषितव्यम्, चङ्क्वणितव्यम् ;
क्वणनीयम्, क्वाणनीयम्, चिक्वणिषणीयम्, चङ्क्वणनीयम् ;
क्वाण्यम्, क्वाण्यम्, चिक्वणिष्यम्, चङ्क्वण्यम् ;
ईषत्क्वणः-दुष्क्वणः-सुक्वणः ; — —
क्वण्यमानः, क्वाण्यमानः, चिक्वणिष्यमाणः, चङ्क्वण्यमानः ;
[5]क्वणः, क्वाणः, [6]निक्वाणः, [C] निक्वणः, प्रक्वाणः, प्रक्वणः, क्वाणः, चिक्वणिषः, चङ्क्वणः ;

1. 'नुगतोऽनुनासिकान्तस्य' (7-4-85) इत्यभ्यासस्य नुक् । एवं यङन्ते सर्वत्र ज्ञेयम् ।
2. 'कर्तरि कर्मव्यतीहारे' (1-3-14) इति शानच् ।
3. 'अनुनासिकस्य क्विझलोः क्ङिति' (6-4-15) इति दीर्घः ।
4. 'चलनशब्दार्थादकर्मकाद्युच्' (3-2-148) इति ताच्छील्ये युच् ।
5. **'क्वणो** वीणायां च' (3-3-65) इत्यत्र शुद्धादपि धातोः अप् । पक्षे घञ् ।
6. **'क्वणो** वीणायां च' (3-3-65) इति नौ उपसर्गे वा अप् । पक्षे घञ् । सूत्रे वीणाग्रहणसामर्थ्यात् **'प्रक्वाणः प्रक्वणः'** इत्यपि भवति ।

A. 'दुस्सहा हा! परिक्षिप्ताः **क्वणद्भि**रलिगाथकैः ॥' भ. का. 6-84 (85).
B. 'विभूषणानां **क्वणितं** च षट्पदो गुरुर्यथा नृत्यविधौ समादधे ॥' भ. का. 11-37.
'वनात् कुमाराः **क्वणिता**म्रचवेणवो व्रणद्विषाणध्रणिताभ्रमाययुः ॥' धा. का. 1-58.
C. 'अथ **क्वणादनिक्वाण**ा नराः क्षीणपणा इव ।' भ. का. 7-58.

कणितुम्,	काणयितुम्,	चिकणिषितुम्,	चङ्कणितुम्;
[1]कणितिः,	काणना,	चिकणिषा,	चङ्कणा;
कणनम्,	काणनम्,	चिकणिषणम्,	चङ्कणनम्;
कणित्वा,	काणयित्वा,	चिकणिषित्वा,	चङ्कणित्वा;
प्रकण्य,	प्रकाण्य,	सञ्चिकणिष्य,	सञ्चङ्कण्य;
काणम् २, कणित्वा २,	काणम् २, काणयित्वा २,	चिकणिषम् २, चिकणिषित्वा २,	चङ्कणम् २; चङ्कणित्वा २.

(294) "**कथे निष्पाके**" (I-भ्वादिः-846. सक. सेट्. पर.) **ज्वलादिः।**

काथकः-थिका,	[2]काथकः-थिका,	चिकथिषकः-षिका,	चाकथकः-थिका;
कथिता-त्री,	काथयिता-त्री,	चिकथिषिता-त्री,	चाकथिता-त्री;
कथन्-न्ती,[A]	काथयन्-न्ती,	चिकथिषन्-न्ती;	—
कथिष्यन्-न्ती-ती,	काथयिष्यन्-न्ती-ती,	चिकथिषिष्यन्-न्ती-ती;	—
[3]व्यतिकथमानः,	काथयमानः,	—	चाकथ्यमानः;
व्यतिकथिष्यमाणः,	काथयिष्यमाणः,	—	चाकथिष्यमाणः;
कृत्[4]-कथ्-कथौ-कथः;	—	—	—
कथितम्-तः,	काथितः,	चिकथिषितः,	चाकथितः-तवान्;
[5]कथः-काथः,	काथः,	चिकथिषुः,	चाकथः;
कथितव्यम्,	काथयितव्यम्,	चिकथिषितव्यम्,	चाकथितव्यम्;
कथनीयम्,	काथनीयम्,	चिकथिषणीयम्,	चाकथनीयम्;
काथ्यम्,	काथ्यम्,	चिकथिष्यम्,	चाकथ्यम्;
ईषत्कथः-दुष्कथः-सुकथः;		—	—
कथ्यमानः,	काथ्यमानः,	चिकथिष्यमाणः,	चाकथ्यमानः;

1. 'तितुत्रेष्वग्रहादीनामिति वक्तव्यम्' (वा. 7-2-9) इति उपसंख्यानात् इट्।
2. धातोरस्य घटादिषु पाठ इति **माधवीयधातुवृत्तावुक्तम्**। तदानीं **'कवथकः—'** इत्यादि रूपम्। मित्त्वाद्ध्रस्वः। अन्ये तु घटादौ धातुममुं न पेठुः।
3. 'कर्तरि कर्मव्यतीहारे' (1-3-14) इति शानच्।
4. 'वाऽवसाने' (8-4-56) इति चर्त्वं विकल्पेन।
5. '**ज्वलितिकसन्तेभ्यो णः**' (3-1-140) इति कर्तरि णो वा। पक्षे अच्।

A. 'अहोलसत्त्वा रविरश्मिजालेऽप्य**विक्वथन्ती** तटपाथिपाथाः।' धा. का. 2-23

काथः,	काथः,	चिकथिषः,	चाकथः;
कथितुम्,	काथयितुम्,	चिकथिषितुम्,	चाकथितुम्;
[1]कत्तिः,	काथना,	चिकथिषा,	चाकथा;
क्वथनम्,	क्वाथनम्,	चिक्वथिषणम्,	चाक्वथनम्;
क्वथित्वा,	क्वाथयित्वा,	चिक्वथिषित्वा,	चाक्वथित्वा;
प्रक्वथ्य,	प्रक्वाथ्य,	प्रचिक्वथिष्य,	प्रचाक्वथ्य;
क्वाथम् २, क्वथित्वा २,	क्वाथम् २, क्वाथयित्वा २,	चिक्वथिषम् २, चिक्वथिषित्वा २,	चाक्वथम् २; चाक्वथित्वा २.

(295) "**क्षजि गतिदानयोः**" (I-भ्वादिः-769. सक. सेट्. आत्म.)

घटादिः षिच्च।

क्षज्ञकः-ज्ञिका,	क्षज्ञकः-ज्ञिका,	चिक्षज्ञिषकः-षिका,	चाक्षज्ञकः-ज्ञिका;
क्षज्ञिता-त्री,	क्षज्ञयिता-त्री,	चिक्षज्ञिषिता-त्री,	चाक्षज्ञिता-त्री;
—	क्षज्ञयन्-न्ती,	क्षज्ञयिष्यन्-न्ती-ती;	—
क्षज्ञमानः,	क्षज्ञयमानः,	चिक्षज्ञिषमाणः,	चाक्षज्ञ्यमानः;
क्षज्ञिष्यमाणः,	क्षज्ञयिष्यमाणः,	चिक्षज्ञिषिष्यमाणः,	चाक्षज्ञिष्यमाणः;
[2]क्षन्-क्षञौ-क्षज्ञः;	—	—	—
[A]क्षज्ञितम्-तः,	क्षज्ञितः,	चिक्षज्ञिषितः,	चाक्षज्ञितः-तवान्;
क्षज्ञः, [3]क्षज्ञनः,	क्षज्ञः,	चिक्षज्ञिषुः,	चाक्षज्ञः;
क्षज्ञितव्यम्,	क्षज्ञयितव्यम्,	चिक्षज्ञिषितव्यम्,	चाक्षज्ञितव्यम्;
क्षज्ञनीयम्,	क्षञ्जनीयम्,	चिक्षज्ञिषणीयम्,	चाक्षज्ञनीयम्;
क्षञ्ज्यम्,	क्षञ्ज्यम्,	चिक्षज्ञिष्यम्,	चाक्षञ्ज्यम्;
ईषत्क्षज्ञः-दुःक्षज्ञः-सुक्षज्ञः;		—	—

1. 'तितुत्र—' (7-2-9) इत्यादिना इण्णिषेधः। चर्त्वम्। 'तितुत्रेष्वग्रहादीनां—' (वा. 7-2-9) इत्यङ्गीकृत्य केचित् '**क्वथितिः**' इति रूपमाहुः।
2. 'संयोगान्तस्य लोपः' (8-2-23) इति जकारस्य लोपः।
3. 'अनुदात्तेतश्च हलादेः' (3-2-149) इति ताच्छील्ये युच्।

A. 'गोपीघटाः प्रव्यथितास्तदानीं पृथूपतापप्रसमानचिन्ताः।
मृदुस्वभावाः स्खदिताः स्मरास्त्रैः **प्रक्षज्ञिते** प्राणसमे विषेदुः॥'
धा. का. 2-4.

क्षञ्ज्यमानः, क्षञ्ज्यमानः, चिक्षञ्ज्ञिष्यमाणः, चाक्षञ्ज्ञ्यमानः ;
क्षञ्जितुम्, क्षञ्जयितुम्, चिक्षञ्ज्ञिषितुम्, चाक्षञ्ज्ञितुम् ;
[1]क्षञ्जा, क्षञ्जना, चिक्षञ्ज्ञिषा, चाक्षञ्जा ;
क्षञ्जनम्, क्षञ्जनम्, चिक्षञ्जिषणम्, चाक्षञ्जनम् ;
क्षञ्जित्वा, क्षञ्जयित्वा, चिक्षञ्जिषित्वा, चाक्षञ्जित्वा ;
प्रक्षञ्ज्य, प्रक्षञ्ज्य, प्रचिक्षञ्जिष्य, प्रचाक्षञ्ज्य ;
क्षञ्जम् २, क्षञ्जित्वा २, [2]क्षञ्जम् २, क्षाञ्जम् २, क्षञ्जयित्वा २, चिक्षञ्जिषम् २, चिक्षञ्जिषित्वा २, चाक्षञ्जम् २ ; चाक्षञ्जित्वा २.

(296) "क्षणु हिंसायाम्" (VIII-तनादिः-1465. सक. सेट्. उभ.)

क्षाणकः-णिका, क्षाणकः-णिका, चिक्षणिषकः-षिका, [3]चङ्क्षणकः-णिका ;
क्षणिता-त्री, क्षाणयिता-त्री, चिक्षणिषिता-त्री, चङ्क्षणिता-त्री ;
[4]क्षण्वन्-[A]ती, क्षाणयन्-न्ती, चिक्षणिषन्-न्ती ; —
क्षणिष्यन्-न्ती-ती, क्षाणयिष्यन्-न्ती-ती, चिक्षणिषिष्यन्-न्ती-ती ; —
क्षण्वानः, क्षाणयमानः, चिक्षणिषमाणः, चङ्क्षण्यमानः ;
क्षणिष्यमाणः, क्षाणयिष्यमाणः, चिक्षणिषिष्यमाणः, चङ्क्षणिष्यमाणः ;
[5]क्षत्-क्षतौ-क्षतः ; — — —
[6]क्षतम्-तः, क्षाणितः, चिक्षणिषितः, चङ्क्षणितः-तवान् ;
क्षणः, क्षाणः, चिक्षणिषुः, चङ्क्षणः ;

1. धातोः षित्त्वात् 'षिद्भिदादिभ्योऽङ्' (3-3-104) इत्यङ् ।
2. घटादिषु पाठसामर्थ्यात् अनुपधात्वेऽपि 'चिण्णमुलोर्दीर्घोऽन्यतरस्याम्' (6-1-93) इति दीर्घविकल्पः ।
3. 'नुगतोऽनुनासिकान्तस्य' (7-4-85) इत्यभ्यासस्य नुक् ।
4. '**तनादिकृञ्भ्य** उः' (3-1-79) इति उः विकरणप्रत्ययः । यण् ।
5. "'गमः क्वौ' (6-4-40) इत्यत्र 'गमादीनामिति वक्तव्यम्' इति उपसंख्यानात् अनुनासिकलोपः तुक् ।" इति '**क्षतात्** किल त्रायत' इति (**रघुवंशे** 2-53) श्लोकव्याख्यायां **मल्लिनाथः** ।
6. 'अनुदात्तोपदेशवनति**तनोत्यादीना**मनुनासिकलोपो झलि क्ङिति' (6-4-37) इत्यनुनासिकलोपः ।

A. 'तन्वन् स मद्यभुवि सातरसः स्ववन्धून् **अक्षण्वतां** क्षितिकरः मुदमर्णुवानः ।'
धा. का. 3-4.

क्षणितव्यम्, क्षाणयितव्यम्, चिक्षणिषितव्यम्, चङ्क्षणितव्यम् ;
क्षणनीयम्, क्षाणनीयम्, चिक्षणिषणीयम्, चङ्क्षणनीयम् ;
क्षाण्यम्, क्षाण्यम्, चिक्षणिष्यम्, चङ्क्षण्यम् ;
ईषत्क्षणः-दुःक्षणः-सुक्षणः ; — —
क्षण्यमानः, क्षाण्यमानः, चिक्षणिष्यमाणः, चङ्क्षण्यमानः ;
क्षाणः, क्षाणः, चिक्षणिषः, चङ्क्षणः ;
क्षणितुम्, क्षाणयितुम्, चिक्षणिषितुम्, चङ्क्षणितुम् ;
क्षतिः, [1]क्षन्तिः, क्षाणना, चिक्षणिषा, चङ्क्षणा ;
क्षणनम्, क्षाणनम्, चिक्षणिषणम्, चङ्क्षणनम् ;
[2]क्षणित्वा-क्षत्वा, क्षाणयित्वा, चिक्षणिषित्वा, चङ्क्षणित्वा ;
[3]प्रक्षत्य, प्रक्षाण्य, प्रचिक्षणिष्य, प्रचङ्क्षण्य ;
क्षाणम् २, क्षणित्वा-क्षत्वा २, क्षाणम् २, क्षाणयित्वा २, चिक्षणिषम् २, चिक्षणिषित्वा २, चङ्क्षणम् २ ; चङ्क्षणित्वा २.

(297) "क्षपि क्षान्त्याम्" (X-चुरादिः-1621. अक. सेट्. उभ.) [अ]

इदित्करणात् णिचो वैकल्पिकत्वम् ।

'क्षम्पेः क्षम्पयति क्षान्त्याम्, प्रेरणे क्षपयेदिति ।' (श्लो. 136) इति **देवः** ।

क्षम्पकः-म्पिका, चिक्षम्पयिषकः-षिका, [4]क्षम्पकः-म्पिका, चिक्षम्पिषकः-षिका, [5]चाक्षम्पकः-म्पिका ;

1. 'न क्ति दीर्घश्च' (6-4-39) इति दीर्घोऽनुनासिकलोपश्च निषिध्यते। क्तिजन्तोऽयम् । उपदेशे नान्तोऽयं धातुः । लक्षणवशाण्णकार इति **धातुवृत्त्यादौ** व्यक्तम् । अनुस्वारे 'अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः' (8-4-58) इति परसवर्णः ।
2. '**उदितो** वा' (7-2-56) इति क्त्वायामिड्विकल्पः । इडभावपक्षेऽनुनासिकलोपः ।
3. 'वा ल्यपि' (6-4-38) इत्यत्र व्यवस्थितविभाषाश्रयणात् नकारस्य नित्यमनुनासिकलोपः । अनन्तरं तुक् ।
4. इदित्करणसामर्थ्याण्णिचो वैकल्पिकत्वम् । तेन, णिजभावपक्षे शुद्धात्, सन्नन्तात् यङन्ताच्च रूपाणि लिखितानि ।
5. यङन्तात् 'दीर्घोऽकितः' (7-4-83) इत्यभ्यासस्य दीर्घः ।

[अ] '**क्षप** प्रेरणे' इति धातुः चुरादावदन्तेऽस्तीति **देव**श्लोकादनुमीयते । **सिद्धान्तकौमुद्यां** तु न दृश्यते ।

क्षम्पयिता-त्री, चिक्षम्पयिषिता-त्री, क्षम्पिता-त्री, चिक्षम्पिषिता-त्री, चाक्षम्पिता-त्री ;-

क्षम्पयन्-न्ती, चिक्षम्पयिषन्-न्ती, [1]क्षम्पन्[A]-न्ती, चिक्षम्पिषन्-न्ती ;
क्षम्पयिष्यन्-न्ती-ती, चिक्षम्पयिषिष्यन्-न्ती-ती, क्षम्पिष्यन्-न्ती-ती, चिक्षम्पिषिष्यन्-न्ती-ती ;

क्षम्पयमाणः, चिक्षम्पयिषमाणः, — चाक्षम्प्यमाणः ;
क्षम्पयिष्यमाणः, चिक्षम्पयिषिष्यमाणः, — चाक्षम्पिष्यमाणः ;
[2]क्षन्-क्षम्पौ-क्षम्पः ; — — —
क्षम्पितम्-तः, चिक्षम्पयिषितः, क्षम्पितम्-तः, चिक्षम्पिषितः, चाक्षम्पितः-तवान् ;

क्षम्पः, चिक्षम्पयिषुः, क्षम्पः, चिक्षम्पिषुः, चाक्षम्पः ;
क्षम्पयितव्यम्, चिक्षम्पयिषितव्यम्, क्षम्पितव्यम्, चिक्षम्पिषितव्यम्, चाक्षम्पितव्यम् ;

क्षम्पणीयम्, चिक्षम्पयिषणीयम्, क्षम्पणीयम्, चिक्षम्पिषणीयम्, चाक्षम्पणीयम् ;

क्षम्प्यम्, चिक्षम्पयिष्यम्, क्षम्प्यम्, चिक्षम्पिष्यम्, चाक्षम्प्यम् ;
ईषत्क्षम्पः-दुःक्षम्पः-सुक्षम्पः ; — —
क्षम्प्यमाणः, चिक्षम्पयिष्यमाणः, क्षम्प्यमाणः, चिक्षम्पिष्यमाणः, चाक्षम्प्यमाणः;
क्षम्पः, चिक्षम्पयिषः, क्षम्पः, चिक्षम्पिषः, चाक्षम्पः ;
क्षम्पयितुम्, चिक्षम्पयिषितुम्, क्षम्पितुम्, चिक्षम्पिषितुम्, चाक्षम्पितुम् ;
क्षम्पणा, चिक्षम्पयिषा, क्षम्पा, चिक्षम्पिषा, चाक्षम्पा ;
क्षम्पणम्, चिक्षम्पयिषणम्, क्षम्पणम्, चिक्षम्पिषणम्, चाक्षम्पणम् ;
क्षम्पयित्वा, चिक्षम्पयिषित्वा, क्षम्पित्वा, चिक्षम्पिषित्वा, चाक्षम्पित्वा ;
प्रक्षम्प्य, प्रचिक्षम्पयिष्य, प्रक्षम्प्य, प्रचिक्षम्पिष्य, प्रचाक्षम्प्य ;

1. णिजभावपक्षे, 'शेषात् कर्तरि—' (1-3-78) इति परस्मैपदमेव ।
2. णिलोपे 'संयोगान्तस्य—' (8-2-23) इति पकारलोपे च रूपम् । न च स्थानिवद्भावः शङ्क्यः; पूर्वत्रासिद्धे तन्निषेधात् ।

A. **'क्षम्पद्धियामभिमतः स च कंसपीडाप्रक्षञ्जितस्वजनचिन्तनजातरोषः ।**
आश्वर्तितो रणभुवं सबलोऽल रेजे विश्वभ्रिताभ्रकुहरे सति तूर्यनादे ॥' धा. का. 3-24.

क्षम्पम् २, चिक्षम्पयिषम् २, क्षम्पम् २, चिक्षम्पिषम् २,
क्षम्पयित्वा २, चिक्षम्पयिषित्वा २, क्षम्पित्वा २, चिक्षम्पिषित्वा २,
चाक्षम्पम् २ ;
चाक्षम्पित्वा २.

(298) "क्षमू सहने" (IV-दिवादिः-1206. सक. वेट्. पर.)

'अषितः क्षाम्यति, क्षान्तिः क्षमूषः क्षमते क्षमा'। (श्लो-146) इति देवः ।

अषित् । शमादिः । मित् ।

[1]क्षमकः-मिका, [2]क्षमकः-मिका, [3]चिक्षमिषकः-षिका, चिक्षंसकः-सिका, चङ्क्षमकः-मिका ;[4]

[5]क्षमिता-क्षन्ता-त्री, क्षमयिता-त्री, चिक्षमिषिता-चिक्षंसिता-त्री, चङ्क्षमिता-त्री ;

[6]क्षाम्यन्-न्ती, क्षमयन्-न्ती, चिक्षमिषन्-चिक्षंसन्-न्ती ; —
क्षमिष्यन्-क्षंस्यन्-न्ती-ती, क्षमयिष्यन्-न्ती-ती, चिक्षमिषिष्यन्-न्ती-ती, चिक्षंसिष्यन्-न्ती-ती ;

[7]व्यतिक्षाम्यमाणः, क्षमयमाणः, — चङ्क्षम्यमाणः ;
व्यतिक्षमिष्यमाणः- व्यतिक्षंस्यमानः, क्षमयिष्यमाणः, चङ्क्षमिष्यमाणः ;
[8]विक्षान्-विक्षामौ-विक्षामः ; — —

1. 'नोदात्तोपदेशस्य **मान्तस्यानाचमेः**' (7-3-34) इति वृद्धिनिषेधः ।
2. 'अत उपधायाः' (7-2-116) इति णौ वृद्धिः । तस्य 'मितां—' (6-4-92) इति ह्रस्वः । 'जनीजृष्—' (गणसूत्रं भ्वादौ) इत्यनेन अमन्तत्वेन मित्त्वम् ।
3. 'स्वरतिसूतिसूयतिधूञूदितो वा' (7-2-44) इति वा इट् ।
4. 'नुगतोऽनुनासिकान्तस्य' (7-4-85) इत्यभ्यासस्य नुक् ।
5. ऊदित्त्वात् इड्विकल्पः । एवं तव्यदादिषु ज्ञेयम् ।
6. 'दिवादिभ्यः—' (3-1-69) इति श्यन् । 'शमामष्टानां दीर्घः श्यनि' (7-3-74) इति दीर्घः ।
7. 'कर्तरि कर्मव्यतीहारे' (1-3-14) इत्यात्मनेपदे शानच् । 'अट्कुप्वाङ्नुम्व्यवायेऽपि' (8-4-2) इति णत्वम् ।
8. 'अनुनासिकस्य क्विझलोः क्ङिति' (6-4-15) इति दीर्घः । 'मो नो धातोः' (8-2-64) इति नकारः । 'पदान्तस्य' (8-4-37) इति णत्वनिषेधः ।

[1]क्षान्तम्-न्तः-क्षान्तवान्, क्षमितः, चिक्षमिषितः-चिक्षंसितः, चङ्क्षमितः-तवान्;

क्षमः, [2]क्षमी, [3]द्वन्द्वक्षमा, क्षमः, चिक्षमिषुः-चिक्षंसुः, चङ्क्षमः;

क्षमितव्यम्-क्षन्तव्यम्, क्षमयितव्यम्, चिक्षमिषितव्यम्-चिक्षंसितव्यम्, चङ्क्षमितव्यम्;

क्षमणीयम्, क्षमणीयम्, चिक्षमिषणीयम्-चिक्षंसनीयम्, चङ्क्षमणीयम्;

[4]क्षम्यम्[A], क्षम्यम्, चिक्षमिष्यम्-चिक्षंस्यम्, चङ्क्षम्यम्;

ईषत्क्षमः-दुःक्षमः-सुक्षमः; — — —

क्षम्यमाणः, क्षम्यमाणः, चिक्षमिष्यमाणः-चिक्षंस्यमानः, चङ्क्षम्यमाणः;

[B]क्षमः, क्षमः, चिक्षमिषः-चिक्षंसः, चङ्क्षमः;

क्षमितुम्-क्षन्तुम्, क्षमयितुम्, चिक्षमिषितुम्-चिक्षंसितुम्, चङ्क्षमितुम्;

[5]क्षान्तिः, क्षमणा, चिक्षमिषा-चिक्षंसा, चङ्क्षमा;

क्षमणम्, क्षमणम्, चिक्षमिषणम्-चिक्षंसनम्, चङ्क्षमणम्;

क्षमित्वा-क्षान्त्वा, क्षमयित्वा, चिक्षमिषित्वा-चिक्षंसित्वा, चङ्क्षमित्वा;

प्रक्षम्य, [6]प्रक्षमय्य, प्रचिक्षमिष्य-प्रचिक्षंस्य, प्रचङ्क्षम्य;

क्षमम् २, क्षमित्वा-क्षान्त्वा २, } [7]क्षमम्-क्षामम् २, क्षमयित्वा २, } चिक्षमिषम् २-चिक्षंसम् २, चिक्षमिषित्वा-२, चिक्षंसित्वा २, } चङ्क्षमम् २; चङ्क्षमित्वा २.

---

1. ऊदित्त्वेन वैकल्पिकेट्त्वात् 'यस्य विभाषा' (7-2-15) इति निष्ठाया इण्निषेधः। दीर्घः।
2. 'शमित्यष्टाभ्यो घिनुण्' (3-2-141) इति ताच्छीलिको घिनुण्।
3. 'ईक्षिक्षमिभ्यां च' (वा. 3-2-1) इति कर्मण्युपपदे णः। स्त्रियां टाप्।
   'स्तुतिशीला हरिकामा फलभक्षा कानने व्रताचारा।
   तदनुग्रहप्रतीक्षा वसति द्वन्द्वक्षमा मुनिश्रेणी॥' इति प्र. सर्वस्वे।
4. 'पोरदुपधात्' (3-1-98) इति यत्।
5. 'तितुत्र—' (7-2-9) इत्यादिना इण्निषेधः। दीर्घः।
6. 'ल्यपि लघुपूर्वात्' (6-4-56) इति णेरयादेशः।
7. ण्यन्ताण्मुलि 'चिण्णमुलोर्दीर्घोऽन्यतरस्याम्' (6-1-93) इति दीर्घो वा।

A. 'अवरिष्टाक्षमक्षम्यं कपिं हन्तुं दशाननः॥' भ. का. 9-26.

B. 'यज्ञाङ्गयोनित्वमवेक्ष्य यस्य सारं धरित्रीधरणक्षमं च।' कुमारसंभवे 1-17.

(299) "क्षमूष् सहने" (I-भ्वादिः-442. सक. सेट्. आत्म.)

'अषितः क्षाम्यति क्षान्तिः, क्षमूषः क्षमते क्षमा।' (श्लो. 146) इति देवः।

क्षमकः-मिका, क्षमकः-मिका, चिक्षमिषकः-षिका, चिक्षंसकः-सिका, चङ्क्षमकः-मिका;

इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि पूर्वलिखितक्षमूधातुवत् (298) ज्ञेयानि। षित्त्वादस्य धातोः 'षिद्भिदादिभ्यः-' (3-3-104) इत्यङ् स्त्रियाम्-[A]क्षमा। अस्यात्मनेपदित्वात् [1]क्षममाणः, क्षमिष्यमाणः, क्षंस्यमानः, क्षमयमाणः, चिक्षमिषमाणः-चिक्षंसमाणः, चिक्षमिषिष्यमाणः, चिक्षंसिष्यमाणः, चङ्क्षम्यमाणः, चङ्क्षमिष्यमाणः इत्यादीनि रूपाणि शानचीति, विशेषः। 'क्षन्तिः' इति क्तिचि, 'न क्तिचि दीर्घश्च' (6-4-39) इति दीर्घनिषेधात्। अमन्तत्वेन ण्यन्ते मित्त्वम्। तेन क्षमं २-क्षामम् २, इति रूपद्वयम्। 'चिण्णमुलोः—' इति (6-3-93) दीर्घविकल्पः।

(300) "क्षर संचलने" (I-भ्वादिः-851. अक. सेट्. पर.) ज्वलादिः।

'सञ्चये' इति च एके।

क्षारकः-रिका, क्षारकः-रिका, चिक्षरिषकः-षिका, [2]चाक्षरकः-रिका;

क्षरिता-त्री, क्षारयिता-त्री, चिक्षरिषिता-त्री, चाक्षरिता-त्री;

क्षरन्-न्ती, क्षारयन्-न्ती, चिक्षरिषन्-न्ती; —

क्षरिष्यन्-न्ती-ती, क्षारयिष्यन्-न्ती-ती, चिक्षरिषिष्यन्-न्ती-ती; —

—क्षारयमाणः, क्षारयिष्यमाणः, चाक्षर्यमाणः, चाक्षरिष्यमाणः;

विक्षः-विक्षरौ-विक्षरः; — —

क्षरितम्-तः, क्षारितः, चिक्षरिषितः, चाक्षरितः-तवान्;

---

1. भौवादिकत्वाद्धातोः 'कर्तरि शप्' (3-1-68) इति शप्।
2. 'दीर्घोऽकितः' (7-4-83) इत्यभ्यासस्य दीर्घः।

A. 'ज्ञाने मौनं क्षमा शक्तौ त्यागे श्लाघाविपर्ययः।' रघुवंशे—1-22.
   'पणाध्यरूपाः पनिताकृतीर् ययुः भामिन्य एवाक्षमया स्वकामुकान्॥'
   धा. का. 1-57.

[A]क्षरः, [1]क्षारः-क्षारी,[2] क्षारः [3]क्षरणः, [4]अक्षरम्, चिक्षरिषुः, चाक्षरः ;

क्षरितव्यम्,	क्षारयितव्यम्,	चिक्षरिषितव्यम्,	चाक्षरितव्यम् ;
क्षरणीयम्,	क्षारणीयम्,	चिक्षरिषणीयम्,	चाक्षरणीयम् ;
क्षार्यम्,	क्षार्यम्,	चिक्षरिष्यम्,	चाक्षर्यम् ;
ईषत्क्षरः-दुःक्षरः-सुक्षरः ;		—	—
क्षर्यमाणः,	क्षार्यमाणः,	चिक्षरिष्यमाणः,	चाक्षर्यमाणः ;
[5]क्षारः,	क्षारः,	चिक्षरिषः,	चाक्षरः ;
क्षरितुम्,	क्षारयितुम्,	चिक्षरिषितुम्,	चाक्षरितुम् ;
क्षर्तिः,	क्षारणा,	चिक्षरिषा,	चाक्षरा ;
क्षरणम्,	क्षारणम्,	चिक्षरिषणम्,	चाक्षरणम् ;
क्षरित्वा,	क्षारयित्वा,	चिक्षरिषित्वा,	चाक्षरित्वा ;
विक्षर्य,	विक्षार्य,	सञ्चिक्षरिष्य,	सञ्चाक्षर्य ;
क्षारम् २, क्षरित्वा २,	क्षारम् २, क्षारयित्वा २,	चिक्षरिषम् २, चिक्षरिषित्वा २,	चाक्षरम् २ ; चाक्षरित्वा २.

(301) "क्षल शौचकर्मणि" (X-चुरादिः-1597. सक. सेट्. उभ.) [अ]

क्षालकः-लिका,	चिक्षालयिषकः-षिका ;[6]
क्षालयिता-त्री,	चिक्षालयिषिता-त्री ;
क्षालयन्-न्ती,	चिक्षालयिषन्-न्ती ;
क्षालयिष्यन् न्ती-ती,	चिक्षालयिषिष्यन्-न्ती-ती ;
क्षाल्यमानः,	चिक्षालयिषमाणः ;

1. 'ज्वलितिकसन्तेभ्यो णः' (3-1-140)इति कर्तरि णो वा । पक्षे पचाद्यच् (3-1-134)।
2. 'णेऽण्यणुक्तानि भवन्ति क्वचित्' (परिभाषा) इति ङीप् । **इति क्षीरतरङ्गिणी।**
3. 'चलनशब्दार्थादकर्मकात्' (3-2-148) इति युच् तात्छीलिकः ।
4. न क्षरतीत्यक्षरम् । पचाद्यजन्तोऽयम् ।
5. 'हलश्च' (3-3-121) इति संज्ञायां घञ् ।
6. ण्यन्तस्य धातोरनेकाच्त्वात् 'धातोरेकाचो हलादेः—' (3-1-22) इति यङ् न ।

A. 'द्वाविमौ पुरुषौ लोके **क्षरश्चाक्षर** एव च ।
क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते ॥' इति **भगवद्गीता** (15-16) ।

[अ] '**क्षल** सञ्चलने—सञ्चये च'—इति **क्षीरस्वामी** भ्वादावपि पठति । **अन्ये तु क्षरते**र्भौवादिकस्य पाठभेदः **क्षल**धातुः इति वदन्ति ।

क्षालयिष्यमाणः,	चिक्षालयिषिष्यमाणः ;
प्रक्षाल्-प्रक्षालौ-प्रक्षालः ;	—
[A]क्षालितम्-तः-तवान्,	चिक्षालयिषितः-तवान् ;
क्षालः,	चिक्षालयिषुः ;
क्षालयितव्यम्,	चिक्षालयिषितव्यम् ;
[1]क्षालनीयम्,	चिक्षालयिषणीयम् ;
क्षालयम्,	चिक्षालयिष्यम् ;
ईषत्क्षालः-दुःक्षालः-सुक्षालः ;	—
क्षाल्यमानः,	चिक्षालयिष्यमाणः ;
क्षालः,	चिक्षालयिषः ;
क्षालयितुम्,	चिक्षालयिषितुम् ;
[2]क्षालना,	चिक्षालयिषा ;
[B]प्रक्षालनम्,	चिक्षालयिषणम् ;
क्षालयित्वा,	चिक्षालयिषित्वा ;
प्रक्षाल्य,	प्रचिक्षालयिष्य ;
क्षालम् २, क्षालयित्वा २,	चिक्षालयिषम् २ ; चिक्षालयिषित्वा २.

(302) "क्षि क्षये" (I-भ्वादिः-236. अक. अनि. पर.)

'क्षये क्षयति, हिंसायां क्षिणातीति षितौ भवेत् ॥
निवासगत्योः क्षियति, क्षिणोत्यावगुणे क्षिणोः।' (श्लो. 12-13) इति **देवः**। '**औ**=उविकरणे **अगुणे** = 'संज्ञापूर्वको विधिरनित्यः' (परिभाषा–95) इति गुणाभावे च सति, 'क्षणु हिंसायाम, क्षिणु च' इति **मैत्रेयरक्षिता**-युक्तस्य धातोः क्षिणोतीति भवति।' इति **पुरुषकारे कृष्णलीलाशुकमुनिः**।

1. 'णेरनिटि' (6-4-51) इति णिलोपः ।
2. 'ण्यासश्रन्थो युच्' (3-3-107) इति युच् । तस्य अनादेशः । स्त्रियां टापू ।

A. 'दुर्दान्तचक् पशुपचुक्कनमप्यरौत्सीत् **प्रक्षालित**क्षितितलातुलवर्षरोधी ।
सन्दोलयन्नधिकपोलितमद्रिराजं सञ्चोलितं सुबहुमूलितशाखिवृन्दैः ॥'
धा. का. 3-21.

B. '**प्रक्षालनाद्धि** पङ्कस्य दूरादस्पर्शनं वरम् ।' इति **स्मृतिः** ।

[1]क्षायकः-यिका, [2]क्षाथकः-थिका, [3]चिक्षीषकः-षिका, [4]चेक्षीयकः-यिका ;
[5]क्षेता-त्री, क्षाययिता-त्री, चिक्षीषिता-त्री, चेक्षीयिता-त्री ;
[6]क्षयन्-न्ती, क्षाययन्-न्ती, चिक्षीषन्-न्ती ; —
क्षेष्यन्-न्ती-ती, क्षाययिष्यन्-न्ती-ती, चिक्षीषिष्यन्-न्ती-ती ; —
— क्षाययमाणः, क्षाययिष्यमाणः, — चेक्षीयमाणः, चेक्षीयिष्यमाणः ;
[7]प्रक्षित्-प्रक्षितौ-प्रक्षितः, [8]महीक्षित् ; — —
[9]क्षितम्-क्षितः-क्षितवान्, [10]क्षीणः-[A]क्षीणवान्, [11]प्रक्षीणः-आक्षीणः ;
परिक्षीणः, [12]क्षितायुः-क्षीणायुः [वा भव], क्षीणः क्षितो वा [तपस्वी],
क्षायितम्-तः, चिक्षीषितः, चेक्षीयितः-तवान् ;

---

1. 'अचो ञ्णिति' (7-2-115) इतीकारस्य वृद्धौ, आयादेशः।
2. ण्यन्ताण्वुलि णिनिमित्तकवृद्धौ सत्यां, 'णेरनिटि' (6-4-51) इति णिलोपे आयादेशे च रूपम्। एवं ण्यन्ते सर्वत्र ज्ञेयम्।
3. 'अज्झनगमां सनि' (6-4-16) इति दीर्घः। 'इको झल्' (1-2-9) इति सनः कित्त्वम्। तेन गुणो न। एवं सन्नन्ते सर्वत्र बोध्यम्।
4. यङन्तात्, 'अकृतसार्वधातुकयोः—' (7-4-25) इति दीर्घः। 'गुणो यङ्लुकोः' (7-4-82) इत्यभ्यासस्य गुणः।
5. अस्य धातोरनुदात्तत्वादिडागमो न भवति। एवं स्यादिप्रत्ययेष्वपि बोध्यम्।
6. 'कर्तरि शप्' (3-1-68) इति शप्प्रत्यये गुणायादेशौ भवतः।
7. क्विपि, 'ह्रस्वस्य पिति कृति—' (6-1-71) इति तुक्।
8. **क्षीरस्वामी** भ्वादावेवान्यत्र '**क्षि ऐश्वर्ये**' इति पठति। तन्मते महीं क्षयति = ईष्टे इति **महीक्षित्** = राजा इति शब्दनिष्पत्तिर्ज्ञेया।
9. 'निष्ठायामण्यदर्थे' (6-4-60) इत्यत्र 'अण्यदर्थे' इत्युक्तत्वात् भावकर्मवाचिनि निष्ठाप्रत्यये दीर्घो न भवति।
10. कर्तरि निष्ठायाम्, 'निष्ठायामण्यदर्थे' (6-4-60) इति दीर्घे, '**क्षियो** दीर्घात्' (8-2-46) इति निष्ठानत्वे, 'अट्कुप्वाङ्नुम्—' (8-4-2) इति णत्वे च रूपम्।
11. 'आदिकर्मणि क्तः कर्तरि च' (3-4-71) इति कर्तरि क्तः।
12. 'वाऽऽक्रोशदैन्ययोः' (6-4-61) इति दीर्घविकल्पः। दीर्घपक्षे निष्ठानत्वम्। दीर्घाभावे निष्ठानत्वाभावः।

A. 'विस्फूर्जद्**क्षीण**घनाघनोपमक्षीजा लज्जन्तस्त्रिदशानलाजितान्।
लाजादिहोतृष्वपि लज्जनप्रदा यस्मिन् विनेशुर्जनजनेषु दानवाः॥' धा. का. 1-32.

[A]क्षयः, [1]क्षयी, [2]क्षयिष्णुः, क्षायः, चिक्षीषुः, [3]चेक्षियः ;
क्षेतव्यम्, क्षाययितव्यम्, चिक्षीषितव्यम्, चेक्षीयितव्यम् ;
क्षयणीयम्, क्षायणीयम्, चिक्षीषणीयम्, चेक्षीयणीयम् ;
[4]क्षय्यम्-क्षेयम्, क्षाय्यम्, चिक्षीष्यम्, चेक्षीय्यम् ;
ईषत्क्षयः-दुःक्षयः-सुक्षयः ; — — —
[5]क्षीयमाणः, क्षाय्यमाणः, चिक्षीष्यमाणः, चेक्षीय्यमाणः ;
क्षयः, क्षायः, चिक्षीषः, चेक्षीयः ;
क्षेतुम्, क्षाययितुम्, चिक्षीषितुम्, चेक्षीयितुम् ;
[6]क्षिया, क्षायणा, चिक्षीषा, चेक्षीया ;
क्षयणम्, क्षायणम्, चिक्षीषणम्, चेक्षीयणम् ;
क्षित्वा, क्षाययित्वा, चिक्षीषित्वा, चेक्षीयित्वा ;
[7]प्रक्षीय, प्रक्षाय्य, प्रचिक्षीष्य, प्रचेक्षीय्य ;
क्षायम् २, क्षित्वा २ } क्षायम् २, क्षाययित्वा २ } चिक्षीषम् २, चिक्षीषित्वा २ } चेक्षीयम् ; चेक्षीयित्वा. }

(303)"क्षि हिंसायाम्"(V-स्वादिः-1276. सक. अनि. पर.) छान्दसः।

'क्षये क्षयति, हिंसायां क्षिणातीति षितो भवेत्॥
निवासगत्योः क्षियति, क्षिणोत्यावगुणे क्षिणोः।'
(श्लो. 12-13) इति देवः।

---

1. 'जिदक्षिविश्रीण्—' (3-2-157) इत्यादिना तच्छीलादिषु कर्तृषु इनिः।
2. 'भुवश्च' (3-2-138) इत्यत्र, अनुक्तसमुच्चयार्थकचकारेणास्यापि इष्णुच् ताच्छीलिकः।
3. यङन्तात् पचाद्यचि (3-1-134), 'यङोऽचि च' (2-4-74) इति लुकि, इकारस्य संयोगपूर्वकत्वात् 'अचि श्नुधातु—' (6-4-77) इत्यनेन इयङ्।
4. '**क्षय्य**जय्यौ शक्यार्थे' (6-1-81) इत्यनेन यति अयादेशो निपात्यते। शक्यार्थादन्यत्र यति, गुणे **क्षेयम्** इत्येव। **क्षेयम्** = पापम्।
5. यकि, 'अकृत्सार्वधातुकयोः' (7-4-25) इति दीर्घः।
6. भिदादिपाठात् 'षिद्भिदादिभ्यः—'(3-3-104) इत्यङ्। इयङादेशः।
7. '**क्षियः**' (6-4-59) इति ल्यपि दीर्घः।

A. 'भयसंहृष्टरोमाणः ततस्तेऽपचितद्विषः।
क्षणेन **क्षीण**विक्रान्ताः कपिनाऽनेषत **क्षयम्**॥' भ. का. 9-22.

'चिरिणोति रिणोत्येवं **क्षिणोति** जिरिणोति च ।
दाश्नोति च दणोत्याहुः पदानि छान्दसानि षट् ॥'
(श्लो. 1-77 **आख्यातचन्द्रिका**) इति **भट्टमल्लः** ।

'अयं धातुः भाषायामपि प्रयोगार्हः । अत एव, 'न तद्यशः क्षत्रभृतां **क्षिणोति** ।' (**रघुवंशे**), 'इमां हृदि व्यायतपातम**क्षिणोत्** ।' (**रघुवंशे**), '—पञ्चबाणः **क्षिणोति** ।' (शाकुन्तले) इत्यादिप्रयोगाः सङ्गच्छन्ते ।' इति **मैत्रेयरक्षितादयः** । एतेषां मते तनादिषु '**क्षिणु**' इति पाठः नास्तीति गम्यते । अस्य स्वादौ पाठात् **[A]क्षिण्वन्**[1]-**ती**, इति शतरि रूपमिति विशेषः । अन्यानि सर्वाणि रूपाणि भौवादिक**क्षि** (302) धातुवत् बोध्यानि । **क्षीरस्वामी** तु '**ऋक्षि**' इति, अजादिमिदितं च धातुममुं पठति । तन्मते **ऋक्ष्णुवन्-ती**, इत्यादीनि रूपाण्यूह्यानि । केचित्तु '**ऋक्ष**' इत्यनिदितं पठन्ति । तेषां मते, **ऋक्ष्णुवन्-ती**, इत्यादीनि रूपाण्यूह्यानि ।

(304) "क्षि निवासगत्योः" (VI-तुदादिः-1047. सक. अनि. पर.)

'क्षये क्षयति, हिंसायां क्षिणातीति षितो भवेत् ॥
निवासगत्योः क्षियति, क्षिणोत्यावणुणे क्षिणोः ।' (श्लो. 12-13) इति **देवः** ।
क्षायकः-यिका, क्षायकः-यिका, चिक्षीषकः-षिका, चेक्षीयकः-यिका ;
इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिकक्षि (302) धातुवत् ज्ञेयानि ।

---

1. 'स्वादिभ्यः—' (3-1-73) इति श्नुः विकरणप्रत्ययः । 'हुश्नुवोः सार्वधातुके' (6-4-87) इति यण् । णत्वम् ।

A. 'तामातिकथ पदे पदेन चिबुके चातिश्नुबन् पाणिना
चक्रे सध्नुवतां वधे दधृगसावृज्वीं मनोज्ञाकृतिम् ।
किं चादभ्नुवतीमिमां मम गृहानेहीति याच्ञापरा-
मेष्यामीत्यमुचत् समृद्धकरुणः **क्षिण्वन्** कटाक्षैर्धृतिम् ॥' धा. का. 2-70.

[1]क्षियन्-न्ती-ती, [2]क्षेत्रम्, [3]क्षितिः,[A] [B]उत्क्षीणः, इत्यादीनि रूपाण्यस्य धातोः भवन्तीति विशेषः ।

(305) "क्षिणु हिंसायाम्" (VIII-तनादिः-1466. सक. सेट्. उभ.)

क्षेणकः-णिका, क्षेणकः-णिका, [4]चिक्षेणिषकः-चिक्षिणिषकः-षिका, चेक्षिणकः-णिका ;
क्षेणिता-त्री, क्षेणयिता-त्री, चिक्षेणिषिता-चिक्षिणिषिता-त्री, चेक्षिणिता-त्री ;
[5]क्षेण्वन्-ती, क्षेणयन्-न्ती, चिक्षेणिषन्-चिक्षिणिषन्-न्ती ; —
क्षेणिष्यन्-न्ती-ती, क्षेणयिष्यन्-न्ती-ती, चिक्षेणिषिष्यन्-चिक्षिणिषिष्यन्-न्ती-ती;
क्षेण्वानः, क्षेणयमानः, चिक्षेणिषमाणः-चिक्षिणिषमाणः, चेक्षिण्यमानः ;
क्षेणिष्यमाणः, क्षेणयिष्यमाणः, चिक्षेणिषिष्यमाणः-चिक्षिणिषिष्यमाणः, चेक्षिणिष्यमाणः ;
[6]प्रक्षीण्-प्रक्षीणौ-प्रक्षीणः ; — — —

---

1. 'तुदादिभ्यः—' (3-1-77) इति शः । शस्य च्विद्वद्भावादङ्गस्य गुणो न । 'अचि श्नुधातु—' (6-4-77) इतीयङ् । स्त्रियाम्, 'आच्छीनद्योर्नुम्' (7-1-80) इति नुमो वैकल्पिकत्वाद्रूपद्वयम् ।
2. 'कृत्यल्युटो बहुलम्' (3-3-113) इति बाहुलकात् अधिकरणे ष्ट्रन्प्रत्ययः । **क्षेत्रम्** = निवासस्थानम् ।
3. अधिकरणे स्त्रियां क्तिन् । क्षियन्ति अस्यां जनाः इति **क्षितिः** = भूमिः ।
4. 'रलो व्युपधाद्धलादेस्संश्च' (1-2-26) इति सनः किञ्चिकल्पात् पाक्षिको गुणः ।
5. 'तनादिकृञ्भ्य उः' (3-1-79) इति विकरणप्रत्यय उकारः । गुणः । केचित्तु 'संज्ञापूर्वको विधिरनित्यः' (परिभाषा-95) इत्याश्रित्य गुणरहितं '**क्षिण्वन्**' इति रूपमाहुः ।
6. 'अनुनासिकस्य क्विझलोः क्ङिति' (6-4-15) इति उपधायाः दीर्घः ।

A. '**क्षिति**तटशयनान्तात् उत्थितं दानपङ्क्तिश्रुतबहुलशरीरं शाययत्येष भूयः ।' **शिशुपालवधे** 11-7.

B. 'व्यापारेऽत्र तदाऽमरानपि रियन् आशाः पियन् नाधित-
क्रौर्यात्**क्षीण**धनुष्प्रसूतनिनदः कंसे व्यकारीद् गरम् ।
येनानादरवान् धृतोऽपि स चलन् पृच्छन् किमित्युत्सृजन्
धैर्यं मग्नमनाश्च हृद्युजि चिरं भुग्माननस्तस्थिवान् ॥' धा. का. 2.83.

[1]क्षितम्-तः, क्षेणितः, चिक्षेणिषितः-चिक्षिणिषितः, चेक्षिणितः-तवान् ;
[2]क्षिणः, क्षेणः, चिक्षेणिषुः-चिक्षिणिषुः, चेक्षिणः ;
क्षेणितव्यम्, क्षेणयितव्यम्, चिक्षेणिषितव्यम्-चिक्षिणिषितव्यम्, चेक्षिणितव्यम् ;
क्षेणनीयम्, [3]क्षेणनीयम्, चिक्षेणिषणीयम्-चिक्षिणिषणीम्, चेक्षिणनीयम् ;
क्षेण्यम्, क्षेण्यम्, चिक्षेणिष्यम्-चिक्षिणिष्यम्, चेक्षिण्यम् ;
ईषत्क्षेणः-दुःक्षेणः-सुक्षेणः ; — —
क्षिण्यमानः, क्षेण्यमानः, चिक्षेणिष्यमाणः-चिक्षिणिष्यमाणः, चेक्षिण्यमानः ;
क्षेणः, क्षेणः, चिक्षेणिषः-चिक्षिणिषः, चेक्षिणः ;
क्षेणितुम्, क्षेणयितुम्, चिक्षेणिषितुम्-चिक्षिणिषितुम्, चेक्षिणितुम् ;
[4]क्षितिः[A], क्षेणना, चिक्षेणिषा-चिक्षिणिषा, चेक्षिणा ;
क्षेणनम्, क्षेणनम्, चिक्षेणिषणम्-चिक्षिणिषणम्, चेक्षिणनम् ;
[5]क्षेणित्वा-क्षिणित्वा-क्षित्वा, क्षेणयित्वा, चिक्षेणिषित्वा-चिक्षिणिषित्वा, चेक्षिणित्वा ;
[6]प्रक्षित्य, प्रक्षेण्य, प्रचिक्षेणिष्य-प्रचिक्षिणिष्य, प्रचेक्षिण्य ;

क्षेणम् २, क्षेणित्वा २, क्षिणित्वा २, क्षित्वा २, } क्षेणम् २, क्षेणयित्वा २, } चिक्षेणिषम् २-चिक्षिणिषम् २, चिक्षेणिषित्वा २-चिक्षिणिषित्वा २, } चेक्षिणम् २ ; चेक्षिणित्वा २. }

1. 'अनुदात्तोपदेशवनति**तनोत्यादीनाम**नुनासिकलोपो झलि क्ङिति' (6-4-37) इति अनुनासिकलोपः। 'यस्य विभाषा' (7-2-15) इति निष्ठायाः इण्ण।
2. 'इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः' (3-1-135) इति कर्तरि कः प्रत्ययः।
3. 'णेरनिटि' (6-4-51) इति ण्यन्तादनीयरि णेर्लोपः।
4. 'तितुत्र—' (7-2-9) इत्यादिना इण्णिषेधः। 'अनुदात्तोप—' (6-4-37) इति णकारस्य लोपः।
5. 'उदितो वा' (7-3-56) इति क्त्वायामिड्विकल्पः। 'रलो व्युपधात्—' (1-2-26) इति कित्त्वविकल्पः। इडभावपक्षे अनुनासिकलोपः। तेन रूपत्रयम्।
6. 'वा ल्यपि' (6-4-38) इत्यत्र व्यवस्थितविभाषाश्रयणात् **तनोत्यादीनां** ल्यपि नित्यमनुनासिकलोपः। तुक् भवति।

A. 'तन्वन् स मञ्चभुवि सातरसः स्वबन्धून् अक्षण्वतां **क्षितिकरो** मुदमर्णुवानः।
कंसः तृणीकृतरिपुः घृणिमान् बतासि मन्वान एकमथ मञ्चमलञ्चकार॥' धा.का. 3.4.

(306) "क्षिप प्रेरणे" (IV-दिवादिः-1121. सक. अनि. पर.) [अ]

प्रेरणम्=निरसनम्—**इति धातुकाव्यव्याख्याता।**

'क्षिप्यति प्रेरणे, शे तु क्षिपति क्षिपते पदे॥' (श्लो. 130) इति **देवः**।

क्षेपकः-पिका, क्षेपकः-पिका, [1]चिक्षिप्सकः-प्सिका, चेक्षिपकः-पिका ;
क्षेप्ता-त्री, क्षेपयिता-त्री, चिक्षिप्सिता-त्री, चेक्षिपिता-त्री ;
[2]क्षिप्यन्-न्ती, क्षेपयन्-न्ती, चिक्षिप्सन्-न्ती ; —
क्षेप्स्यन्-न्ती-ती, क्षेपयिष्यन्-न्ती-ती, चिक्षिप्सिष्यन्-न्ती-ती ; —
[3]व्यतिक्षिप्यमाणः, क्षेपयमाणः, — चेक्षिप्यमाणः ;
— क्षेपयिष्यमाणः, — चेक्षिपिष्यमाणः ;
प्रक्षिप्-प्रक्षिपौ-प्रक्षिपः ; — —
क्षिप्तम्-तः[A]-तवान्, क्षेपितः, चिक्षिप्सितः, चेक्षिपितः-तवान् ;
क्षिपः[4], क्षिपका[5], [6]परिक्षेपी, [7]क्षिप्णुः[B], [8]परिक्षेपकः, क्षेपः, चिक्षिप्सुः, चेक्षिपः ;

1. 'हलन्ताच्च' (1-2-10) इति सनः कित्त्वान्न गुणः। एवं सन्नन्ते सर्वत्र बोध्यम्।
2. 'दिवादिभ्यः श्यन्' (3-1-69) इति श्यन्। श्यनो ङिद्वद्भावादङ्गस्य गुणो न। स्त्रियाम् 'शप्श्यनोर्नित्यम्' (7-1-81) इति नित्यं नुम्।
3. 'कर्तरि कर्मव्यतीहारे' (1-3-14) इति शानच्।
4. 'इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः' (3-1-135) इति कर्तरि कः प्रत्ययः।
5. **क्षिप**शब्दात् अज्ञातार्थे तद्धितप्रत्यये कनि सति, '**क्षिपकादीनां** च' (वा. 7-3-44) इति इत्त्वनिषेधे '**क्षिपका**' इति भवति।
6. 'सम्पृचानु—' (3-2-142) इत्यादिना घिनुण् ताच्छीलिकः।
7. 'त्रसिगृधिधृषि**क्षिपेः** क्नुः' (3-2-140) इति क्नुः ताच्छीलिकः। केचित्तु 'क्षुभ्नादिषु च' (8-4-39) इति णत्वं नेच्छन्ति।
8. 'निन्दहिंसक्लिशखाद—' (3-2-146) इत्यादिना वुञ् ताच्छीलिकः।

A. 'वरिषीष्ट शिवं **क्षिप्यन्** मैथिल्याः कल्पशाखिनः।
प्रावारिषुरिव क्षोणीं **क्षिप्ता** वृक्षाः समन्ततः॥' भ. का. 9-25.

B. 'विद्यामथैनं विजयां जयां च रक्षोगणं **क्षिप्नुम**विक्षितात्मा।
अध्यापिपद्गाधिसुतो यथावन्निघातयिष्यन् युधि यातुधानान्॥' भ. का. 2-21.

[अ] अस्य धातोर्दिवादौ नव्यः पाठ इति **क्षीरस्वामिमतम्**। तन्न समीचीनम्। 'क्षिप्यति प्रेरणे, शे तु क्षिपति क्षिपते पदे।' इति **दैवे** (130) उक्तम्। प्रयोगश्च 'द्वाविमावम्भसि **क्षिप्य** गले बद्ध्वा महाशिलाम्। धनिनं चाप्रदातारं दरिद्रं चाप्रवासिनम्॥' (**महाभारते** उद्योगपर्वणि 33-60) इति प्रयोगात्। तत्र **क्षिप्य** इति लोण्मध्यमपुरुषैकवचनम्—इति पुरुषकारे **श्रीकृष्णलीलाशुकः**।

क्षेप्तव्यम्, क्षेपयितव्यम्, चिक्षिप्सितव्यम्, चेक्षिपितव्यम्;
क्षेपणीयम्, क्षेपणीयम्, चिक्षिप्सनीयम्, चेक्षिपणीयम्;
क्षेप्यम्, क्षेप्यम्, चिक्षिप्स्यम्, चेक्षिप्यम्;
ईषत्क्षेपः-दुःक्षेपः-सुक्षेपः; — —
क्षिप्यमाणः, क्षेप्यमाणः, चिक्षिप्स्यमानः, चेक्षिप्यमाणः;
क्षेपः-आक्षेपः-विक्षेपः-सुक्षेपः-सङ्क्षेपः-प्रक्षेपः, परिक्षेपः, क्षेपः, चिक्षिप्सः, चेक्षेपः;
क्षेप्तुम्, क्षेपयितुम्, चिक्षिप्सितुम्, चेक्षिपितुम्;
[1]क्षिपा, क्षेपणा, चिक्षिप्सा, चेक्षिपा;
क्षेपणम्, क्षेपणम्, चिक्षिप्सनम्, चेक्षिपणम्;
क्षिप्त्वा, क्षेपयित्वा, चिक्षिप्सित्वा, चेक्षिपित्वा;
[A]सङ्क्षिप्य, परिक्षिप्य, परिक्षेप्य, परिचिक्षिप्स्य, परिचेक्षिप्य;
[B]भ्रूविक्षेपम् [2][कथयति]
क्षेपम् २, क्षेपम् २, चिक्षिप्सम् २, चेक्षिपम् २.
क्षिप्त्वा २, क्षेपयित्वा २, चिक्षिप्सित्वा २, चेक्षिपित्वा २,

(307) **"क्षिप प्रेरणे"** (VI-तुदादिः-1285. सक. अनि. उभ.)

'क्षिप्यति प्रेरणे, शे तु क्षिपति क्षिपते पदे।' (श्लो. 130) इति देवः।

क्षेपकः-पिका, क्षेपकः-पिका, चिक्षिप्सकः-प्सिका, चेक्षिपकः-पिका, क्षेप्ता-त्री; [3]क्षिपन् [C]-न्ती-ती, [D]अभिक्षिपन् [4]प्रतिक्षिपन्-अतिक्षिपन्-न्ती-ती;

1. 'भिदादि-' (3-3-104) पाठात् अङ्। 'अजाद्यतः-' (4-1-4) इति स्त्रियां टाप्।
2. 'स्वाङ्गेऽध्रुवे' (3-4-54) इति द्वितीयान्ते उपपदे णमुल्प्रत्ययो भवति।
3. 'तुदादिभ्यः शः' (3-1-77) इति शः विकरणप्रत्ययः। तस्य ङिद्वद्भावात् अङ्गस्य न गुणः। स्त्रियाम्, 'आच्छीनद्योर्नुम्' (7-1-80) इति नुमो वैकल्पिकत्वम्। तेन रूपद्वयम्।
4. 'अभिप्रत्यतिभ्यः **क्षिपः**' (1-3-80) इत्यनेन कर्तृगामिनि क्रियाफलेऽपि परस्मैपदमेव। न शानच्। तेन शतरि रूपम्।

A. 'अनेकशो निर्जितराजकस्त्वं पितृनताप्सीः नृपरक्ततोयैः।
संक्षिप्य संरम्भमसद्विपक्षं काऽऽस्थाऽभीकेऽस्मिंस्तव राम रामे॥' भ. का. 2-52.

B. 'अधीयन्नात्मविद्विद्यां धारयन् मस्करिव्रतम्।
वदन् बह्वङ्गुलिस्फोटं **भ्रूविक्षेपं** विलोकयन्॥' भ. का. 5-63.

C. 'तुदन् कुचरिताञ् शुभे प्रणुदमान इष्टं दिशन्
प्रभृष्टपललान् **क्षिपन्** अरिमर्तिं कृषन् माधवः।' धा. का. 2-72.

D. 'सुखाहरैर्वर्महरैः सगर्भ्यैः प्रलम्बमुख्यैश्च सहाश्रवैस्तैः।
अभिक्षिपन् अक्षमकोऽर्चनार्हान् दृष्ट्वा स्वसुर्दीक्षिमखिन्त कंसः॥' वा. वि. 2-59.

क्षिपमाणः, इत्यादीनि रूपाण्यस्येति विशेषः। अन्यानि रूपाणि सर्वाण्यपि दैवादिकक्षिप्यतिवत् (306) ज्ञेयानि।

(308) **"क्षिप प्रेरणे"** (X-चुरादिः-1941. सक. सेट्. उभ) **अदन्तः**। [अ]

अस्य धातोरनेकाच्त्वात् यङ् न।

[1]क्षिपकः-पिका, चिक्षिपयिषकः-षिका;
क्षिपयिता-त्री, चिक्षिपयिषिता-त्री;
क्षिपयन्-न्ती, चिक्षिपयिषन्-न्ती;
क्षिपयिष्यन्-न्ती-ती, चिक्षिपयिषिष्यन्-न्ती-ती;
क्षिपयमाणः, चिक्षिपयिषमाणः;
क्षिपयिष्यमाणः, चिक्षिपयिषिष्यमाणः;
क्षिप्-क्षिपौ-क्षिपः; —
[2]क्षिपितम्-तः-तवान्, चिक्षिपयिषितः-तवान्;
क्षिपः, चिक्षिपयिषुः;
क्षिपयितव्यम्, चिक्षिपयिषितव्यम्;
क्षिपणीयम्, चिक्षिपयिषणीयम्;
क्षिप्यम्, चिक्षिपयिष्यम्;
ईषत्क्षिपः-दुःक्षिपः-सुक्षिपः; —
क्षिप्यमाणः, चिक्षिपयिष्यमाणः;
क्षिपः, चिक्षिपयिषः;
क्षिपयितुम्, चिक्षिपयिषितुम्;
क्षिपणा, चिक्षिपयिषा;
क्षिपणम्, चिक्षिपयिषणम्;
क्षिपयित्वा, चिक्षिपयिषित्वा;
[3]परिक्षिपय्य, परिचिक्षिपयिष्य;

1. धातोरदन्तत्वेन अल्लोपस्य स्थानिवत्त्वात् उपधागुणो न।
2. 'निष्ठायां सेटि' (6-4-52) इति णिलोपः।
3. 'ल्यपि लघुपूर्वात्' (6-4-56) इति णेरयादेशः।

[अ.] यद्यपि अयं धातुः **क्षीरस्वामिनः, धातुवृत्तिकारस्य** च न सम्मत इति प्रतिभाति; उभयोः ग्रन्थयोः अपाठात्। तथापि, **बालमनोरमाकारसम्मत**-पाठमनुसृत्य अस्य रूपाणि प्रदर्शितानि।

क्षिपम् २, क्षिपयित्वा २,	चिक्षिपयिषम् २ ; चिक्षिपयिषित्वा २.

(309) "क्षीज अव्यक्ते शब्दे" (I-भ्वादिः-237. अक. सेट्. पर.)

क्षीजकः-जिका, क्षीजकः-जिका, चिक्षीजिषकः-षिका, चेक्षीजकः-जिका ;
क्षीजिता-त्री, क्षीजयिता-त्री, चिक्षीजिषिता-त्री, चेक्षीजिता-त्री ;
क्षीजन्-न्ती, क्षीजयन्-न्ती, चिक्षीजिषन्-न्ती ; —
क्षीजिष्यन्-न्ती-ती, क्षीजयिष्यन्-न्ती-ती, चिक्षीजिषिष्यन्-न्ती-ती ; —
— क्षीजयमाणः, क्षीजयिष्यमाणः, चेक्षीज्यमानः, चेक्षीजिष्यमाणः ;
[1]प्रक्षीक्-प्रक्षीजौ-प्रक्षीजः ; — — —
क्षीजितम्-तः, क्षीजितः, चिक्षीजिषितः, चेक्षीजितः-तवान् ;
[2]क्षीजः [3]क्षीजनः, क्षीजः, चिक्षीजिषुः, चेक्षीजः ;
क्षीजितव्यम्, क्षीजयितव्यम्, चिक्षीजिषितव्यम्, चेक्षीजितव्यम् ;
क्षीजनीयम्, [4]क्षीजनीयम्, चिक्षीजिषणीयम्, चेक्षीजनीयम् ;
क्षीज्यम्, क्षीज्यम्, चिक्षीजिष्यम्, चेक्षीज्यम् ;
ईषत्क्षीजः-दुःक्षीजः-सुक्षीजः ; — —
क्षीज्यमानः, क्षीज्यमानः, चिक्षीजिष्यमाणः, चेक्षीज्यमानः ;
क्षीजः[A], क्षीजः, चिक्षीजिषः, चेक्षीजः ;
क्षीजितुम्, क्षीजयितुम्, चिक्षीजिषितुम्, चेक्षीजितुम् ;
[5]क्षीजा, क्षीजना, चिक्षीजिषा, चेक्षीजा ;
क्षीजनम्, क्षीजनम्, चिक्षीजिषणम्, चेक्षीजनम् ;
क्षीजित्वा, क्षीजयित्वा, चिक्षीजिषित्वा, चेक्षीजित्वा ;
प्रक्षीज्य, प्रक्षीज्य, प्रचिक्षीजिष्य, प्रचेक्षीज्य ;

1. 'चोः कुः' (8-2-30) इति पदान्ते कुत्वम्।
2. 'इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः' (3-1-135) इति कर्तरि कः।
3. 'चलनशब्दार्थादकर्मकाद्युच्' (3-2-148) इति ताच्छील्ये युच्।
4. 'णेरनिटि' (6-4-51) इति णिलोपः।
5. 'गुरोश्च हलः' (3-3-103) इति अकारप्रत्ययः।

A. 'विस्फूर्जदक्षीणघनाघनोपमक्षीजा लजन्तः त्रिदशानलाञ्छितान्।
लाजादिहोतृष्वपि लज्जनप्रदा यस्मिन् विनेशुर्जजनेषु दानवाः॥' धा. का. 1.32.

क्षीजम् २, क्षीजित्वा २,	क्षीजम् २, क्षीजयित्वा २,	चिक्षीजिषम् २, चिक्षीजिषित्वा २,	चेक्षीजम् २ ; चेक्षीजित्वा २.

(310) "क्षीबृ मदे" (I-भ्वादिः 382. अक. सेट्. आत्म.)

क्षीबकः-बिका, क्षीबकः-बिका, चिक्षीबिषकः-षिका, चेक्षीबकः-बिका ;
इत्यादीनि रूपाणि भौवादिकक्षीजतिवत् (309) ऊह्यानि।
[1]क्षीबमाणः, क्षीबिष्यमाणः, [2]क्षीबः[A]-[3]क्षीबितवान्-[4]प्रक्षीबितः ;
इत्यादीनि रूपाण्यस्य धातोः भवन्तीति विशेषः।

(311) "क्षीवु निरसने" (I-भ्वादिः-567. सक. सेट्. पर.)

क्षीवकः-विका, क्षीवकः-विका, चिक्षीविषकः-षिका, चेक्षीवकः-विका,
इत्यादीनि रूपाणि क्षीजधातुवत् (309) ज्ञेयानि। इमानि तु विशेषः-
उदित्त्वात् निष्ठायां—'यस्य विभाषा' (7-2-15) इत्यनिट्त्वम्। तेन क्ष्यूतम्-तः-तवान् इति रूपम्। 'च्छ्वोः शूडनुनासिके च' (6-4-19) इति वकारस्य ऊठ्। यण्। क्त्वायाम्—क्ष्यूत्वा-क्षीवित्वा-इति रूपद्वयम्। उदित्त्वाद्धातोः—'उदितो वा' (7-2-56) इति क्त्वायामिड्विकल्पः। इट्पक्षे क्षीवित्वा। इडभावपक्षे ऊठ्। क्तिनि क्ष्यूतिः इति।

(312)"क्षीष् हिंसायाम्" (IX-क्र्यादिः-1506, सक. अनि. पर.) प्वादिः।

'क्षये क्षयति, हिंसायां क्षिणातीति षितो भवेत्।
निवासगत्योः क्षियति, क्षिणोत्यावगुणे क्षिणोः॥' (श्लो-12-13.) इति देवः।

1. धातोरात्मनेपदित्वात् शानच्। 'अट्कुप्—' (8-4-2) इति णत्वम्।
2. 'अनुपसर्गात् फुल्लक्षीबकृशोल्लाघाः' (8-2-55) इति सूत्रेण निष्ठातकारस्य लोपः, इडभावश्च निपात्यते।
3. 'अनुपसर्गात्—' इति सूत्रे, 'फुल्लशब्देन क्तवत्वन्तस्यापि निपातनमिष्यते' इति भाष्यात् अन्येषु शब्देषु क्तप्रत्ययान्तस्यैव ग्रहणमिति ज्ञायते। तेन क्तवत्वन्तेन निपातनम्।
4. सूत्रे 'अनुपसर्गात्—' (8-2-55) इत्युक्तत्वात्, सोपसर्गान्न।

A. 'सकम्पहेरम्बसमानलम्बनाः समाव्रजन् अम्बितघण्टिकास्तदा।
प्रलम्बसास्नाः कबरत्विषो वृषा अक्षीबिताः क्षीयतयाऽतिशीभराः॥'
धा. का. 1. 49.

क्षायकः-यिका, क्षायकः-यिका, चिक्षीषकः-षिका, चेक्षीयकः-यिका ; इत्यादीनि रूपाणि भौवादिकक्षयतिवत् (302) ज्ञेयानि । अस्य धातोः-[1]क्षिणन्-ती, [2]क्षिया, [3]क्षीतः-तम्-तवान्, क्षीत्वा, [A]प्रक्षेतुम् इति रूपाणीति विशेषः ।

(313) "टु क्षु शब्दे" (II-अदादिः-1036. अक. सेट्. पर.)

क्षावकः-विका,	क्षावकः-विका,	[4]चुक्षूषकः-षिका,	[5]चोक्षूयकः-यिका ;
[6]क्षविता-त्री,	क्षावयिता-त्री,	चुक्षूषिता-त्री,	चोक्षूयिता-त्री ;
[7]क्षुवन्-ती,	क्षावयन्-न्ती,	चुक्षूषन्-न्ती ;	—
क्षविष्यन्-न्ती-ती,	क्षावयिष्यन्-न्ती-ती,	चुक्षूषिष्यन्-न्ती-ती ;	—
[8]व्यतिक्षुवाणः,	क्षावयमाणः,	—	चोक्षूयमाणः ;
व्यतिक्षविष्यमाणः,	क्षावयिष्यमाणः,	—	चोक्षूयिष्यमाणः ;
[9]क्षुत्-क्षुतौ-क्षुतः ;	—	—	—

1. 'कयादिभ्यः—' (3-1-81) इति इना विकरणप्रत्ययः । 'इनाभ्यस्तयोः—' (6-4-112) इत्याकारलोपः । '**ष्वादीनां** ह्रस्वः' (7-3-80) इति शिति परे अङ्गस्य ह्रस्वः । णत्वम् । धातुपाठे '**ष्ली गतौ**' इत्यनन्तरं पठ्यमानेन **वृत्क**-रणेन ष्वादिपरिसमाप्तिरेव बोध्यते । न तु प्वादिगणपरिसमाप्तिः । केचित्तु धातुमसुं '**क्षिष् हिंसायाम्**' इति पठन्ति ।
2. षित्त्वात् 'षिद्भिदादिभ्यः—' (3-3-104) इत्यङि धातोः इयङादेशः । स्त्रियां टाप् ।
3. '**क्षियो** दीर्घात्' (8-2-46) इत्यत्र निरनुबन्धकपरिभाषया नास्य ग्रहणम् । तेन निष्ठानत्वं न ।
4. 'इको झल्' (1-2-9) इति सनः कित्त्वे, 'श्रयुकः किति' (7-2-11) इति इण्णिषेधः । 'अज्झनगमां सनि' (6-4-16) इति दीर्घः ।
5. '**गुणो यङ्लुकोः**' (7-4-82) इति अभ्यासस्य गुणः । 'अकृत्सार्वधातुक—' (7-4-25) इति उकारस्य दीर्घः ।
6. धातोरस्योदात्तत्वादिण्णिषेधो न ।
7. '**अदिप्रभृतिभ्यः शपः**' (2-4-72) इति शपो विकरणप्रत्ययस्य लुक् । उवङ् ।
8. 'कर्तरि कर्मव्यतीहारे' (1-3-14) इति शानच् । णत्वम् ।
9. 'ह्रस्वस्य पिति कृति तुक्' (6-1-71) इति क्विपि धातोः तुगागमः ।
A. 'व्रीताशवृंहितजुषाऽभ्रिणता गजेन **प्रक्षेतु**मज्ञमनसा समनुद्रुतेन ।
बद्धः करेण भगवान् विहृतिं वृणानः श्रथ्नन् निबद्धममुमाशु तलैरमथ्नात् ॥'
धा. का. 3-9.

[1]क्षुतम्-तः,	क्षावितः,	चुक्षूषितः,	चोक्षूयितः-तवान् ;
क्षवः, [2]क्षवणः,	क्षावः,	चुक्षूषुः,	चोक्षुवः ;
क्षवितव्यम्,	क्षावयितव्यम्,	चुक्षूषितव्यम्,	चोक्षूयितव्यम् ;
क्षवणीयम्,	क्षावणीयम्,	चुक्षूषणीयम्,	चोक्षूयणीयम् ;
[3]क्षव्यम्,	[4]अवश्यक्षाव्यम्,	क्षाव्यम्,	चुक्षूष्यम्, चोक्षूय्यम् ;
ईषत्क्षवः-दुःक्षवः-सुक्षवः ;	—	—	—
[5]क्षूयमाणः,	क्षाव्यमाणः,	चुक्षूष्यमाणः,	चोक्षूय्यमाणः ;
[6]क्षवः,	[7]विक्षावः,[A]	[8]क्षवथुः, क्षावः,	चुक्षूषः, चोक्षूयः,
क्षवितुम्,	क्षावयितुम्,	चुक्षूषितुम्,	चोक्षूयितुम् ;
क्षुतिः,	क्षावणा,	चुक्षूषा,	चोक्षूया ;
क्षवणम्,	क्षावणम्,	चुक्षूषणम्,	चोक्षूयणम ;
क्षुत्वा,	क्षावयित्वा,	चुक्षूषित्वा,	चोक्षूयित्वा ;
प्रक्षुत्य,	प्रक्षाव्य,	प्रचुक्षूष्य,	प्रचोक्षूय्य ;
क्षावम् २, क्षुत्वा २,	क्षावम् २, क्षावयित्वा २,	चुक्षूषम् २, चुक्षूषित्वा २,	चोक्षूयम् २ ; चोक्षूयित्वा २ ;
[9]क्षुरः[B].			

1. 'श्रयुकः किति' (7-2-11) इति इण्णिषेधः । एवं क्तिनि, क्त्वायां च बोध्यम् ।
2. '**चलनशब्दार्थादकर्मकात्**—' (3-2-148) इति ताच्छीलिको युच् ।
3. 'अचो यत्' (3-1-97) इति यत् ।
4. 'ओरावश्यके' (3-1-125) इति ण्यत् ।
5. 'अकृत्सार्वधातुकयोः—' (7-4-25) इति दीर्घः ।
6. 'ऋदोरप्' (3-3-57) इत्यप् प्रत्ययः भावे ।
7. '**वौ क्षुश्रुवः**' (3-3-25) इति घञ् ।
8. 'ट्वितोऽथुच्' (3-3-89) इति भावे अथुच् प्रत्ययो भवति ।
9. 'क्षौति=वपनकाले '**कृंद्**'-इति स्वनति इति **क्षुरः** 'ऋज्रेन्द्र—' इत्यादिन औणादिकः रन् ।' इति **धातुकाव्यव्याख्याने** 2-86 ।

A. 'यात यूयं यमश्रायं दिशं नायेन दक्षिणाम् ।
विक्षावैस्तोयविश्रावं तर्जयन्तो महोदधेः ॥' भ. का. 7-36.

B. 'केऽप्यल्परावं नुनुवुः खलेषु **क्षुर**क्षणुतात्मानममुं स्तुताक्षाः ।
सोऽनूर्णुनोऽद्यौत् जनमुत् कुवत्या काङ्क्ष्येव कामं स्तुवतां ब्रुवाणः ॥' धा. का. 2-47.

(314) "क्षुदिर् सम्पेषणे" (VII-रुधादिः-1443. सक.अनि. उभ.)

क्षोदकः-दिका, क्षोदकः-दिका, [1]चुक्षुत्सकः-त्सिका, चोक्षुदकः-दिका ;
क्षोत्ता-त्री, क्षोदयिता-त्री, चुक्षुत्सिता-त्री, चोक्षुदिता-त्री ;
[2]क्षुन्दन्-ती, क्षोदयन्-न्ती, चुक्षुत्सन्-न्ती ; —
क्षोत्स्यन्-न्ती-ती, क्षोदयिष्यन्-न्ती-ती, चुक्षुत्सिष्यन्-न्ती-ती ; —
क्षुन्दानः, क्षोदयमानः, चुक्षुत्समानः, चोक्षुद्यमानः ;
क्षोत्स्यमानः, क्षोदयिष्यमाणः, चुक्षुत्सिष्यमाणः, चोक्षुदिष्यमाणः ;
[3]क्षुत्-क्षुद्-क्षुदौ-क्षुदः ; — — —
[4]क्षुण्णः-क्षुण्णम्[A]-क्षुण्णवान् ; क्षोदितः, चुक्षुत्सितः, चोक्षुदितः-तवान् ;
[5]क्षुदः, [6]प्रक्षोदी, क्षोदः, चुक्षुत्सुः, चोक्षुदः ;
क्षोत्तव्यम्, क्षोदयितव्यम्, चुक्षुत्सितव्यम्, चोक्षुदितव्यम् ;
क्षोदनीयम्, क्षोदनीयम्, चुक्षुत्सनीयम्, चोक्षुदनीयम् ;
क्षोद्यम्, क्षोद्यम्, चुक्षुत्स्यम्, चोक्षुद्यम् ;
ईषत्क्षोदः-दुःक्षोदः-सुक्षोदः ; — —
क्षुद्यमानः, क्षोद्यमानः, चुक्षुत्स्यमानः, चोक्षुद्यमानः ;
क्षोदः, क्षोदः ; चुक्षुत्सः, चोक्षुदः ;
क्षोत्तुम्, क्षोदयितुम्, चुक्षुत्सितुम्, चोक्षुदितुम् ;
क्षुत्तिः, क्षोदना, चुक्षुत्सा, चोक्षुदा ;
क्षोदनम्, क्षोदनम्, चुक्षुत्सनम्, चोक्षुदनम् ;
क्षुत्त्वा, क्षोदयित्वा, चुक्षुत्सित्वा, चोक्षुदित्वा ;

---

1. 'हलन्ताच्च' (1-2-10) इति सनः कित्त्वम्। चर्त्वम्।
2. 'रुधादिभ्यः श्नम्, (3-1-78) इति श्नम्, श्नमो मित्त्वात् अन्त्यादचः परो भवति। 'श्नसोरल्लोपः' (6-4-111) इत्यकारलोपः।
3. 'वाऽवसाने' (8-4-56) इति चर्त्वविकल्पः।
4. 'रदाभ्यां निष्ठातो नः पूर्वस्य च दः' (8-2-42) इति निष्ठातकारस्य, धातुदकारस्य च नत्वम्। णत्वम्, ष्टुर्त्वं च।
5. 'इगुपध—' (3-1-135) इति कर्तरि कः।
6. 'सुप्यजातौ—' (3-2-78) इति ताच्छील्ये गम्यमाने णिनिः।

A. 'तैर्वृक्णरुग्णसंभुग्नक्षुण्णभिन्नविपन्नकैः।
निमग्नोद्विग्नसंक्षीणैः पप्रे दीनैश्च मेदिनी॥' भ. का. 4-42.

प्रक्षुद्य, प्रक्षोद्य, प्रचुक्षुत्स्य, प्रचोक्षुद्य ;
क्षोदम् २, क्षोदम् २, चुक्षुत्सम् २, चोक्षुदम् २ ;
क्षुत्त्वा २, क्षोदयित्वा २, चुक्षुत्सित्वा २, चोक्षुदित्वा २.

(315) "क्षुध बुभुक्षायाम्" (IV-दिवादिः-1190. अक. अनि. पर.)

क्षोधकः-धिका, क्षोधकः-धिका, [1]चुक्षुत्सकः-त्सिका, चोक्षुधकः-धिका ;
क्षोद्धा-द्धौ, क्षोधयिता-त्री, चुक्षुत्सिता-त्री, चोक्षुधिता-त्री ;
[2]क्षुध्यन्[A]-न्ती, क्षोधयन्-न्ती, चुक्षुत्सन्-न्ती ; —
क्षोत्स्यन्-न्ती-ती, क्षोधयिष्यन्-न्ती-ती, चुक्षुत्सिष्यन्-न्ती-ती ; —
— क्षोधयमानः, — चोक्षुध्यमानः ;
— क्षोधयिष्यमाणः, — चोक्षुधिष्यमाणः ;
क्षुत्-क्षुध्-क्षुधौ-क्षुधः ; — —
[3]क्षुधितम्-तः, क्षोधितः, चुक्षुत्सितः, चोक्षुधितः-तवान् ;
[4]क्षुधः, [5]क्षोधुकः, क्षोधः, चुक्षुत्सुः, चोक्षुधः ;
क्षोद्धव्यम्, क्षोधयितव्यम्, चुक्षुत्सितव्यम्, चोक्षुधितव्यम् ;
क्षोधनीयम्, क्षोधनीयम्, चुक्षुत्सनीयम्, चोक्षुधनीयम् ;
क्षोध्यम्, क्षोध्यम्, चुक्षुत्स्यम्, चोक्षुध्यम् ;
ईषत्क्षोधः-दुःक्षोधः-सुक्षोधः ; — —
क्षुध्यमानः, क्षोध्यमानः, चुक्षुत्स्यमानः, चोक्षुध्यमानः ;

---

1. 'हलन्ताच्च' (1-2-10) इति सनः कित्त्वम्। तेनाङ्गस्य गुणो न। चर्त्वम्। एवमेव सर्वत्र सन्नन्ते प्रक्रिया बोध्या।
2. 'दिवादिभ्यः श्यन्' (3-1-69) इति श्यन्। श्यनः ङिद्वद्भावात् अङ्गस्य गुणो न। 'शप्श्यनोर्नित्यम्' (7-1-81) इति नित्यं नुम्।
3. **'वसतिक्षुधोरिट्'** (7-2-52) इति क्त्वानिष्ठयोः नित्यम् इट्।
4. 'इगुपध—' (3-1-135) लक्षणः कप्रत्ययः कर्तरि।
5. 'लषपत—' (3-2-154) इत्यादिना विहितः उकञ् अस्यापीष्यते—**इति क्षीरस्वामी।**

A. 'शक्यन् गर्वमशक्यमानमनसाम् आस्त्रिंयदास्योऽकुधं
क्षुध्यद्भक्तदमाप मालिकवरं शुद्धं स सिद्धेप्सितम्॥' धा. का. 2-63.
'का त्वमेकाकिनी भीरु निरन्वयजने वने।
क्षुध्यन्तोऽप्यघसन् व्यालास्त्वामपालां कथं न वा॥' भ. का. 5-66.

क्षोधः,	क्षोधः,	चुक्षुत्सः,	चोक्षुधः ;
क्षोद्धुम्,	क्षोधयितुम्,	चुक्षुत्सितुम्,	चोक्षुधितुम् ;
[1]क्षुत्-क्षुधा,	क्षोधना,	चुक्षुत्सा,	चोक्षुधा ;
क्षोधनम्,	क्षोधनम्,	चुक्षुत्सनम्,	चोक्षुधनम् ;
[2]क्षुधित्वा[A] क्षोधित्वा	क्षोधयित्वा,	चुक्षुत्सित्वा,	चोक्षुधित्वा ;
सङ्क्षुध्य,	प्रक्षोद्धय,	प्रचुक्षुत्स्य,	प्रचोक्षुध्य ;
क्षोधम् २ क्षुधित्वा २-क्षोधित्वा २,	क्षोधम् २, क्षोधयित्वा,	चुक्षुत्सम् २, चुक्षुत्सित्वा २,	चोक्षुधम् २ ; चोक्षुधित्वा २.

(316) **"क्षुभ सञ्चलने"** (I-भ्वादिः-751. सक. सेट्. आत्म.)

सञ्चलनम्=प्रकृतिविपर्यासः, गमनं च । इति **मा-धातुवृत्तौ ।**

'क्षुभ्नाति क्षोभते क्षुभ्येत्, इति संचलने क्षुभेः ॥' (श्लो-144) इति **देवः** ।

क्षोभकः-भिका, क्षोभकः-भिका, [3]चुक्षुभिषकः-चुक्षोभिषकः-षिका, चोक्षुभकः-भिका;

क्षोभिता-त्री, क्षोभयिता-त्री, चुक्षुभिषिता-चुक्षोभिषिता-त्री, चोक्षुभिता-त्री ;

— क्षोभयन्-न्ती ; क्षोभयिष्यन्-न्ती-ती ; —

क्षोभमाणः, क्षोभयमाणः, चुक्षुभिषमाणः-चुक्षोभिषमाणः, चोक्षुभ्यमाणः ;

क्षोभिष्यमाणः, क्षोभयिष्यमाणः, चुक्षुभिषिष्यमाणः-चुक्षोभिषिष्यमाणः, चोक्षुभिष्यमाणः ;

प्रक्षुप्-प्रक्षुब्-प्रक्षुभौ-प्रक्षुभः ; — —

---

1. 'स्त्रियां क्तिन्' (3-3-94) इत्यधिकारे 'सम्पदादिभ्यः क्विप्' (वा. 3-3-94) इति क्विप्, क्तिनोऽपवादः । 'आपं चैव हलन्तानाम्' इत्यनेन टाप् । 'या देवी सर्वभूतेषु **क्षुधा**रूपेण संस्थिता।' इति **देवीमाहात्म्यम् ।**
2. 'वसतिक्षुधोरिट्' (7-2-52) इतीट् क्त्वायाम् । 'रलो व्युपधात्—' (1-2-26) इति कित्त्वविकल्पः । तेन रूपद्वयम् ।
3. 'रलो व्युपधात्—' (1-2-26) इति सनः कित्त्वविकल्पः ।

A. 'पवितोऽनुगुणैर्वातैः शीतैः पूत्वा पयोनिधौ ।
बभञ्जाध्युषितं भूयः **क्षुधित्वा** पत्त्रिभिर्वनम् ॥' भ. का. 9-39.

[1]क्षुभितम्-[A]क्षोभितम्, [2]क्षुब्धः, क्षोभितः, चुक्षुभिषितः-चुक्षोभिषितः, चोक्षुभितः-तवान् ;

क्षुभः, [3]क्षोभणः, [4]प्रक्षोभी, क्षोभः, चुक्षुभिषुः-चुक्षोभिषुः, चोक्षुभः ;

क्षोभितव्यम्, क्षोभयितव्यम्, चुक्षुभिषितव्यम्-चुक्षोभिषितव्यम्, चोक्षुभितव्यम् ;

क्षोभणीयम्, क्षोभणीयम्, चुक्षुभिषणीयम्-चुक्षोभिषणीयम्, चोक्षुभणीयम् ;

क्षोभ्यम्, क्षोभ्यम्, चुक्षुभिष्यम्-चुक्षोभिष्यम्, चोक्षुभ्यम् ;

ईषत्क्षोभः-दुःक्षोभः-सुक्षोभः ; — —

क्षुभ्यमाणः, क्षोभ्यमाणः, चुक्षुभिष्यमाणः-चुक्षोभिष्यमाणः, चोक्षुभ्यमाणः ;

[B]क्षोभः, क्षोभः, चुक्षुभिषः-चुक्षोभिषः, चोक्षुभः ;

क्षोभितुम्, क्षोभयितुम्, चुक्षुभिषितुम्-चुक्षोभिषितुम्, चोक्षुभितुम् ;

[5]क्षुब्धिः, क्षोभणा, चुक्षुभिषा-चुक्षोभिषा, चोक्षुभा ;

क्षोभणम्, क्षोभणम्, चुक्षुभिषणम्-चुक्षोभिषणम्, चोक्षुभणम् ;

[6]क्षुभित्वा-क्षोभित्वा, क्षोभयित्वा, चुक्षुभिषित्वा-चुक्षोभिषित्वा, चोक्षुभित्वा ;

---

1. 'उदुपधात् भावादिकर्मणोरन्यतरस्याम्' (1-2-21) इति वा कित्त्वम् ।
2. '**क्षुब्ध**स्वान्त—' (7-2-18) इत्यादिना मन्थे विवक्षिते सति निष्ठायाः इडभावो निपातितः ।
'**क्षुब्धा**दयोऽनिटः क्तान्ता मन्थाद्यर्थे निपातिताः ।
मन्थो मथनदण्डः स्यात्, सक्तवो वा द्रवीकृताः ॥
तद्वाची **क्षुब्ध**शब्दोऽयं तयोश्च चलितत्वतः ।
चलितेष्वपि सर्वेषु प्रयोगोऽस्योपचारतः ॥' इति प्रक्रियासर्वस्वे ।
3. 'अनुदात्तेतश्च हलादेः' (3-2-148) इति ताच्छीलिको युच् ।
4. 'सुप्यजातौ—' (3-2-78) इति णिनिः ताच्छील्ये ।
5. 'तितुत्र—' (7-2-9) इत्यादिना क्तिनि इण्णिषेधः ।
6. 'रलो व्युपधात्—' (1-2-26) इति क्त्वायां कित्त्वविकल्पः । तेन रूपद्वयम् ।

A. 'कृष्णोऽपि तापोल्लुठिताङ्गशोभा आश्वास्य मा**रक्षुभिता** महेलाः ।
अनभ्यसन्तोभकर्कसजीवसंसाय पापध्वदयं प्रतस्थे ॥' धा. का. 2-2.
'**क्षुभित**स्य महीभृतस्त्वयि प्रशमोपन्यसनं वृथा मम ।
प्रलयोल्लसितस्य वारिधेः परिवाहो जगतः करोति किम् ॥'
शिशुपालवधे—16-51.

B. 'इति भीष्मभाषितवचोऽर्थमधिगतवतामिव क्षणात् ।
क्षोभमगमदतिमात्रमथो शिशुपालपक्षपृथिवीभृतां गणः ॥'
शिशुपालवधे—15-47.

प्रक्षुभ्य, प्रक्षोभ्य, प्रचुक्षुभिष्य-प्रचुक्षोभिष्य, प्रचोक्षुभ्य ;
क्षोभम् २, } क्षोभम् २, } चुक्षुभिषम् २-चुक्षोभिषम् २, }
क्षुभित्वा २-क्षोभित्वा २, } क्षोभयित्वा २, } चुक्षुभिषित्वा २-चुक्षोभिषित्वा २, }
चोक्षुभम् २; }
चोक्षुभित्वा २. }

(317) "क्षुभ सञ्चलने" (IV-दिवादिः-1239. सक. सेट्. पर.)

'क्षुभ्नाति क्षोभते क्षुभ्येत्, इति संचलने क्षुभेः ॥' (श्लो. 144) इति देवः।

अस्य धातोर्दिवादित्वात् शतरि [A]क्षुभ्यन्-न्ती, क्षोभिष्यन्-न्ती-ती ; इत्यादीनि रूपाणि। अन्यानि सर्वाणि रूपाणि भौवादिकक्षोभतिवत् (316), ज्ञेयानि। 'उदुपधात्—' (1-2-21) इति वैकल्पिककित्त्वं तु नात्र प्रवर्तते। 'शब्विकरणेभ्य एवेष्यते' (भाष्येष्टिः 1-2-21) इत्युक्तत्वात्।

(318) "क्षुभ सञ्चलने" (IX-क्र्यादिः-1519. सक. सेट्. पर.)

'क्षुभ्नाति क्षोभते क्षुभ्येदिति संचलने क्षुभेः ॥' (श्लो. 144 इति देवः)

अस्य धातोः क्र्यादित्वात् [1]क्षुभ्नन्[B]-ती, इति रूपमिति विशेषः। अन्यानि रूपाणि भौवादिकक्षुभधातुवत् (316) बोध्यानि। 'उदुपधात्—' (1-2-21) इति अत्रापि न प्रवर्तते, क्र्यादिकत्वात्।

(319) "क्षुर विलेखने" (VI-तुदादिः-1344. सक.सेट्. पर.)

विलेखनम्=छेदः।

क्षोरकः-रिका, क्षोरकः-रिका, चुक्षुरिषकः-चुक्षोरिषकः-षिका, चोक्षुरकः-रिका, इत्यादीनि रूपाणि तौदादिककुरतिवत् (229) ज्ञेयानि।

(320) "क्षेवु निरसने" (I-भ्वादिः-568. सक. सेट्. पर.)

क्षेवकः-विका, क्षेवकः-विका, चिक्षेविषकः-षिका, चेक्षेवकः-विका ;

1. 'क्र्यादिभ्यः श्ना'—(3-1-81) इति श्ना। 'श्नाऽभ्यस्तयोरातः' (6-4-112) इत्याकारलोपः। 'क्षुभ्नादिषु च' (8-4-39) इति णत्वनिषेधः।

A. 'ततः क्रोधानिलाघातकम्प्रास्याम्भोजसंहतिः।
महाह्रद इव क्षुभ्यन् कपिमाह स्म रावणः ॥' भ. का. 9-118.

B. 'रोषभीममुखेनैवं क्षुभ्नतोक्तं प्लवङ्गमः।
प्रोचे सानुनयं वाक्यं रावणं स्वार्थसिद्धये ॥' भ. का. 9-109.

क्षेविता-त्री, क्षेवयिता-त्री, चिक्षेविषिता-त्री, चेक्षेविता-त्री ;
क्षेवन्-न्ती, क्षेवयन्-न्ती, चिक्षेविषन्-न्ती ; —
क्षेविष्यन्-न्ती-ती, क्षेवयिष्यन्-न्ती-ती, चिक्षेविषिष्यन्-न्ती-ती ;
— क्षेवयमाणः, क्षेवयिष्यमाणः, चेक्षेव्यमाणः, चेक्षेविष्यमाणः;
[1]क्षयूः-क्षय्वौ-क्षय्वः ; — —
[2]क्षयूतम्[A]तः, क्षेवितः, चिक्षेविषितः, चेक्षेवितः-तवान् ;
क्षेवः, क्षेवः, चिक्षेविषुः, चेक्षेवः ;
क्षेवितव्यम्, क्षेवयितव्यम्, चिक्षेविषितव्यम्, चेक्षेवितव्यम् ;
क्षेवणीयम्, क्षेवणीयम्, चिक्षेविषणीयम्, चेक्षेवणीयम् ;
क्षेव्यम्, क्षेव्यम्, चिक्षेविष्यम्, चेक्षेव्यम् ;
क्षेव्यमाणः, क्षेव्यमाणः, चेक्षेविष्यमाणः, चेक्षेव्यमाणः ;
ईषत्क्षेवः-दुःक्षेवः-सुक्षेवः ; — — —
क्षेवः, क्षेवः, चिक्षेविषः, चेक्षेवः ;
क्षेवितुम्, क्षेवयितुम्, चिक्षेविषितुम्, चेक्षेवितुम् ;
[3]क्षेवा, क्षेवणा, चिक्षेविषा, चेक्षेवा ;
क्षेवणम्, क्षेवणम्, चिक्षेविषणम्, चेक्षेवणम् ;
[4]क्षयूत्वा-क्षेवित्वा, क्षेवयित्वा, चिक्षेविषित्वा, चेक्षेवित्वा ;
प्रक्षेव्य, प्रक्षेव्य, प्रचिक्षेविष्य, प्रचेक्षेव्य ;
क्षेवम् २, } क्षेवम् २, } चिक्षेविषम् २, } चेक्षेवम् ; }
क्षयूत्वा २-क्षेवित्वा २, } क्षेवयित्वा २, } चिक्षेविषित्वा २, } चेक्षेवित्वा. }

1. क्विपि 'च्छ्वोः शूडनुनासिके च' (6-4-19) इति ऊठ्। एकारस्य अयादेशः। द्विवचनादिषु 'ओः सुपि' (6-4-83) इति यणादेशः।

2. उदित्त्वेन क्त्वायामिड्विकल्पात्—'यस्य विभाषा' (7-2-15) इति निष्ठायामिण्निषेधः। ऊठ्। अयादेशः।

3. 'गुरोश्च हलः' (3-3-103) इत्यकारप्रत्ययः।

4. 'उदितो वा' (7-2-56) इति क्त्वायामिड्विकल्पः। इडभावपक्षे ऊठ्। अयादेशः।

A. '**प्रक्ष्यूत**गोपीशुचमूर्णपूतनं तूर्णानसं थूर्णबकादिदानवम्।
दुदूर्विषून् धूर्वितुमेव गूर्वणं मूर्वन्तमापूर्वितपर्वताध्वरम् ॥' धा. का. 1-73.
अस्मिन् श्लोके '**क्षयूत**गोपीशुचम्' इति कश्चन पाठः। तदानीमस्माद्धातोः कर्मणि क्तप्रत्यये '**क्षयूत**' इति रूपम्। यथाश्रुतपाठे '**क्षिवु**' धातोः निष्ठायां कर्मणि रूपम्।

(321) "क्षै क्षये" (I-भ्वादिः-913. अक. अनि. पर.)

[1]क्षायकः-यिका, क्षापकः-[2]क्षपकः-पिका, चिक्षासकः-सिका, चाक्षायकः-यिका ;

क्षाता-त्री, क्षपयिता-त्री, चिक्षासिता-त्री, चाक्षायिता-त्री ;

[3]क्षायन्-न्ती, क्षपयन्-न्ती, चिक्षासन्-न्ती; —

क्षास्यन्-न्ती-ती, क्षपयिष्यन्-न्ती-ती, चिक्षासिष्यन्-न्ती-ती ; —

— क्षपयमाणः, — चाक्षायमाणः ;

— क्षपयिष्यमाणः, — चाक्षायिष्यमाणः ;

विक्षाः-विक्षौ-विक्षाः ; — — —

[4]क्षामम्-क्षामः-क्षामवान्, क्षपितः, चिक्षासितः, चाक्षायितः-तवान् ;

[5]प्रक्षः, [6]क्षायः, क्षपः-[7]क्षपा, चिक्षासुः, चाक्षाः ;

क्षातव्यम्, क्षपयितव्यम्, चिक्षासितव्यम्, चाक्षायितव्यम् ;

क्षाणीयम्, क्षपणीयम्, चिक्षासनीयम्, चाक्षायणीयम् ;

[8]क्षेयम्, क्षप्यम्, चिक्षास्यम्, चाक्षाय्यम् ;

[9]ईषत्क्षाणः-दुःक्षाणः-सुक्षाणः ; — —

---

1. 'आदेच उपदेशेऽशिति' (6-1-45) इत्यात्वे, 'आतो युक् चिण्कृतोः' (7-3-33) इति युक्। एवं घञि, णमुलि च ज्ञेयम्।
2. ण्यन्तस्य 'क्षै' धातोः **भोज**मते घटादिषु पाठः। तदानीम् 'अर्तिह्रीङ्ल्रीक्नूयी-क्ष्माय्यातां पुग् णौ' (7-3-36) इति पुकि, घटादित्वेन मित्त्वात्, 'मितां ह्रस्वः' (6-4-92) इत्युपधाया ह्रस्वः। अन्येषां मते घटादिपाठाभावात् **क्षापकः-क्षापिका** इत्यादीनि रूपाणि यथायथमूह्यानि।
3. शपि, 'एचोऽयवायावः' (6-1-78) इत्यायादेशे च रूपम्।
4. '**क्षायो मः**' (8-2-53) इति निष्ठातकारस्य मकारः।
5. 'आतश्चोपसर्गे' (3-1-136) इति कर्तरि कः प्रत्ययः। 'आतो लोप इटि च' (6-4-64) इत्याकारलोपः।
6. '**ग्याऽऽद्व्यधाश्रु—**' (3-1-141) इत्यादिना कर्तरि वाण: प्रत्ययः। युगागमः।
7. ण्यन्तात् पचाद्यचि टाप्। **क्षपयति**=वारयति इन्द्रियाणां चेष्टामिति **क्षपा**=रात्रिः। 'राजानं तु कुरुश्रेष्ठं ते हंसमधुरस्वनाः। आश्वासयन्तो विप्राग्र्याः **क्षपां** सर्वां व्यनोदयन्॥' (महाभारते-आरण्यपर्वणि 1-43) इति **शब्दकल्पद्रुमे**।
8. यत्प्रत्यये, 'ईद् यति' (6-4-65) इत्याकारस्य ईकारे गुणे च रूपम्।
9. ईषदादुपपदेषु 'आतो युच्' (3-3-128) इति खलपवादो युच्।

क्षायमाणः, क्षप्यमाणः, चिक्षास्यमानः, चाक्षाय्यमाणः ;

क्षायः, क्षपः, चिक्षासः, चाक्षायः ;

क्षातुम्, क्षपयितुम्, चिक्षासितुम्, चाक्षायितुम् ;

क्षातिः, [1]प्रक्षा, क्षपणा, चिक्षासा, चाक्षाया ;

क्षाणम्, क्षपणम्, चिक्षासनम्, चाक्षायणम् ;

क्षात्वा, क्षपयित्वा, चिक्षासित्वा, चाक्षायित्वा ;

प्रक्षाय, [2]प्रक्षप्य, प्रचिक्षास्य, प्रचाक्षाय्य ;

क्षायम् २, क्षात्वा २, } [3]क्षपम् २-क्षापम् २, क्षपयित्वा २, } चिक्षासम् २, चिक्षासित्वा २, } चाक्षायम् २ ; चाक्षायित्वा २. }

(322) "क्षोट क्षेपे" (X-चुरादिः-1876. सक. सेट्. उभ.) अदन्तः।

'क्षये' इति धातुकाव्ये (3-55.) पाठः।

क्षोटकः-टिका, चुक्षोटयिषकः-षिका ;

क्षोटयिता-त्री, चुक्षोटयिषिता-त्री ;

क्षोटयन्-न्ती, चुक्षोटयिषन्-न्ती ;

क्षोटयिष्यन्-न्ती-ती, चुक्षोटयिषिष्यन्-न्ती-ती ;

क्षोटयिष्यमाणः, चुक्षोटयिषिष्यमाणः ;

क्षोट्-क्षोटौ-क्षोटः ; —

[A]क्षोटितः, चुक्षोटयिषितः-तवान् ;

क्षोटयितव्यम्, चुक्षोटयिषितव्यम् ;

---

1. 'आतश्चोपसर्गे' (3-3-106) इति स्त्रियामङ्।
2. 'ल्यपि लघुपूर्वात्' (6-4-56) इति णेरयादेशः।
3. 'चिण्णमुलोर्दीर्घोऽन्यतरस्याम्' (6-4-93) इति णमुल्परे णौ उपधायाः दीर्घविकल्पः।

A. 'यो मत्क्षर्यं स्पृहयते मयि भामितेऽपि
संसूचयत्यरिगुणांश्च मदग्रखेटौ।
तं **क्षोटितौजसमगोमितभूमिबन्धं** (ढं)
शत्रौ कुमारयति मारयतोग्रसैनम्॥' धा. का. 3. 55.

क्षोटनीयम्,	चुक्षोटयिषणीयम्;
क्षोट्यम्,	चुक्षोटयिष्यम्;
ईषत्क्षोटः-दुःक्षोटः-सुक्षोटः;	—
क्षोट्यमानः,	चुक्षोटयिष्यमाणः;
क्षोटः,	चुक्षोटयिषः;
क्षोटितुम्,	चुक्षोटयिषितुम्;
क्षोटना,	चुक्षोटयिषा;
क्षोटयित्वा,	चुक्षोटयिषित्वा;
प्रक्षोट्य,	प्रचुक्षोटयिष्य;
क्षोटम् २, क्षोटयित्वा २,	चुक्षोटयिषम् २; चुक्षोटयिषित्वा २;

(323) "क्षुण तेजने" (II-अदादिः. 1037. अक. सेट्. पर.)

क्षणावकः-विका, क्षणावकः-विका, [1]चुक्षूणूषकः-षिका, [2]चोक्षूण्यकः-यिका;
क्षणविता-त्री, क्षणावयिता-त्री, चुक्षूणूषिता-त्री, चोक्षूणूयिता-त्री;
[3]क्षुण्वन्-न्ती, क्षणावयन्-न्ती, चुक्षूणूषन्-न्ती; —
क्षणविष्यन्-न्ती-ती, क्षणावयिष्यन्-न्ती-ती, चुक्षूणूषिष्यन्-न्ती-ती; —
[4]संक्षुण्वानः[A], क्षणावयमानः, संचुक्षूणूषमाणः, चोक्षूणूयमानः;
संक्षणविष्यमाणः, क्षणावयिष्यमाणः, संचुक्षूणूषिष्यमाणः, चोक्षूणूयिष्यमाणः;
[5]प्रक्षुण्वत्-प्रक्षुण्वतौ-प्रक्षुण्वतः; — — —

---

1. 'इको झल्' (1-2-9) इति सनः कित्त्वम्। 'श्नुक्षुकः क्ङिति' (7-2-11) इति इण्णिषेधः। 'अज्झनगमां सनि' (6-4-16) इति दीर्घः।
2. 'अकृत्सार्वधातुकयोः'—(7-4-25) इति दीर्घः।
3. 'अदिप्रभृतिभ्यः—' (2-4-72) इति शपो लुक्। 'अचि श्नुधातु—' (6-4-77) इत्युवङ्।
4. 'समः क्षुण्वः' (1-3-65) इति शानच्।
5. 'ह्रस्वस्य पिति कृति—' (6-1-71) इति तुक्।
A. 'संक्षुण्वान इवौत्कण्ठामुपाभुङ्क्त सुरामलम्।
ज्योत्स्नायां विगलन्मानस्तरुणो रक्षसां गणः॥' भ. का. 8·40.

[1]क्षुणतम्-तः[A],	क्षणावितः,	चुक्षूणूषितः,	चोक्षूणूयितः-तवान्;
क्षणवः,	क्षणावः,	चुक्षूणूषुः,	चोक्षूणुवः;
क्षणवितव्यम्,	क्षणावयितव्यम्,	चुक्षूणूषितव्यम्,	चोक्षूणूयितव्यम्;
क्षणवनीयम्,	क्षणावनीयम्,	चुक्षूणूषणीयम्,	चोक्षूणूयनीयम्;
[2]क्षण्यम्,	[3]अवश्यक्षण्यम्, क्षण्यम्,	चुक्षूणूष्यम्,	चोक्षूणूयम्;
ईषत्क्षणवः-दुःक्षणवः-सुक्षणवः;	—	—	
[4]क्षूण्यमाणः,	क्षण्यमानः,	चुक्षूणूष्यमाणः,	चोक्षूणूयमानः,
[5]क्षणवः,	क्षणावः,	चुक्षूणूषः	चोक्षूणूयः;
क्षणवितुम्,	क्षणावयितुम्,	चुक्षूणूषितुम्,	चोक्षूणूयितुम्;
[6]क्षुणुतिः,	क्षणावना,	चुक्षूणूषा,	चोक्षूणूया;
क्षणवनम्,	क्षणावनम्,	चुक्षूणूषणम्,	चोक्षूणूयनम्;
क्षुणुत्वा,	क्षणावयित्वा,	चुक्षूणूषित्वा,	चोक्षूणूयित्वा;
प्रक्षुणुत्य,	प्रक्षण्य,	प्रचुक्षूणूष्य,	प्रचोक्षूणूय्य;
क्षणावम् २, क्षणुत्वा २,	क्षणावम् २, क्षणावयित्वा २,	चुक्षूणूषम् २, चुक्षूणूषित्वा,	चोक्षूणूयम् २; चोक्षूणूयित्वा २.

(324) "क्ष्मायी शब्दे विधूनने च" (I-भ्वादिः-486.सक.सेट्.आत्म.[अ]

क्ष्मायकः-यिका, [7]क्ष्मापकः-पिका, चिक्ष्मायिषकः-षिका, [8]चाक्ष्मायकः-यिका;
क्ष्मायिता-त्री, क्ष्मापयिता-त्री, चिक्ष्मायिषिता-त्री, चाक्ष्मायिता-त्री;

---

1. 'श्नुकः क्ङिति' (7-2-11) इतीण्णिषेधः।
2. 'अचो यत्' (3-1-97) इति यत्। गुणावादेशौ।
3. 'ओरावश्यके' (3-1-125) इति ण्यत्।
4. 'अकृत्सार्वधातुकयोः—' (7-4-25) इति दीर्घः।
5. 'ऋदोरप्' (3-3-57) इत्यप्।
6. 'तितुत्र—' (7-2-9) इत्यादिना इण्णिषेधः।
7. 'अर्तिह्रीव्लीरीक्नूयीक्ष्माय्यातां पुङ्णौ' (7-3-36) इति पुक्। 'लोपो व्योर्वलि' (6-1-66) इति धातुयकारस्य लोपः। एवं ण्यन्ते सर्वत्र बोध्यम्।
8. 'यस्य हलः' (6-4-49) इति यकारलोपः। 'अतो लोपः' (6-4-48) इति अलोपः।
A. 'केऽप्यल्परावं नुनुवुः खलेषु क्षुरक्षुणुतात्मानमसुं स्तुताक्षाः।
सोऽनूर्णुतोऽद्यौज्जनसुत् कुवत्या काञ्च्येव कामं स्तुवतां ब्रुवाणः॥' धा.का. 2-47.

[अ] शब्दे अकर्मकः। विधूनने सकर्मकः।

— क्ष्मापयन्-न्ती, क्ष्मापयिष्यन्-न्ती-ती ; —
क्ष्मायमाणः, क्ष्मापयमाणः, चिक्ष्मायिषमाणः चाक्ष्माय्यमाणः ;
क्ष्मायिष्यमाणः, क्ष्मापयिष्यमाणः, चिक्ष्मायिषिष्यमाणः, चाक्ष्मायिष्यमाणः ;
[1]प्रक्ष्माः-प्रक्ष्मौ-प्रक्ष्माः; — — —
[2]क्ष्मातम्-तः, क्ष्मापितः, चिक्ष्मायिषितः, चाक्ष्मायितः—तवान् ;
क्ष्मायः, [3]भरक्ष्मायः[A], क्ष्मायः, चिक्ष्मायिषुः, चाक्ष्मायः ;
क्ष्मायितव्यम्, क्ष्मापयितव्यम्, चिक्ष्मायिषितव्यम्, चाक्ष्मायितव्यम् ;
क्ष्मायणीयम्, क्ष्मापणीयम्, चिक्ष्मायिषणीयम्, चाक्ष्मायणीयम् ;
क्ष्माय्यम्, क्ष्माप्यम्, चिक्ष्मायिष्यम्, चाक्ष्माय्यम् ;
ईषत्क्ष्मायः-दुःक्ष्मायः-सुक्ष्मायः; — —
क्ष्माय्यमाणः, क्ष्माप्यमाणः, चिक्ष्मायिष्यमाणः, चाक्ष्माय्यमाणः ;
क्ष्मायः, क्ष्मापः, चिक्ष्मायिषः, चाक्ष्मायः ;
क्ष्मायितुम्, क्ष्मापयितुम्, चिक्ष्मायिषितुम, चाक्ष्मायितुम् ;
[4]क्ष्माया, क्ष्मापणा, चिक्ष्मायिषा, चाक्ष्माया ;
क्ष्मायणम्, क्ष्मापणम्, चिक्ष्मायिषणम्, चाक्ष्मायणम् ;
क्ष्मायित्वा, क्ष्मापयित्वा, चिक्ष्मायिषित्वा, चाक्ष्मायित्वा ;
प्रक्ष्माय्य, प्रक्ष्माप्य, प्रचिक्ष्मायिष्य, प्रचाक्ष्माय्य ;
क्ष्मायम् २, } क्ष्मापम् २, } चिक्ष्मायिषम् २, } चाक्ष्मायम् २ ; }
क्ष्मायित्वा २, } क्ष्मापयित्वा २, } चिक्ष्मायिषित्वा २, } चाक्ष्मायित्वा २. }

(325) "क्ष्मील निमेषणे" (I-भ्वादिः. 520. सक. सेट्. पर.)

निमेषणम्=सङ्कोचनम् इति धातुकाव्ये। 'चान्द्रसम्मतः क्ष्मील इति पाठः' इति **क्षीरस्वामी**।

क्ष्मीलकः-लिका, क्ष्मीलकः-लिका, चिक्ष्मीलिषकः-षिका, चेक्ष्मीलकः-लिका ;

1. क्विपि वलि लोपः।
2. 'श्वीदितो निष्ठायाम्' (7-2-14) इति निष्ठायामिण्निषेधः। वलि लोपः।
3. 'कर्मण्यण्' (3-2-1) इत्यण्प्रत्ययो भवति।
4. 'गुरोश्च हलः' (3-3-103) इति अप्रत्ययो भवति।

A. 'प्रक्षोपयन्तं मुरलीं **महीभरक्षमायं** बलस्फीतभुपीनदोर्युगम्।
अशेषतां भूशलनैर्वलद्दृशा प्रवल्गमानं प्रियवल्गवीक्षुचम् ॥' धा. का. 1-63.

क्ष्मीलिता-त्री, क्ष्मीलयिता-त्री, चिक्ष्मीलिषिता-त्री, चेक्ष्मीलिता-त्री ;
क्ष्मीलन्-न्ती, क्ष्मीलयन्-न्ती, चिक्ष्मीलिषन्-न्ती ; —
क्ष्मीलिष्यन्-न्ती-ती, क्ष्मीलयिष्यन्-न्ती-ती, चिक्ष्मीलिषिष्यन्-न्ती-ती ; —
व्यतिक्ष्मीलमानः, क्ष्मीलयमानः, — चेक्ष्मील्यमानः ;
व्यतिक्ष्मीलिष्यमाणः, क्ष्मीलयिष्यमाणः, — चेक्ष्मीलिष्यमाणः ;
क्ष्मील्-क्ष्मीलौ-क्ष्मीलः ; — —
क्ष्मीलितम्-तः, [1]क्ष्मीलितः[A], चिक्ष्मीलिषितः, चेक्ष्मीलितः-तवान् ;
क्ष्मीलः, क्ष्मीलः, चिक्ष्मीलिषुः, चेक्ष्मीलः ;
क्ष्मीलितव्यम्, क्ष्मीलयितव्यम्, चिक्ष्मीलिषितव्यम्, चेक्ष्मीलितव्यम् ;
क्ष्मीलनीयम्, [2]क्ष्मील्यम्, चिक्ष्मीलिषणीयम्, चेक्ष्मीलनीयम् ;
क्ष्मीलयम्, क्ष्मील्यम्, चिक्ष्मीलिष्यम्, चेक्ष्मीलयम् ;
ईषत्क्ष्मीलः-दुःक्ष्मीलः-सुक्ष्मीलः ; — —
क्ष्मील्यमानः, क्ष्मील्यमानः, चिक्ष्मीलिष्यमाणः, चेक्ष्मील्यमानः ;
क्ष्मीलः, क्ष्मीलः, चिक्ष्मीलिषः, चेक्ष्मीलः ;
क्ष्मीलितुम्, क्ष्मीलयितुम, चिक्ष्मीलिषितुम्, चेक्ष्मीलितुम् ;
क्ष्मीला, क्ष्मीलना, चिक्ष्मीलिषा, चेक्ष्मीला ;
क्ष्मीलनम्, क्ष्मीलनम्, चिक्ष्मीलिषणम्, चेक्ष्मीलनम् ;
क्ष्मीलित्वा, क्ष्मीलयित्वा, चिक्ष्मीलिषित्वा, चेक्ष्मीलित्वा ;
प्रक्ष्मील्य, सङ्क्ष्मील्य, सञ्चिक्ष्मीलिष्य, सञ्चेक्ष्मील्य ;
क्ष्मीलम् २, } क्ष्मीलम् २, } चिक्ष्मीलिषम् २, } चेक्ष्मीलम् २ ; }
क्ष्मीलित्वा २, } क्ष्मीलयित्वा २, } चिक्ष्मीलिषित्वा २, } चेक्ष्मीलित्वा २. }

(326) "ञि क्षिवदा अव्यक्ते शब्दे"

(I-भ्वादिः-744. अक. सेट्. पर.) [अ.]

'ञि **क्षिवदा—**' इत्यार्हतः। **क्ष्वेडो**=विषम्। **क्ष्वेडो**=रवः।
'ञि **ष्विदा—**' इति **नन्दी**—इति **क्षीरतरङ्गिण्यां क्षीरस्वामी**।

1. 'निष्ठायां सेटि' (6-4-52) इति णेर्लोपः।
2. 'णेरनिटि' (6-4-51) इति णेर्लोपः।

A. 'उन्मीलनश्मीलनलीलया दृशोः उत्स्मीलितक्ष्मीलितविश्वविष्टपम्।
पिच्छक्षजा पीलितनीलकुन्तलं शीलेन सङ्कीलितलोकमानसम् ॥' धा. का. 1-67.

[अ] अयमेव धातुर्युतादावपि **क्षीरस्वामिना क्षीरतरङ्गिण्यां** पठितः। तस्य प्रयोजनं तु ह्रुडि 'अक्ष्विदत्—अक्ष्वेदिष्ट—' इति रूपद्वयसिद्धिः।

'क्ष्वेदत्यव्यक्तशब्दार्थे, क्ष्विद्यति स्नेहमोक्षयोः ॥' (श्लो. 107) इति **देवः** । 'मोहनयोः—' इत्यपि—इति **पुरुषकारः** ।

क्ष्वेदकः-दिका, क्ष्वेदकः-दिका, [1]चिक्ष्विदिषकः-चिक्ष्वेदिषकः-षिका, चेक्ष्विदकः-दिका ;

क्ष्वेदिता-त्री, क्ष्वेदयिता-त्री, चिक्ष्विदिषिता-चिक्ष्वेदिषिता-त्री, चेक्ष्विदिता-त्री ;

क्ष्वेदन्-न्ती, क्ष्वेदयन्-न्ती, चिक्ष्विदिषन्-चिक्ष्वेदिषन्-न्ती ; —

क्ष्वेदिष्यन्-न्ती-ती, क्ष्वेदयिष्यन्-न्ती-ती, चिक्ष्विदिषिष्यन्-चिक्ष्वेदिषिष्यन्-न्ती-ती ;

— क्ष्वेदयमानः, क्ष्वेदयिष्यमाणः, चेक्ष्विद्यमानः, चेक्ष्विदिष्यमाणः ;

क्ष्वित्-क्ष्विद्-क्ष्विदौ-क्ष्विदः ; — —

[2]क्ष्विण्णः-क्ष्विण्णवान्, [3]प्रक्ष्विण्णम्-[A]प्रक्ष्वेदितं [वा अनेन], क्ष्वेदितः, चिक्ष्विदिषितः-चिक्ष्वेदिषितः, चेक्ष्विदितः-तवान् ;

क्ष्विदः, क्ष्वेदः, चिक्ष्विदिषुः-चिक्ष्वेदिषुः, चेक्ष्विदः ;

क्ष्वेदितव्यम्, क्ष्वेदयितव्यम्, चिक्ष्विदिषितव्यम्-चिक्ष्वेदिषितव्यम्, चेक्ष्विदितव्यम् ;

क्ष्वेदनीयम्, क्ष्वेदनीयम्, चिक्ष्विदिषणीयम्-चिक्ष्वेदिषणीयम्, चेक्ष्विदनीयम् ;

क्ष्वेद्यम्, क्ष्वेद्यम्, चिक्ष्विदिष्यम् चिक्ष्वेदिष्यम्, चेक्ष्विद्यम् ;

ईषत्क्ष्वेदः-दुःक्ष्वेदः-सुक्ष्वेदः ; — —

क्ष्विद्यमानः, क्ष्वेद्यमानः, चिक्ष्विदिष्यमाणः-चिक्ष्वेदिष्यमाणः, चेक्ष्विद्यमानः ;

क्ष्वेदः, क्ष्वेदः, चिक्ष्विदिषः-चिक्ष्वेदिषः, चेक्ष्विदः ;

---

1. 'रलो व्युपधाद्धलादेः संश्च' (1-2-26) इति क्त्वासनोः कित्त्वविकल्पाद्रूपद्वयम् ।
2. 'जीतः क्तः' (3-2-187) इति वर्तमाने कर्तरि क्तः । 'आदितश्च' (7-2-16) इति निष्ठायामिण्निषेधः । 'रदाभ्यां निष्ठातो नः पूर्वस्य च दः' (8-2-42) इति निष्ठानत्वम् । 'अट्कुप्वाङ्नुम्व्यवायेऽपि' (8-4-2) इति णत्वम् । 'ष्टुना ष्टुः' (8-4-41) इति ष्टुत्वम् ।
3. 'विभाषा भावादिकर्मणोः' (7-2-17) इतीड्विकल्पः । इट्पक्षे, 'निष्ठा शीङ्स्विदिमिदिक्ष्विदिधृषः' (1-2-19) इति कित्त्वनिषेधः । तेन गुणः ।

A. 'निकुञ्जे तस्य वर्तित्वा रम्ये प्रक्ष्वेदिताः परम् ।
मणिरत्नाधिशयितं प्रत्युदैक्षन्त तोयधिम् ॥' भ. का. 7-103.

क्ष्वेदितुम्, क्ष्वेदयितुम्, चिक्ष्विदिषितुम्-चिक्ष्वेदिषितुम्, चेक्ष्विदितुम् ;

क्ष्वित्तिः, क्ष्वेदना, चिक्ष्विदिषा-चिक्ष्वेदिषा, चेक्ष्विदा ;

क्ष्वेदनम्, क्ष्वेदनम्, चिक्ष्विदिषणम्-चिक्ष्वेदिषणम्, चेक्ष्विदनम् ;

क्ष्विदित्वा-क्ष्वेदित्वा, क्ष्वेदयित्वा, चिक्ष्विदिषित्वा-चिक्ष्वेदिषित्वा, चेक्ष्विदित्वा ;

प्रक्ष्विद्य, प्रक्ष्वेद्य, सञ्चिक्ष्विदिष्य-सञ्चिक्ष्वेदिष्य, सञ्चेक्ष्विद्य ;

क्ष्वेदम् २, क्ष्विदित्वा २-क्ष्वेदित्वा २, } क्ष्वेदम् २, क्ष्वेदयित्वा २, } चिक्ष्विदिषम् २-चिक्ष्विदिषित्वा २-चिक्ष्वेदिषम् २, चिक्ष्वेदिषित्वा २, } चेक्ष्विदम् २ ; चेक्ष्विदित्वा २. }

(327) "ञि क्ष्विदा स्नेहनमोचनयोः"

(IV-दिवादिः-1244. सक. सेट्. पर.)

'क्ष्वेदत्यव्यक्तशब्दार्थे, क्ष्विद्यति स्नेहमोक्षयोः ॥' (श्लो. 107) इति **देवः** । अस्य धातोर्दैवादिकत्वात् **क्ष्विद्यन्-न्ती**, इति शतरि रूपमिति विशेषः । अन्यानि सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिकक्ष्विद् (326) धातुवत् ज्ञेयानि ।

(328) "क्ष्वेलृ चलने" (I-भ्वादिः-539. सक. सेट्. पर.)

क्ष्वेलकः-लिका, क्ष्वेलकः-लिका, चिक्ष्वेलिषकः-षिका, चेक्ष्वेलकः-लिका ; इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिक**केलति**वत् (262) ज्ञेयानि ।

(329) "खच भूतप्रादुर्भावे" (IX-क्र्यादिः-1531. अक. सेट्. पर.) [अ]

भूतप्रादुर्भावोऽतिक्रान्तोत्पत्तिः ।

खाचकः-चिका, खाचकः-चिका, चिखचिषकः-षिका, चाखचकः-चिका ;

खचिता-त्री, खाचयिता-त्री, चिखचिषिता-त्री, चाखचिता-त्री ;

[1]खच्यन्-न्ती, खाचयन्-न्ती, चिखचिषन्-न्ती ; —

खचिष्यन्-न्ती-ती, खाचयिष्यन्-न्ती-ती, चिखचिषिष्यन्-न्ती-ती ; —

— खाचयमानः, खाचयिष्यमाणः, चाखच्यमानः, चाखचिष्यमाणः ;

---

1. 'क्र्यादिभ्यः श्ना' (3-1-81) इति श्नाप्रत्ययः । 'श्नाऽभ्यस्तयोरातः' (6-4-112) इत्याकारलोपः । 'स्तोः श्चुना श्चुः' (8-4-40) इति श्चुत्वम् ।

[अ] 'खध—' इति वकारान्तं क्षीरस्वामी पपाठ । वकारान्तस्य रूपाणि उत्तरत्र प्रदर्शिष्यन्ते ।

[1]खक्-खग्-खचौ-खचः ;		—	—
[A]खचितम्-तः,	खाचितः,	चिखचिषितः,	चाखचितः-तवान् ;
खचः,	खाचः,	चिखचिषुः,	चाखचः ;
खचितव्यम्,	खाचयितव्यम्,	चिखचिषितव्यम्,	चाखचितव्यम् ;
खचनीयम्,	खाचनीयम्,	चिखचिषणीयम्,	चाखचनीयम् ;
खाच्यम्,	खाच्यम्,	चिखचिष्यम्,	चाखच्यम् ;
ईषत्खचः-दुष्खचः-सुखचः ;		—	—
खच्यमानः,	खाच्यमानः,	चिखचिष्यमाणः,	चाखच्यमानः ;
खाचः,	खाचः,	चिखचिषः,	चाखचः ;
खचितुम्,	खाचयितुम्,	चिखचिषितुम्,	चाखचितुम् ;
खक्तिः,	खाचना,	चिखचिषा,	चाखचा ;
खचनम्	खाचनम्,	चिखचिषणम्,	चाखचनम् ;
खचित्वा,	खाचयित्वा,	चिखचिषित्वा,	चाखचित्वा ;
प्रखच्य,	प्रखाच्य,	प्रचिखचिष्य,	प्रचाखच्य ;
खाचम् २, खचित्वा २,	खाचम् २, खाचयित्वा २,	चिखचिषम् २, चिखचिषित्वा २,	चाखचम् २ ; चाखचित्वा २.

(330) **"खक्ख हसने"** (I-भ्वादिः-88. अक. सेट्. पर.)

'खर्ख' इति क्षीरस्वामी। अन्ये तु 'कख हसने' इत्यस्यैव पाठान्तरमिदम् इति मन्यन्ते। भौवादिककर्जतिवत् (169) सर्वाणि रूपाणि ज्ञेयानि। धातुरयं सिद्धान्तकौमुद्यां तु नोपलभ्यते।

(331) **"खज मन्थे"** (I-भ्वादिः 232. सक. सेट्. पर.)

मन्थः=विलोडनम्।

खाजकः-जिका, खाजकः-जिका, चिखजिषकः-षिका, चाखजकः-जिका; इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि क्रैयादिक (329) **खचधातुवत्** ज्ञेयानि।

1. 'चोः कुः' (8-2-30) इति कुत्वम्।

A. 'प्रुष्णन् सतां प्रियमयैः प्लुषिताङ्गरागः पुष्णन् मुदं मृगदृशां रिपुधाम मुष्णन्।
वक्त्रारविन्दखचितस्मितखौनदाभो रङ्गं गतोऽसभुवि दन्तवरं प्रगृह्णन्॥'
धा. का. 3-12.

(332) **"खजि वैकल्ये"** (I-भ्वादिः-233. अक. सेट्. पर.)

'गतिवैकल्ये' इति **क्षीरस्वामि-माधवादयः**।

खञ्जकः-ञ्जिका, खञ्जकः-ञ्जिका, चिखञ्जिषकः-षिका, चाखञ्जकः-ञ्जिका; इत्यादीनि सर्वाणि रूपाणि भौवादिक **'कदि'** धातुवत् (163) ज्ञेयानि। [1]**खञ्जनः**=पक्षी।

(333) **"खट काङ्क्षायाम्"** (I-भ्वादिः-309. सक. सेट्, पर.)

खाटकः-टिका, खाटकः-टिका, चिखटिषकः-षिका, चाखटकः-टिका; इत्यादीनि सर्वाणि रूपाणि भौवादिक **'कख'** (141) धातुवत् बोध्यानि।

खटः=तृणविशेषः।

(334) **"खट्टसंवरणे"** (X-चुरादिः-1633. सक.सेट्. उभ.)

खट्टकः-ट्टिका, चिखट्टयिषकः-षिका; इत्यादीनि,

'कुट्ट च्छेदनभर्त्सनयोः' (207) इति चौरादिकधातुवत् सर्वाणि रूपाण्यूह्यानि।

(335) **"खड भेदने"** (X-चुरादिः-1580. सक. सेट्.उभ.)

खाडकः-डिका, चिखाडयिषकः-षिका; इत्यादीनि सर्वाणि रूपाणि चौरादिक**काणयति**वत् (159) बोध्यानि।

(336) **"खडि भेदने"** (I-भ्वादिः-283. सक. सेट्, आत्म.)

'मन्थे—' इति **पुरुषकार**सम्मतः पाठः।

'मन्थार्थे खण्डते खण्डेः, भेदार्थे खण्डयेण्णिचि।' (श्लो.85) इति **देवः**।

खण्डकः-ण्डिका, खण्डकः-ण्डिका, चिखण्डिषकः-षिका, चाखण्डकः-ण्डिका; इत्यादीनि सर्वाणि रूपाणि भौवादिक**कण्डति**वत् (153) ज्ञेयानि।

(337) **"खडि भेदने"** (X-चुरादिः-1581. सक. सेट्. उभ.)

'मन्थार्थे खण्डते खण्डेः, भेदार्थे खण्डयेण्णिचि।' (श्लो. 85) इति **देवः**।
खण्डकः-ण्डिका, चिखण्डयिषकः-षिका; इत्यादीनि सर्वाणि रूपाणि चौरादिक-**कण्डयति**वत् (155) ज्ञेयानि।

1. 'चलनशब्दार्थादकर्मकाद्युच्' (3-2-148) इति ताच्छीलिको युच्।

(338) "खद स्थैर्ये हिंसायां च" (I-भ्वादिः-50. सक. सेट्. पर.)

चकारात् भक्षणेऽपि । स्थैर्येऽकर्मकः ।

खादकः-दिका,	खादकः-दिका,	चिखदिषकः-षिका,	चाखदकः-दिका ;
खदिता-त्री,	खादयिता-त्री,	चिखदिषिता-त्री,	चाखदिता-त्री ;
[A]खदन्-न्ती,	[1]खादयन्-न्ती,	चिखदिषन्-न्ती ;	—
खदिष्यन्-न्ती-ती,	खादयिष्यन्-न्ती-ती,	चिखदिषिष्यन्-न्ती-ती ;	—
—	खादयमानः,	खादयिष्यमाणः,	चाखद्यमानः, चाखदिष्यमाणः ;
खत्-खद्-खदौ-खदः ;		—	—
खदितम्-तः,	खादितः,	चिखदिषितः,	चाखदितः-तवान् ;
खदः,	[2]यवखदा, खादः,	चिखदिषुः,	चाखदः ;
खदितव्यम्,	खादयितव्यम्,	चिखदिषितव्यम्,	चाखदितव्यम् ;
खदनीयम्,	खादनीयम्,	चिखदिषणीयम्,	चाखदनीयम् ;
खाद्यम्,	खाद्यम्,	चिखदिष्यम्,	चाखद्यम् ;
ईषत्खदः-दुष्खदः-सुखदः ;		—	—
खद्यमानः,	खाद्यमानः,	चिखदिष्यमाणः,	चाखद्यमानः ;
खादः,	खादः,	चिखदिषः,	चाखदः ;
खदितुम्,	खादयितुम्,	चिखदिषितुम्,	चाखदितुम् ;
खत्तिः,	खादना,	चिखदिषा,	चाखदा ;
खदनम्,	खादनम्,	चिखदिषणम्,	चाखदनम् ;
खदित्वा,	खादयित्वा,	चिखदिषित्वा,	चाखदित्वा ;
प्रखद्य,	प्रखाद्य,	प्रचिखदिष्य,	प्रचाखद्य ;
खादम् २, खदित्वा २,	खादम् २, खादयित्वा २,	चिखदिषम् २, चिखदिषित्वा २,	चाखदम् २ ; चाखदित्वा २ ;

[3]खदिरः.

---

1. 'निगरणचलनार्थेभ्यः—' (1-3-87) इति निषेधात् अस्य धातोः भक्षणार्थे ण्यन्तात् शतैव, न शानच्। भक्षणादन्यत्र तु शानच् स्यादेव ।
2. यवस्य सारः इत्यर्थः। स्त्रीत्वं स्वभावात्।
3. 'अजिरशिशिर—' [द. उ. 8-27] इत्यादिना किरच् प्रत्ययः। **खदिरः**= वृक्षविशेषः।

A. 'पलान्यखाद्यानि **खदन्** बदद्वपुः गदन् अवाच्यानि रदन् सतां मनः।
नदन् मदादर्दितसंक्षयोऽधुना क्षणं खलो नर्दतु गर्दभस्वरैः॥' धाः का. 1-8.

(339) "खनु अवदारणे" (I-भ्वादिः-878. सक. सेट्. उभ.)

खानकः-निका,	खानकः-निका,	[1]चिखनिषकः-षिका,	[2]चाखायकः-यिका, चङ्खनकः-चंखनकः-निका;
खनिता-त्री,	खानयिता-त्री,	चिखनिषिता-त्री,	चङ्खनिता-त्री, चाखायिता-त्री ;
खनन्-न्ती,	खानयन्-न्ती,	चिखनिषन्-न्ती,	—
खनिष्यन्-न्ती-ती,	खानयिष्यन्-न्ती-ती,	चिखनिषिष्यन्-न्ती-ती ;	—
[3]प्रनिखनमानः,	खानयमानः,	चिखनिषमाणः,	चाखायमानः-चङ्खन्यमानः ;
प्रनिखनिष्यमाणः,	खानयिष्यमाणः,	चिखनिषिष्यमाणः,	चाखायिष्यमाणः-चङ्खनिष्यमाणः ;
[4]सुखाः-सुखौ-सुखाः ;	—	—	—

---

1. 'जनसनखनां सञ्झलोः' (6-4-42) इति प्राप्तमात्वं, क्ङित्सन्परकत्वाभावात् न भवति। एवं सन्नन्ते सर्वत्र बोध्यम्।
2. 'ये विभाषा' (6-4-43) इति वैकल्पिके आत्वे, **चाखायकः** इति रूपम्। आत्वाभावपक्षे 'नुगतोऽनुनासिकान्तस्य' (7-4-85) इत्यभ्यासस्य नुगागमः। 'स च पदान्तवद्वाच्यः' (वा. 7-4-85) इति वचनात् परसवर्णविकल्पः। एवं यङन्ते सर्वत्र रूपत्रयं बोध्यम्। एवं यक्यपि ज्ञेयम्। यङ्वयवाकारलोपस्य स्थानिवद्भावेनाजादिक्ङित्प्रत्ययपरकत्वात् 'गमहन–' (6-4-98) इत्युपधालोपो न शङ्क्यः; तत्र, 'अनङि' इति पर्युदासेन, औपदेशिकाजादिप्रत्यये एव लोप इति **भट्टोजिदीक्षितैः** 'न धातुलोप—' (1-1-4) इत्यत्रोक्तत्वात्, तदनुसारेण अकारलोपाघटितानि रूपाणि प्रदर्शितानि। **नागेशभट्टैस्तु**—औपदेशिकाजादावित्यर्थो नाश्रितः। अतः **'जङ्गमकः'** इति रूपं 'न धातुलोप—' (1-1-4) सूत्रे **उद्योते** प्रदर्शितम्। प्राचीननवीनयोर्बहुषु लक्ष्येषु आशयभेदो यथा भवति—तथाऽत्रापीति बोध्यम्।
3. 'शेषे विभाषाऽकखादावषान्त उपदेशे' (8-4-18) इत्यत्र, **'अकखादौ'** इत्युक्तेः वैकल्पिकं णत्वं न।
4. 'जनसनखनक्रमगमो विट्' (3-2-67) इति विट्प्रत्यये, 'विड्वनोरनुनासिकस्यात्' (6-4-41) इति धातुनकारस्य आत्वे, सवर्णदीर्घे च रूपम्।

[1]खातम्-[A]खातः-खातवान्, खानितः, चिखनिषितः, चाखायितः-चङ्खनितः-तवान्;

खनः, [2]खनित्रम्, [3]परिखा-खम्, [4]कूपखानः, [5]खनकः-खनिकी, खानः, चिखनिषुः, [6]चङ्खनः;

खनितव्यम्, खानयितव्यम्, चिखनिषितव्यम्, चाखायितव्यम्-चङ्खनितव्यम्;

खननीयम्, खाननीयम्, चिखनिषणीयम्, चाखायनीयम्-चङ्खननीयम्;
[7]खेयम्[B], खान्यम्, चिखनिष्यम्, चाखाय्यम्-चङ्खन्यम्;
ईषत्खनः-दुष्खनः-सुखनः; —— ——
खायमानः-खन्यमानः, खान्यमानः, चिखनिष्यमाणः, चाखाय्यमानः-चङ्खन्यमानः;

---

1. उदित्त्वेन क्त्वायामिड्विकल्पात्, 'यस्य विभाषा' (7-2-15) इति निष्ठायामिण्निषेधः। 'जनसनखनां सञ्झलोः' (6-4-42) इत्यात्वम्। एवं क्तिन्यपि आत्वं ज्ञेयम्।
2. 'अर्तिलूधूसूखनसहचर इत्रः' (3-2-184) इति करणे इत्रप्रत्ययः।
3. 'अन्येष्वपि दृश्यते' (3-2-101) इति कर्मणि डः प्रत्ययः। एवम्, 'खम्' इत्यत्रापि ज्ञेयम्।
4. 'कर्मण्यण्' (3-2-1) इत्यण् प्रत्ययो भवति।
5. 'शिल्पिनि ष्वुन्' (3-1-145) इत्यत्र, 'नृतिखनिरञ्जिभ्य एव' (वा. 3-1-145) इति वचनात् कर्तरि ष्वुन्। षित्त्वात्, 'षिद्गौरादिभ्यः—' (4-1-41) इति स्त्रियां ङीष्।
6. यङन्तात् पचाद्यचि (3-1-134), 'यञोऽचि च' (2-4-74) इति लुकि यादिप्रत्ययपरकत्वाभावादात्वं न भवति।
7. 'ई च खनः' (3-1-111) इति क्यप्सन्नियोगेन धातुनकारस्य ईकारादेशः। गुणः।

A. 'हता जनस्थानसदो निकायाः कृता जितोत्खातभटद्रुमा भूः।
सदांसि दग्धानि विधेयमस्मिन् यद् बन्धुना तद् घटयस्व तस्मिन्॥' भ.का. 12-5.
'प्रवुन्द्यवेणीजववेनमाना खातान्तिका चीवरिभिर्निषादैः।
चाप्या व्ययद्दाशविलोकमेषश्रेषज्झषा यासदघं स्पशन्ती॥' धा. का. 2-27.

B. 'नाखेयः सागरोऽप्यन्यः तस्य सद्भृत्यशालिनः।
मन्युस्तस्य त्वया मार्ग्यः मृज्यः शोकश्च तेन ते॥' भ. का. 6-56.

आखानः, [1]खनः-[A]आखनः-खानः, [2]आखः-आखरः-आखनिकः-आखनिकवकः, खानः, चिखनिषः, चाखायः-चङ्खनः;
खनितुम्, खानयितुम्, चिखनिषितुम्, चाखायितुम्-चङ्खनितुम्;
खातिः, खानना, चिखनिषा, चाखाया-चङ्खना;
खननम्, खाननम्, चिखनिषणम्, चाखायनम्-चङ्खननम्;
[3]खनित्वा-खात्वा, खानयित्वा, चिखनिषित्वा, चाखायित्वा-चङ्खनित्वा;
[4]प्रखाय-प्रखन्य, प्रखान्य, प्रचिखनिष्य, प्रचाखाय्य-प्रचङ्खन्य;
खानम् २, खनित्वा २, खात्वा २, } खानम् २, खानयित्वा २, } चिखनिषम् २, चिखनिषित्वा २, }
[5]आखुः, [6]मुखम्, [7]खनिः. चाखायम् २-चङ्खनम् २; चाखायित्वा २-चङ्खनित्वा २; }

(340) "खर्ज पूजने च" (I-भ्वादिः-229. सक. सेट्. पर.)

चकारात् व्यथने। 'खर्ज मार्जने' इति **क्षीरस्वामी।**

खर्जकः-र्जिका, खर्जकः-र्जिका, चिखर्जिषकः-षिका, चाखर्जकः-र्जिका; इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिक-व्यथनार्थकंकर्जतिवत् (169) ज्ञेयानि। [B]खर्जनम्।

---

1. 'खनो घ च' (3-3-125) इति अकर्तरि कारके घः प्रत्ययः। सूत्रे चकारात् घञि 'खानः' इत्यपि भवति।
2. 'खनेः डडरेकेकवका वाच्याः' (वा. 3-3-125) इति वचनेन ड-डर-इक-इकवकप्रत्ययाः क्रमेण भवन्ति। आखादयः खनित्रवाचकाः।
3. 'उदितो वा' (7-2-56) इति क्त्वायामिड्विकल्पः। इडभावपक्षे आत्वे रूपम्।
4. 'ये विभाषा' (6-4-43) इत्यात्वविकल्पः। तेन रूपद्वयम्।
5. औणादिके [द. उ. 1-118] कुप्रत्यये, तस्य डिद्वद्भावाट्टिलोपे च रूपम्। आ=समन्तात् खनतीति आखुः=मूषकः।
6. 'डमुखनेर्मुट् चोदात्तः [द. उ. 3-51] इति डस्प्रत्यये, मुडागमे च रूपम्। —'प्राक् खनो मुडुदात्तश्च ततोऽच प्रत्ययो भवेत्। प्रजासृजा यतः खातं तस्मादाहुर्मुखं बुधाः॥' इति निरुक्तम्—' इत्यमरव्याख्यायां सुधायाम्।
7. 'खनिकष्यञ्जसि—' [द. उ. 1-68] इति इः प्रत्ययः। खन्यते इति खनिः=आकरः। 'खनिः स्त्रियामाकरः स्यात्—' इत्यमरः।

A. 'हृदयोदङ्कसंस्थानं कृतान्तानायसन्निभम्।
शरीरांखनतुण्डाग्रं प्राप्यामुं शर्म दुर्लभम्॥' भ. का. 7-83.

B. 'अकर्जितोऽसौ हरिखर्जनोत्कधीः अजत्वशुत्रातमजेन तेजितम्।
लसत्खजाकं व्रजमासदत् क्रमात् अखर्जितैरेजितचामरैर्हयैः॥' धा. का. 1-31.

(341) "**खर्द दन्दशूके**" (I-भ्वादिः-60. सक. सेट्. पर.)

दन्दशूके=दन्दशूककर्तृकक्रियायामित्यर्थः ।

खर्दकः-र्दिका, खर्दकः-र्दिका, चिखर्दिषकः-षिका, चाखर्दकः-र्दिका ;
इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि व्यथनार्थककर्जतिवत् (169) ज्ञेयानि । [A]खर्दः ।

(342) "**खर्ब गतौ**" (I-भ्वादिः-421. सक. सेट्. पर.)

खर्बकः-र्बिका, खर्बकः-र्बिका, चिखर्बिषकः-षिका, चाखर्बकः-र्बिका ;
इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिककर्बतिवत् (173) ज्ञेयानि ।

(343) "**खर्व दर्पे**" (I-भ्वादिः-582. अक. सेट्. पर.)

खर्वकः-र्विका, खर्वकः-र्विका, चिखर्विषकः-षिका, चाखर्वकः-र्विका ;
इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिककर्वतिवत् (173-A) ज्ञेयानि।
[B]खर्वितः।

(344) "**खल सञ्चये च**" (I-भ्वादिः-545. सक. सेट्. पर.)

चकारात् चलने च—इति **क्षीरस्वामी** ।

खालकः-लिका, खालकः-लिका, चिखलिषकः-षिका, चाखलकः-लिका ;
खलिता-त्री, खालयिता-त्री, चिखलिषिता-त्री, चाखलिता-त्री ;
खलन्-न्ती, खालयन्-न्ती, चिखलिषन्-न्ती ; —
खलिष्यन्-न्ती-ती, खालयिष्यन्-न्ती-ती, चिखलिषिष्यन्-न्ती-ती ; —
— खालयमानः, खालयिष्यमाणः, चाखल्यमानः, चाखलिष्यमाणः ;
सुखल-सुखलौ-सुखलः ; — — —
खलितम्-तः, खालितः, चिखलिषितः, चाखलितः-तवान् ;
[1]खलः[C], खालः, चिखलिषुः, चाखलः ;
खलितव्यम्, खालयितव्यम्, चिखलिषितव्यम्, चाखलितव्यम् ;

1. खलति = सञ्चिनोति पापादिकमिति **खलः** = मूर्खः । पचाद्यच् ।

A. 'अतर्दकास्त्वद्य विकर्दमाशयाः **प्रखर्द**वृत्तैरसमन्तितान्तिकाः ।
श्रुतान्दुकैः चित्तगजेन्द्ररोधिनस्तुष्यन्तु सं[?]तो गुणबिन्दुलोलुपाः ॥' धा. का. 1-9.

B. 'अफर्विताकाङ्क्षितमर्वकं सतां मांसादिसञ्चर्वकदुष्टभर्वकम् ।
कवैद्यधूकेलिरसेन **खर्वितं** गर्वार्वकं शर्वपरेण सर्वताम् ॥' धा. का. 1-74.

C. 'सुमार्गशैलात् स्खलतां **खलात्मनां** गलच्छिदार्थं सलितं महीतलम् ।
दलत्तनुप्रश्वलितान् परान् प्रति प्रश्वलिताखोडसुदर्शनायुधम् ॥' धा. का. 1-70.

खलनीयम्, खालनीयम्, चिखलिषणीयम्, चाखलनीयम् ;
खाल्यम्, खाल्यम, चिखलिष्यम्, चाखल्यम् ;
ईषत्खलः-दुष्खलः-सुखलः ; — —
खल्यमानः, खाल्यमानः, चिखलिष्यमाणः, चाखल्यमानः ;
खालः, [1]खलः, [2]खलतिः, खालः, चिखलिषः, चाखलः ;
खलितुम्, खालयितुम्, चिखलिषितुम्, चाखलितुम् ;
[3]खलितिः, खालना, चिखलिषा, चाखला ;
खलनम्, खालनम्, चिखलिषणम्, चाखलनम् ;
खलित्वा, खालयित्वा, चिखलिषित्वा, चाखलित्वा ;
प्रखल्य, प्रखाल्य, प्रचिखलिष्य, प्रचाखल्य ;
खालम् २, खलित्वा २, } खालम् २, खालयित्वा २, } चिखलिषम् २, चिखलिषित्वा २, } चाखलम् २ ; चाखलित्वा २. }

(345) "**खव [च] भूतप्रादुर्भावे**" (IX-क्र्यादिः-1531. अक. सेट्. पर.)

भूतप्रादुर्भावः=अतिक्रान्तोत्पत्तिः । [अ]

खावकः-विका, खावकः-विका, चिखविषकः-षिका, चाखवकः-विका ;
खविता-त्री, खावयिता-त्री, चिखविषिता-त्री, चाखविता-त्री ;
[4]खौनन्-[A]न्ती, खावयन्-न्ती, चिखविषन्-न्ती ; —

1. 'खनो घ च' (3-3-125) इत्यत्र चकारात् घोऽन्यत्रापीति **वृत्तिकारादि**भिर्व्याख्यातम् । तेन घप्रत्यये **खलः**—इति भवति । **खल्यते** = सञ्चीयते धान्यादिकमिति अधिकरणे घः । धान्यसञ्चयाधिकरणस्थानम् ।

2. 'भीमादयोऽपादाने' (3-4-74) इत्यत्र पाठात् अपादाने अतिप्रत्यये **खलतिः** । खर्वाटः । धातूनामनेकार्थत्वात् स्खलन्ति = गलन्ति केशादिकमस्मादिति व्युत्पत्तिः ।

3 'तितुत्रेष्वग्रहादीनामिति वक्तव्यम्' (वा. 7-2-9) इति पर्युदासादिड् भवति ।

4. क्र्यादित्वात् 'क्र्यादिभ्यः श्ना' (3-1-81) इति श्नाप्रत्ययः । 'सार्वधातुकमपित्' (1-2-4) इति तस्य ङिद्भावः । 'च्छ्वोः शूडनुनासिके च' (6-4-19) इति वकारस्य ऊठ् । 'एत्येधत्यूठ्सु' (6-1-89) इति वृद्धिः । 'श्नाऽभ्यस्तयोरातः' (6-4-112) इत्याकारलोपः ।

A. 'प्रुष्णन् सतां प्रियमयं प्लुषिताङ्गरागः पुष्णन् मुदं मृगदृशां रिपुधाम मुष्णन् ।
वक्त्रारविन्दखचितस्मित**खौन**दाभः रङ्गं गतोऽसभुवि दन्तवरं प्रगृह्णन् ॥'
धा. का. 3. 12.

[अ] '**खच**' (329) इत्यत्र **क्षीरस्वामि**सम्मतः पाठोऽयम् ।

खविष्यन्-न्ती-ती, खावयिष्यन्-न्ती-ती, चिखविषिष्यन्-न्ती-ती ; —
खावयमानः, खावयिष्यमाणः, चाखव्यमानः, चाखविष्यमाणः ;
[1]खौः-खावौ-खावः ; — —
खवितम्-तः, खावितः, चिखविषितः, चाखवितः-तवान् ;
खवः, खावः, चिखविषुः, चाखवः ;
खवितव्यम्, खावयितव्यम्, चिखविषितव्यम्, चाखवितव्यम् ;
खवनीयम्, खावनीयम्, चिखविषणीयम्, चाखवनीयम् ;
खाव्यम्, खाव्यम्, चिखविष्यम्, चाखव्यम् ;
ईषत्खवः-दुष्खवः-सुखवः ; — —
खव्यमानः, खाव्यमानः, चिखविष्यमाणः, चाखव्यमानः ;
खावः, खावः, चिखविषः, चाखवः ;
खवितुम्, खावयितुम्, चिखविषितुम्, चाखवितुम् ;
[2]खौतिः, खावना, चिखविषा, चाखवा ;
खवनम्, खावनम्, चिखविषणम्, चाखवनम् ;
खवित्वा, खावयित्वा, चिखविषित्वा, चाखवित्वा ;
प्रखव्य, प्रखाव्य, प्रचिखविष्य, प्रचाखव्य ;
खावम् २, } खावम् २, } चिखविषम् २, } चाखवम् २ ; }
खवित्वा २, } खावयित्वा २, } चिखविषित्वा २, } चाखवित्वा २. }

(346) "खष हिंसार्थाः" (I-भ्वादिः-686. सक. सेट्. पर.)

खाषकः-षिका, खाषकः-षिका, चिखषिषकः-षिका, चाखषकः-षिका ;
खषिता-त्री, खाषयिता-त्री, चिखषिषिता-त्री, चाखषिता-त्री ;
खषन्-न्ती, खाषयन्-न्ती, चिखषिषन्-न्ती ; —
खषिष्यन्-न्ती-ती, खाषयिष्यन्-न्ती-ती, चिखषिषिष्यन्-न्ती-ती ; —
— खाषयमाणः, खाषयिष्यमाणः, चाखष्यमाणः, चाखषिष्यमाणः ;

1. क्विपि, ऊठ्। वृद्धिः। रुत्वविसर्गौ।
2. 'तितुत्रतथ—' (7-2-9) इत्यादिना इण्णिषेधः। ऊठ्। वृद्धिः।

[1]खट्-खड्-खषौ-खषः ; — — —
खषितम्-तः, खाषितः, चिखषिषितः, चाखषितः-तवान् ;
खषः, [2]सुरकाषिखाषी[A], स्वाषः, चिखषिषुः, चाखषः ;
खषितव्यम्, खाषयितव्यम्, चिखषिषितव्यम्, चाखषितव्यम् ;
खषणीयम्, खाषणीयम्, चिखषिषणीयम्, चाखषणीयम् ;
खाष्यम्, खाष्यम्, चिखषिष्यम्, चाखष्यम् ;
ईषत्खषः-दुष्खषः-सुखषः ; — —
खष्यमाणः, खाष्यमाणः, चिखषिष्यमाणः, चाखष्यमाणः ;
खाषः, खाषः, चिखषिषः, चाखषः ;
खषितुम्, खाषयितुम्, चिखषिषितुम्, चाखषितुम् ;
खष्टिः, खाषणा, चिखषिषा, चाखषा ;
खषणम्, खाषणम्, चिखषिषणम्, चाखषणम् ;
खषित्वा, खाषयित्वा, चिखषिषित्वा, चाखषित्वा ;
विखष्य, विखाष्य, विचिखषिष्य, प्रचाखष्य ;
खाषम् २, } खाषम् २, } चिखषिषम् २, } चाखषम् २ ; }
खषित्वा २, } खाषयित्वा २, } चिखषिषित्वा २, } चाखषित्वा २. }

(347) "खाद भक्षणे" (I-भ्वादिः-49. सक. सेट्. पर.)

खादकः-दिका, खादकः-दिका, चिखादिषकः-षिका, चाखादकः-दिका ;
खादिता-त्री, खादयिता-त्री, चिखादिषिता-त्री, चाखादिता-त्री ;
खादन्-न्ती, [3]खादयन् [अन्नं बटुना]-न्ती, चिखादिषन्-न्ती ; —

1. 'वाऽवसाने' (8-4-56) इति चर्त्वविकल्पः।
2. 'सुप्यजातौ णिनिस्ताच्छील्ये' (3-2-78) इति णिनिः।
3. '**निगरणचलनार्थेभ्यश्च**' (1-3-87) इति ण्यन्तात् शतैव। 'आदिखाद्योर्न' इति अणौ कर्तुः णौ कर्मसंज्ञा न भवति।

A. 'इत्युक्तः **सुरकाषिखाषिण**मसावूचे जगच्छेषकान्
नित्यं ते जषते झषादिवपुषे रक्षश्चमूशाषिणे।
केश्यादीन् वषणोत्सुकान् प्रशमते भूयोऽपि रोषिष्यते
रेषोऽन्यान् भषतो नमोऽस्तु कमलाकोष्णस्तनं जोषते॥' धा. का. 1-87.

खादिष्यन्-न्ती-ती, खादयिष्यन्-न्ती-ती, चिखादिषिष्यन्-न्ती-ती ; —
— — चाखाद्यमानः, चाखादिष्यमाणः ;
सुखात्-सुखाद्-सुखादौ-सुखादः ; — —
[1]खादितः-[A]तम्, [2]खादितः, चिखादिषितः, चाखादितः-तवान् ;
खादः, [3]खादकः, [4]सर्पेखादी, खादः, चिखादिषुः, चाखादः ;
खादितव्यम्, खादयितव्यम्, चिखादिषितव्यम्, चाखादितव्यम् ;
खादनीयम्, खादनीयम्, चिखादिषणीयम्, चाखादनीयम् ;
[B]खाद्यम्, खाद्यम्, चिखादिष्यम्, चाखाद्यम् ;
ईषत्खादः-दुष्खादः-सुखादः ; — —
खाद्यमानः, खाद्यमानः, चिखादिष्यमाणः, चाखाद्यमानः ;
खादितुम्, खादयितुम्, चिखादिषितुम्, चाखादितुम् ;
[5]खादा, खादना, चिखादिषा, चाखादा ;
खादनम्, खादनम्, चिखादिषणम्, चाखादनम् ;
खादित्वा, खादयित्वा, चिखादिषित्वा, चाखादित्वा ;
सङ्खाद्य, प्रखाद्य, सञ्चिखादिष्य, सञ्चाखाद्य ;
खादम् २, खादम् २, चिखादिषम् २, चाखादम् २ ;
खादित्वा २, खादयित्वा २, चिखादिषित्वा २, चाखादित्वा २.

---

1. 'क्तोऽधिकरणे च ध्रौव्यगतिप्रत्यवसानार्थेभ्यः' (3-4-76) इति अधिकरणेऽपि क्तः। इदमेषां **खादितम्**। प्रत्यवसानम्=भक्षणम्। एवं कर्तर्यपि।
2. 'निष्ठायां सेटि' (6-4-52) इति णिलोपः।
3. 'निन्दहिंसक्लिशखाद—' (3-2-146) इत्यादिना तच्छीलादिषु कर्तृषु वुच्।
4. णिनिस्ताच्छील्ये।
5. 'गुरोश्च हलः' (3-3-103) इति स्त्रियाम् अकारप्रत्ययः।

A. 'आशङ्कमानो वैदेहीं **खादितां** निहतां मृताम्।
स शत्रुघ्नस्य सोदर्यं दूरादायान्तमैक्षत ॥' भ. का. 6-6.

B. 'पलान्यखाद्यानि खदन् बदद्वपुः गदन् अवाच्यानि रदन् सतां मनः।
नदन् मदाद् अदितसंक्षयोऽधुना क्षणं खलो नर्दतु गर्दभस्वरैः ॥' धा. का. 1-8.

(348) "खिट त्रासे" (I-भ्वादिः-302. अक. सेट्. पर.)

त्रासः=भयोत्पादनम्।

खेटकः-टिका, खेटकः-टिका, चिखेटिषकः-चिखिटिषकः-षिका, चेखेटकः-टिका ; इत्यादीनि 'किट त्रासे' (190) इति भौवादिकधातुवत् सर्वाणि रूपाणि ज्ञेयानि। [A]प्रखेटकः। आखेटकम्=मृगया।

(349) "खिद दैन्ये" (IV-दिवादिः-1170. अक. अनि. आत्म.)

'दैन्येऽर्थे खिद्यते खिन्ते, परिघाते[तापे] तु खिन्दति।' (श्लो. 112) इति देवः।
खेदकः-दिका, खेदकः-दिका, [1]चिखित्सकः-त्सिका, [2]चेखिदकः-दिका ;
खेत्ता-त्त्री, खेदयिता-त्री, चिखित्सिता-त्री, चेखिदिता-त्री ;
खेदयन्-न्ती, खेदयिष्यन्-न्ती-ती ; — —
[3]खिद्यमानः, खेदयमानः, चिखित्समानः, चेखिद्यमानः ;
खेत्स्यमानः, खेदयिष्यमाणः, चिखित्सिष्यमाणः, चेखिदिष्यमाणः ;
खित्-खिद्-खिदौ-खिदः ; — —
[4]खिन्नम्-खिन्नः-खिन्नवान्, खेदितः, चिखित्सितः, चेखिदितः-तवान् ;
[5]खिदः, खेदनः[6], खेदः, चिखित्सुः, चेखिदः ;
खेत्तव्यम्, खेदयितव्यम्, चिखित्सितव्यम्, चेखिदितव्यम् ;
खेदनीयम्, खेदनीयम्, चिखित्सनीयम्, चेखिदनीयम् ;
खेद्यम्, खेद्यम्, चिखित्स्यम्, चेखिद्यम् ;
ईषत्खेदः-दुष्खेदः-सुखेदः ; — —

---

1. 'हलन्ताच्च' (1-2-10) इति सनः कित्त्वम्। तेनाङ्गस्य गुणो न।
2. 'गुणो यङ्लुकोः' (7-4-82) इत्यभ्यासस्य गुणः।
3. 'दिवादिभ्यः श्यन्' (3-1-69) इति श्यन्विकरणप्रत्ययः।
4. 'रदाभ्यां निष्ठातो नः पूर्वस्य च दः' (8-2-42) इति धातुदकारनिष्ठातकारयोः नत्वम्।
5. 'इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः' (3-1-135) इति कर्तरि कः प्रत्ययः।
6. 'अनुदात्तेतश्च हलादेः' (3-2-149) इति ताच्छीलिको युच्।

A. 'जटाहैशाटीवटिभिर्वटुवजैर्वृतान् खलैश्चाकिटितान् **प्रखेटकैः**।
अशेटनायैः सुधियामसेटकैर्युतान् जटाज्ञाटधरैश्च कैश्चन ॥' धा. का. 1-40.

खिद्यमानः,	खेद्यमानः,	चिखित्स्यमानः,	चेखिद्यमानः ;
[A]खेदः,	खेदः,	चिखित्सः,	चेखिदः ;
खेत्तुम्,	खेदयितुम्,	चिखित्सितुम्,	चेखिदितुम् ;
[1]खिदा,	खेदना,	चिखित्सा,	चेखिदा ;
खेदनम्,	खेदनम्,	चिखित्सनम्,	चेखिदनम् ;
खित्त्वा,	खेदयित्वा,	चिखित्सित्वा,	चेखिदित्वा ;
सङ्खिद्य,	सङ्खेद्य,	प्रचिखित्स्य,	प्रचेखिद्य ;
खेदम् २, खित्त्वा २,	खेदम् २, खेदयित्वा २,	चिखित्सम् २, चिखित्सित्वा २,	चेखिदम् २ ; चेखिदित्वा २.

(350) "खिद परिघाते" (VI-तुदादिः-1436. सक. अनि. पर.)

'परितापे' इति क्षीरस्वामी । मुचादिः ।

'दैन्येऽर्थे खिद्यते खिन्ते, परितापे (घाते) तु खिन्दति ।' (श्लो-112) इति देवः । [2]खिन्दन्-न्ती-ती, [B]खेत्स्यन्-न्ती-ती, [C]परिखेदितम्, इत्यादीनि रूपाण्यस्य धातोः विशेषः । अन्यानि सर्वाण्यपि रूपाणि दैवादिकदैन्यार्थक (349) खिद्यतिवत् ज्ञेयानि ।

(351) "खिद दैन्ये" (VII-रुधादिः-1449. अक. अनि. आत्म.)

'दैन्येऽर्थे खिद्यते खिन्ते, परितापे (घाते) तु खिन्दति ।' (श्लो. 112) इति देवः ।

---

1. भिदादिपाठात् (3-3-104) खिदा इत्यत्राङ् ।
2. 'तुदादिभ्यः शः' (3-1-77) इति शः विकरणप्रत्ययः । 'शे मुचादीनाम्' (7-1-59) इति नुम् । 'आच्छीनद्योर्नुम्' (7-1-80) इति नुमो वैकल्पिकत्वम् ।

A. 'तन्मृष्यमाणास्त्वथ शुष्यदङ्गकाः भृत्याः सुनद्धं बहुरक्तमंशुकम् ।
विसृज्य शप्यन्त इमं प्रदुद्रुवुः कृष्णः प्रपेदे वसनान्यखेदवान् ॥' धा. का. 2-61.

B. 'मित्रैः संमिलमान एत्य नगरोद्यानं विमुञ्चन् भियं
गोपानां भयलोपिवाग्भिरबलाविज्ञानुलेपं वहन् ।
भुक्त्वा गोरससिक्तमन्नमजितः कंसस्य कृन्तन् मुदं
तं खेत्स्यन् पिशिताशदारुणमसौ मोदेन निन्ये निशाम् ॥' धा. का. 2-85.

C. 'परिखेदितविन्ध्यवीरुधः परिपीतामलनिर्झराम्भसः ।
दुधुवुर्मधुकाननं ततः कपिनागा मुदिताङ्गदाज्ञया ॥' भ. का. 10. 28.

[1]खिन्दानः,[A] खेत्स्यमानः, खेदः[B] ;

इति रूपाणीति विशेषः । अन्यानि सर्वाणि रूपाणि दैन्यार्थकदैवादिक-खिद्यतिवत् (349) ज्ञेयानि ।

(352) "खुङ् शब्दे" (I-भ्वादिः-954. अक. अनि. आत्म.)

खावकः-विका,	खावकः-विका,	[2]चुखूषकः-षिका,	[3]चोखूयकः-यिका ;
खोता-त्री,	खावयिता-त्री,	चुखूषिता-त्री,	चोखूयिता-त्री ;
—	खावयन्-न्ती,	खावयिष्यन्-न्ती-ती ;	—
खवमानः,	खावयमानः,	चुखूषमाणः,	चोखूयमानः ;
खोष्यमाणः,	खावयिष्यमाणः,	चुखूषिष्यमाणः,	चोखूयिष्यमाणः ;
[4]सङ्खुत्-सङ्खुतौ-सङ्खुतः ;	—	—	
खुतम्-तः,	खावितः,	चुखूषितः,	चोखूयितः-तवान् ;
खवः,	[5]खवनः, खावः,	चुखूषुः,	[6]चोखुवः ;
खोतव्यम्,	खावयितव्यम्,	चुखूषितव्यम्,	चोखूयितव्यम् ;
खवनीयम्,	खावनीयम्,	चुखूषणीयम्,	चोखूयनीयम् ;
[7]खव्यम्,	[8]अवश्यखाव्यम्,	खाव्यम्,	चुखूष्यम्, चोखूय्यम् ;

---

1. शानचि, 'रुधादिभ्यः श्नम्' (3-1-78) इति श्नम् । 'श्नसोरल्लोपः' (6-4-111) इति लोपः ।
2. 'इको झल्' (1-2-9) इति सनः कित्त्वान्न गुणः । 'अज्झनगमां सनि' (6-4-16) इति दीर्घः ।
3. 'अकृत्सार्वधातुकयोः—' (7-4-25) इति दीर्घः । 'गुणो यङ्लुकोः' (7-4-82) इति अभ्यासस्य गुणः ।
4. क्विपि 'ह्रस्वस्य पिति कृति तुक्' (6-1-71) इति तुक् ।
5. 'चलनशब्दार्थादकर्मकात्—' (3-2-148) इति तच्छीलादिषु कर्तृषु युच् ।
6. 'यङोऽचि च' (2-4-74) इति पचाद्यचि लुक् । 'अचि श्नुधातु—' (6-4-77) इत्युवङ् ।
7. 'अचो यत्' (3-1-97) इति यत् ।
8. 'ओरावश्यके' (3-1-125) इति ण्यत् ।

A. 'यमं युनज्मि कालेन समिन्धानोऽस्त्रकौशलम् ।
शुष्कपेषं पिनष्म्युर्वीम् अखिन्दानः स्वतेजसा ॥' भ. का. 6.37.

B. 'सञ्छृण्णगात्रमथ शात्रवतर्दिनस्ते चाणूरमुष्टिकमुखा वसनान्यकृन्तन् ।
इन्धानखेदमुदविन्त विशिष्टलोकः पेक्ष्यत्सु माधवमभङ्गभुजेषु तेषु ॥' धा. का. 3.2.

ईषत्खवः-दुष्खवः-सुखवः ; — — —

[1]खूयमानः,	खाय्यमानः,	चुखूष्यमाणः,	चोखूय्यमानः ,-
[2]खवः,	खावः,	चुखूषः,	चोखूयः ;
खोतुम्,	खावयितुम्,	चुखूषितुम्,	चोखूयितुम् ;
खुतिः,	खावना,	चुखूषा,	चोखूया ;
खवनम्,	खावनम्,	चुखूषणम्,	चोखूयनम् ;
खुत्वा,	खावयित्वा,	चुखूषित्वा,	चोखूयित्वा ;
प्रखुत्य,	प्रखाय्य,	प्रचुखूष्य,	प्रचोखूय्य ;
खावम् २, खुत्वा २,	खावम् २, खावयित्वा २,	चुखूषम् २, चुखूषित्वा २,	चोखूयम् २ ; चोखूयित्वा २.

(352-A) **" खुजु स्तेयकरणे "** (I-भ्वादिः. 200. सक. सेट्. पर.) ' कुजु स्तेयकरणे ' (203) इति भौवादिकधातुवत् सर्वाणि रूपाणि ज्ञेयानि ।

(353) **"खुड संवरणे"** (VI-तुदादिः-1387. सक. सेट्. पर.) **कुटादिः** ।

खोडकः-डिका, खोडकः-डिका, चुखुडिषकः-षिका, चोखुडकः-डिका ; इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि तौदादिककौटिल्यार्थककुटतिवत् (204) ज्ञेयानि ।

(354) **" खुडि खण्डने "** (X-चुरादिः-1585. सक. सेट्. उभ.) इदित्करणात् णिचो वैकल्पिकत्वम् । वेष्टनार्थकचौरादिककुण्ठयतिवत् (210) सर्वाणि रूपाणि ज्ञेयानि ।

(355) **" खुर छेदने "** (VI-तुदादिः-1342. सक. सेट्. पर.) [अ]

खोरकः-रिका, खोरकः-रिका, चुखुरिषकः-चुखोरिषकः-षिका, चोखुरकः-रिका; इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि तौदादिककुरतिवत् (229) ज्ञेयानि। [A]खुरन् ।

---

1. ' अकृत्सार्वधातुकयोः—' (7-4-25) इति दीर्घः ।
2. ' ऋदोरप् ' (3-3-57) इत्यप् भावे ।

[अ] **' खुर विलेखने ' विलेखनम्** = छेदः । इति **क्षीरस्वामी** ।

A. ' ईशस्य पुण्यसुगमस्य वधं सुगन्तो मल्लाश्च यत्र चुकुणुः शुनका इवोच्चैः ।
विद्रोणनेष्वघुणिता मदघूर्णदक्षा युद्धे सुरानपि खरोत्कुरिताः **खुरन्तः** ॥ '
धा. का. 2-76.

(356) **" खुर्द क्रीडायामेव "** (I-भ्वादिः-22. अक. सेट्. आत्म.) खूर्दकः-र्दिका, खूर्दकः-र्दिका, चुखूर्दिषकः-षिका, चोखूर्दकः-र्दिका ; इत्यादीनि ' कुर्द क्रीडायामेव ' (230) इति भौवादिकधातुवत् सर्वाणि रूपाणि ज्ञेयानि । [A]खूर्दकः ।

(357) **" खेट भक्षणे "** (X-चुरादिः-1875. सक. सेट्. उभ.) **अदन्तः** ।

खेटकः-टिका, चिखेटयिषकः-षिका ;

इत्यादीनि ' केत श्रावणे आमन्त्रणे निमन्त्रणे च ' (260) इति चौरादिकधातुवत् सर्वाणि रूपाण्यूह्यानि । [B]मदन्नखेटी । ' सुप्यजातौ—' (3-2-78) इति णिनिः ।

(358) **" खेड भक्षणे "** (X-चुरादिः-1875. सक. सेट्. उभ.) **अदन्तः** ।

' खेट ' इत्यस्य पाठान्तरमिदम् ।

खेडकः-डिका, चिखेडयिषकः-षिका ;

इत्यादीनि चौरादिककेतयतिवत् (260) सर्वाणि रूपाण्यस्य ज्ञेयानि ।

(359) **" खेलृ चलने "** (I-भ्वादिः-538. अक. सेट्. पर.) खेलकः-लिका, खेलकः-लिका, चिखेलिषकः-षिका, चेखेलकः-लिका ; इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिक**केल**तिवत् (262) ज्ञेयानि । खेलनम्[C] ।

(360) **" खेवृ सेवने "** (I-भ्वादिः-506. सक. सेट्. आत्म.) खेवकः-विका, खेवकः-विका, चिखेविषकः-षिका, चेखेवकः-विका ; इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि **केवृ** (261) धातुवत् बोध्यानि । **' षेवृ '** धातोः **मैत्रेयरक्षितसम्मतः** पाठोऽयम् । **' केवृ '** इति **क्षीरस्वाम्यादयः** ।

A. ' मुदा स चेतो दददे चिरं हरौ स्वादात् सुरैः स्वर्दितमङ्गलोर्दने ।
अकूर्दतेवास्य पुरः स्वखूर्दकैः वनान्तगूर्दी रिपुगोदसूद्यसौ ॥ ' धा. का. 1-4.

B. ' यो मत्क्षयं स्पृहयते मयि भामितेऽपि संसूचयत्यरिगुणांश्च **मदन्नखेटी** ।
तं क्षोटितौजसमगोमितभूमिबन्धं(द्धं)शत्रौ कुमारयति मारयतोग्रसेनम् ॥ '
धा. का. 3-55.

C. ' अवेलितानां प्रतिचेलधारिणामकेलिलोले हृदि बद्धखेलनम् ।
फणीश्वरश्वेलरुधं प्रवेल्लितसजं मुहुः पेलववातफेलनात् ॥ ' धा. का. 1. 69.

(361) "खै खेदने" (I-भ्वादिः-913. अक. अनि. पर.) [अ]

[1]खायकः-यिका, [2]खापकः-पिका, चिखासकः-सिका, [3]चाखायकः-यिका ;
खाता-त्री, खापयिता-त्री, चिखासिता-त्री, चाखायिता-त्री ;
[4]खायन्-न्ती, खापयन्-न्ती, चिखासन्-न्ती ; —
खास्यन्-न्ती, खापयिष्यन्-न्ती-ती, चिखासिष्यन्-न्ती-ती ; —
खापयमानः, खापयिष्यमाणः, चाखायमानः, चाखायिष्यमाणः ;
प्रखाः-प्रखौ-प्रखः ; — — —
खातम्-तः,[A] खापितः, चिखासितः, चाखायितः-तवान् ;
[5]आखाः, [6]शत्रुखः, [7]खायः, खापः, चिखासुः, [8]चाखाः ;
खातव्यम्, खापयितव्यम्, चिखासितव्यम्, चाखायितव्यम् ;
खानीयम्, खापनीयम्, चिखासनीयम्, चाखायनीयम् ;
[9]खेयम्, खाप्यम्, चिखास्यम्, चाखाय्यम् ;

1. 'आदेच उपदेशेऽशिति' (6-1-45) इति आत्वम् । 'आतो युक् चिण्कृतोः' (7-3-33) इति युगागमः । एवं घञि, णमुल्यपि ज्ञेयम् ।
2. 'अर्तिह्वीब्लीरीक्नूयीक्ष्माय्यातां पुग् णौ' (7-3-36) इति पुक् । एवं सर्वत्र ण्यन्ते बोध्यम् ।
3. 'दीर्घोऽकितः' (7-4-83) इत्यभ्यासस्य दीर्घः ।
4. शतरि, 'एचोऽयवायावः' (6-1-78) इत्यायादेशः ।
5. 'आतश्चोपसर्गे', (3-1-136) इति कर्तरि कः । 'आतो लोप इटि च' (6-4-64) इत्याकारलोपः ।
6. 'आतोऽनुपसर्गे कः, (3-2-3) इति कप्रत्ययः ।
7. 'इयाद्व्यधासु—' (3-1-141) इति कर्तरि णो वा ।
8. 'यङोऽचि च' (2-4-74) इति यङो लुक् भवति ।
9. 'अचो यत्' (3-1-97) इति यत्प्रत्ययः । 'ईद्यति' (6-4-65) इति अङ्गस्य ईकारो भवति । गुणः ।

[अ] 'खदने' इति **क्षीरस्वामि - माधवादयः** । भक्षणे च, इति च । खदनम्-स्थैर्यं हिंसा च इति **माधवः** । 'खै खादने' इति **काशकृत्स्नीय**धातुपाठे पठ्यते, 'भक्षणार्थत्वं च' इति तट्टीकायाम्' — इति **क्षीरतरङ्गिणीटीका** । 'खनने' इति **श्रीशङ्कराचार्याः** इति **धातुकाव्यव्याख्यायाम्** (2-31) ।

A. 'रायद्वयस्त्यानरुचौ रथेऽपि तं भक्तिंतिष्टयापथिषुं स दृष्ट्वा ।
खाताशयोऽक्षाममुदा पुनश्च मन्नोऽन्यथाऽपश्यदजानमीशम् ॥' धा. का. 2-31.

[1]ईषत्खानः-दुष्खानः-सुखानः ; — —
खायमानः, खाप्यमानः, चिखास्यमानः, चाखाय्यमानः ;
खायः, खापः, चिखासः, चाखायः ;
खातुम्, खापयितुम्, चिखासितुम्, चाखायितुम् ;
खातिः, [2]आखा, खापना, चिखासा, चाखाया ;
खानम्, खापनम्, चिखासनम्, चाखायनम् ;
खात्वा, खापयित्वा, चिखासित्वा, चाखायित्वा ;
प्रखाय, प्रखाप्य, प्रचिखास्य, प्रचाखाय्य ;
खायम् २, खापम् २, चिखासम् २, चाखायम् २ ;
खात्वा २, खापयित्वा २, चिखासित्वा २, चाखायित्वा २.

(362) "खोट भक्षणे" (X-चुरादिः-1875. सक. सेट्. उभ.) अदन्तः ।

'खेट भक्षणे' इत्यस्य **मैत्रेय**सम्मतः पाठोऽयम् । 'खोड' इति तृतीयान्तं **केचित्** पठन्ति । 'केत आमन्त्रणे निमन्त्रणे च' (260) इति चौरादिकधातुवत् सर्वाण्यपि रूपाणि ऊह्यानि ।

(363) "खोर्क् गतिप्रतिघाते" (I-भ्वादिः-552. सक. सेट्. पर.) [अ]

खोरकः-रिका, खोरकः-रिका, चुखोरिषकः-षिका, चोखोरकः-रिका ;
खोरिता-त्री, खोरयिता-त्री, चुखोरिषिता-त्री, चोखोरिता-त्री ;
खोरन्-न्ती, खोरयन्-न्ती, चुखोरिषन्-न्ती ; —
खोरिष्यन्-न्ती-ती, खोरयिष्यन्-न्ती-ती, चुखोरिषिष्यन्-न्ती-ती ; —
[3]सुखोः-सुखोरौ-सुखोरः ; — — —
खोरितम्-तः, खोरितः, चुखोरिषितः, चोखोरितः-तवान् ;
खोरः,[A] खोरः, चुखोरिषुः, चोखोरः ;

1. 'आतो युच्' (3-3-128) इति खलपवादो युच् भवति ।
2. 'आतश्चोपसर्गे' (3-3-106) इत्यङ्प्रत्ययो भवति ।
3. 'खरवसानयोः—' (8-3-15) इति विसर्गः ।

[अ] 'खोडु—' इति केचित् पठन्ति ।

A. 'अखोरघौरत्पतगेन्द्रवाहनं स्वसेविनां तित्तरिषां निराडिनम् ।
क्षमरन् मनोदुर्गममभ्रमेचकं बभ्रद्वधूविभ्रमदृष्टिमभ्रितम् ॥' धा. का. 1-71.

खोरितव्यम्,	खोरयितव्यम्,	चुखोरिषितव्यम्,	चोखोरितव्यम्;
खोरणीयम्,	[1]खोरणीयम्,	चुखोरिषणीयम्,	चोखोरणीयम्;
खोर्यम्,	खोर्यम्,	चुखोरिष्यम्,	चोखोर्यम्;
ईषत्खोरः-दुष्खोरः-सुखोरः;	—	—	—
खोर्यमाणः,	खोर्यमाणः,	चुखोरिष्यमाणः,	चोखोर्यमाणः;
खोरः, [खोडः]	खोरः,	चुखोरिषः,	चोखोरः;
खोरितुम्,	खोरयितुम्,	चुखोरिषितुम्,	चोखोरितुम्;
खोरणम्,	खोरणम्,	चुखोरिषणम्,	चोखोरणम्;
[2]खोरा,	खोरणा,	चुखोरिषा,	चोखोरा;
खोरित्वा,	खोरयित्वा,	चुखोरिषित्वा,	चोखोरित्वा;
सङ्खोर्य,	सङ्खोर्य,	सञ्चुखोरिष्य,	सञ्चोखोर्य;
खोरम् २, खोरित्वा २,	खोरम् २, खोरयित्वा २,	चुखोरिषम् २, चुखोरिषित्वा २,	चोखोरम् २; चोखोरित्वा २.

(364) "खोल्ऋ गतिप्रतीघाते" (I-भ्वादिः-551. सक. सेट्. पर.)

खोलकः-लिका, खोलकः-लिका, चुखोलिषकः-षिका, चोखोलकः-लिका;

इत्यादीनि (363) **खोर्ऋ**धातुवत् सर्वाण्यपि रूपाणि ज्ञेयानि। लडयोरभेदात् [A]खोडः।

(365) "ख्या प्रकथने" (II-अदादिः-1060. सक. अनि. पर.)

"अयं सार्वधातुकमात्रविषयः। 'सस्थानत्वम्; नमः **ख्याते**' (वा. 2-4-54) इति **वार्तिकम्, तद्भाष्यञ्चेह** लिङ्गम्। **सस्थानः**=जिह्वामूलीयः, स नेति ख्याआदेशस्य ख्शादित्वे प्रयोजनमित्यर्थः। 'सम्पूर्वस्य **ख्यातेः** प्रयोगो न' इति **न्यासकारः**।" इति **सिद्धान्तकौमुदी**। 'असति बाधके प्रमाणानां सामान्ये पक्षपातः' इति न्यायमाश्रित्य, आर्धधातुकमात्रेऽनभिधानमङ्गीक्रियते।

---

1. 'णेरनिटि' (6-4-51) इति णिलोपः।
2. 'गुरोश्च हलः' (3-3-103) इति अकारप्रत्ययः।
A. 'सुमार्गशैलात् स्खलतां खलात्मनां गलच्छिदार्थं सलिलं महीतलम्।
दलत्तनुप्रस्खलितान् परान् प्रति प्रस्खलिता**खोड**युदर्शनायुधम्॥' धा. का. 1-70.

वस्तुतस्तु, 'न ध्याख्यापृमूर्च्छिमदाम्' (8-2-57) इति सूत्रे **ख्या**-ग्रहणेन, आर्धधातुकेऽपि प्रयोगोऽभ्युपगन्तव्यो भवति। अत एव 'ख्याज्ञादेशो न' (वा. 8-3-6) इत्येवोक्तम्। न तु, एतत्साधारण्येन, '**ख्याशब्दे** न' इति। अतः, आर्धधातुकेऽपि रूपाणि प्रदर्श्यन्ते। **धातुरूपप्रकाशिकाया**मपि, आर्धधातुकविषयेऽपि रूपाण्यस्य धातोः प्रदर्शितानि। 'नमः **ख्याते**' (वा. 2-4-54) इति **भाष्यवार्तिक**पर्यालोचनया, तृजन्ते परमनभिधानं कल्प्यते।

[1]ख्यायकः-यिका, [2]ख्यापकः-पिका, चिख्यासकः-सिका, चाख्यायकः-यिका;
— ख्यापयिता-त्री, चिख्यासिता-त्री, चाख्यायिता-त्री;
[3]ख्यान्-न्ती[A]-ती, ख्यापयन्-न्ती, चिख्यासन्-न्ती; —
ख्यास्यन्-न्ती-ती, ख्यापयिष्यन्-न्ती-ती, चिख्यासिष्यन्-न्ती-ती; —
— ख्यापयमानः, ख्यापयिष्यमाणः, चाख्यायमानः, चाख्यायिष्यमाणः;
आख्याः-आख्यौ-आख्याः; — —
[4]ख्यातम्-तः-तवान्, ख्यापितः, चिख्यासितः, चाख्यायितः-तवान्;
[5]गोप्रख्यायः, [6]गोसंख्यः, [7]गोख्यः, [8]ख्यायः, [9]गोख्यायो [व्रजति], ख्यापः,

---

1. 'आतो युक् चिण्कृतोः' (7-3-33) इति युगागमः। एवं घञि णमुलि च युगागमो ज्ञेयः।
2. 'अर्तिह्वीब्लीरीक्नूयीक्ष्माय्यातां पुग् णौ' (7-3-36) इति पुगागमः। एवं ण्यन्ते सर्वत्र ज्ञेयम्।
3. आदादिकत्वात्, '**अदि**प्रभृतिभ्यः शपः' (2-4-72) इति शपो लुक्। सवर्ण-दीर्घः। 'उगिदचाम्—' (7-1-70) इति नुम्। स्त्रियाम्, 'आच्छीनद्योर्नुम्' (7-1-80) इति नुम्विकल्पः।
4. 'न ध्याख्यापृमूर्च्छिमदाम्' (8-2-57) इति निष्ठानत्वनिषेधः।
5. 'कर्मण्यण्' (3-2-1) इत्यणि युगागमः।
6. 'समि ख्यः' (3-2-7) इति कर्तरि कप्रत्ययः। 'आतो लोप इटि च' (6-4-64) इत्याकारलोपः।
7. 'आतोऽनुपसर्गे कः' (3-2-3) इति कर्तरि कः। आकारलोपः।
8. 'ग्याद्व्यधाश्रु—' (3-1-141) इत्यादिना कर्तरि णप्रत्ययः। युगागमः।
9. 'अण् कर्मणि च' (3-3-12) इति भविष्यत्यर्थे क्रियाफलकक्रियायामण्।
A. '**ख्यान्त्यः** कथाः प्राणसुदां पतीनां निर्मन्त्र्य इष्टानि चटून् वचोभ्यः।
नार्यो विदित्वोपगमं मुरारेरासन् गता राजार्थं सुमृष्टम्॥' धा. का. 2-50.

		आचिख्यासुः,	[1]चाख्याः ;
ख्यातव्यम्,	ख्यापयितव्यम्,	चिख्यासितव्यम्,	चाख्यायितव्यम् ;
ख्यानीयम्,	ख्यापनीयम्,	चिख्यासनीयम्,	चाख्यायनीयम् ;
[2]ख्येयम्,	ख्याप्यम्,	चिख्यास्यम्,	चाख्याय्यम् ;
[3]ईषत्ख्यानः-दुष्ख्यानः-सुख्यानः ;		—	—
ख्यायमानः,	ख्याप्यमानः,	चिख्यास्यमानः,	चाख्याय्यमानः ;
ख्यायः,	ख्यापः,	चिख्यासः,	चाख्यायः ;
ख्यातुम्,	ख्यापयितुम्,	चिख्यासितुम्,	चाख्यायितुम् ;
ख्यातिः,	[4]आख्या, [5]प्रख्यातिः,	ख्यापना,	चिख्यासा, चाख्याया ;
[6]प्रख्यानम्,	ख्यापनम्,	चिख्यासनम्,	चाख्यायनम् ;
ख्यात्वा,	ख्यापयित्वा;	चिख्यासित्वा,	चाख्यायित्वा ;
आख्याय,	आख्याप्य,	प्रचिख्यास्य,	प्रचाख्याय्य ;
ख्यायम् २, ख्यात्वा २,	ख्यापम् २, ख्यापयित्वा २,	चिख्यासम् २, चिख्यासित्वा २,	चाख्यायम् २ ; चाख्यायित्वा २;

[7]सखा-सखायौ-सखायः.

(366) **"गज शब्दार्थः"** (I-भ्वादिः-246. अक. सेट्. पर.)

'गज मदने च' इति श्रीकृष्णलीलाशुकः ।

---

1. 'यङोऽचि च' (2-4-74) इति यङो लुकि, सवर्णदीर्घे रुत्वविसर्गौ भवतः ।
2. 'अचो यत्' (3-1-97) इति यति, 'ईयति' (6-4-65) इति ईकारादेशे, गुणे च रूपम् ।
3. 'आतो युच्' (3-3-128) इत्यनेन, ईषदादिषूपपदेषु खलपवादो युच् ।
4. 'आतश्चोपसर्गे' (3-3-106) इति स्त्रियामङ् ।
5. प्रकृष्टा च सा ख्यातिश्च=**प्रख्यातिः** । तेन, 'आतश्चोपसर्गे' (3-3-106) इत्यङ् न ।
6. **'लुग्योगाप्रख्यानात्'** (1-2-54) इति निर्देशात्, 'कृत्यचः' (8-4-29) इति णत्वं न । 'खशाज्झः शस्य यो वा' (वा. 8-4-40) इति वार्तिकादपि णत्वं नेति वक्तुं शक्यम् ।
7. 'समाने ख्यः स चोदात्तः' [द. उ. 1-65] इत्यनेन इण्प्रत्यये, डिद्वद्भावे यलोपे च रूपम् । समानशब्दस्य सभावश्च । समानं ख्यायते इति **सखा**=मित्रम् ।

'गर्जेत् गृञ्जेत् गजेत् गञ्जेत् शब्दने गाजयेण्णिचि ॥' (श्लो-59) इति **देवः** ।

'**कख हसने**' (141) इति भौवादिकधातुवत् सर्वाणि रूपाणि ज्ञेयानि ।

[A]**गजः**-पचाद्यच् ।

(367) **"गज शब्दार्थः"** (X-चुरादिः-1648. अक. सेट्. उभ.)

'गर्जेत् गृञ्जेत् गजेत् गञ्जेद् शब्दने गाजयेण्णिचि ॥' (श्लो-59) इति **देवः** ।

'कण निमीलने' (159) इति चौरादिकधातुवद्वोध्यानि । [B]गाजितः ।

(368) **"गजि शब्दार्थः"** (I-भ्वादिः-247. सक. सेट्. पर.)

'गर्जेत् गृञ्जेत् गजेत् गञ्जेत् शब्दने गाजयेण्णिचि ॥' (श्लो-59) इति **देवः** ।

'कदि आह्वानरोदनयोः' (163) इति भौवादिकधातुवत् रूपाण्यूह्यानि । गञ्जा (मदिरागृहम्)। स्त्रियां 'गुरोश्च हलः' (3-3-103) इति अकारप्रत्ययः । [C]**गजगञ्जी**[1] ।

(369) **"गड सेचने"** (I-भ्वादिः-777. सक. सेट्. पर.) **घटादिः** ।

गाडकः-डिका,	[2]गडकः-डिका,	जिगडिषकः-षिका,	[3]जागडकः-डिका ;
गडिता-त्री,	गडयिता-त्री,	जिगडिषिता-त्री,	जागडिता-त्री ;
[D]गडन्-न्ती,	गडयन्-न्ती,	जिगडिषन्-न्ती ;	—
गडिष्यन्-न्ती-ती,	गडयिष्यन्-न्ती-ती,	जिगडिषिष्यन्-न्ती-ती ;	—

---

1. 'कर्तुर्युपमाने' (3-2-79) इति णिनिः ।
2. घटादिपाठान्मित्त्वम् । णौ 'मितां ह्रस्वः' (6-4-92) इति उपधाह्रस्वः । एवं ण्यन्ते सर्वत्र ज्ञेयम् ।
3. 'दीर्घोऽकितः' (7-4-83) इत्यभ्यासस्य दीर्घः ।

A. 'जहर्ष जज्ञातुजितस्थलैरसौ वृषैरतुञ्जैर्**गंज**गञ्जिभिर्वृतम् ।
गर्जत्खरं गृञ्जितधेनुमोमुजद्वत्सोत्करं मुञ्जदजं वजन् व्रजम् ॥' धा. का. 1-33.

B. 'इत्थं **सुगाजित**मृदङ्गविमार्जनानि संवार्य मर्चयति धारितशङ्कमस्मिन् ।
कृष्णः प्रपञ्चरहितां धृततेजितास्त्रैः वीरैः स्तुतां गिरमकीर्तंदरातिवर्धीं ॥'
धा. का. 3-28.

C. 'जहर्ष जज्ञातुजितस्थलैरसौ वृषैरतुञ्जैर्**गंजगञ्जिभि**र्वृतम् ।
गर्जत्खरं गृञ्जितधेनुमोमुजद्वत्सोत्करं मुञ्जदजं वजन् व्रजम् ॥' धा. का. 1-33.

D. 'ताः संज्त्वरन्ती**गंड** (ल) दश्रुधारा विमोहशक्त्या हिडयन् वियोगः ।
मिथो निजार्तिं वटयाञ्चकार हरेश्च चेष्टा भटयाञ्चकार ॥' धा. का. 2-6.
डलयोरभेदात् **गल** इति साधुः ।

गडयमानः,	गडयिष्यमाणः,	— जागडयमानः,	जागडिष्यमाणः ;
गट्-गड्-गडौ-गडः ;	—	—	—
गडितम्-तः,	गडितः,	जिगडिषितः,	जागडितः-तवान् ;
गडः,	गडः,	जिगडिषुः,	जागडः ;
गडितव्यम्,	गडयितव्यम्,	जिगडिषितव्यम्,	जागडितव्यम् ;
गडनीयम्,	[1]गडनीयम्,	जिगडिषणीयम्,	जागडनीयम् ;
गाडयम्,	गडयम्,	चिगडिष्यम्,	जागडयम् ;
ईषद्गडः-दुर्गडः-सुगडः ;		—	—
गडयमानः,	गडयमानः,	जिगडिष्यमाणः,	जागडयमानः ;
गाडः,	गडः,	जिगडिषः,	जागडः ;
गडितुम्,	गडयितुम्,	जिगडिषितुम्,	जागडितुम् ;
[2]गट्टिः,	गडना,	जिगडिषा,	जागडा ;
गडनम्,	गडनम्,	जिगडिषणम्,	जागडनम् ;
गडित्वा,	गडयित्वा,	जिगडिषित्वा,	जागडित्वा ;
सङ्गडय,	[3]सङ्गडय्य,	सञ्जिगडिष्य,	सञ्जागडय ;
गाडम् २, गडित्वा २,	[4]गडम् २-गाडम् २, गडयित्वा २,	जिगडिषम् २, जिगडिषित्वा २,	जागडम् २ ; जागडित्वा २.

(370) "गडि वदनैकदेशे" (I-भ्वादिः-361. अक. सेट्. पर.)

वदनैकदेशे=वदनैकदेशक्रियायामित्यर्थः ।

गण्डकः-ण्डिका, गण्डकः-ण्डिका, जिगण्डिषकः-षिका, जागण्डकः-ण्डिका ; गण्डन्-न्ती, इत्यादीनि रूपाणि भौवादिककदिधातुवत् (163) सर्वत्र ज्ञेयानि । [A]गण्डः, पचाद्यच् ।

---

1. 'णेरनिटि' (6-4-57) इति णिलोपः ।
2. 'ष्टुना ष्टुः' (8-4-41) इति ष्टुत्वेन टकारे, 'खरि च' (8-4-55) इति चर्त्वे च रूपमेवम् ।
3. 'ल्यपि लघुपूर्वात्' (6-4-56) इति णेरयादेशः ।
4. 'चिण्णमुलोर्दीर्घोऽन्यतरस्याम्' (6-4-93) इति णमुल्परे णौ, उपधायाः दीर्घविकल्पः ।

A. 'मनोज्ञगण्डं तमनिन्दितानन नन्दात्मजं शारदचन्द्रशीतलम् ।
पराक्रमत्नन्दनकन्दितासुरं सङ्क्रन्दनक्रन्दितमीक्षितास्महे ॥' धा. का. 1-10.

(371) "गण सङ्ख्याने"

(X-चुरादिः-1854. सक. सेट्. उभ. अदन्तः ।)

[1]गणकः-गणिका,[2]	जिगणयिषकः-षिका ;
गणयिता-त्री,	जिगणयिषिता-त्री ;
गणयन्-न्ती,	जिगणयिषन्-न्ती ;
गणयिष्यन्-न्ती-ती,	जिगणयिषिष्यन्-न्ती-ती,
गण्यमानः,	जिगणयिषमाणः ;
गणयिष्यमाणः,	जिगणयिषिष्यमाणः ;
[3]सुगण्-सुगणौ-सुगणः ;	[4]सुगाण्-सुगाणौ-सुगाणः ;
[5]गणितम्-तः,	जिगणयिषितः-तवान् ;
गणः,	जिगणयिषुः ;
गणयितव्यम्,	जिगणयिषितव्यम् ;
[6]गणनीयम्,	जिगणयिषणीयम् ;
[7]गण्यम्,	जिगणयिष्यम् ;
ईषद्गणः-दुर्गणः-सुगणः ;	—
गण्यमानः,	जिगणयिष्यमाणः ;
गणः,	जिगणयिषः ;
गणयितुम्,	जिगणयिषितुम् ;
गणना,	जिगणयिषा ;

---

1. अल्लोपस्य स्थानिवत्त्वात् 'अत उपधायाः' (7-2-116) इति वृद्धिर्न । एवं सर्वत्र बोध्यम् ।
2. या गणयित्री सेवमुच्यते ; या तु वेश्या, तत्र **गणः**=लम्पटजनोऽस्याः भर्तृत्वेन अस्तीति मत्वर्थीये ठनि **गणिका** ।
3. विचि, एवं रूपम् ।
4. क्विपि तु 'क्वौ विधिं प्रति न स्थानिवत्—' (वा. 1-1-58) इति निषेधाद्दीर्घे रूपम् ।
5. 'निष्ठायां सेटि' (6-4-52) इति णिलोपः ।
6. 'णेरनिटि' (6-4-51) इति णिलोपः ।
7. 'अचो यत्' (3-1-97) इति यत् ।

[A]गणनम्,	जिगणयिषणम्;
गणयित्वा,	जिगणयिषित्वा;
[1]विगणय्य,[B]	विजिगणयिष्य;
गणम् २, गणयित्वा २,	जिगणयिषम् २; जिगणयिषित्वा २.

(372) "गद व्यक्तायां वाचि" (I-भ्वादिः-52. सक. सेट्. पर.)

'णौ देवशब्दे गदयेत्, व्यक्तवाचि गदेच्छपि।' (श्लो. 110) इति देवः।

गादकः-दिका,	गादकः-दिका,	जिगदिषकः-षिका,	जागदकः-दिका;
गदिता-त्री,	गादयिता-त्री,	जिगदिषिता-त्री,	जागदिता-त्री;
[2]व्यतिगदन्[C]-न्ती,	प्रणिगदन्-न्ती[3],	गादयन्-न्ती,	जिगदिषन्-न्ती;
गदिष्यन्-न्ती-ती,	गादयिष्यन्-न्ती-ती,	जिगदिषिष्यन्-न्ती-ती;	—
— गादयमानः,	गादयिष्यमाणः,	— जागद्यमानः,	जागदिष्यमाणः;
सुगद्-सुगदौ-सुगदः;	—	—	—
गदितम्-तः-[D]तवान्,	गादितः,	जिगदिषितः,	जागदितः-तवान्;
गदः,	[4]आनुगादिकः,	गादः,	जिगदिषुः, जागदः;

---

1. 'ल्यपि लघुपूर्वात्' (6-4-56) इति णेरयादेशः।
2. 'प्रतिषेधे हसादीनाम्–' (वा. 1-3-15) इत्यत्रास्य धातोः ग्रहणान्न कर्मण्यतीहारे तङ्।
3. 'नेर्गदनद—' (8-4-17) इत्यादिना णत्वम्।
4. अनुगदतीत्यनुगादी। 'अनुगादिनष्ठक्' (5-4-13) इति स्वार्थे ठक्।

A. 'क्रुद्धेनाकथि चाप्यवर्ण्यगणने शठ्येन भोः श्वठ्यतां
मन्त्री तौ प्रपटय्य पाशवटनैः पापौ विरह्यौ पुरात्।
के मूढाः स्तनयित्नुनिर्गदनवत् तूर्यध्वनिं कुर्वते
मल्लौघोऽपतयद् रिपुर्न तु पतांचक्रे स पातोचितः॥' धा. का. 3-53.

B. 'विगणय्य कारणमनेकगुणं निजयाऽथ वा कथितमल्पतया।
असदप्यदः सहितुमर्हसि नः क्व वनेचराः क्व निपुणा मतयः॥'
किरातार्जुनीये-6-37.

C. 'पलान्यखाद्यानि खदन् बदद्वपुः गदन् अवाच्यानि रदन् सतां मनः।
नदन् मदादर्दितसङ्क्षयोऽधुना क्षणं खलो नर्दतु गर्दभस्वरैः॥' धा. का. 1-8.

D. 'इति निगदितवन्तं राघवस्तं जगाद व्रज भरत गृहीत्वा पादुके त्वं मदीये।
च्युतनिखिलविशङ्कः पूज्यमानो जनौघैः सकलभुवनराज्यं कारयास्मन्मतेन॥'
भ. का. 3-56.

गदितव्यम्,	गादयितव्यम्,	जिगदिषितव्यम्,	जागदितव्यम्;
गदनीयम्,	गादनीयम्,	जिगदिषणीयम्,	जागदनीयम्;
[1]गद्यम्,[A] प्रगाद्यम्,	गाद्यम्,	जिगदिष्यम्,	जागद्यम्;
ईषद्गदः-दुर्गदः-सुगदः;	—	—	—
गद्यमानः,	गाद्यमानः,	जिगदिष्यमाणः,	जागद्यमानः;
[2]गदः, [3]गादः, [4]गद्गदः, [5]निगदः[B], निगादः,	गादः,	जिगदिषः,	जागदः;
गदितुम्,	गादयितुम्,	जिगदिषितुम्,	जागदितुम्;
[6]गदा,	गादना,	जिगदिषा,	जागदा;
गदनम्,	गादनम्,	जिगदिषणम्,	जागदनम्;
गदित्वा,	गादयित्वा,	जिगदिषित्वा,	जागदित्वा;
प्रणिगद्य,	प्रणिगाद्य,	प्रजिगदिष्य,	प्रजागद्य;
गादम् २, गदित्वा २,	गादम् २, गादयित्वा २,	जिगदिषम् २, जिगदिषित्वा २,	जागदम् २; जागदित्वा २.

(373) "गद देवशब्दे" (X-चुरादिः-1861. अक. सेट्. उभ.) अदन्तः।

देवशब्दः=पर्जन्यध्वनिः।

'स्तन-गदी देवशब्दे' इति **धातुपाठे** दृश्यते। द्विवचननिर्देशोऽयं वैचित्र्यार्थः, इत्याहुः। अदन्तोऽयम्। 'स्तन गद–' इत्येव **चान्द्राः** पठन्ति।

---

1. 'गदमदचरयमश्वानुपसर्गे'—(3-1-100) इति यत्। सोपसर्गात् तु ण्यदेव। **निगाद्य**मिति यथा।
2. 'पुंसि संज्ञायां घः' (3-3-118) इति रोगार्थे घः।
3. 'हलश्च' (3-3-121) इति घञ्।
4. 'पृषोदरादीनि—' (6-3-109) इत्यत्र पाठात् **गद्गद** इति सिद्धिरिति **क्षीरतरङ्गिणी**। अस्पष्टाक्षरं यथा तथोच्चार्यमाण शब्दः **गद्गद** इत्युच्यते।
5. 'नौ गदनद—' (3-3-64) इत्यप्।
6. 'षिद्भिदादिभ्यः—' (3-3-104) इत्यत्र पाठात् अङ्।

A. 'लभ्या कथं नु वैदेही शक्यो द्रष्टुं कथं रिपुः।
सद्यः कथं वियोगश्च **गद्य**मेतत् त्वया मम॥' भ. का. 6-47.

B. 'संचैरुः सहसाः केचिदस्वनाः केचिदाटिषुः।
संग्रामवन्तो यतिवत् **निगदा**नपरेऽमुचन्॥' भ. का. 7-57.

'णौ देवशब्दे गदयेत्, व्यक्तवाचि गदेच्छपि' इति देवः (110. श्लोकः)।
केचित्तु 'गदी—' इति, ईदितं धातुं पठन्ति। **शाकटायनो**ऽप्येवमेव—
इत्यादिकं सर्वं **पुरुषकारादिषु** द्रष्टव्यम्। [A]गदनम्—ल्युट्।
'गण सङ्ख्याने' (371) इति चौरादिकधातुवत् सर्वाणि रूपाणि ज्ञेयानि।

(374) "गदि वदनैकदेशे" (I-भ्वादिः-65. अक. सेट्. पर.)

गन्दकः-न्दिका, गन्दकः-न्दिका, जिगन्दिषकः-षिका, जागन्दकः-न्दिका;
इत्यादीनि कदिवत् (163) सर्वाण्यपि रूपाणि ऊह्यानि।

'**गडि—**' इत्यस्य पाठान्तरमिदमित्यन्ये।

(375) "गन्ध अर्दने" (X-चुरादिः-1685. सक. सेट्. आत्म.)

आकुस्मीयः।

गन्धकः-न्धिका, जिगन्धयिषकः-षिका; गन्धयिता-त्री, जिगन्धयिषिता-त्री; [1]गन्धयमानः, [2]जिगन्धयिषमाणः; गन्धयिष्यमाणः, जिगन्धयिषिष्यमाणः; सुगन्-सुगन्धौ-सुगन्धः; गन्धितम्-तः, जिगन्धयिषितः-तवान्; गन्धः, जिगन्धयिषुः; गन्धयितव्यम्, जिगन्धयिषितव्यम्; [B]गन्धनीयम्, जिगन्धयिषणीयम्; गन्ध्यम्, जिगन्धयिष्यम्, ईषद्गन्धः-दुर्गन्धः-सुगन्धः; गन्ध्यमानः, जिगन्धयिष्यमाणः; गन्धः, जिगन्धयिषः; गन्धयितुम्, जिगन्धयिषितुम्; गन्धना, जिगन्धयिषा; गन्धनम्, जिगन्धयिषणम्; गन्धयित्वा, जिगन्धयिषित्वा; विगन्ध्य, विजिगन्धयिष्य; गन्धम् २, गन्धयित्वा २, जिगन्धयिषम् २; जिगन्धयिषित्वा २.

---

1. 'आकुस्मादात्मनेपदिनः' (गणसूत्रं चुरादौ) इत्यात्मनेपदमेव। तेन शानच्।
2. 'पूर्ववत् सनः' (1-3-62) इति सन्नन्तादपि आत्मनेपदमेव।

A. 'कुद्धेनाकथि चाप्यवर्यगणने शठ्येन भोः श्वठ्यतां
मन्त्री तौ प्रपठ्य पाशवटनैः पापौ विरह्यौ पुरात्।
के मूढाः स्तनयित्नुनिर्गदनवत् तूर्यध्वनिं कुर्वते
मल्लीघोऽपतयद्विपुर्न तु पतांचक्रे स पातोचितः॥' धा. का. 3-53.

B. 'प्रस्पाश्य मुष्टिमभितर्जयते प्रभस्यैः मल्लो बिबस्तयिषुरेनमगन्धनीयम्।
क्ष्विक्ष्येत निष्कृपमनिष्कितकान्तिरेष बालोऽमुना नृपतिलालनयाऽस्य कष्टम्॥'
धा. का. 3-34.

(376) "गम्ल्लृ गतौ" (I-भ्वादिः-982. अक. अनि. पर.)

गामकः-मिका, [1]गमकः-मिका, [2]जिगमिषकः-षिका, [3]जङ्गमकः-जंगमकः-मिका;
गन्ता-त्री, गमयिता-त्री, जिगमिषिता-त्री, जङ्गमिता-त्री;
[4]गच्छन्-न्ती, गमयन्-न्ती, [A]जिगमिषन्-न्ती; —
[5]गमिष्यन्-न्ती-ती, गमयिष्यन्-न्ती-ती, जिगमिषिष्यन्-न्ती-ती;
[6]सङ्गच्छमानः, गमयमानः, [7]आगमयमानः, [8]सञ्जिगंसमानः, जङ्गम्यमानः;
सङ्गंस्यमानः, गमयिष्यमाणः, आगमयिष्यमाणः, सञ्जिगंसिष्यमाणः,
जङ्गमिष्यमाणः;

---

1. 'जनीजृष्क्नसु—' (ग. सू. भ्वादौ) इत्यादिना अमन्तत्वेनास्य धातोर्मित्त्वम्। 'मितां ह्रस्वः' (6-4-92) इति णौ उपधाह्रस्वः। एवं ण्यन्ते सर्वत्र बोध्यम्।
2. '**गमे**रिट् परस्मैपदेषु' (7-2-58) इति सन इडागमः। तत्र 'परस्मैपदेषु' इत्यस्य तङानयोरभावे—इत्यर्थः। एवं सन्नन्ते सर्वत्र ज्ञेयम्।
3. 'यस्य हलः' (6-4-49) इति यञो यकारस्य लोपः। 'अतो लोपः' (6-4-48) इत्यकारलोपः। 'नुगतोऽनुनासिकान्तस्य' (7-4-85) इत्यभ्यासस्य नुगागमः। यङवयवाकारलोपस्य स्थानिवद्भावेनाजादिक्ङित्प्रत्ययपरकत्वात् '**गम**हन—' (6-4-98) इत्युपधालोपो न शङ्क्यः। तत्र, 'अनङि' इति पर्युदासेन, औपदेशिकाजादिप्रत्यये एव लोप इति **भट्टोजिदीक्षितैः** 'न धातुलोप—' (1-1-4) इत्यत्रोक्तत्वात्। तदनुसारेण अकारलोपाघटितानि रूपाणि प्रदर्शितानि। **नागेश-भट्टैस्तु**—औपदेशिकाजादित्यर्थो नाश्रितः। अतः '**जङ्गमकः**' इति रूपं, 'न धातुलोप—' (1-1-4) इति सूत्रे **उद्योते** प्रदर्शितम्। प्राचीननवीनयोर्बहुषु लक्ष्येषु आशयभेदो यथा भवति, तथाऽत्राधीति बोध्यम्। एवं यङन्ते सर्वत्र ज्ञेयम्।
4. '**इषगमि**यमां छः' (7-3-77) इति शिति प्रत्यये धातोः छकारादेशः। 'छे च' (6-1-73) इति तुक्। तस्य चर्त्वेन चकारः।
5. '**गमे**रिट् परस्मैपदेषु' (7-2-58) इतीडागमः।
6. '**समो गम्यृच्छिभ्याम्**' (1-3-29) इति शानच्।
7. '**आगमेः क्षमायामात्मनेपदं वक्तव्यम्**' (वा. 1-3-21) इति ण्यन्तात् आङ्पूर्वकादस्मात् आत्मनेपदमेव।
8. सम्पूर्वकत्वेन आत्मनेपदनिमित्तसद्भावादिडागमो न। 'अञ्झनगमां सनि' (6-4-16) इति दीर्घस्तु—अजादेश**गमे**रेव, न त्वस्य।

A. 'पारं **जिगमिषन्** सोऽथ पुनरावर्त्स्यतां द्विषाम्।
मत्तद्विरदवद् रेमे वने लङ्कानिवासिनाम्॥' भ. का. 9-43.

अङ्गगत्,[1] मार्गगत्, अग्रेगूः,[2] जगत्[3] [4]अग्रेगाः; [5]गतम्- [A]गतः- [6]प्रगतः-तवान्, [7]अन्तिकादागतः-अभ्याशादागतः-दूरादागतः- विप्रकृष्टादागतः, गमितः, जिगमिषितः, जङ्गमितः-तवान्; गमः, [8]सुतङ्गमः, [9]अन्तगः, [B]अत्यन्तगः, अध्वगः, दूरगः, पारगः, सर्वगः, अनन्तगः, सर्वत्रगः,[10] पन्नगः [11]उरगः, सुगः,[12] दुर्गः,[C] निर्गः,[13]

1. **'गमः क्वौ'** (6-4-40) इत्यनुनासिकलोपे 'ह्रस्वस्य पिति—' (6-1-71) इति तुक्।
2. 'ऊङ् च **गमादीनाम्**—' (वा. 6-4-40) इत्यनुनासिकलोपः ऊकारादेशश्च।
3. 'द्युतिस्वाप्यसूयतिगमिजुहोतीनां द्वे च' (वा. 3-2-178) इति क्विपि द्विर्वचनम्, अनुनासिकलोपः। तुक्।
4. 'जनसनखनक्रमगमो विट्' (3-2-67) इति विट्। 'विड्वनोरनुनासिकस्यात्' (6-4-41.) इत्यनुनासिकस्याकारादेशः। सवर्णदीर्घः। अग्रगामी इत्यर्थः।
5. 'क्तोऽधिकरणे च ध्रौव्यगतिप्रत्यवसानार्थेभ्यः' (3-4-76) इति अधिकरणे क्तः। 'इदमेषां **गतम्**' इत्यधिकरणे। **'गत्यर्थाकर्मक—'** (3-4-72) इति कर्तरि क्तः 'देवदत्तो **गतः**' इत्यत्र। '**गत**मनेन' इत्यत्र भावे क्तः। 'अनुदात्तोपदेश—' (6-4-37) इत्यनुनासिकलोपः। एवं क्तिन्यपि।
6. 'आदिकर्मणि क्तः कर्तरि च' (3-4-71) इति आदिकर्मणि क्तः। गन्तुमारब्धवान् इत्यर्थः।
7. 'पञ्चम्याः स्तोकादिभ्यः' (6-3-2) इति पञ्चम्या अलुक्।
8. '**गम**श्च' (3-3-47) संज्ञायां खच्। 'खित्यनव्ययस्य' (6-3-66) इति वर्तमाने, 'अरुर्द्विषदजन्तस्य—' (6-3-67) इति मुम्। एवं **हृदयङ्गमः, जलङ्गमः** इत्यादीनि ज्ञेयानि।
9. 'अन्तात्यन्ताध्वदूरपारसर्वानन्तेषु डः' (3-2-48) इति डप्रत्ययः। टेर्लोपः। एवम् **अत्यन्तग** इत्यादि **अनन्तग** इति पर्यन्तम्।
10. 'सर्वत्रपन्नयोरुपसंख्यानम्' (वा. 3-2-48) इति डः।
11. 'उरसो लोपश्च' (वा.3-2-48)इति डः सकारलोपश्च। उरसा गच्छतीति **उरगः** सर्पः।
12. 'सुदुरोरधिकरणे' (वा. 3-2-48) इति डः। सुखेन दुःखेन चात्र गच्छन्तीति **सुगः दुर्गः**।
13. 'निसो देशे' (वा. 3-2-48) इति डः। देशविशेषस्य नाम। निरन्तरं गच्छन्त्यत्रेति अधिकरणे डः।

A. 'ततो **मन्दगतः** पक्षी तेषां प्रायोपवेशनम्।
अशनीयमिवार्शसुः महानायादशोभनः॥' भ. का. 7-79.

B. '**दूरगैरन्तगैर्वणैर्भवान् अत्यन्तगः** श्रियः।
अपि सङ्क्रन्दनस्य स्यात् क्रुद्धः किमुत वालिनः॥' भ. का: 6-110.

C. '**सुगेषु दुर्गेषु** च तुल्यविक्रमैर्जवादहंपूर्विकया यियासुभिः।
गणैरविच्छेदनिरुद्धमार्गभौ वनं निरुच्छ्वासमिवाकुलाकुलम्॥'
किरातार्जुनीये—14-32.

[1]स्त्यगारगः-ग्रामगः, भुजङ्गः[2]-भुजङ्गमः-भुजगः, तुरङ्गमः-तुरगः-तुरङ्गः, हृदयङ्गमः, [3]विहङ्गः-विहङ्गमः, जग्मिः,[4] जग्मिवान्[5]-जगन्वान्, [6]गमी-[A]आगामी-गामी, [7]गत्वरः[B]-[C]गत्वरी, [व्रज्][8]गामी, [9]नगः,[D]

1. 'डप्रकरणे—डोऽन्यत्रापि दृश्यते' (वा. 3-2-48) इति डः। एवं **गुरुतल्पगः ग्रामगः** इत्यादिकं ज्ञेयम्।
2. 'खच डिद्वा वक्तव्यः' (वा. 3-2-38) इति वा डित्त्वेन टिलोपः। मुम्। एवं **प्लवङ्ग-तुरङ्ग-विहङ्गादयः**।
3. 'विहायसो विह च' (वा. 3-2-38) इति विहायसो '**विह**' इत्यादेशः, खचो डित्त्वं च वा भवति। मुम्। डित्त्वपक्षे '**विहग**' इति। एवं **तुरग-प्लवगादयः**।
4. 'भाषायां धात्वृकृल्सृजनि**गमि**नमिभ्यः—'(वा. 3-2-171) इति किः, क्विन् वा प्रत्ययः। तस्य लिङ्वद्भावातिदेशात् द्वित्वादिकम्। '**गम**हन—' (6-4-98) इत्युपधालोपः।
5. 'क्वसुश्च' (3-2-107) इति लिटः क्वसुः। द्विर्वचनम्। 'विभाषा **गम**हनविद-विशाम्' (7-2-68) इतीड्विकल्पः। **जगन्वान्** इत्यत्र 'म्वोश्च' (8-2-65) इति मकारस्य नकारः।
6. 'भविष्यति **गम्या**दयः' (3-3-3) इति भविष्यत्काले इनिप्रत्ययः।
"**गमी गामी** तथाऽऽ**गामी** प्रयायिप्रतियायिनौ।
प्रबोधी प्रतिबोधी च भावी प्रस्थाय्यमी नव॥"
इति **प्रक्रियासर्वस्वे गम्यादेः** परिगणनं कृतम्। 'आङि च णित्' (ग. सू. 3-3-3) इति इनिप्रत्ययस्य णिद्भावात् 'अत उपधायाः' (7-2-116) इति वृद्धिः।
7. '**गत्वर**श्च' (3-2-164) इति **गमेः** क्वरपि अनुनासिकलोपे तुक् निपात्यते तच्छीलादिषु कर्तृषु। स्त्रियां 'टिड्ढाणञ्—' (4-1-15) इति ङीप्।
8. 'आवश्यकाधमर्ण्ययोर्णिनिः' (3-3-170) इति णिनिः। 'अकेनोर्भविष्यदाधमर्ण्ययोः' (2-3-70) इति षष्ठीनिषेधः।
9. '**नगो**ऽप्राणिष्वन्यतरस्याम्' (6-3-77) इति नञ्समासे नलोपाभावो विकल्पेन। पक्षे—**अगः**। न गच्छतीति **नगः** पर्वतः। **गमेर्डः**।

A. 'साधोरपि स्वः खलु **गामि**ताऽथो **गमी** न तु **स्वर्गमितः** प्रयाणे।
इत्यायती चिन्तयतो हृदि द्वे द्वयोरुदर्कः किमु शर्करे न॥' **नैषधे** 6-99.

B. 'समरोऽभङ्गुरप्रज्ञो गृहीत्वा भासुरं धनुः।
विदुरो जित्वरः प्राप लक्ष्मणो **गत्वरान्** कपीन्॥' भ. का. 7-22.

C. 'निद्रावशेन निभृतेक्षणमुत्थितानां द्वित्राणि मन्थरपदान्यप**गत्वरी**णाम्।
काले गृहीतमुचिते रशनाः कथञ्चित् मौनव्रतं जहति मुग्धवधूजनानाम्॥'
यादवाभ्युदये 19-6.

D. 'परिभावं मृगेन्द्राणां कुर्वन्तो **नग**मूर्धसु।
विन्ध्ये तिग्मांशुमार्गस्य चेरुः परिभवोपमे॥' भ. का. 7-54.

[A]पद्गः[1] प्लवङ्गः, विहगः,
[2]अध्वगामी, [3]अग्रेगावा[B], [4]गामुकः,[C] [5]हंसगामिनी,[D] [6]सुगन्मा, [E]जनङ्गमः,
गमः, जिगमिषुः, [F]जङ्गमः ;[7]

गन्तव्यम्,	गमयितव्यम्,	जिगमिषितव्यम्,	जङ्गमितव्यम्;
[8]प्रगमनीयम्,	[9]प्रगमनीयम्,	जिगमिषणीयम्,	जङ्गमनीयम्;

1. 'डोऽन्यत्रापि दृश्यते' (वा. 3-2-48) इति **गमे**र्डप्रत्ययः। 'पादस्य पदाज्याति**गो**पहतेषु' (6-3-52) इति पद्भावः। पादाभ्यां गच्छन्तीति **पद्गाः**=पदातयः।
2. 'सुप्यजातौ णिनिस्ताच्छील्ये' (3-2-78) इति ताच्छील्ये णिनिः।
3. 'अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते' (3-2-75) इति वनिप्। 'विड्वनोरनुनासिकस्य—' (6-4-41) इत्यात्वे रूपम्। स्त्रियाम् **अग्रेगावा** इति भवति। 'वनो न हशः' (वा. 4-1-7) इति ङीब्रेफादेशनिषेधात्।
4. 'लषपतपदस्थाभूवृषहनकम**गम**शृभ्य उकञ्' (3-2-154) इति तच्छीलादिषु कर्तृषु उकञ्। स्त्रियां **गामुका** इति रूपम्।
5. 'कर्तर्युपमाने' (3-2-79) इति णिनिः। हंस इव गच्छतीति **हंसगामिनी**।
6. 'अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते' (3-2-75) इति मनिन्। 'नेड् वशि कृति' (7-2-8) इतीण्निषेधः। 'म्वोश्च' (8-2-65) इति मकारस्य नकारः।
7. यङन्तात् पचाद्यच् (3-1-134)। 'यङोऽचि च' (2-4-74) इति यङो लुक्।
8. 'न भाभूपूकमि**गमि**—' (8-4-34) इति निषेधात् 'कृत्यचः' (8-4-29) इति णत्वं न।
9. 'ण्यन्तभादीनामुपसंख्यानम्—' (वा. 8-4-34) इति वार्तिकात् ण्यन्तादपि णत्वं न।

A. 'वाचंयमान् स्थण्डिलशायिनश्च युयुक्षमाणाननिशं मुमुक्षून्।
अध्यापयन्तं विनयात्प्रणेमुः **पद्गाः** भरद्वाजमुनिं सशिष्यम्॥ भ. का. 3-41.

B. '**अग्रेगावा** च शूराणाम् अभिभूः सर्वविद्विषाम्।
शैलस्थरूपः स्थिरप्रज्ञः पपात सहसा भुवि॥' भ. का. 6-125.

C. 'अतीते वर्षुके काले प्रमत्तः स्थागुको गृहे।
गामुको ध्रुवमध्वानं सुग्रीवो वालिना **गतम्**॥' भ. का. 7-18.

D. 'योषिद्वृन्दारिका तस्य दयिता **हंसगामिनी**।
दूर्वाकाण्डमिव श्यामा न्यग्रोधपरिमण्डला॥' भ. का. 5-18.

E. 'औदुम्बरे वैदिशनैम्बमुख्ये, देशेऽवसन् ये स **जनङ्गमौघाः**।
ये चाधिकौशाम्बि जनास्तदानीमाकस्मिकीं प्रीतिमयासिषुस्ते॥'
वासुदेवविजये 3-19.

F. 'आ त्रिकूटमकार्षुर्ये त्वत्का **निर्जङ्गमं जगत्**।'
दशग्रीव कथं ब्रूषे तानवध्यान् महीपतेः॥' भ. का. 9-126.

[1]गम्यम्,	गम्यम्,	जिगमिष्यम्,	जङ्गम्यम्;
ईषद्गमः-[A]दुर्गमः-दुरधिगमः-सुगमः;		—	—
गम्यमानः,	गम्यमानः,	जिगंस्यमानः,	जङ्गम्यमानः;
[2]गमः, [3]एकाहगमः, [4]निगमः, [B]अभिगमः, [C]आगमः,			गमः, जिगमिषः, जङ्गमः;
गन्तुम्,	गमयितुम्,	जिगमिषितुम्,	जङ्गमितुम्;
गतिः, [5]अग्रगामिका,	गमना,	जिगमिषा,	जङ्गमा;
[D]प्रगमनम्,	प्रगमनम्,	जिगमिषणम्,	जङ्गमनम्;
गत्वा,	गमयित्वा,	जिगमिषित्वा,	जङ्गमित्वा;
अवगत्य- [6]अवगम्य,	[7]अवगमय्य,	सञ्जिगंस्य,	प्रजिगमिष्य, सञ्जङ्गम्य;

1. 'पोरदुपधात्' (3-1-98) इति यत्प्रत्ययः।
2. 'ग्रहवृदृनिश्चि**गम**श्च' (3-3-58) इति, भावे अकर्तरि च कारके घञपवादोऽप्प्रत्ययः।
3. एकाहेन गम्यते इत्ये**काह**गमः=अध्वा। कर्मणि अण्। 'परिमाणाख्यायां सर्वेभ्यः' (3-3-20) इति प्राप्तस्य घञोऽपवादत्वेन 'अध्वर्यु**काह**गमः' (5-2-19) इति सूत्रे निपातनादप्।
4. 'गोचरसंचरवहव्रजव्यजापण**निगमा**श्च' (3-3-119) इति घञपवादः घप्रत्ययान्तो निपातः। निगम्यते=ज्ञायतेऽनेन—इति **निगमः**=वेदः। करणे घः। गत्यर्थानां ज्ञानार्थकत्वात् ज्ञायमानत्वम्।
5. 'पर्यायार्हणोत्पत्तिषु ण्वुच्' (3-3-111) इति पर्यायार्थे ण्वुच् स्त्रियाम्। '**अग्रगामिका** अग्र भवतः।' **अग्रगामिका**=अग्रगमनम्।
6. 'वा ल्यपि' (6-4-38) इति मान्तानिटां धातूनाम्, अनुनासिकलोपविकल्पः। लोपपक्षे तुक्। तेन रूपद्वयम्।
7. 'ल्यपि लघुपूर्वात्' (6-4-56) इति णेरयादेशः।

A. 'बलिनावसुमद्वीन्द्रं युवां स्तम्बेरमाविव।
आचक्षाथामिथः कस्मात् शङ्करेणापि **दुर्गमम्**॥' भ. का—6-93.

B. 'ततः प्रविव्राजयिषुः कुमारम् आदिक्षदस्या**भिगमं** वनाय।
सौमित्रिसीतानुचरस्य राज्ञा सुमन्त्रनेत्रेण रथेन शोचन्॥' भ. का. 3-9.

C. 'प्रग्रैरिव पत्त्राणामन्वेष्या मैथिली कृतैः।
ज्ञातव्या चेज्जितैर्धर्म्यैर्ध्यायन्ती राघवा**ऽऽगमम्**॥' भ. का. 7-44.

D. 'हरेः **प्रगमनं** नास्ति न प्रमानं हिमद्रुहः।
नातिप्रवेपनं वायोर्मया गोपायिते वने॥' भ. का—9-107.

गामम् २,} [1]गमम् २, गामम् २,} जिगमिषम् २, } जङ्गमम् २ ; }
गत्वा २, } गमयित्वा २, } जिगमिषित्वा २,} जङ्गमित्वा २;}

[2] गन्तुः-आगन्तुः, [3]गौः, [4]गात्रम्.

(377) "गर्ज शब्दे" (I-भ्वादिः-226. अक. सेट्. पर.)

'मेघशब्दे' इति **कविकल्पद्रुमे**। 'गर्जेद् गृञ्जेद् गजेद् गञ्जेच्छब्दने गाजयेण्णिचि।' (श्लो. 59) इति **देवः**। **गर्जितम्**=स्तनितम्। शतरि[A] गर्जन्-न्ती, इति रूपम्। अस्य धातोः सर्वाणि रूपाणि **कर्ज**तिवत् (169) ज्ञेयानि॥

(378) "गर्ज शब्दे" (X-चुरादिः-1665. अक. सेट्. उभ.)

केषाञ्चिन्मतेनास्य धातोः चुरादौ पाठः।

गर्जकः-र्जिका,	जिगर्जयिषकः-षिका ;
गर्जयिता-त्री,	जिगर्जयिषिता-त्री ;
गर्जयन्-न्ती,	जिगर्जयिषन्-न्ती ;
गर्जयिष्यन्-न्ती-न्ती,	जिगर्जयिषिष्यन्-न्ती-ती ;
गर्जयमानः,	जिगर्जयिषमाणः ;
गर्जयिष्यमाणः,	जिगर्जयिषिष्यमाणः ;
गर्ग्-गर्क्-गर्जौ-गर्जः ;	—
[B]गर्जितम्-तः-तवान्,	जिगर्जयिषितः-तवान् ;
गर्जः,	जिगर्जयिषुः ;
गर्जयितव्यम्,	जिगर्जयिषितव्यम् ;
गर्जनीयम्,	जिगर्जयिषणीयम् ;

1. 'चिण्णमुलोर्दीर्घोऽन्यतरस्याम्' (6-4-93) इति ण्यन्ताण्णमुलि उपधादीर्घविकल्पः।
2. 'सितनिगमि—' [द. उ. 1-122] इत्यादिना तुन्प्रत्ययः। **गन्तुः**=पथिकः। **आगन्तुः**—अतिथिः।
3. 'गमेर्डोः' [द. उ. 2-11] इति डोप्रत्ययः। गच्छतीति **गौः**।
4. '**गमे**रा च' [द. उ. 8-85] इति त्रन्प्रत्ययः। **गात्रं**=शरीरम्।

A. 'प्रधृज्य मोदं स दधृञ्ज तद्वनं ध्वजोद्धतिध्वञ्जितकूजदण्डजम्।
स्वर्गोपमं सर्जितपुण्यसञ्चयो गभीर**गर्ज**द्रथतर्जिताम्बुदः॥' धा. का. 1-30.

B. 'खेदस्त्वियान् पटहगर्दन**गर्जिता**शे रङ्गे सगर्धनसुगुर्दितवीरलोके।
मद्याप्रपूर्वितनृपे शिशुना रणं वः स्यादेव मानपरिजंसकमीडयधाम्नाम्॥'
धा. का. 3-31.

गर्ज्यम्,	जिगर्जयिष्यम् ;
ईषद्गर्जः-दुर्गर्जः-सुगर्जः ;	—
गर्ज्यमानः,	जिगर्जयिष्यमाणः ;
गर्जः,	जिगर्जयिषः ;
गर्जयितुम्,	जिगर्जयिषितुम् ;
गर्जना,	जिगर्जयिषा ;
गर्जनम्,	जिगर्जयिषणम् ;
गर्जयित्वा,	जिगर्जयिषित्वा ;
सङ्गर्ज्य,	सञ्जिगर्जयिष्य ;
गर्जम् २, }	जिगर्जयिषम् २ ; }
गर्जयित्वा २, }	जिगर्जयिषित्वा २. }

(379) "गर्द शब्दे" (I-भ्वादिः-57. अक. सेट्. पर.)

गर्दकः-र्दिका, गर्दकः-र्दिका, जिगर्दिषकः-षिका, जागर्दकः-र्दिका ; इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि **कर्ज**तिवत् (169) ज्ञेयानि। [1]**गर्दभः**[A]।

(380) "गर्द शब्दे" (X-चुरादिः-1665. अक. सेट्. उभ.)

केषाञ्चिन्मतेनास्याधिकः पाठः।

चौरादिक**गर्जय**तिवत् (378) धातोरस्य रूपाण्यवगन्तव्यानि॥

(381) "गर्ध अभिकाङ्क्षायाम्" (X-चुरादिः-1665. सक. सेट्. उभ.)

'गृधेर्गृध्यति काङ्क्षायां, गर्धेस्तत्रैव गर्धयेत्।' (श्लो. 123) इति **देवः**। गर्धकः-र्धिका, जिगर्धयिषकः-षिका, इत्यादीनि अस्यापि धातोः चौरादिक-**गर्जय**तिवत् (378) सर्वाणि रूपाणि बोध्यानि। [B]गर्धनम्।

(382) "गर्ब गतौ" (I-भ्वादिः-422. अक. सेट्. पर.)

गर्बकः-र्बिका, गर्बकः-र्बिका, जिगर्बिषकः-षिका, जागर्बकः-र्बिका ; इत्यादीनि सर्वाणि रूपाणि भौवादिककर्ब**तिवत् (173) ज्ञेयानि॥**

1. 'कृगृशृशलि**गर्दिभ्यो**ऽभच्' [द. उ. 7-18] इति औणादिके अभच्प्रत्यये रूपम्।

A. 'पलाग्यखाद्यानि खदन् बदद्वपुः गदन् अवाच्यानि रदन् सतां मनः।
मदन् मदार्दितसंक्षयोऽधुना क्षणं खलो नर्दतु **गर्दभ**स्वरैः॥' धा. का. 1. 8.

B. 'खेदस्त्वियान् पटहगर्दनगर्जिताशे रङ्गे **सगर्धन**सुगुर्दितवीरलोके। धा. का. 3-31.

(383) "गर्व दर्पे" (I-भ्वादिः-583. सक. सेट्. पर.)

'माने गर्वयते, दर्पे **गर्वती**ति भवेच्छपि ॥' (श्लो. 161) इति **देवः**।

गर्वकः-र्विका, गर्वकः-र्विका, जिगर्विषकः-षिका, जागर्वकः-र्विका; इत्यादीनि रूपाणि भौवादिक**कर्वति**वत् (173-A) ऊह्यानि। [A]**गर्वः**-घञ्।

(384) "गर्व माने" (X-चुरादिः-1907. सक. सेट्. आत्म.)

आगर्वीयः, अदन्तश्चायं धातुः। **मानम्**=अभिमानः।

'माने **गर्वयते**, दर्पे गर्वतीति भवेच्छपि ॥' (श्लो. 161) इति **देवः**।

गर्वकः-र्विका,	जिगर्वयिषकः-षिका,	[1]गर्वकः-र्विका;
गर्वयिता-त्री,	जिगर्वयिषिता-त्री,	गर्विता-त्री;
—	[2]गर्वन्-न्ती,	गर्विष्यन्-न्ती-ती;
[3]गर्वयमाणः,	जिगर्वयिषमाणः;	—
गर्वयिष्यमाणः,	जिगर्वयिषिष्यमाणः;	—
गर्व्-गर्वौ-गर्वः,	—	गर्व्-गर्वौ-गर्वः;
गर्वितम्-[B]तः,	जिगर्वयिषितः,	गर्वितम्-तः-तवान्;
गर्वः,	जिगर्वयिषुः,	गर्वः;
गर्वयितव्यम्,	जिगर्वयिषितव्यम्,	गर्वितव्यम्;
गर्वणीयम्,	जिगर्वयिषणीयम्,	गर्वणीयम्;
गर्व्यम्,	जिगर्वयिष्यम्,	गर्व्यम्;
ईषद्गर्वः-दुर्गर्वः-सुगर्वः;	—	—
गर्व्यमाणः,	जिगर्वयिष्यमाणः,	गर्व्यमाणः;
गर्वः,	जिगर्वयिषः,	गर्वः;

1. अदन्तपाठसामर्थ्यात् णिचो वैकल्पिकत्वम्। णिजभावपक्षे, सन्नन्ताद्यङन्ताच्च कर्वतिवत् (173-A) रूपाणि ज्ञेयानि।
2. णिजभावपक्षे 'शेषात् कर्तरि—' (1-3-78) इति शतैव।
3. 'आ **गर्वा**दात्मनेपदिनः' (गणसूत्रं चुरादौ) इति आत्मनेपदम्। शानच्।

A. 'अफर्विताकाङ्क्षितमर्वकं सतां मांसादिसञ्चर्वकदुष्टभर्वकम्।
कर्वद्रधूकेलिरसेन खर्वितं **गर्वार्वकं** शर्वपरेण सर्वताम् ॥' धा. का. 1-74.

B. 'द्रष्टॄणां कुहकोऽथ शूरयितृभिः स्तुत्योऽसिना वीरयां-
चक्रे स्थूलितभीतिरर्थितवधः सत्राशनै**र्गर्वितैः** ॥' धा. का. 3. 58.

गर्वयितुम्,	जिगर्वयिषितुम्,	गर्वितुम्;
गर्वणा,	जिगर्वयिषा,	गर्वा;
गर्वणम्,	जिगर्वयिषणम्,	गर्वणम्;
गर्वयित्वा,	जिगर्वयिषित्वा,	गर्वित्वा;
प्रगर्व्य,	प्रजिगर्वयिष्य,	सङ्गर्व्य;
गर्वम् २, गर्वयित्वा २,	जिगर्वयिषम् २, जिगर्वयिषित्वा २,	गर्वम् २; गर्वित्वा २.

(385) "गर्ह कुत्सायाम्" (I-भ्वादिः-636. सक. सेट्. आत्म.)

"ण्यन्तस्य ग्रहणे गृहेर्गृह्यते तत्रानदन्ताद् गृहेः
भूवादेः शपि गर्हते, श्नि तु पदे गृह्णात्यगृह्णीत च।
गर्हेर्वा णिचि निन्दनार्थविषये गर्हेत् तथा गर्हयेद्
भूवादेः शपि कुत्सनार्थविषये गर्हेर्भवेत् गर्हते ॥" (श्लो. 194) इति **देवः**।

गर्हकः-र्हिका,	गर्हकः-र्हिका,	जिगर्हिषकः-षिका,	[1]जागर्हकः-र्हिका;
गर्हिता-त्री,	गर्हयिता-त्री,	जिगर्हिषिता-त्री,	जागर्हिता-त्री;
—	गर्हयन्-न्ती,	गर्हयिष्यन्-न्ती-ती;	—
गर्हमाणः,	गर्हयमाणः,	जिगर्हिषमाणः,	जागर्ह्यमाणः;
गर्हिष्यमाणः,	गर्हयिष्यमाणः,	जिगर्हिषिष्यमाणः,	जागर्हिष्यमाणः;
[2]घर्ट्-घर्ड्-गर्हौ-गर्हः;	—	—	—
गर्हितम्-तः,	[A]विगर्हितम्, गर्हितः,	जिगर्हिषितः,	जागर्हितः-तवान्;
गर्हः,	[3]गर्हणः, गर्हः,	जिगर्हिषुः,	जागर्हः;
गर्हितव्यम्,	गर्हयितव्यम्,	जिगर्हिषितव्यम्,	जागर्हितव्यम्;
गर्हणीयम्,	गर्हणीयम्,	जिगर्हिषणीयम्,	जागर्हणीयम्;

1. 'दीर्घोऽकितः' (7-4-83) इत्यभ्यासस्य दीर्घः।
2. पदान्ते 'हो ढः' (8-2-31) इति ढत्वम्। 'रात् सस्य' (8-2-24) इति नियमात् संयोगान्तलोपो न। 'एकाचो बशो भष् झषन्तस्य स्ध्वोः' (8-2-37) इति पदान्तनिमित्तको भष्भावः। चर्त्वं विकल्पेन।
3. 'अनुदात्तेतश्च हलादेः' (3-2-149) इति ताच्छीलिकः युच्।

A. 'मांसविक्रयिणः कर्म व्याधस्यापि **विगर्हितम्**।
मां घ्नता भवताऽकारि निश्शङ्कं पापदश्वना ॥' भ. का. 6-132.

गर्ह्यम्,	गर्ह्यम्,	जिगर्हिष्यम्,	जागर्ह्यम्;
ईषद्गर्हः-दुर्गर्हः-सुगर्हः;		—	—
गर्ह्यमाणः,	गर्ह्यमाणः,	जिगर्हिष्यमाणः,	जागर्ह्यमाणः;
गर्हः,	गर्हः,	जिगर्हिषः,	जागर्हः;
गर्हितुम्,	गर्हयितुम्,	जिगर्हिषितुम्,	जागर्हितुम्;
[A]गर्हा,	गर्हणा,	जिगर्हिषा,	जागर्हा;
गर्हणम्,	गर्हणम्,	जिगर्हिषणम्,	जागर्हणम्;
गर्हित्वा,	गर्हयित्वा,	जिगर्हिषित्वा,	जागर्हित्वा;
विगर्ह्य,	प्रगर्ह्य,	सञ्जिगर्हिष्य,	सञ्जागर्ह्य;
गर्हम् २, गर्हित्वा २,	गर्हम् २, गर्हयित्वा २,	जिगर्हिषम् २, जिगर्हिषित्वा २,	जागर्हम् २; जागर्हित्वा २.

(386) "गर्ह निन्दायाम्" (X-चुरादिः-1846. अक. सेट्. उभ.)

आधृषीयः।

"ण्यन्तस्य ग्रहणे गृहेर्गृह्यते तत्रानदन्ताद् गृहेः भूवादेः शपि गर्हते, श्नि तु पदे गृह्णात्यगृह्णीत च। गर्हेर्वा णिचि निन्दनार्थविषये गर्हेत् तथा गर्हयेत् भूवादेः शपि कुत्सनार्थविषये गर्हेर्भवेत् गर्हते॥" (श्लो. 194) इति **देवः**।

अस्य धातोराधृषीयत्वात् 'आधृषाद्वा' (ग. सू. चुरादौ) इति णिचो वैकल्पिकत्वम्। णिच्पक्षे, णिजभावपक्षे च कुत्सार्थकभौवादिकगर्हतिवत् (385) सर्वाणि रूपाणि ज्ञेयानि। णिजभावपक्षे शुद्धात् सनि, यङि च तत्र लिखितान्येव रूपाण्यत्रापि। शुद्धाद्धातोः 'शेषात् कर्तरि—' (1-3-78) इति शतैव। [B]गर्हन्-न्ती, इति रूपम्। ण्यन्तात् सनि तु—

A. 'आशंसितासिमुदितो भुवनप्रसिष्णुं विष्णुं तमेनमसतां श्लसमानमीहाम्।
अक्रूर एत्य बहुधा गदमैहितार्हा **गर्हो**ज्झितोऽपतदगल्लतमे पदाब्जे॥'
धा. का. 1-80.

B. 'वचन्तो मानन्तो हरिविभवमानन्दमखिला
बभूवुर्गर्हन्तो मनसि नृपतिं मार्गितखलम्।
स्त्रियश्चोत्कण्ठन्त्यो ददृशुरजितं मृष्टतनवः
चुपस्त्वेतन्नामर्षत रिपुजनाधर्षितबलः॥' धा. का. 3. 52.

जिगर्हयिषकः-षिका,	जिगर्हयिषितम्-तः-तवान्,
जिगर्हयिषिता-त्री,	जिगर्हयिषुः,
जिगर्हयिषिषन्-न्ती,	जिगर्हयिषितव्यम्,
जिगर्हयिषिष्यन्-न्ती-ती,	जिगर्हयिषणीयम्,
जिगर्हयिषमाणः,	जिगर्हयिष्यम्,
जिगर्हयिषिष्यमाणः,	ईषज्जिगर्हयिषः-दुर्जिगर्हयिषः-सुजिगर्हयिषः,
जिगर्हयिट्-[1]जिगर्हयिड्-यिषौ-यिषः,	जिगर्हयिष्यमाणः,
जिगर्हयिषः;	जिगर्हयिषित्वा;
जिगर्हयिषितुम्;	सञ्जिगर्हयिष्य;
जिगर्हयिषा;	जिगर्हयिषम् २; जिगर्हयिषित्वा २.
जिगर्हयिषणम्;	इति रूपाणि इति विशेषः।

(387) "गल अदने" (I-भ्वादिः-546. अक. सेट्. पर.)

धातूनामनेकार्थत्वात् स्रवणेऽप्ययं धातुः इति **क्षीरस्वामी**।

गालकः-लिका,	गालकः-लिका,	जिगलिषकः-षिका,	जागलकः-लिका;
गलिता-त्री,	गालयिता-त्री,	जिगलिषिता-त्री,	जागलिता-त्री;
गलन्-न्ती,	[2]गालयन्-न्ती,	जिगलिषन्-न्ती;	—
गलिष्यन्-न्ती-ती,	गालयिष्यन्-न्ती-ती,	जिगलिषिष्यन्-न्ती-ती;	—
—	—	जागल्यमानः,	जागलिष्यमाणः;
सुगल-सुगलौ-सुगलः;	—	—	—
गलितम्-तः-तवान्,	गालितः,	जिगलिषितः,	जागलितः-तवान्;

---

1. क्विपि अतो लोपे कृते, 'झलां जशोऽन्ते' (8-2-39) इति डकारः। चर्त्वविकल्पः
2. अस्य धातोः परस्मैपदित्वात् शानच् न। ण्यन्तात् 'निगरणचलनार्थेभ्यः—' (1-3-87) इति निषेधात् 'णिचश्च' (1-3-74) इति प्राप्तः शानजपि न। 'पूर्ववत् सनः' (1-3-62) इति वचनात् सन्नन्तादपि न।

[A]गलः[1], निगलः[B], [2]सुगाली, गालः, जिगलिषुः, जागलः ;
गलितव्यम्, गालयितव्यम्, जिगलिषितव्यम्, जागलितव्यम् ;
गलनीयम्, गालनीयम्, जिगलिषणीयम्, जागलनीयम् ;
गाल्यम्, गाल्यम्, जिगलिष्यम्, जागल्यम् ;
ईषद्गलः-दुर्गलः-सुगलः ; — —
गल्यमानः, गाल्यमानः, जिगलिष्यमाणः, जागल्यमानः ;
गालः, गालः, जिगलिषः, जागलः ;
गलितुम्, गालयितुम्, जिगलिषितुम्, जागलितुम् ;
[3]गलितिः, गालना, जिगलिषा, जागला ;
विगलनम्, गालनम्, जिगलिषणम्, जागलनम् ;
गलित्वा, गालयित्वा, जिगलिषित्वा, जागलित्वा ;
निगल्य, निगाल्य, प्रजिगलिष्य, प्रजागल्य ;
गालम् २, गलित्वा २, } गालम् २, गालयित्वा २, } जिगलिषम् २, जिगलिषित्वा २, } जागलम् २ ; जागलित्वा २. }

(388) **"गल स्रवणे"** (X-चुरादिः-1700.सक. सेट्. आत्म. आकुस्मीयः।)

[4]गालकः-लिका, [5]जिगालयिषकः-षिका ;
गालयिता-त्री, जिगालयिषिता-त्री ;

1. गलति=भक्षयतीति कर्तरि पचाद्यच्। 'गोचरसञ्चर—' (3-3-119) इति सूत्रे चकारस्यानुक्तसमुच्चयार्थकत्वात् घनपवादो घः संज्ञायाम्—इति **माधवधातुवृत्तौ।**
2. 'सुप्यजातौ—' (3-2-78) इति ताच्छील्ये णिनिः।
3. 'तितुत्रेष्वग्रहादीनाम्—' (वा. 7-2-9) इति वचनात् इड् भवति, ग्रहादयो=ग्रहप्रकारा इत्युक्तत्वात्।
4. 'अत उपधायाः' (7-2-116) इति णौ वृद्धिः। 'णेरनिटि' (6-4-51) इति णिलोपः।
5. ण्यन्तात् सनि गुणायादेशौ। 'सन्यतः' (7-4-79) इतीत्वमभ्यासे।

A. 'सुमार्गशैलात् स्खलतां खलात्मनां **गल**च्छिदार्थं सलितं महीतलम्।
दलत्तनुप्रश्वलितान् परान् प्रति प्रश्वल्लिताखोडसुदर्शनायुधम्॥' धा. का. 1-70.

B. 'चरमतश्च ऋणादिव देवकीपतिरमुच्यत शृङ्खलतः स्थिरात्।
निखिलबन्धनिवर्तकसन्निधौ **विगलनं निगलस्य** किमद्भुतम्॥'
यादवाभ्युदये—3-11.

[1]गाल्यमानः, जिगालयिषमाणः ;
गालयिष्यमाणः, जिगालयिषिष्यमाणः ;
सुगाल्-सुगालौ-सुगालः ; —
गालितम्-तः-तवान्, जिगालयिषितः-तवान् ;
गालः, जिगालयिषुः ;
गालयितव्यम्, जिगालयिषितव्यम् ;
गालनीयम्, जिगालयिषणीयम् ;
गाल्यम्, जिगालयिष्यम् ;
ईषद्गालः-दुर्गालः-सुगालः; —
गाल्यमानः, जिगालयिष्यमाणः ;
गालः, जिगालयिषः ;
गालयितुम्, जिगालयिषितुम् ;
गालना, जिगालयिषा ;
[A]गालनम्, जिगालयिषणम् ;
गालयित्वा, जिगालयिषित्वा ;
निगाल्य, प्रजिगालयिष्य ;
गालम् २, गालयित्वा २, } जिगालयिषम् २ ; जिगालयिषित्वा २ }

(389) **" गल्भ धाष्टर्ये "** (I-भ्वादिः-392. अक. सेट्. आत्म.)

गल्भकः-ल्भिका, गल्भकः-ल्भिका, जिगल्भिषकः-षिका, जागल्भकः-ल्भिका ;
गल्भिता-त्री, गल्भयिता-त्री, जिगल्भिषिता-त्री, जागल्भिता-त्री ;
— गल्भयन्-न्ती, गल्भयिष्यन्-न्ती-ती ; —
प्रगल्भमानः, [2]अवगल्भमानः, गल्भयमानः, जिगल्भिषमाणः, जागल्भ्यमानः ;

1. 'आकुस्मादात्मनेपदिनः' (ग. सू. चुरादौ) इति आत्मनेपदमेव।
2. अवगल्भ इवाचरन्=**अवगल्भमानः**। 'आचारेऽवगल्भ—' (वा. 3-1-11)

A. 'कुत्स्या हि **गालन**पटा इव कष्टमेते दुष्कीर्तिभालनपराः खलु कूटवृत्त्या।
तद्वञ्चनं निरसितुं न हि वर्षिताः स्मः किं कुर्महे खलजना इह मादयन्ताम्॥'
धा. का. 3-36.

गल्भिष्यमाणः, गल्भयिष्यमाणः, जिगल्भिषिष्यमाणः, जागल्भिष्यमाणः,
[1]प्रगल्-प्रगल्भौ-प्रगल्भः; — — —
गल्भितम्-तः-तवान्, गल्भितः, जिगल्भिषितः, जागल्भितः-तवान्;
गल्भः-प्रगल्भः-अवगल्भः, [2]प्रगल्भी, [3]गल्भनः, गल्भः, जिगल्भिषुः, जागल्भः;
गल्भितव्यम्, गल्भयितव्यम्, जिगल्भिषितव्यम्, जागल्भितव्यम्;
गल्भनीयम्, गल्भनीयम्, जिगल्भिषणीयम्, जागल्भनीयम्;
गल्भ्यम्, गल्भ्यम्, जिगल्भिष्यम्, जागल्भ्यम्;
ईषद्गल्भः-दुर्गल्भः-सुगल्भः;
गल्भ्यमानः, गल्भ्यमानः, जिगल्भिष्यमाणः, जागल्भ्यमानः;
गल्भः, गल्भः जिगल्भिषः, जागल्भः;
गल्भितुम्, गल्भयितुम्, जिगल्भिषितुम्, जागल्भितुम्;
[4]गल्भा, गल्भना, जिगल्भिषा, जागल्भा;
गल्भनम्, गल्भनम्, जिगल्भिषणम्, जागल्भनम्;
गल्भित्वा, गल्भयित्वा, जिगल्भिषित्वा, जागल्भित्वा;
प्रगल्भ्य, प्रगल्भ्य, प्रजिगल्भिष्य, प्रजागल्भ्य;
गल्भम् २, } गल्भम् २, } जिगल्भिषम् २, } जागल्भम् २; }
गल्भित्वा २, } गल्भयित्वा २, } जिगल्भिषित्वा २, } जागल्भित्वा २. }

(390) "गल्ह कुत्सायाम्" (I-भ्वादिः-637. सक. सेट्. आत्म.)

क्विपि, प्रगल्-प्रगल्हौ-प्रगल्हः, इति रूपम्। हकारस्य संयोगान्तलोपः। अन्यानि सर्वाणि रूपाणि-ण्यन्तात्-सन्नन्तात्-यङन्ताच्च **गर्हतिवत्** (385) बोध्यानि। यथा—गल्हकः-ल्हिका, गल्हकः-ल्हिका, जिगल्हिषकः-षिका, जागल्हकः-ल्हिका, इत्यादिकानि। ण्यति [A]गल्ह्यम्।

इति अकारस्य अनुदात्तत्वप्रतिज्ञानात् शानच् प्रत्ययः।

1. क्विपि भकारस्य संयोगान्तलोपः।
2. 'सुप्यजादौ'—(3-2-78) इति ताच्छील्ये णिनिः।
3. 'अनुदात्तेतश्च हलादेः' (3-2-149) इति ताच्छील्लिकः युच्।
4. स्त्रियां भावादौ 'गुरोश्च हलः' (3-3-103) इति अकारप्रत्ययः।

A. अकूर एत्य बहुधा गतमंहितांहा
गर्ह्योज्झितोऽपतदगल्ह्यतमे पदाब्जे॥' धा. का. 1-80.

(391) "गवेष मार्गणे" (X-चुरादिः-1884. सक. सेट्. उभ.) अदन्तः।

गवेषकः-षिका, जिगवेषयिषकः-षिका; गवेषयिता-त्री, जिगवेषयिषिता-त्री, क्विपि-गवेट्-गवेषौ-गवेषः, इत्यादीनि रूपाणि सर्वाण्यपि कथयतिवत् (162) ज्ञेयानि। तुमुनि—गवेषयितुम्।

(392) "गा स्तुतौ" (III-जुहोत्यादिः-1106. सक. अनि. पर.) छान्दसः।

'जनने च' इति क्षीरस्वामी।

[1]गायकः-यिका, [2]गापकः-पिका, जिगासकः-सिका, [3]जेगीयकः-यिका;
गाता-त्री, गापयिता-त्री, जिगासिता-त्री, जेगीयिता-त्री;
[4]जिगत्-जिगतौ-जिगतः, गापयन्-न्ती, जिगासन्-न्ती; —
गास्यन्-न्ती-ती, गापयिष्यन्-न्ती-ती, जिगासिष्यन्-न्ती-ती; —
— गापयमानः, गापयिष्यमाणः, — जेगीयमानः, जेगीयिष्यमाणः;
सुगाः-सुगौ-सुगाः; — — —
[5]गीतम्-तः-तवान्, गापितः, जिगासितः, जेगीयितः-तवान्;
[6]गायः, [7]देवगः, [8]प्रगः, [9]सुगावा, सुगामा, गापः, जिगासुः, [10]जागः;
गातव्यम्, गापयितव्यम्, जिगासितव्यम्, जेगीयितव्यम्;
गानीयम्, गापनीयम्, जिगासनीयम्, जेगीयनीयम्;

---

1. 'आतो युक् चिण्कृतोः' (7-3-33) इत्यङ्गस्य युगागमः। एवं **गायः** इत्यादिषु।
2. णौ परतः 'अर्तिह्री—' (7-3-36) इत्यादिना आदन्तलक्षणः पुक्।
3. 'घुमास्थागापा—' (6-4-66) इति ईत्वे, द्विर्वचने 'गुणो यङ्लुकोः' (7-4-82) इत्यभ्यासस्य गुणः।
4. जुहोत्यादित्वात् 'श्लौ' (6-1-10) इति द्वित्वे, उत्तरखण्डे 'श्नाभ्यस्तयोरातः' (6-4-112) इत्याकारलोपे, अभ्यासस्य 'बहुलं छन्दसि' (7-4-78) इति इत्वम्।
5. 'घुमास्थागापाजहातिसां हलि' (6-4-66) इति ईत्वम्। एवं हलादिकृत्किति प्रत्यये परतः—**गीतिः-गीत्वा-सङ्गीय-गीयमानः** इत्यादिषु ईत्वं ज्ञेयम्।
6. 'इयाऽऽद्व्यध—' (3-1-141) इत्यादिना आदन्तलक्षणः णः प्रत्ययः कर्तरि।
7. 'आतोऽनुपसर्गे कः' (3-2-3) इति, कप्रत्ययः कर्मण्युपपदे। 'आतो लोप इटि च' (6-4-64) इत्याकारलोपः। देवान् जिगाति=स्तौति इत्यर्थः।
8. 'आतश्चोपसर्गे' (3-1-136) इति कः प्रत्ययः। आकारलोपः।
9. 'आतो मनिन्क्वनिब्वनिपश्च' (3-2-74) इति वनिन्-मनिनौ प्रत्ययौ।
10. 'अन्तरङ्गानपि विधीन् बहिरङ्गो लुग् बाधते' (परिभाषा-52) इति न्यायेन ईत्वं न। द्वित्वं, अभ्यासदीर्घः। 'यङोऽचि च' (2-4-74) इति लुक्।

घर्णनीयम्,	घर्णनीयम्,	जिघर्णिषणीयम्,	जरीघृणनीयम्;
[1]घृण्यम्,	घर्ण्यम्,	जिघर्णिष्यम्,	जरीघृण्यम्;
ईषद्घर्णः-दुर्घर्णः-सुघर्णः;		—	—
घृण्यमानः,	घर्ण्यमानः,	जिघर्णिष्यमाणः,	जरीघृण्यमानः;
घर्णः,	घर्णः,	जिघर्णिषः,	जरीघृणः;
घर्णितुम्,	घर्णयितुम्,	जिघर्णिषितुम्,	जरीघृणितुम्;
[2]घृणा,	[3]घृणिः[A], घर्णना,	जिघर्णिषा,	जरीघृणा;
घर्णनम्,	घर्णनम्,	जिघर्णिषणम्,	जरीघृणनम्;
[4]घर्णित्वा-घृत्वा,	घर्णयित्वा,	जिघर्णिषित्वा,	जरीघृणित्वा;
[5]संघृत्य,	संघर्ण्य,	सञ्जिघर्णिष्य,	सञ्जरीघृण्य;
घर्णम् २, घर्णित्वा २-घृत्वा २,	घर्णम् २, घर्णयित्वा २,	जिघर्णिषम् २, जिघर्णिषित्वा २,	जरीघृणम् २; जरीघृणित्वा २.

(480) "घृषु सङ्घर्षे" (I-भ्वादिः-708. सक., सेट्. पर.)

घर्षकः-र्षिका,	घर्षकः-र्षिका,	जिघर्षिषकः-षिका,	जरीघृषकः-षिका;
घर्षिता-त्री,	घर्षयिता-त्री,	जिघर्षिषिता-त्री,	जरीघृषिता-त्री;

इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि दैवादिकगृधुधातुवद् (424) ऊह्यानि। अस्य भ्वादिपाठात् शतरि परं—घर्षन्-न्ती, इति विशेषः। किपि, घृट्-घृड्-घृषौ-घृषः, इति रूपम्। [B]परघर्षी (णिनिः)। नन्द्यादित्वात्, कर्तरि ल्युः, सङ्घर्षणः।

1. 'ऋदुपधाच्चाक्लृपिचृतेः' (3-1-110) इति क्यप्।
2. भिदादेः (3-3-104) आकृतिगणत्वात् स्त्रियाम् अङ्।
3. 'इक् कृष्यादिभ्यः' (वा. 3-3-108) इति स्त्रियां इक्। **घृणिः**=दीप्तिः।
4. 'उदितो वा' (7-2-56) इति क्त्वायामिड्विकल्पः। इट्पक्षे, 'न क्त्वा सेट्' (1-2-18) इति कित्त्वनिषेधात् गुणः। इडभावपक्षेऽनुनासिकलोपः।
5. 'वा ल्यपि' (6-4-38) इत्यत्र व्यवस्थितविभाषाश्रयणेन तनोत्यादीनां नित्यमनुनासिकलोपो भवति ल्यपि परतः। अनन्तरं तुक्।

A. 'केसस्तृणीकृतरिपुर्**घृणिमान्** यतार्चिं मन्वान एकमथ मञ्चमलञ्चकार॥' धा. का. 3.4.

B. 'सामर्षं **परघर्षिणो**ऽपि हृषितास्त्वां नोपयान्त्याहवे तोसह्हासविहीनशङ्कजनितह्हासाद्रसद्दिक्तटम्॥' धा. का. 1-88.

(481) "घ्रा गन्धोपादाने" (I-भ्वादिः-926. सक. अनि. पर.)

[1]घ्रायकः-यिका,	[2]घ्रापकः-पिका,	जिघ्रासकः-सिका,	[3]जेघ्रीयकः-यिका;
घ्राता-त्री,	घ्रापयिता-त्री,	जिघ्रासिता-त्री,	जेघ्रीयिता-त्री;
[4]जिघ्रन्-[A]न्ती,	घ्रापयन्-न्ती,	जिघ्रासन्-न्ती,	—
घ्रास्यन्-न्ती-ती,	घ्रापयिष्यन्-न्ती-ती,	जिघ्रासिष्यन्-न्ती-ती;	—
—	घ्रापयमाणः,	घ्रापयिष्यमाणः,	—जेघ्रीयमाणः, जेघ्रीयिष्यमाणः;
संघ्राः-संघ्रौ-संघ्राः;	—	—	—
[6]घ्राणः-घ्राणम्-घ्राणवान्,	घ्रातः,-तम्-तवान्,	घ्रापितः,	जिघ्रासितः, जेघ्रीयितः-तवान्;

[6]व्याघ्रः-व्याघ्री, [7]आजिघ्रः[B], [8]घ्रायः, [9]पुष्पसङ्घ्रायः, घ्रापः, जिघ्रासुः, [10]जाघ्राः;

1. '**आतो** युक् चिण्कृतोः' (7-3-33) इति युगागमः। एवं घञि, णमुलि च ज्ञेयम्।
2. 'अर्तिह्रीव्लीरीक्नूयीक्ष्माय्यातां पुग् णौ' (7-3-36) इति णौ पुगागमः। एवं ण्यन्ते सर्वत्र बोध्यम्।
3. 'ई घ्राध्मोः' (7-4-31) इति आकारस्य ईकारादेशः। अभ्यासे गुणः।
4. शपि, 'पाघ्राध्मास्थाम्नादाण्दृश्यर्तिसर्तिशदसदां पिबजिघ्रधमतिष्ठमनयच्छपश्यर्च्छधौ शीयसीदाः' (7-3-78) इत्यनेन प्रकृतेः **जिघ्रादे**शे रूपम्।
5. 'नुदविदोन्दत्राघ्राह्रीभ्योऽन्यतरस्याम्' (8-2-56) इति निष्ठातकारस्य नकारविकल्पः। नत्वपक्षे णत्वम्।
6. '**आत**श्चोपसर्गे' (3-1-1-36) इति कर्तरि कः। स्त्रियां, 'गतिकारकोपपदानां कृद्भिः सह समासवचनं प्राक् सुबुत्पत्तेः' (परिभाषा 77) इति सुबुत्पत्तेः प्राक् समासे, अदन्तत्वेन प्राप्तं टापं बाधित्वा जातिलक्षणो ङीष् भवति।
7. सोपसर्गात् 'पाघ्राध्माधेट्दृशः शः' (3-1-137) कर्तरि शप्रत्ययः। 'पाघ्राध्मास्थाम्नादाण्—' (7-3-78) इत्यादिना **जिघ्रा**देशः। मध्ये विकरणप्रत्ययः शप्। ' ,पमितं **व्याघ्रा**दिभिः—' (2-1-56) इति निर्देशात् संज्ञायाम् उपसृष्टेऽपि जिघ्रादेशो न।
8. 'श्याऽऽद्व्यधाश्रु—' (3-1-141) इत्यादिना आदन्तलक्षणे णप्रत्यये युगागमः।
9. '**आतो**ऽनुपसर्गे कः' (3-2-3) इत्यत्र, 'अनुपसर्गे' इत्युक्तत्वात्—सोपसृष्टात् 'कर्मण्यण्' (3-2-1) इत्यण्।
10. यङन्तात् अचि, 'यङोऽचि च' (2-4-74) इति यङो लुकि, यङ्परकत्वाभावादीत्वाभावे, 'दीर्घोऽकितः' (7-4-83) इत्यभ्यासस्य दीर्घे च रूपम्।

A. 'स्नातावदातः स पिबंस्तदाभाञ्जिघ्रन् सुगन्धं विधमन्नघानि।' धा. का. 2-33.

B. 'ध्वनीनामुद्धमैरेभिर्मधूनामुद्धयैर्भृशम्। **आजिघ्रे**ः पुष्पगन्धानां पतङ्गैर्लपिता वयम्॥' भ. का. 6-77.

घ्रातव्यम्, घ्रापयितव्यम्, जिघ्रासितव्यम्, जेघ्रीयितव्यम्;
घ्राणीयम्, घ्रापणीयम्, जिघ्रासनीयम्, जेघ्रीयणीयम्;
[1]घ्रेयः, आघ्रेयः, घ्राप्यम्, जिघ्रास्यम्, जेघ्रीय्यम्;
[2]ईषद्घ्राणः-दुर्घ्राणः-सुघ्राणः; — —
घ्रायमाणः, घ्राप्यमाणः, जिघ्रास्यमानः, जेघ्रीय्यमाणः;
घ्रायः, घ्रापः, जिघ्रासः, जेघ्रीयः;
घ्रातुम्, घ्रापयितुम्, जिघ्रासितुम्, जेघ्रीयितुम्;
घ्रातिः, [3]आघ्रा, घ्रापणा, जिघ्रासा, जेघ्रीया;
[4]प्रणिघ्राणम्-प्रनिघ्राणम्, घ्रापणम्, जिघ्रासनम्, जेघ्रीयणम्;
घ्रात्वा, घ्रापयित्वा, जिघ्रासित्वा, जेघ्रीयित्वा;
घ्रायम् २, } घ्रापम् २. } जिघ्रासम् २, } जेघ्रीयम् २; }
घ्रात्वा २, } घ्रापयित्वा २, } जिघ्रासित्वा २, } जेघ्रीयित्वा २. }

(482) "**ङुङ् शब्दे**" (I-भ्वादिः-954. अक. अनि. आत्म.)

ङावकः-विका, ङावकः-विका, [5]जुङूषकः-षिका, जोङूयकः-यिका;
ङोता-त्री, ङावयिता-त्री, जुङूषिता-त्री, जोङूयिता-त्री;

इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिकशब्दार्थक-कवति (198) वद्-बोध्यानि।

(483) "**चक तृप्तौ प्रतीघाते च**" (I-भ्वादिः-93. अक. सेट्. आत्म.)

"प्रतीघाते च तृप्तौ च चकते, चकतीति तु।

तृप्तिमात्रे चकेरस्य मित्त्वात् चकयतीति णौ॥" (श्लो. 40) इति देवः।

चाकक:-किका, चाकक:-किका, चिचकिषक:-षिका, चाचकक:-किका;
चकिता-त्री, चकयिता-त्री, चिचकिषिता-त्री, चाचकिता-त्री;
—चाकयन्-न्ती, चाकयिष्यन्-न्ती-ती; — —

1. 'ईयति' (6-4-65) इति धात्वाकारस्य ईकारे गुणः।
2. '**आतो** युच्' (3-3-128) खलपवादो युच्।
3. '**आतश्चोपसर्गे**' (3-3-106) इति स्त्रियां अङ् भवति।
4. 'शेषे विभाषाऽकखादावषान्त उपदेशे' (8-4-18) इति णत्वं वा।
5. सन्नन्ते यङन्ते चाभ्यासे 'कुहोश्चुः' (7-4-62) इत्यनेन चवर्गपञ्चमो ञकारो भवति

चकमानः, चाकयमानः, चिचकिषमाणः, चाचक्यमानः;
चकिष्यमाणः, चाकयिष्यमाणः, चिचकिषिष्यमाणः, चाचकिष्यमाणः;
चक्-चग्-चकौ-चकः; — —
इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि **कक**धातुवत् (139) बोध्यानि।

(484) "**चक तृप्तौ**" (I-भ्वादिः-783 अक. सेट्. पर.) **घटादिः**।

"प्रतीघाते च तृप्तौ च चकते, चकतीति तु।

तृप्तिमात्रे चकेरस्य मित्त्वात् चकयतीति णौ॥" (श्लो. 40) इति देवः।

पूर्वम् अनुदात्तेत्सु पठितस्यास्य धातोः तृप्तिरूपेऽर्थे मित्त्वार्थं परस्मैपदिनां मध्ये पुनः पाठः कृतः। अतः चकन्-न्ती, चकिष्यन्-न्ती-ती, चिचकिषन्-न्ती, चिचकिषिष्यन्-न्ती-ती; इत्यादीनि रूपाणि अस्य धातोः भवन्ति। णौ परतः 'मितां ह्रस्वः' (6-4-92) इति उपधायाः ह्रस्वविधानात् चकक:-किका, चकयिता-त्री, चकयमानः, चकयिष्यमाणः, इत्यादीनि रूपाणि बोध्यानि। णमुलि—'चिण्णमुलोर्दीर्घोऽन्यतरस्याम्' (6-4-93) इति उपधायाः दीर्घविकल्पेन चकम् २—चाकम् २, चकयित्वा २, इति रूपाणीति विशेषः। अन्यानि सर्वाण्यपि रूपाणि **कक**धातुवत् (139) ज्ञेयानि। [1]चकोरः[A]।

(485) "**चकासृ दीप्तौ**" (II-अदादिः-1074. अक. सेट्. पर.) [अ] **जक्षित्यादिः**।

चकासकः-सिका, चकासकः-सिका, चिचकासिषकः-षिका;
चकासिता-त्री, चकासयिता-त्री, चिचकासिषिता-त्री;
[2]चकासत्[B]-चकासतौ-चकासतः-ती, चकासयन्-न्ती, चिचकासिषन्-न्ती;

1. 'कठिचकिभ्यामोरः' [द. उ. 8·29] इत्योरप्रत्ययः। चकतीति **चकोरः**=ज्योत्स्नापायिपक्षी।
2. '**जक्षित्यादयः** षट्' (6-1-6) इत्यभ्यस्तसंज्ञायाम्, 'नाभ्यस्ताच्छतुः' (7-1-78) इति नुम्निषेधः। स्त्रियामुगित्त्वा[ङी]ष्।

[अ] अस्य धातोरनेकाच्त्वात्, 'धातोरेकाचो हलादेः क्रियासमभिहारे यङ्' (3-1-22) इति विहितो यङ् न भवति।

A. 'वृकावृतान् मुग्धचकोरकूजितानुड्डीनकङ्कानयमत्यवङ्कत॥' धा. का 1.13.

B. 'तं जाग्रतं दीनदरिद्रपोषे चकासतं शासतमप्रशान्तान्।
देवं स्फुरद्दीधितिमम्बुजाक्ष्यो वेध्यानमालोक्य विमोहमापुः॥' धा. का. 2. 52.

चकासिष्यन्-न्ती-ती, चकासयिष्यन्-न्ती-ती, चिचकासिषिष्यन्-न्ती-ती ;
— चकासयमानः, चकासयिष्यमाणः ; —

[1]विचकात्-विचकाद्-विचकासौ-विचकासः ; —

[2]चकासितम्-तः, चकासितः, चिचकासिषितः-तवान् ;
चकासः, चकासः, चिचकासिषुः ;
चकासितव्यम्, चकासयितव्यम्, चिचकासिषितव्यम् ;
चकासनीयम्, चकासनीयम्, चिचकासिषणीयम् ;
चकास्यम्, चकास्यम्, चिचकासिष्यम् ;

ईषच्चकासः-दुश्चकासः-सुचकासः ; —

चकास्यमानः, चकास्यमानः, चिचकासिष्यमाणः ;
चकासः, चकासः, चिचकासिषः ;
चकासितुम्, चकासयितुम्, चिचकासिषितुम् ;
[3]चकासा, चकासना, चिचकासिषा ;
चकासनम्, चकासनम्, चिचकासिषणम् ;
चकासित्वा, चकासयित्वा, चिचकासिषित्वा ;
विचकास्य, विचकास्य, विचिचकासिष्य ;
चकासम् २, चकासित्वा २, } चकासम् २, चकासयित्वा २, } चिचकासिषम् २ ; चिचकासिषित्वा २. }

(486) "चक्क व्यथने" (X-चुरादिः-1595. सक. सेट्. उभ.)

चक्ककः-क्किका, चिचक्कयिषकः-षिका, चक्कयिता-त्री, चिचक्कयिषिता-त्री ;

इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि चौरादिक-**कुट्ट**धातुवत् (207) बोध्यानि।

क्विपि Aचक्-चक्कौ-चक्कः ; इति रूपम्।

---

1. 'झलां जशोऽन्ते' (8-2-39) इत्यनेन पदान्ते जश्त्वम्। 'खरवसाने' (8-4-56) इति चर्त्वविकल्पः।
2. दीप्तयर्थकत्वात् 'गत्यर्थाकर्मक—' (3-4-72) इत्यादिना कर्तरि अधिकरणे च क्तप्रत्ययो ज्ञेयः।
3. 'गुरोश्च हलः' (3-3-103) इति अकारप्रत्ययः।
A. **'दुर्दान्तचक्र** पशुपचुक्कनमप्यरौत्सीत् प्रक्षालितक्षितितलातुलवर्षरोधी।'
धा. का. 3-21

(487) "चक्षिङ् व्यक्तायां वाचि"

(II-अदादिः-1017. सक. सेट्. आत्म.)

"अयं दर्शनकर्मा च ; यथा—'विश्वा रूपाऽभिचष्टे शचीभिः।' इति। प्रायेणायमाङ्पूर्वः।" इति **माधवधातुवृत्तिः**।

[1]ख्यायकः-[A]यिका-कशायकः-यि का, [2]ख्यापकः-पिका, कशापकः-पिका,
[3]चिख्यासकः-सिका, चिक्शासकः-सिका, चाख्यायकः-यिका,
चाकशायकः-यिका ;
ख्याता-कशाता-त्री, ख्यापयिता-कशापयिता-त्री, चिख्यासिता-चिक्शासिता-त्री
चाख्यायिता-चाकशायिता-त्री ;
—ख्यापयन्-कशापयन्-न्ती, [4]चिख्यासन्-चिक्शासन्-न्ती ; — ,
ख्यास्यन्-कशास्यन्-न्ती-ती, ख्यापयिष्यन्-कशापयिष्यन्-न्ती-ती, चिख्या-
सिष्यन्-चिक्शासिष्यन्-न्ती-ती ;
[5]आचक्षाणः, ख्यापयमानः-कशापयमानः, चिख्यासमानः-चिक्शासमानः,
चाख्यायमानः-चाकशायमानः ;
ख्यास्यमानः-कशास्यमानः, ख्यापयिष्यमाणः-कशापयिष्यमाणः, चिख्यासिष्य-
माणः-चिक्शासिष्यमाणः, चाख्यायिष्यमाणः-चाकशासिष्यमाणः ;
आख्याः-आख्यौ-आख्याः ; — —

---

1. 'आर्धधातुके' (2-4-35) इत्यधिकृत्य, 'चक्षिङः ख्याञ्' (2-4-54) इति **ख्या-ञ्** आदेशो विधीयते। **भाष्यकृता** 'ख्शादिरयमादेशः', असिद्धकाण्डे णत्व-प्रकरणानन्तरं, 'शस्य यो वा' (वा 8-4-39) इति वचनमभ्युपगतम्। ततश्च यत्वं वैकल्पिकम्। यत्वपक्षे, 'आतो युक्—' (7-3-33) इति युगागमे इदं रूपम्। यत्वाभावपक्षे, खकारस्य 'खरि च' (8-4-55) इति ककारे **कशायकः** इति रूपम्। एवमार्धधातुकप्रत्ययेषु सर्वत्र रूपद्वयं बोध्यम्।
2. आदन्तलक्षणः **युक्**। एवं ण्यन्ते सर्वत्र ज्ञेयम्।
3. आदेशभूतस्य **ख्याञ्**ओऽन्तत्वेन, 'एकाच उपदेशेऽनुदात्तात्' (7-2-10) इतीण्नि-षेधः। एवं सन्नन्ते सर्वत्र ज्ञेयम्।
4. सनः प्रकृतिभूतस्य **ख्याञ्**ः ञित्करणात् सञ्जन्तात् शतृशानजौ भवतः।
5. ज्ञानजः शित्त्वेन सार्वधातुकत्वात्, **ख्याञ्**आदेशो न। शपः 'अदिप्रभृतिभ्यः—' (2-4-72) इति लुक्।

A. 'क्षिप्रं ततोऽध्वन्यतुरङ्गयायी यविष्ठवद् वृद्धतमोऽपि राजा।
आख्यायकेभ्यः श्रुतसूनृवृत्तिरश्लाघयानो मिथिलामगच्छत्॥' भ. का. 2.44.

[1]ख्यातम्-कशातम्-तः-तवान्, ख्यापितः-कशापितः, चिख्यासितः-चिकशासितः, चाख्यायितः-चाकशायितः-तवान्;

[2]गोप्रख्यायः-गोप्रकशायः, [3]गोसङ्ख्यः, [4]गोख्यः, [5]ख्यायः, [6]गोख्यायः, [7]आख्यायको[A] [वा व्रजति], [8]सुप्रख्यः[B] प्रख्यः, [9]स्त्र्याख्यः, [10]विचक्षणः, ख्यापः-कशापः, चिख्यासुः-चिकशासुः, चाख्याः-चाकशाः;

ख्यातव्यम्-कशातव्यम्, ख्यापयितव्यम्-कशापयितव्यम्, चिख्यासितव्यम्-चिकशासितव्यम्, चाख्यायितव्यम्-चाकशायितव्यम्;

---

1. '**ख्शाञ्**: शस्य यो वा' (वा. 8-4-40) इति वचनस्यासिद्धकाण्डस्थत्वात् 'संयोगादेरातो धातोर्यण्वतः' (8-2-43) इति निष्ठानत्वे कर्तव्ये तस्यासिद्धतया—यण्वत्ताविरहात् निष्ठानत्वं न। '**न ध्याख्यापृमूर्च्छिमदाम्**' (8-2-57) इत्यत्र **ख्या**-ग्रहणेन नास्य ग्रहणम्; 'लक्षणप्रतिपदोक्तयोः प्रतिपदोक्तस्यैव ग्रहणम्' (परिभाषा-115) इति न्यायेन '**ख्या** प्रकथने' इत्यस्यैव तत्र ग्रहणात्। इदं तु लाक्षणिकम्।
2. '**कर्मण्यण्**' (3-2-1) इत्यणि रूपम्।
3. '**समि ख्यः** (3-2-7) इति कर्तरि कप्रत्ययः। '**आतो** लोप इटि च' (6-4-64) इत्याकारलोपः। अत्रापि '**गोसङ्कशः**' इत्युदाहार्यम्। एवमुत्तरत्रापि ख्शादिरादेशो बोध्यः।
4. '**आतोऽनुपसर्गे कः**' (3-2-3) इति कर्तरि कः। आकारलोपः।
5. 'ण्याऽऽद्व्यधाश्रु —' (3-1-141) इत्यादिना कर्तरि णप्रत्ययः। युगागमः।
6. 'अण् कर्मणि च' (3-3-12) इति भविष्यत्यर्थे क्रियाफलकक्रियायामण्। सूत्रे चकारात् ण्वुलप्युक्तार्थे भवति।
7. 'तुमुन्ण्वुलौ क्रियायां क्रियार्थायाम्' (3-3-10) इति क्रियाफलकक्रियायां ण्वुल्।
8. शोभनं प्रचष्टे इति **सुप्रख्यः**। '**आत**श्चोपसर्गे' (3-1-136) इति कः। आकारलोपः।
9. स्त्रियमाचष्टे **स्त्र्याख्यः**। 'मूलविभुजादिभ्य उपसङ्ख्यानम्' (वा. 3-1.135) इति कः। आकारलोपः। कर्मण्यणोऽवादः। '**यू स्त्र्याख्यौ नदी**' (1-4-3) इति सूत्रमत्र ज्ञेयम्।
10. '**अनुदात्तेतश्च हलादेः**' (3-2-149) इति ताच्छीलिको युच्। '**असनयोश्च**' (वा. 2-4-54) इति वचनेन **ख्याञ्**आदेशाभावः।

A. 'वैदेहीं दृष्टवान् कर्म कृत्वाऽन्यैरपि दुष्करम्।
यशो यास्याम्युपादाता वार्ता**माख्यायकः** प्रभोः॥' भ. का. 8.128.

B. 'प्रस्कन्दितामिव प्राप्तो ध्यात्वा ब्रूते स्म जाम्बवान्।
धिक् शालभञ्जिका**प्रख्यान्** विषयान् कल्पनारुचीन्॥' भ. का. 7.74.

ख्यानीयम्-कशानीयम्, ख्यापनीयम्-कशापनीयम्, चिख्यासनीयम्-चिकशासनीयम्, चाख्यायनीयम्-चाकशायनीयम्;

[1]ख्येयम्-कश्येयम्, [2]सञ्चक्ष्यः[दुर्जनः], ख्याप्यम्-कशाप्यम्, चिख्यास्यम्-चिकशास्यम्, चाख्याय्यम्-चाकशाय्यम्;

[3]ईषत्ख्यानः-[4]दुष्ख्यानः-सुख्यानः; ईषत्कशानः-दुष्कशानः-सुकशानः;

ख्यायमानः-कशायमानः, ख्याप्यमानः-कशाप्यमानः, चिख्यास्यमानः-चिकशास्यमानः, चाख्याय्यमानः-चाकशाय्यमानः;

ख्यायः-कशायः, ख्यापः-कशापः, चिख्यासः-चिकशासः, चाख्यायः-चाकशायः;

ख्यातुम्-कशातुम्, ख्यापयितुम्-कशापयितुम्, चिख्यासितुम्-चिकशासितुम्, चाख्यायितुम्-चाकशायितुम्;

ख्यातिः-कशातिः, [5]आख्या-सङ्ख्या, आकशा-सङ्कशा, ख्यापना-कशापना, चिख्यासा-चिकशासा, चाख्याया-चाकशाया;

पुंख्यानम्-प्रख्यानम्, कशानम्, ख्यापनम्-कशापनम्, चिख्यासनम्-चिकशासनम्, चाख्यायनम्-चाकशायनम्;

ख्यात्वा-कशात्वा, ख्यापयित्वा-कशापयित्वा, चिख्यासित्वा-चिकशासित्वा, चाख्यायित्वा-चाकशायित्वा;

आख्याय-आकशाय, आख्याप्य-आकशाप्य, आचिख्यास्य-आचिकशास्य, आचाख्याय्य-आचाकशाय्य;

ख्यायम्२-कशायम् २, ख्यापम् २-कशापम् २, चिख्यासम् २-चिकशासम् २, चाख्यायम् २-चाकशायम् २;
ख्यात्वा२-कशात्वा २, ख्यापयित्वा २-कशापयित्वा २, चिख्यासित्वा २-चिकशासित्वा २, चाख्यायित्वा २-चाकशायित्वा २;

[6]चक्षुः.

---

1. '**ईयति**' (7-4-65) इत्याकारस्य ईकारः। गुणः।
2. **चक्षिङो** ण्यति रूपम्। **सञ्चक्ष्यः**=वर्जनीय इत्यर्थः। 'वर्जने प्रतिषेधः' (वा. 2-4-54) इति **ख्याञ्**आदेशनिषेधः।
3. '**आतो** युच्' (3-3-128) इति ईषदाद्युपपदेषु खलर्थवादो युच्। 'युवोरनाकौ' (7-1-1) इत्यनादेशः।
4. 'इदुदुपधस्य चाप्रत्ययस्य' (8-3-41) इति षत्वमत्र।
5. '**आत**श्चोपसर्गे (3-3-106) इति स्त्रियामङ्।
6. '**चक्षेः** शिच्च' (द. उ. 9.41) इत्युसिप्रत्ययः। शिद्वद्भावस्याप्यतिदेशात् **ख्याञ्**आदेशो न। चष्टे रूपमिति-**चक्षुः**=लोचनम्।

(488) **" चट भेदने "** (X-चुरादिः-1722. सक. सेट्. उभ.)

चाटकः-टिका,	चिचाटयिषकः-षिका ;
चाटयिता-त्री,	चिचाटयिषिता-त्री ;
उच्चाटयन्-न्ती, [1]विचटन्[A]-न्ती,	उच्चिचाटयिषन्-न्ती ;
चाटयिष्यन्-न्ती-ती,	चिचाटयिषिष्यन्-न्ती-ती ;
चाट्यमानः,	चिचाटयिषमाणः ;
चाटयिष्यमाणः,	चिचाटयिषिष्यमाणः ;
उच्चाट्-उच्चाटौ-उच्चाटः ;	—
उच्चाटितम्-तः,	चिचाटयिषितः-तवान् ;
चाटः,	चिचाटयिषुः ;
चाटयितव्यम् ,	चिचाटयिषितव्यम् ;
चाटनीयम् ,	चिचाटयिषणीयम् ;
चाट्यम् ,	चिचाटयिष्यम ;
ईषच्चाटः-दुश्चाटः-सुचाटः ;	—
चाट्यमानः,	चिचाटयिष्यमाणः ;
चाटः,	चिचाटयिषः ;
चाटयितुम्,	चिचाटयिषितुम् ;
चाटना,	चिचाटयिषा ;
चाटनम् ,	चिचाटयिषणम् ;
चाटयित्वा,	चिचाटयिषित्वा ;
उच्चाट्य,	उच्चिचाटयिष्य ;
चाटम् २, चाटयित्वा २,	चिचाटयिषम् २ ; चिचाटयिषित्वा २.

1. 'अनित्यण्यन्ताः चुरादयः' इति वचनात् णिजभावपक्षे शतरि रूपम् ।

A. 'द्वागामयन् **विचटद**स्थिकयाऽथ मुष्टया
प्रास्फोटयत् तमजितोऽपि स घाटिताङ्गम् ।' धा. का. 3-39.

(488-A) **" चटे वर्षावरणयोः "** (I-भ्वादिः-294. सक. सेट्. पर.)

'कटे वर्षावरणयोः' (147) इत्यस्य पाठभेदोऽयम् ।

चाटकः-टिका, चाटकः-टिका, चिचटिषकः-षिका, चाचटकः-टिका ; इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि, भौवादिक**कख**तिवत् (141) ज्ञेयानि । [1]चटकः-चटका ।

(489) **" चडि कोपे "** (I-भ्वादिः-278. अक. सेट्. आत्म.)

[2]चण्डकः-ण्डिका, चण्डकः-ण्डिका, चिचण्डिषकः-षिका, चाचण्डकः-ण्डिका ; इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिक**कण्ठ**तिवत् (149) ज्ञेयानि । [3]चण्डः-[A] चण्डा-चण्डी, [4]चण्डनः, [5]चण्डा, [6]चण्डालः—
इति रूपाण्यस्य धातोर्भवन्तीति विशेषः ।

(490) **" चण दाने च "** (I-भ्वादिः-796. सक. सेट्.पर.) **घटादिः** । [अ]

चकाराद् गतावपि ।

चाणकः-णिका, चिचणिषकः-षिका, चञ्चणकः-णिका ;

इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि शुद्धात्, सन्नन्तात्, यङन्ताच्च भौवादिक**कण**तिवत् (157) बोध्यानि । घटादित्वेन मित्त्वाण्णौ उपधाह्रस्वे, चणकः-णिका, चणयिता-त्री, इत्यादिकानि ण्यन्तरूपाणि घाटादिक-**कण**तिवत् (158) ज्ञेयानि । [B]चणन्-न्ती ।

1. 'क्वुन् शिल्पिसंज्ञयोः' (द. उ. 3. 5) इति क्वुन् । अजादिषु पाठात् स्त्रियां **टाप्** । 'प्रत्ययस्थात्—' (7-3-44) इतीत्त्वं न । **चटक**ः=पक्षिविशेषः ।

2. 'इदितो नुम् धातोः' (7-1-58) इति नुम् ।

3. पचाद्यच् (3-1-134) रूपम् । 'अजाद्यतष्टाप्' (4-1-4) इति स्त्रियां टाप् । गौरादिपाठात् (4-1-41) ङीषि **चण्डी** इत्यपि भवति ।

4. 'क्रुधमण्डार्थेभ्यश्च' (3-2-151) इति तच्छीलादिषु कर्तृषु युच् ।

5. 'गुरोश्च हलः' (3-3-103) इति स्त्रियां भावादौ अकारप्रत्ययः ।

6. 'पति**चण्डि**भ्यां**मा**लच्' (द. उ. 8-116) इत्यालच् प्रत्ययः ।

A. 'अभुण्डि**तोच्चण्ड**गतीनशण्डनान् कुमार्गवैतण्डिकपण्डितान्नतान् ।' धा. का. 1-37.

B. '**चणन्** विषादे विशणन् विचिन्तां श्रणन् विमोहं श्रथितोऽस्तु सद्यः ॥' धा.का.2-9.

[अ] **माधवधातुवृत्ति**पर्यालोचनया चुरादावपि कञ्चन **चण**धातुरस्तीति ज्ञायते । **क्षीरतरङ्गिणी-सिद्धान्तकौमुद्या**दिषु तस्यानुपलम्भात् न तस्य रूपाणि लिखितानि । तस्य सत्त्वे तु **चाणकः-णिका, चिचाणयिषकः-षिका** ; इत्यादीनि रूपाणि चौरादिक**कण**धातुवत् (159) ज्ञेयानि ।

(491) " चते याचने " (I-भ्वादिः-865. सक. सेट्. उभ.) [अ]

[1]चातकः[A]-तिका, चातकः-तिका, चिचतिषकः-षिका, चाचतकः-तिका ;
चतिता-त्री, चातयिता-त्री, चिचतिषिता-त्री, चाचतिता-त्री ;
चतन्-न्ती, चातयन्-न्ती, चिचतिषन्-न्ती ; —
चतिष्यन्-न्ती-ती, चातयिष्यन्-न्ती-ती, चिचतिषिष्यन्-न्ती-ती ; —
चतमानः, चातयमानः, चिचतिषमाणः, चाचत्यमानः ;
चतिष्यमाणः, चातयिष्यमाणः, चिचतिषिष्यमाणः, चाचतिष्यमाणः ;
चत्-चद्-चतौ-चतः ; — — —
चतितम्-तः, चातितः, चिचतिषितः, चाचतितः-तवान् ;
चतः, चातः, चिचतिषुः, चाचतः ;
चतितव्यम्, चातयितव्यम्, चिचतिषितव्यम्, चाचतितव्यम् ;
चतनीयम्, चातनीयम्, चिचतिषणीयम्, चाचतनीयम् ;
[2]चत्यम्, चात्यम्, चिचतिष्यम्, चाचत्यम् ;
ईषच्चतः-दुश्चतः-सुचतः ; — —
चत्यमानः, चात्यमानः, चिचतिष्यमाणः, चाचत्यमानः ;
चातः, चातः, चिचतिषः, चाचतः ;
चतितुम्, चातयितुम्, चिचतिषितुम्, चाचतितुम् ;
चत्तिः, चातना, चिचतिषा, चाचता ;
चतनम्, चातनम्, चिचतिषणम्, चाचतनम् ;
चतित्वा, चातयित्वा, चिचतिषित्वा, चाचतित्वा ;
प्रचत्य, प्रचात्य, प्रचिचतिष्य, प्रचाचत्य ;
चातम् २, चतित्वा २, } चातम् २, चातयित्वा २, } चिचतिषम् २, चिचतिषित्वा २, } चाचतम् २ ; चाचतित्वा २ ; }

[अ] '**चते** चदे च याचने' इति **क्षीरस्वामि**सम्मतः पाठः। **च**कारः 'परिभाषणे' इति पूर्वधात्वर्थस्याप्यनुवृत्तिसूचकः।

1. 'अत उपधायाः' (7-2-116) इति वृद्धिः।
2. 'तकिशसि**चति**यतिजनीनामुपसंख्यानम्' (वा. 3-1-97) इति यत्।

A. 'रेटत्तटा या खलु **चातकैश्च** चाद्यं जलं प्रोथति दातुमुर्व्याम्॥' धा. का. 2. 25.

[1]चतुरः, [2]चत्वरम्.

(492) " चदि आह्लादने दीप्तौ च " (I-भ्वादिः-68. सक. सेट्. पर.)

चन्दकः-न्दिका, चन्दकः-न्दिका, चिचन्दिषकः-षिका, चाचन्दकः-न्दिका ;
इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि, भौवादिककन्दतिवत् (163) ज्ञेयानि।
[3]चन्द्रः, [4]चन्दिरः।

(493) " चदे याचने " (I-भ्वादिः-866. सक. सेट्. उभ.)

चादकः-दिका, चादकः-दिका, चिचदिषकः-षिका, चाचदकः-दिका ;
इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिकचतधातुवत् (491) बोध्यानि।
ण्यति-चाद्यम्[A]।

(494) " चन च " (I-भ्वादिः-803. सक. सेट्. पर.) **घटादिः**। [अ]

चकारात् हिंसायामिति पूर्वधातुगतं सम्बध्यते।

चानकः-निका, [5]चनकः-निका, चिचनिषकः-षिका, [6]चञ्चनकः-निका, चंचनकः-निका ;

---

1. '**मन्दिवाशि**—' [द. उ. 8. 21] इत्यादिनोरच्प्रत्ययः। चत्यतेऽसौ जनैरिति **चतुरः**=प्रभुर्जनः।
2. औणादिके [द. उ. 8. 47] ष्वरच् प्रत्यये रूपम्। चतन्तेऽस्मिन् भूतानीति **चत्वरम्**=चतुष्पथम्। **चत्वरी**=वेदिः।
3. 'स्फायितञ्चि—' [द. उ. 8-31] इत्यादिना रक्प्रत्ययः। **चन्द्रः**=सोमः।
4. 'इषिमदिमुदि—' [द.उ. 8-26] इत्यादिना किरच् प्रत्ययः। प्राणिनः चन्दयतीति **चन्दिरः**=शीतकिरणः।
5. 'घटादयो मितः' (गणसूत्रं भ्वादौ) इति मित्त्वम्। तेन, 'मितां ह्रस्वः' (6-4-92) इति णौ उपधाया ह्रस्वः। एवं ण्यन्ते सर्वत्र ज्ञेयम्।
6. 'नुगतोऽनुनासिकान्तस्य' (7-4-85) इति, यञन्तेऽभ्यासस्य नुगागमः। 'स च पदान्तवद्वाच्यः' (वा. 7-4-85) इति वचनात् परसवर्णविकल्पः। एवं यञन्ते सर्वत्र रूपद्वयं बोध्यम्।

A. 'रेटत्तटा या खलु **चातकैश्च चाद्यं** जलं प्रोथति दातुमुर्व्याम्॥' धा. का. 2-25.

[अ] अत्र **सिद्धान्तकौमुद्याम्**, '**वन च**' इति घटादिषु पठ्यते। स च न प्रामाणिकः पाठः। '**चन च**' इत्येव भाव्यम्। अत एव, **क्षीरस्वामि-माधव-नारायणभट्टादिभिः** हिंसार्थकत्वेन **चन**धातुः घटादौ पठितः, व्याख्यातश्च। "**तञ्जावूर् सरस्वतीमहाल्**" ग्रन्थालये मुद्रिते **पाणिनीय-धातुपाठ**नामके कोशेऽपि, '**चन** च' इत्येव दृश्यते। अतः बहुकोशप्रमाणानुसारेण हिंसार्थक**चन**धातो रूपाणि प्रदर्शितानि। '**चनु** च' इति **क्षीरस्वामि**-पाठः। तदानीमुदित्त्वेन क्त्वायामिड्विकल्पः। तेन **चनित्वा-चान्त्वा**, इति रूपद्वयमिति विशेषः।

चनिना-त्री, चनयिता-त्री, चिचनिषिता-त्री, चञ्चनिता-त्री ;
चनन्-न्ती, चनयन्-न्ती, चिचनिषन्-न्ती ; —
चनिष्यन्-न्ती-ती, चनयिष्यन्-न्ती-ती, चिचनिषिष्यन्-न्ती-ती ; —
— चनयमानः, चनयिष्यमाणः, — चञ्चन्यमानः, चञ्चनिष्यमाणः ;
[1]विचान्-विचानौ-विचानः, — — —
चनितम्-तः, चनितः, चिचनिषितः, चञ्चनितः-तवान् ;
चनः, चनः, चिचनिषुः, चञ्चनः ;
चनितव्यम्, चनयितव्यम्, चिचनिषितव्यम्, चञ्चनितव्यम् ;
चननीयम्, चननीयम्, चिचनिषणीयम्, चञ्चननीयम् ;
चान्यम्, चन्यम्, चिचनिष्यम्, चञ्चन्यम् ;
ईषच्चनः-दुश्चनः-सुचनः ; — —
चन्यमानः, चन्यमानः, चिचनिष्यमाणः, चञ्चन्यमानः ;
चानः, चनः, चिचनिषः, चञ्चनः ;
चनितुम्, चनयितुम्, चिचनिषितुम्, चञ्चनितुम् ;
[2]चान्तिः, चनना, चिचनिषा, चञ्चना ;
चननम्, चननम्, चिचनिषणम्, चञ्चननम् ;
चनित्वा, चनयित्वा, चिचनिषित्वा, चञ्चनित्वा ;
प्रचन्य, [3]प्रचनय्य, प्रचिचनिष्य, प्रचञ्चन्य ;
चानम् २, चनित्वा २, } [4]चनम् २, चानम् २, चनयित्वा २, } चिचनिषम् २, चिचनिषित्वा २, } चञ्चनम् २ ; चञ्चनित्वा २. }

(495) "चन श्रद्धोपहननयोः"

(X-चुरादिः-1841. सक. सेट्. उभ.) आधृषीयः ।

"तनु श्रद्धोपकरणयोः, उपसर्गात् दैर्घ्ये च" इत्यस्य पाठान्तरमिदम् । अस्य, आधृषीयत्वेन णिचो वैकल्पिकत्वात्, णिजभावपक्षे शुद्धात्-सन्नन्तात्

1. 'अनुनासिकस्य क्विझलोः क्ङिति' (6-4-15) इति दीर्घः ।
2. 'अनुनासिकस्य—' (6-4-15) इति दीर्घे, 'तितुत्रत—' (7-2-9) इतीण्णिषेधः ।
3. 'ल्यपि लघुपूर्वात्' (6-4-56) इति णेरयादेशः ।
4. 'चिण्णमुलोर्दीर्घोऽन्यतरस्याम्' (6-4-93) इति ण्यन्ताण्णमुलि दीर्घविकल्पः ।

यङन्ताच्च भौवादिकचनधातुवत् (494) रूपाणि ज्ञेयानि । ण्यन्तात्, ण्यन्तप्रकृतिकसन्नन्ताच्च इमानि रूपाणि —
चानकः-निका, चिचानयिषकः-षिका; चानयिता-त्री, चिचानयिषिता-त्री ;
चानयन्-न्ती, चिचानयिषन्-न्ती; चानयिष्यन्-न्ती-ती, चिचानयिषिष्यन्-न्ती-ती;
चानयमानः, चिचानयिषमाणः; चानयिष्यमाणः, चिचानयिषिष्यमाणः ;
विचान्-विचानौ-विचानः ; — —
चानितः, चिचानयिषितः-तवान् ; चानः, चिचानयिषुः ;
चानयितव्यम्, चिचानयिषितव्यम् ; चाननीयम्, चिचानयिषणीयम् ;
चान्यम्, चिचानयिष्यम् ; ईषच्चानः-दुश्चानः-सुचानः ;
चान्यमानः, चिचानयिष्यमाणः; चानः, चिचानयिषः ;
चानयितुम्, चिचानयिषितुम् ; चानना, चिचानयिषा ;
चाननम्, चिचानयिषणम् ; चानयित्वा, चिचानयिषित्वा ;
प्रचान्य, प्रचिचानयिष्य ; चानम् २, चानयित्वा २, } चिचानयिषम् २ ; चिचानयिषित्वा २. }

(496) "चन्चु गतौ" (I-भ्वादिः-190. सक. सेट्. पर.)

[1]चञ्चकः-ञ्चिका, चञ्चकः-ञ्चिका, चिचञ्चिषकः-षिका, [2]चाचचकः-चिका ;
चञ्चिता-त्री, चञ्चयिता-त्री, चिचञ्चिषिता-त्री, चाचचिता-त्री ;
चञ्चन्-न्ती चञ्चयन्-न्ती, चिचञ्चिषन्-न्ती ; —
चञ्चिष्यन्-न्ती-ती, चञ्चयिष्यन्-न्ती-ती, चिचञ्चिषिष्यन्-न्ती-ती ; —
— चञ्चयमानः, चञ्चयिष्यमाणः, — चाचच्यमानः, चाचचिष्यमाणः ;
[3]चक्-चगू-चचौ-चचः ; — —
[4]चक्तम्-चक्तः-चक्तवान्, चञ्चितः, चिचञ्चिषितः, चाचचितः-तवान् ;

1. उपदेशे नकारोपधोऽयं धातुः । नकारस्य, 'नश्चापदान्तस्य झलि' (8-3-24) इत्यनुस्वारः । तस्य, 'अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः' (8-4-58) इति परसवर्णो ञकारः । एवं सर्वत्र ज्ञेयम् ।
2. अन्तरङ्गत्वेन यङ्निमित्तकः धातोरुपधाभूतनकारस्य लोपः । अनन्तरं यलोपाल्लोपौ । एवं यङन्ते सर्वत्र बोध्यम् ।
3. क्विपि, उपधानकारलोपे, कुत्वे चर्त्वविकल्पे च रूपम् ।
4. उदित्त्वेन क्त्वायामिड्विकल्पनात्, निष्ठायाम्, 'यस्य विभाषा' (7-2-15) इतीण्णिषेधः । 'अनिदितां हल उपधायाः क्ङिति' (6-4-24) इत्युपधानकारलोपः । धातोर्गत्यर्थत्वेन, 'क्तोऽधिकरणे च' (3-4-76) इति, 'गत्यर्थाकर्मक—(3-4-72) इत्यनेन चाधिकरणे, कर्तरि च क्तप्रत्ययो ज्ञेयः ।

चञ्चः-[1]चञ्चा,	चञ्चः,	चिचञ्चिषुः,	चाचञ्चः ;
चञ्चितव्यम्,	चञ्चयितव्यम्,	चिचञ्चिषितव्यम्,	चाचचितव्यम् ;
चञ्चनीयम्,	चञ्चनीयम्,	चिचञ्चिषणीयम्,	चाचचनीयम् ;
[2]चङ्क्यम्,	चञ्चयम्,	चिचञ्चिष्यम्,	चाचच्यम् ;
ईषच्चञ्चः-दुश्चञ्चः-सुचञ्चः ;		—	—
[3]चच्यमानः,	चञ्च्यमानः,	चिचञ्चिष्यमाणः,	चाचचयमानः ;
चङ्कः,	चञ्चः,	चिचञ्चिषः,	चाचचः ;
चञ्चितुम्,	चञ्चयितुम्,	चिचञ्चिषितुम्,	चाचचितुम् ;
चक्तिः,	चञ्चना,	चिचञ्चिषा,	चाचचा ;
चञ्चनम्,	चञ्चनम्,	चिचञ्चिषणम्,	चाचचनम् ;
[4]चञ्चित्वा-चक्त्वा,	चञ्चयित्वा,	चिचञ्चिषित्वा,	चाचचित्वा ;
प्रचच्य,	प्रचञ्च्य,	प्रचिचञ्चिष्य,	प्रचाचच्य ;
चञ्चम् २, चञ्चित्वा २, चक्त्वा २,	चञ्चम् २, चञ्चयित्वा २,	चिचञ्चिषम् २, चिचञ्चिषित्वा २,	चाचचम् २ ; चाचचित्वा २.

(497) "चप सान्त्वने" (I-भ्वादिः-399. सक. सेट्. पर.)

चापकः-पिका,	चापकः-पिका,	चिचपिषकः-षिका,	चाचपकः-पिका ;
चपिता-त्री,	चापयिता-त्री,	चिचपिषिता-त्री,	चाचपिता-त्री ;
चपन्-न्ती,	चापयन्-न्ती,	चिचपिषन्-न्ती ;	—
चपिष्यन्-न्ती-ती,	चापयिष्यन्-न्ती-ती,	चिचपिषिष्यन्-न्ती-ती ;	—
— चापयमानः,	चापयिष्यमाणः,	— चाचप्यमानः,	चाचपिष्यमाणः ;
सुचप्-सुचपौ-सुचपः ;	—	—	—

1. पचाद्यचि (3-1-134) स्त्रियां टाप्। '**चञ्चा** तृणमयः पुमान्' इति **मेदिनी-कोशः**।
2. निष्ठायामनिदित्त्वात्, 'चजोः कु घिण्ण्यतोः' (7-3-52) इति कुत्वम्। एवं घञ्यपि कुत्वं बोध्यम्।
3. 'अनिदिताम्—' (6-4-24) इत्युपधानकारलोपः।
4. 'उदितो वा' (7-2-56) इति क्त्वायामिड्विकल्पः। इट्पक्षे, 'न क्त्वा सेट्' (1-2-18) इति सेटः क्त्वायाः कित्त्वनिषेधात् नकारलोपो न।

चपितम्-तः,	चापितः,	चिचपिषितः,	चाचपितः-तवान् ;
[1]चपः,	चापः,	चिचपिषुः,	चाचपः ;
चपितव्यम्,	चापयितव्यम्,	चिचपिषितव्यम्,	चाचपितव्यम् ;
चपनीयम्,	चापनीयम्,	चिचपिषणीयम्,	चाचपनीयम् ;
[2]चप्यम्,	चाप्यम्,	चिचपिष्यम्,	चाचप्यम् ;
ईषच्चपः-दुश्चपः-सुचपः ;		—	—
चप्यमानः,	चाप्यमानः,	चिचपिष्यमाणः,	चाचप्यमानः ;
चापः,	चापः,	चिचपिषः,	चाचपः ;
चपितुम्,	चापयितुम्,	चिचपिषितुम्,	चाचपितुम् ;
चप्तिः,	चापना,	चिचपिषा,	चाचपा ;
चपनम्,	चापनम्,	चिचपिषणम् ;	चाचपनम् ;
चपित्वा,	चापयित्वा,	चिचपिषित्वा,	चाचपित्वा ;
प्रचप्य,	प्रचाप्य,	प्रचिचपिष्य,	प्रचाचप्य ;
चापम् २, चपित्वा २,	चापम् २, चापयित्वा २,	चिचपिषम् २, चिचपिषित्वा २,	चाचपम् २ ; चाचपित्वा २.

(498) "चप परिकल्कने" (X-चुरादिः-1627. सक. सेट्. उभ.)

मित्। ज्ञपादिः।

'चह परिकल्कने' इत्यस्य **मैत्रेयरक्षित**सम्मतं पाठान्तरमिदम्।

[3]चपकः-पिका,	चिचपयिषकः-षिका ;	चपयिता-त्री,	चिचपयिषिता-त्री ;
चपयन्-न्ती,	चिचपयिषन्-न्ती ;	चपयिष्यन्-न्ती-ती,	चिचपयिषिष्यन्-न्ती-ती ;
चपयमानः,	चिचपयिषमाणः ;	चपयिष्यमाणः,	चिचपयिषिष्यमाणः ;
सुचप्-सुचपौ-सुचपः ;	—	चपितम्-तः,	चिचपयिषितः-तवान् ;
चपः,	चिचपयिषुः ;	चपयितव्यम्,	चिचपयिषितव्यम् ;
चपनीयम्,	चिचपयिषणीयम् ;	चप्यम्,	चिचपयिष्यम् ;

1. **चपः**=वृक्षविशेषः इति **मैत्रेयरक्षितः**। वेणुविशेष इति **दण्डनाथः**। चपस्य विकारः **चापम्**। 'तालादिभ्योऽण्' (4-3-152) इति विकारार्थेऽण्।
2. 'पोरदुपधात्' (3-1-98) इति यत्।
3. 'ज्ञपादयो मितः' (गणसूत्रम् चुरादौ) इति मित्संज्ञायाम्, 'अत उपधायाः' (7-2-116) इति वृद्धौ सत्यां 'मितां ह्रस्वः' (6-4-92) इति णावुपधाया ह्रस्वः।

ईषच्चपः-दुश्चपः-सुचपः ; — चप्यमानः, चिचपयिष्यमाणः ;
चपः, चिचपयिषः; चपयितुम्, चिचपयिषितुम् ;
चपना, चिचपयिषा ; चपनन्, चिचपयिषणम् ;
चपयित्वा, चिचपयिषित्वा ; [1]प्रचपय्य, प्रचिचपयिष्य ;
[2]चपम् २, चापम् २, चपयित्वा २, } चिचपयिषम् २ ; चिचपयिषित्वा. }

(499) "चपि गत्याम्" (X-चुरादिः-1620. सक. सेट्. उभ.)

[3]चम्पकः-म्पिका; [4]चिचम्पयिषकः-षिका, [5]चम्पकः-म्पिका, चिचम्पिषकः-षिका, [6]चाचम्पकः-म्पिका ;
चम्पयिता-त्री, चिचम्पयिषिता-त्री, चम्पिता-त्री, चिचम्पिषिता-त्री. चाचम्पिता-त्री ;
चम्पयन्-न्ती, चिचम्पयिषन्-न्ती [7]चम्पन्-न्ती, चिचम्पिषन्-न्ती ; — चम्पयिष्यन्-न्ती-ती, चिचम्पयिषिष्यन्-न्ती-ती चम्पिष्यन्-न्ती-ती, चिचम्पिषिष्यन्-न्ती-ती ; —
चम्पयमानः, चिचम्पयिषमाण; — चाचम्प्यमानः ;
चम्पयिष्यमाणः, चिचम्पयिषिष्यमाणः, — चाचम्पिष्यमाणः ;
[8]चन्-चम्पौ-चम्पः ; — — — —
चम्पितम्-तः, चिचम्पयिषितः, चम्पितः, चिचम्पिषितः, चाचम्पितः-तवान् ;
चम्पः, चिचम्पयिषुः, चम्पः, चिचम्पिषुः, चाचम्पः ;
चम्पयितव्यम्, चिचम्पयिषितव्यम्, चम्पितव्यम्, चिचम्पिषितव्यम्, चाचम्पितव्यम् ;

---

1. 'ल्यपि लघुपूर्वात्' (6-4-56) इति णेरयादेशः ।
2. 'च्विण्मुलोर्दीर्घोऽन्यतरस्याम्' (6-4-93) इति णमुल्परे णौ दीर्घविकल्पः ।
3. 'इदितो नुम् धातोः' (7-1-58) इति नुम् । 'णेरनिटि' (6-4-51) इति णिलोपः ।
4. ण्यन्तात् सनि, द्वित्वे, णेर्गुणायादेशौ । एवमुत्तरत्रापि बोध्यम् ।
5. **इदित्त्वेन** णिचो वैकल्पिकत्वात्, णिजभावपक्षे रूपाणि लिखितानि ।
6. अस्य धातोरिदित्त्वेन, 'अनिदिताम्—' (6-4-24) इति यङ्निमित्तकः नलोपो न ।
7. णिजभावपक्षे, 'शेषात् कर्तरि—' (1-3-78) इति परस्मैपदमेव ।
8. पदान्तनिमित्तके संयोगान्तलोपे रूपम् ।

चम्पनीयम्, चिचम्पयिषणीयम्, चम्पनीयम्, चिचम्पिषणीयम्, चाचम्पनीयम् ;
चम्प्यम्, चिचम्पयिष्यम्, चम्प्यम्, चिचम्पिष्यम्, चाचम्प्यम् ;
ईषच्चम्पः-दुश्चम्पः-सुचम्पः ; — — —
चम्प्यमानः, चिचम्पयिष्यमाणः, चम्प्यमानः, चिचम्पिष्यमाणः, चाचम्प्यमानः ;
[A]प्रचम्पः, चिचम्पयिषः, चम्पः, चिचम्पिषः, चाचम्पः ;
चम्पयितुम्, चिचम्पयिषितुम्, चम्पितुम्, चिचम्पिषितुम्, चाचम्पितुम् ;
चम्पना, चिचम्पयिषा, चम्पा, चिचम्पिषा, चाचम्पा ;
चम्पनम्, चिचम्पयिषणम्, चम्पनम्, चिचम्पिषणम्, चाचम्पनम् ;
चम्पयित्वा, चिचम्पयिषित्वा, चम्पित्वा, चिचम्पिषित्वा, चाचम्पित्वा ;
प्रचम्प्य, प्रचिचम्पयिष्य, प्रचम्प्य, प्रचिचम्पिष्य, प्रचाचम्प्य ;
चम्पम् २, चम्पयित्वा २, } चिचम्पयिषम् २, चिचम्पयिषित्वा २, } चम्पम् २, चम्पित्वा २, } चिचम्पिषम् २, चिचम्पिषित्वा २, } चाचम्पम् २ ; चाचम्पित्वा २. }

(500) "चमु अदने" (I-भ्वादिः-469. सक. सेट्. पर.)

[1]आचामकः-चमकः-विचमकः-मिका, [2]चामकः-विचामकः-मिका, चिचमिषकः-षिका, [3]चञ्चमकः-चंचमकः-मिका ;
चमिता-त्री, चामयिता-त्री, चिचमिषिता-त्री, चञ्चमिता-त्री ;

---

1. 'अत उपधायाः' (7-2-116) इति प्राप्तायाः वृद्धेः, 'नोदात्तोपदेशस्य मान्तस्यानाचमेः' (7-3-34) इति निषेधो न ; 'अनाचमेः' इति पर्युदासात् । अन्यत्र निषेधो भवत्येव । एवं घञि, णमुलि च ज्ञेयम् ।
2. अमन्तत्वेन प्राप्तस्य मित्त्वस्य, 'न कम्यमिचमाम्' (गणसूत्रं भ्वादौ) इति निषेधात्, उपधाह्रस्वो न । एवं ण्यन्ते सर्वत्र ज्ञेयम् ।
3. 'नुगतोऽनुनासिकान्तस्य' (7-4-85) इति अभ्यासस्य नुगागमः । यलोपाल्लोपौ । 'स च पदान्तवद् वाच्यः' (वा. 7-4-85) इति वचनात् 'वा पदान्तस्य' (8-4-59) इति परसवर्णविकल्पः । एवं यङन्ते सर्वत्र ज्ञेयम् ।

A. 'सुव्राजितेन मनसा परिमार्ग्य एषां तोषं व्यशुल्कयदसौ नयनप्रचम्पैः ॥' धा. का. 3-23.

चमन्-विचमन्-[1]आचामन्-न्ती, [2]चामयन्-न्ती, चिचमिषन्-न्ती ; —
चमिष्यन्-न्ती-ती, चामयिष्यन्-न्ती-ती, चिचमिषिष्यन्-न्ती-ती ;
— — चञ्चम्यमानः, चञ्चमिष्यमाणः ;

[3]आचान्-आचामौ-आचामः ; — —

[4]आचान्तम्[A]-आचान्तः-आचान्तवान्, चामितः, चिचमिषितः,
चञ्चमितः-तवान् ;

चमः, [5]आचामी, चामः, चिचमिषुः, चञ्चमः ;
चमितव्यम्, चामयितव्यम्, चिचमिषितव्यम्, चञ्चमितव्यम् ;
चमनीयम्, चामनीयम, चिचमिषणीयम्, चञ्चमनीयम् ;
[6]आचाम्यम्,[B] विचम्यम्-चम्यम्, चाम्यम्, चिचमिष्यम, चञ्चम्यम् ;
ईषच्चमः-दुश्चमः-सुचमः ; — —
चम्यमानः, चाम्यमानः, चिचमिष्यमाणः, चञ्चम्यमानः ;
आचामः-विचमः-सुचमः, चामः, चिचमिषः, चञ्चमः ;

1. '**ष्ठिवुक्लमुचमां** शिति' (7-3-75) इत्यत्र, '**आङि चम** इति वक्तव्यम्' (वा. 7-3-75) इति वचनात् आङुपसृष्टे शतरि दीर्घः। अन्योपसृष्टस्य, शुद्धस्य च धातोर्दीर्घो न।
2. '**निगरण**चलनार्थेभ्यश्च' (1-3-87) इति ण्यन्तात् परस्मैपदमेव।
3. 'अनुनासिकस्य क्विझलोः क्ङिति' (6-4-51) इत्यनेनः दीर्घः, 'मो नो धातोः' (8-2-64) इति पदान्ते नकारः।
4. उदित्त्वेन क्त्वायां विकल्पितेट्कत्वात्, 'यस्य विभाषा' (7-2-15) इति निष्ठायामिण्निषेधः। 'अनुनासिकस्य—' (6-4-15) इति दीर्घे, 'नश्चापदान्तस्य झलि' (8-3-24) इत्यनुस्वारे, 'अनुस्वारस्य ययि—' (8-4-58) इति परसवर्णे च रूपम्। 'क्तोऽधिकरणे च ध्रौव्यगति**प्रत्यवसानार्थेभ्यः**' (3-4-76) इति अधिकरणे, कर्तरि, भावकर्मणोश्च क्तप्रत्ययः यथासम्भवं भवति।
5. 'सुप्यजातौ—' (3-2-78) इति ताच्छील्ये णिनिः।
6. 'आङुयुवपिरपिलपि**चमश्च**' (3-1-126) इति ण्यत्। 'ण्योरदुपधात्' (3-1-98) इति प्राप्तस्य यतोऽपवादः। 'अत उपधायाः' (7-2-116) इति वृद्धिः। '**विचस्यम्-चम्यम्**' इत्यत्र, 'नोदात्तोपदेशस्य मान्तस्यानाचमेः' (7-3-34) इति वृद्धिनिषेधः।

A. '**चान्ता**मिषश्छान्तजलः फलावली जान्त्वा झमज्जमनमक्रमीद् गुहाम्॥'
धा. का. 1. 60.

B. '**आचाम्यं** सन्ध्ययोः कञ्चित् सम्यक् ते न प्रहीयते।
कञ्चिदग्निमिवानार्द्यं काले सम्मन्यसेऽतिथिम्॥' भ. का.

चमितुम्, चामयितुम्, चिचमिषितुम्, चञ्चमितुम् ;
[1]चान्तिः, चामना, चिचमिषा, चञ्चमा ;
आचमनम्, चामनम्, चिचमिषणम्, चञ्चमनम् ;
[2]चमित्वा-चान्त्वा, चामयित्वा, चिचमिषित्वा, चञ्चमित्वा ;
आचम्य, आचाम्य, आचिचमिष्य, आचञ्चम्य ;
चमम् २, आचामम् २, चमित्वा २, चान्त्वा २, } चामम् २, चामयित्वा २, } चिचमिषम् २, चिचमिषित्वा २, } चञ्चमम् २ ; चञ्चमित्वा २ ; }

[3]चमूः,[A] [4]चमटः, [5]चमसः.

(501) "चमु भक्षणे" (V-स्वादिः-1274. सक. सेट्. पर.) छान्दसः।

चमकः-आचामकः-मिका, चामकः-मिका, चिचमिषकः-षिका, चञ्चमकः-चञ्चमकः-मिका ;

इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिकभक्षणार्थकचमुधातुवत् (500) बोध्यानि। [6]चम्नुवन्-चम्नुवती, इति शतरि परं विशेषः। [7]मखचमी[B]।

1. 'तितुत्रतथ—' (7-2-9) इतीण्निषेधे, दीर्घे, अनुस्वारे, परसवर्णे च रूपम्।
2. 'उदितो वा' (7-2-56) इति क्त्वायामिड्विकल्पः। इडभावपक्षे दीर्घानुस्वारपरसवर्णौ बोध्यौ।
3. '**कृषि**चमितनि—' [द. उ. 1-164] इति ऊप्रत्ययः। **चमूः**=सेना।
4. 'शकादिभ्योऽटन्' [द. उ. 5-2] इत्यटन् प्रत्ययः। चमतीति **चमटः**=घस्मरः।
5. 'अत्यविचमि—' [द. उ. 9-44] इत्यादिना असच् प्रत्ययः। चमति अस्मिन् इति **चमसः**=यज्ञीयपात्रविशेषः।
6. '**स्वादिभ्यः** श्नुः' (3-1-73) इति श्नुः विकरणप्रत्ययः। संयोगपूर्वकत्वात्, 'अचि श्नुधातुभ्रुवाम्—' (6-4-77) इत्युवङादेशः। अस्य धातोः छान्दसत्वात् 'छन्दसि दृष्टानुविधिः' इति न्यायोऽनुसन्धेयः।
7. मखं चम्नोतीति **मखचमी**। 'सुप्यजातौ—' (3-2-78) इति ताच्छील्ये णिनिः। 'नोदात्तोपदेशस्य मान्तस्यानाचमेः' (7-3-34) इति वृद्धिप्रतिषेधः।

A. 'अथ भूतानि वार्क्षघ्नशरेभ्यस्तत्र तत्रसुः।
मेजे दिशः परित्यक्तमहेष्वासा च सा **चमूः**॥' **किरातार्जुनीये**-15-1.

B. 'क्ष्मां दघ्नुवन् **मखचमि**व्यसनानि रिण्वन्
ऋक्षिण्वतां चिरयणैरपथं जिरिण्वन्।' धा. का. 2-71.

(502) " चय गतौ " (I-भ्वादिः-478. सक. सेट्. आत्म.)

चायकः-यिका, चायकः-यिका, चिचयिषकः-षिका, चाचयकः-यिका ;
चयिता-त्री चाययिता-त्री, चिचयिषिता-त्री, चाचयिता-त्री ;
— चाययन्-न्ती, चायय्यिष्यन्-न्ती-ती ; —
चयमानः, चाययमानः, चिचयिषमाणः, चाचय्यमानः ;
चयिष्यमाणः, चायय्यिष्यमाणः, चिचयिषिष्यमाणः, चाचयिष्यमाणः ;
[1]प्रचत्-प्रचतौ-प्रचतः ; — —
[A]आचयितम्-तः, चायितः, चिचयिषितः, चाचयितः-तवान् ;
चयः, [2]चयिता, [3]प्रचायी, चायः, चिचयिषुः, चाचयः ;
चयितव्यम्, चाययितव्यम्, चिचयिषितव्यम्, चाचयितव्यम् ;
चयनीयम्, चायनीयम्, चिचयिषणीयम्, चाचयनीयम् ;
चाय्यम्, चाय्यम्, चिचयिष्यम्, चाचय्यम् ;
ईषच्चयः-दुश्चयः-सुचयः ; — —
चय्यमानः, चाय्यमानः, चिचयिष्यमाणः, चाचय्यमानः ;
चायः, चायः, चिचयिषः, चाचयः ;
चयितुम्, चाययितुम्, चिचयिषितुम्, चाचयितुम् ;
[4]चितिः, चायना, चिचयिषा, चाचया ;
चयनम्, चायनम्, चिचयिषणम्, चाचयनम् ;
चयित्वा, चाययित्वा, चिचयिषित्वा, चाचयित्वा ;
प्रचय्य, प्रचाय्य, प्रचिचयिष्य, प्रचाचय्य ;
चायम् २, चायित्वा २, } चायम् २, चाययित्वा २, } चिचयिषम् २, चिचयिषित्वा २, } चाचयम् २ ; चाचयित्वा २. }

1. प्रकर्षेण **चयते**=गच्छतीति विग्रहे **प्रचत्**। क्विपि, ' लोपो व्योर्वलि ' (6-1-66) इति यकारलोपे, ' ह्रस्वस्य पिति कृति—' (6-1-71) इति तुक्।
2. ' अनुदात्तेतश्च हलादेः ' (3-2-149) इति विहितस्य युचः, ' न यः ' (3-2-152) इति निषेधात् ताच्छीलिकः ' तृन् ' (3-2-135) इति तृन्नेव।
3. ' सुप्यजातौ—' (3-2-78) इति ताच्छीलिको णिनिप्रत्ययः।
4. क्तिनि, ' तितुत्रतथ—' (7-2-9) इतीण्निषेधे, ' लोपो व्योर्वलि ' (6-1-66) इति यकारलोपे रूपम्।

A. ' अन्तस्थया कौतुकमूर्च्छया व्रजं तदायतासौ वयमानवात्सकम्।
पयः प्रदोहादिरताः प्रमथ्य तं प्रेक्षन्त नूत्ना**चयितं** कुतूहलात्॥' धा. का. 1-61.

(503) " चर गत्यर्थः " (I-भ्वादिः-559. सक. सेट्. पर.) [अ]

अयं धातुर्भक्षणार्थेऽपि प्रयुज्यते।

' संशये चारयेत्, गत्यां चरति—' (श्लो. 153) इति देवः।

चारकः-रिका, चारकः-रिका, चिचरिषकः-षिका, [1]चञ्चुरकः-रिका ;
चरिता-त्री, चारयिता-त्री, चिचरिषिता-त्री, चञ्चुरिता-त्री ;
चरन्-न्ती, [2]चारयन्-न्ती, चिचरिषन्-न्ती ; —
चरिष्यन्-न्ती-ती, चारयिष्यन्-न्ती-ती, चिचरिषिष्यन्-न्ती-ती ; —
[3][गुरुवचनं][A] उच्चरमाणः, [4] [रथेन] [B]सञ्चरमाणः, चारयमाणः,
[5][गुरुवचनं] उच्चिचरिषमाणः, [5][हयेन] सञ्चिचरिषमाणः, [6]चञ्चूर्यमाणः[C] ;
उच्चरिष्यमाणः, सञ्चरिष्यमाणः, चारयिष्यमाणः, उच्चिचरिषिष्यमाणः ;

1. गर्हितं चरतीत्यर्थे, ' लुपसदचरजपजभदहदशगृभ्यो भावगर्हायाम् ' (3-1-24) इति भावगर्हायां यङि, द्विर्त्वे, ' चरफलोश्च ' (7-4-87) इत्यभ्यासस्य नुगागमे, ' उत् परस्यातः ' (7-4-88) इत्युत्तरखण्डस्योत्वे, ' हलि च ' (8-2-77) इति दीर्घस्य त्रैपादिकत्वेनासिद्धत्वात् अल्लोपयलोपयोः एवं रूपम्। हलादिप्रत्ययभिन्ने यङन्ते सर्वत्र एवमेव बोध्यम्।
2. भक्षणार्थत्वे, ' निगरणचलनार्थेभ्यः—' (1-3-87) इति ण्यन्तात् परस्मैपदमेव। गत्यर्थकत्वे तु ण्यन्तात् शानजपि भवतीति विशेषः।
3. ' उदः चरः सकर्मकात् ' (1-3-53) इति शानच्। गुरुवचनमतिलङ्घते इत्यर्थः। अतः सकर्मकत्वम्।
4. ' समस्तृतीयायुक्तात् ' (1-3-54) इति शानच्।
5. ' पूर्ववत् सनः ' (1-3-62) इति सन्नन्तात् शानच्।
6. ' हलि च ' (8-2-77) इति दीर्घः। एवं यङन्ताद् यति, ल्यपि च दीर्घो ज्ञेयः।

A. ' इदं वचोऽनुचरमाण ईते तस्मिन् स्वमादाय शिशुं निकाय्यम्।
आनाय्यपूज्यो, मधुरां प्रणाय्यस्तां नारदः स्मायति लोकपान्थः॥ ' वा. वि. 2-20.

B. ' अभ्रेण खे **सञ्चरमाण** आराद् बिलेशयद्वेषिसमानजूतिः।
प्राह्लेतनादित्यकरोपतप्तः पुरीं ददश्वान् गजताबृतां सः॥' वा. वि. 2-23.

C. ' ध्वजपल्लविता सेना शस्त्रपुष्पा परागिणी।
बभौ **चञ्चूर्यमाणेव** मृत्योरुपवनस्थली॥ ' **यादवाभ्युदये.** 22-74.

[अ]. ' यथा तु भक्षणेऽपि प्रयुज्यते **चरिः** ' इति **मैत्रेयरक्षितः**, तथा नायं पाठोऽस्ति। अपि तु अर्थवशेन केनचित् प्रक्षिप्त इति गम्यते।" इति **पुरुषकार**ग्रन्थोऽत्रानुसन्धेयः।

सञ्चिचरिषिष्यमाणः, चङ्चुरिष्यमाणः ;

[1]ग्रामचः-ग्रामचरौ-ग्रामचरः ; — —

चरितम्-तः, चारितः, चिचरिषितः, चङ्चुरितः-तवान् ;

[2]चरः-[A]सहचरी, [3]चराचरः, [4]शुभाचारः-शुभाचारा [B]व्रताचारा, [5]कुरुचरः-कुरुचरी, [C]क्षणदाचरः, [D]वनेचरः, [E]निशाचरः, [6]भिक्षाचरः-सेनाचरः, [F]दुराचारः, आदायचरः, [7]चरिष्णुः,[G] [8]ब्रह्मचारी,[H]

---

1. 'क्विप् च' (3-2-76) इति क्विपि, सर्वलोपे, रेफस्य पदान्तत्वनिमित्तकः 'खरवसानयोः —' (8-3-15) इति विसर्गः।
2. पचादिषु (3-1-134) '**चरट्**' इति पाठात् अच्। टित्त्वात् स्त्रियां ङीप्।
3. '**चरिच**लिपतिवदीनां वा द्वित्वम् अचि, आक् चाभ्यासस्य—' (वा. 3-1-134) इति अच्प्रत्यये, द्वित्वे, अभ्यासस्यागागमे च रूपम्।
4. 'शीलिकामिभक्ष्याचरिभ्यो णः' (वा. 3-2-21) इति कर्मण्युपपदेऽणपवादो ण-प्रत्ययः। अदन्तत्वेन स्त्रियां टाप्।
5. '**चरेष्टः**' (3-2-16) इति अधिकरणे टः। एवं **क्षणदाचरः वनेचरः निशाचर** इत्यादिष्वपि बोध्यम्।
6. 'भिक्षासेनादायेषु च' (3-2-17) इति टः। अनधिकरणे उपपदेऽयं टः। **आदाय-चरः** इत्यत्र '**आदाय**' इति ल्यबन्तम्। 'अस्य च कर्मसापेक्षत्वेऽपि वचनसामर्थ्यात् प्रत्ययः।' इति **प्रक्रियाकौमुदीव्याख्यायाम्**।
7. 'अलंकृञ्निराकृञ्प्रजनोत्पचोत्पतोन्मदरुच्यपत्रपवृतुवृधुसह**चर** इष्णुच्' (3-2-36) इत्यनेन तच्छीलादिषु कर्तृषु इष्णुच् प्रत्ययः।
8. 'व्रते' (3-2-80) इति णिनिः। **ब्रह्म**=वेदः। तदध्ययनार्थं व्रतमपि **ब्रह्म**; तच्चरतीत्यर्थे णिनिः।

A. 'सौमित्रे मामुपार्यस्था कन्यामिच्छुर्वशंवदाम्।
त्वद्भोगीनां **सहचरी**मशङ्कः पुरुषायुषम्॥' भ. का. 4-20.

B. 'स्तुतिशीला हरिकामा फलभक्षा कानने **व्रताचारा**।
तदनुग्रहप्रतीक्षा वसति द्वन्द्वक्षमा मुनिश्रेणी॥' **प्रक्रियासर्वस्वम्**।

C. 'तेऽभाषिषत राजा त्वां दिदृक्षुः **क्षणदाचर**।' भ. का. 15-6.

D. 'द्विषन् **वनेचरा**ख्याणां त्वमादायचरो वने।' भ. का. 5-97.

E. 'बाहूपपीडमाश्लिष्य जगाहे यां **निशाचरः**॥' भ. का. 5-94.

F. 'मामपार्थं **दुराचार** किं निहत्याभिधास्यसि॥' भ. का. 6-127.

G. 'अलङ्करिष्णवो भान्तस्तडित्वन्तश्चरिष्णवः॥' भ. का. 7-3.

H. 'आजन्मब्रह्मचारी विपुलभुजशिलास्तम्भविभ्राजमान-
ज्याघातश्रेणिसंज्ञान्तरितवसुमतीचक्रजैत्रप्रशस्तिः।' **अनर्घराघवे**—4-18.

[1]गूढचारी [A] [2]रात्रिञ्चरः-[B]रात्रिचरः, [3]अतिचारी-अपचारी, [4]चारः, [5]चरमाणः,[C] [6]चरणः, [7]पाटचरः-पटचरः, [8]वार्चः[हंसः], चारः, चिचरिषुः, चङ्चुरः ;

चरितव्यम्, चारयितव्यम्, चिचरिषितव्यम्, चङ्चुरितव्यम्;

चरणीयम्, चारणीयम्, चिचरिषणीयम्, चङ्चुरणीयम्;

[9]चर्यम्, उपचार्यम् [10]आचर्यः [देशः], आचार्यः [गुरुः], [11]आचार्यानी, आचार्या, [12]आश्चर्यम् [अनित्यम्], चार्यम्, चिचरिष्यम्, चङ्चूर्यम्;

ईषच्चरः-दुश्चरः-सुचरः ; — — —

---

1. 'सुप्यजातौ—' (3-2-78) इति ताच्छीलिको णिनिः। **गूढचारी=चारः**।
2. रात्रौ चरतीति, अधिकरणे टः। 'रात्रेः कृति विभाषा' (6-3-72) इति वा मुम्।
3. 'सम्पृचानुरुधाङ्यमाङ्यसपरिसृसंसृजपरिदेविसंज्वरपरिक्षिपपरिरटपरिवदपरिदह-परिमुहदुषद्विषद्रुहदुहयुजाक्रीडविविचत्यजरजभ**जातिचरापचरा**मुषाभ्याहनश्च' (3-2-142) इति घिनुण्।
4. पचाद्यच् (3-1-134) प्रज्ञादित्वात् (5-4-38) स्वार्थेऽण्। **चारः** गूढपुरुषः।
5. 'ताच्छील्यवयोवचनशक्तिषु चानश्' (3-2-129) इति सूत्रेण ताच्छील्ये चानश्।
6. '**चलन**शब्दार्थादकर्मकात्—(3-2-148) इति ताच्छीलिकः युच्।
7. पाटयन्=छिन्दन्-चरतीति **पाटचरः**=तस्करः। पृषोदरादित्वात् (6-3-109) साधुः। एवं **पटचरः** इत्यपि।
8. वारि चरतीति **वार्चः**=हंसः। 'अन्येष्वपि दृश्यते' (3-2-101) इति ड प्रत्यये साधुः—इति **प्रक्रियासर्वस्वे**।
9. 'गदमदचरयमश्चानुपसर्गे' (3-1-100) इति यति रूपम्। 'अनुपसर्गे' इत्युक्तत्वात् सोपसर्गात् '**उपचार्यम्**' इत्येव।
10. '**चरे**राङि चागुरौ' (वा. 3-1-100) इति यत्। गुरौ तु '**आचार्यः**' इति ण्यत्।
11. आचार्यस्य स्त्री **आचार्यानी**। 'इन्द्रवरुणभवशर्वरुद्रमृडहिमारण्ययवयवनमातु-**लाचार्याणामानुक्**' (4-1-49) इति ङीप् आनुगागमश्च। '**आचार्य**दणत्वं च' (वा. 4-1-49) इति णत्वनिषेधः। यथा तु स्वयं व्याख्यात्री, तत्र **माचार्या** इत्येव भवति।
12. '**आश्चर्य**मनित्ये' (6-1-174) इति आङ्पूर्वकात् **चरे**र्यति प्रत्यये, अद्भुतत्वेनार्थे विवक्षिते सुडागमो निपात्यते। अन्यत्र **आचर्यः**।

A. 'सङ्गमाय निशि **गूढचारिणं चार**धूतिकथितं पुरोगता।' **रघुवंशे**—19-33.

B. 'तं रत्नदीपं जितमृत्युलोका **रात्रिञ्चरा**ः कान्तिभृतोऽन्वसर्पन्।' भ. का. 12-11.

C. 'सहैव **चरमाणौ** द्वौ वहमानौ मितं धनुः।
जयमानौ च रक्षांसि राघवौ मुनिमन्वितौ॥' **प्रक्रियासर्वस्वे**।

चर्यमाणः, चार्यमाणः, चिचरिष्यमाणः, चञ्चूर्यमाणः ;
आचारः, [A]सञ्चारः, प्रचारः, [1]गोचरः-[B]सञ्चरः, चिचरिषः, सञ्चुरः;
चरितुम्, चारयितुम्, चिचरिषितुम्, चञ्चुरितुम् ;
[2]चूर्तिः, [3]परिचर्या, परिचर्या-[C]चर्या, चारणा, चिचरिषा, चञ्चुरा ,
चरणम्, [4]चरित्रम्,[D] चारित्रम्, चारणम्, चिचरिषणम्, चञ्चुरणम् ;
चरित्वा, चारयित्वा, चिचरिषित्वा, चञ्चुरित्वा ;
आचर्य, प्रचार्य, सञ्चिचरिष्य, विचञ्चूर्य ;
चारम् २, } चारम् २, } चिचरिषम् २, } चञ्चुरम् २ ; }
चरित्वा २, } चारयित्वा २, } चिचरिषित्वा २, } चञ्चुरित्वा २; }
[5]चारुः, [6]चरुः, [7]चरकः, [8]चर्म, [9]चरमः.

---

1. '**गोचरसंचर**—' (3-3-119) इत्यादिनाऽधिकरणे घप्रत्ययो निपातनात्। गावः=इन्द्रियाणि चरन्त्यस्मिन् इति **गोचरः**=विषयः। सञ्चरन्ते अनेन इति करणे घः, **सञ्चरः**=अश्वा।
2. 'ति च' (7-4-89) इत्युत्वे, 'हलि च' (8-2-77) इति दीर्घः।
3. '**परिचर्या**परिसर्या—' (वा. 3-3-101) इति स्त्रियां भावादौ शे यक्कि टाप्। 'परि' इत्युपसर्गस्याविवक्षितत्वात् '**चर्या**' इत्यपि साधुः।
4. 'अर्तिलूधूसूखनसहचर इत्रः' (3-2-184) इति करणे इत्रः। **चरित्रमेव चारित्रम्**। स्वार्थिकः प्रज्ञादित्वात् (5-4-38) अण्।
5. 'दृसनिजनिचरि—' [द. उ. 1-88] इत्यादिना क्रुण् प्रत्ययः। चरन्ति नेत्राण्यत्रेत्यधिकरणे प्रत्ययः। **चारुः**=दर्शनीयः।
6. 'भृमृशीतृचरि—' [द. उ. 1-92] इत्यादिना उप्रत्ययः। चरन्ति अस्मात् देवर्षिपित्रादयः इति 'भीमादयोऽपादाने' (3-4-74) इत्यपादाने कारके प्रत्ययः। **चरुः**=देवाद्युद्देशक उपहारः।
7. 'कृञादिभ्यः संज्ञायां वुन्' [द. उ. 3-48.] इति संज्ञायां वुन्। **चरकः**=कश्चन ऋषिः।
8. '**मनिन्**' [द. उ. 6-73] इति मनिन्। चरितं=**चर्म** त्वक्। 'भूतेऽपि दृश्यन्ते' (3-2-3) इति भूतेऽर्थे प्रत्ययः।
9. '**चरेश्च**' [द. उ. 7-47] इति अमच्प्रत्ययः। **चरमः**=अन्त्यः।

A. '**सञ्चार**निष्ठ्यूतनखेन्दुचन्द्रिकं लोके जयन्तं सकलैकजीवनम्।' धा. का. 1-72.
B. 'पाप**गोचर**मात्मानमशोचन् वानरा मुहुः॥' भ. का. 7-80.
C. '**पापचर्यो** मुनेः शापात् जात इत्यवदत् स तम्॥' भ. का. 6-48.
D. 'चित्रं **चरित्रं** जगतीतलेऽस्य न श्लाघयामास नरेषु को वा।
स यत् स्वयं पाण्डुरपि स्वकेन गुणेन रक्तानकरोत् समस्तान्॥' **चम्पूभारते** 1-13.

(504) "**चर संशये**" (X-चुरादिः-1746. सक. सेट्. उभ.)

'संशये चारयेत्, गत्यां चरति।—' (श्लो. 153) इति देवः। चारकः-रिका चिचारयिषकः-षिका; इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि चौरादिकचाटयतिवत् (488) ज्ञेयानि। घञि[A] **चारः**।

(505) "**चर्च परिभाषणहिंसातर्जनेषु**"

(I-भ्वादिः-717. सक. सेट्. पर) [अ]

परिभाषणम्=सनिन्दोपालम्भः।

'—हिंसायां, तर्जने परिभाषणे॥

चर्चत्यध्ययने त्वर्थे भवेच्चर्चयतीति णौ।' (श्लो. 54) इति देवः।

चर्चकः-र्चिका,	चर्चकः-र्चिका,	चिचर्चिषकः-षिका,	चाचर्चकः-र्चिका ;
चर्चिता-त्री,	चर्चयिता-त्री,	चिचर्चिषिता-त्री,	चाचर्चिता-त्री ;
चर्चन्-न्ती,	चर्चयन्-न्ती,	चिचर्चिषन्-न्ती ;	—
चर्चिष्यन्-न्ती-ती,	चर्चयिष्यन्-न्ती-ती,	चिचर्चिषिष्यन्-न्ती-ती ;	—
चर्चयमानः,	चर्चयिष्यमाणः,	चाचर्च्यमानः,	चाचर्चिष्यमाणः ;
[1]चर्क्-चर्ग्-चर्चौ-चर्चः ;		—	—
चर्चितम्-तः,	चर्चितः,	चिचर्चिषितः,	चाचर्चितः-तवान् ;
चर्चः,	[2]जीमूतचर्ची,[B] चर्चः,	चिचर्चिषुः,	चाचर्चः ;
चर्चितव्यम्,	चर्चयितव्यम्,	चिचर्चिषितव्यम्,	चाचर्चितव्यम् ;
चर्चनीयम्,	चर्चनीयम्,	चिचर्चिषणीयम्,	चाचर्चनीयम् ;
चर्च्यम्,	चर्च्यम्,	चिचर्चिष्यम्,	चाचर्च्यम् ;
ईषच्चर्चः-दुश्चर्चः-सुचर्चः ;		—	—

---

1. 'रात् सस्य' (82-2-4) इति नियमात्, चकारस्य न संयोगान्तलोपः।
2. जीमूतं चर्चितुं=भर्त्सयितुं शीलमस्येत्यर्थे, 'सुप्यजातौ—' (3-2-78) इति ताच्छील्ये णिनिः।

A. 'निर्यातितप्रहृतिमीशमतिप्रहृत्य मल्लोऽथ वासित**विचार**मचुच्यवत् सः।'
धा. का. 3-41.

B. '**जीमूतचर्चि**रवज्रझर्झरवाद्यहृद्यं तेनैव चानुपिसितो निलयं पिपेस॥'
धा. का. 1-89.

[अ] 'जर्ज्स [जर्त्स ?] इति **चन्द्रदुर्गौ**। **चर्च** इत्येके। **जर्ज** इत्यन्ये। **झर्च** इत्यपरे। किमत्र सत्यम्? देवा जानन्ति।' इति **क्षीरस्वामी**।

चर्च्यमानः, चर्च्यमानः, चिचर्चिष्यमाणः, चाचर्च्यमानः ;
चर्चः, चर्चः, चिचर्चिषः, चाचर्चः ;
चर्चितुम्, चर्चयितुम्, चिचर्चिषितुम्, चाचर्चितुम् ;
चर्चा, विचर्चिका,[1] [2]व्यावचर्चीं, चर्चना, चिचर्चिषा, चाचर्चा;
चर्चनम्, चर्चनम्, चिचर्चिषणम्, चाचर्चनम् ;
चर्चित्वा, चर्चयित्वा, चिचर्चिषित्वा, चाचर्चित्वा ;
प्रचर्च्य, प्रचर्च्य, प्रचिचर्चिषिष्य, प्राचाचर्च्य ;
चर्चम् २, चर्चित्वा २, } चर्चम् २, चर्चयित्वा २, } चिचर्चिषम् २, चिचर्चिषित्वा २, } चाचर्चम् २ ; चाचर्चित्वा २. }

(506) "चर्च परिभाषणभर्त्सनयोः"

(VI-तुदादिः-1299. सक. सेट्. पर.)

'—अध्ययने चर्चयेत्, चर्चतीति तु ।

हिंसायां तर्जने शे तु तथैव परिभाषणे ॥' (श्लो. 54) इति **देवः** ।

चर्चकः-र्चिका, चर्चकः-र्चिका, चिचर्चिषकः-षिका, चाचर्चकः-र्चिका ;

इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिकचर्चधातुवत् (505) बोध्यानि । शत्रन्तात्तु स्त्रियाम्, अस्य धातोः चर्चन्ती-[A]चर्चती इति द्वे रूपे इति विशेषः । 'आच्छीनद्योर्नुम्' (7-1-80) इति नुम्विकल्पः । स्वर-भेदादपि तुदादौ पुनः पाठ इति बोध्यम् ।

(507) "चर्च अध्ययने" (X-चुरादिः-1713. सक. सेट्. उभ.)

—'अध्ययने चर्चयेत् चर्चतीति तु ।

हिंसायां तर्जने शे तु तथैव परिभाषणे ॥' (श्लो. 54) इति **देवः** ।

---

1. धातोर्हिंसार्थत्वे, 'रोगाख्यायाम् ण्वुल्—' (3-3-108) इति ण्वुलि रूपम् । इति **प्र. कौमुदी** ।
2. 'कर्मण्यतीहारे णच् स्त्रियाम्' (3-3-43) इति णच् । **युजपवादः** । 'णचः स्त्रियामञ्' (5-4-14) इति अञ् । ङीप् ।

A. '**चर्चन्ती** कटु झर्झती बुधजनं दोषं त्वचि त्वर्चती
नित्यं भूपतिमुज्जनोज्झितमना यत्रास्त खल्या सुखम् ॥' धा. का. 2-73.

अस्य धातोः ण्यन्ते सर्वाणि रूपाणि भौवादिकचर्चतिवत् (505) बोध्यानि । शतरि [A]सञ्चर्चयन्-न्ती । क्तिन्विषये तु 'ण्यासश्रन्थो युच्' (3-3-107) इति युजपवादः, 'चिन्तिपूजिकथिकुम्बिचर्चश्च' (3-3-105) इत्यादिना अङ् भवति, इति विशेषः । ण्यन्तात् सनि तु रूपाणि लिख्यन्ते—

चिचर्चयिषकः-षिका, चिचर्चयिषिता-त्री, चिचर्चयिषन्-न्ती,
चिचर्चयिषिष्यन्-न्ती-ती; चिचर्चयिषमाणः, चिचर्चयिषिष्यमाणः,
चिचर्चयिट्-यिषौ-यिषः, चिचर्चयिषितः-तवान्, चिचर्चयिषुः,
चिचर्चयिषितव्यम्, चिचर्चयिषणीयम्, चिचर्चयिष्यम्,
ईषच्चिचर्चयिषः इत्यादि, चिचर्चयिष्यमाणः, चिचर्चयिषः,
चिचर्चयिषितुम्, चिचर्चयिषा, चिचर्चयिषणम्,
चिचर्चयिषित्वा, प्रचिचर्चयिष्य, चिचर्चयिषम् २ ; चिचर्चयिषित्वा २. }

(508) "चर्ब गतौ" (I-भ्वादिः-425. सक. सेट्. पर.)

चर्बकः-र्बिका, चर्बकः-र्बिका, चिचर्बिषकः-षिका, चाचर्बकः-र्बिका,

इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिककर्बधातुवत् (173) ज्ञेयानि ।

(509) "चर्व अदने" (I-भ्वादिः-579. सक. सेट्. पर.)

अस्यापि धातोः सर्वाण्यपि रूपाणि कर्बतिवत् (173) बोध्यानि । अस्य धातोः भक्षणार्थत्वेन ण्यन्तात् 'निगरणचलनार्थेभ्यश्च' (1-3-87) इति शतैव । न तु शानजिति विशेषः ।

(510) "चल कम्पने" (I-भ्वादिः-832. अक. सेट्. पर.)

घटादिः । ज्वलादिः ।

'—भृत्यां चालयेत् कंपने चलेत् ।' (श्लो. 158) इति **देवः** ।

चालकः-लिका, चालकः-लिका-[1]चलकः-लिका, चिचलिषकः-षिका, चाचलकः-लिका ;

---

1. 'कम्पने **चलिः**' इति घटादौ पाठात् कम्पनार्थे मित्त्वम् । 'मितां ह्रस्वः' (6-4-92) इति णौ उपधाया ह्रस्वः । कम्पनादन्यार्थे तु मित्त्वं न । शीलं **चालयन्**=अन्यथा कुर्वन् इत्यर्थः । एवं ण्यन्ते रूपद्वयमर्थभेदेन बोध्यम् ।

A. '**सञ्चर्चयन्** अपनयानथ वुक्कयिष्णुः श्वेवोग्रशब्दनपरः कररुद्धकाणः ।
मल्लो जिजम्भिषुरसूदितवीर्यमीशं मुष्ट्या जजास बहु पाशितवांश्च दोष्णा ॥'
धा. का. 3-38

चलिता-त्री, चालयिता-चलयिता-त्री, चिचलिषिता-त्री, चाचलिता-त्री ;
चलन्-न्ती, चालयन्-चलयन्[A]-न्ती, चिचलिषन्-न्ती ; —
चलिष्यन्-न्ती-ती, चालयिष्यन्-चलयिष्यन्-न्ती-ती, चिचलिषिष्यन्-न्ती-ती ;
व्यतिचलमानः, व्यतिचलिष्यमाणः, — चाचल्यमानः, चाचलिष्यमाणः ;
चल्-चलौ-चलः ; — — —
चलितम्-तः, चालितम्-चलितम्-तः, चिचलिषितः, चाचलितः-तवान् ;
[B]चलः-[1]चालः, [2]चलनः, [3]चलाचलः, [4]चाचलिः, चालः-चलः,
चिचलिषुः, चाचलः ;
चलितव्यम्, चालयितव्यम्-चलयितव्यम्, चिचलिषितव्यम्, चाचलितव्यम् ;
चलनीयम्, चालनीयम्-चलनीयम्, चिचलिषणीयम्, चाचलनीयम् ;
चाल्यम्, चाल्यम्-चल्यम्, चिचलिष्यम्, चाचल्यम्,
ईषच्चलः-दुश्चलः-सुचलः ; — —
चल्यमानः, चाल्यमानः-चल्यमानः, चिचलिष्यमाणः, चाचल्यमानः ;
चालः, चालः-चलः, चिचलिषः, चाचलः ;
चलितुत्, चालयितुम्-चलयितुम्, चिचलिषितुम्, चाचलितुम् ;
[5]चलितिः, चालना-चलना, चिचलिषा, चाचला ;
चलनम्, चालनम्-चलनम्, चिचलिषणम्, चाचलनम् ;
चलित्वा, चालयित्वा-चलयित्वा, चिचलिषित्वा, चाचलित्वा ;
प्रचल्य, प्रचाल्य-[6]प्रचलय्य, प्रचिचलिष्य, प्रचाचल्य ;

1. 'ज्वलितिकसन्तेभ्यो णः' (3-1-140) इति कर्तरि वा णः, पक्षे पचाद्यच्।
2. '**चलन**शब्दार्थादकर्मकाद्युच्' (3-2-148) इति ताच्छील्किो युच्।
3. 'चरि**चलि**पतिवदीनां द्वित्वमचि, आक् चाभ्यासस्य' (वा. 3-1-134) इति द्वित्वम्, अभ्यासस्य आगागमः। पक्षे **चलः** इत्यपि साधुः।
4. 'सासहिवावहिपापति**चाचलीना**मुपसंख्यानम्' (वा. 3-2-171) इति वचनात् किः, किन् वा प्रत्ययः। द्वित्वादिकं बोध्यम्।
5. 'तितुत्रेष्वग्रहादीनाम्—' (वा. 7-2-9) इति वचनात् **भणितिरित्यत्रेव** इड् भवति।
6. 'ल्यपि लघुपूर्वात्' (6-4-56) इति णेरयादेशः।

A. 'तां प्राविशत् कपिव्याघ्रस्तरू**नचलयन्** शनैः।' भ. का. 8-60.
B. 'ज्वालेन तापेन **चला** जडाङ्गीरटालशोकट्टलितप्रतापाः॥' धा. का. 2-21.

चालम् २, चलित्वा २, } चालम् २-[1]चलम् २-चालम् २, चालयित्वा-२, चलयित्वा २, } चिचलिषम् २, चिचलिषित्वा २, } चाचलम् २ ; चाचलित्वा २. }

(511) "चल विलसने" (VI-तुदादिः-1356. अक. सेट्. पर.)

'—भृत्यां चालयेत्, कम्पने चलेत्।' (श्लो. 158) इति **देवः**।

चालकः-लिका, चालकः-लिका, चिचलिषकः-षिका, चाचलकः-लिका ;
इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिकचलतिवत् (511) बोध्यानि।
[A]चलन्-न्ती-ती, इति शतरि स्त्रियां रूपद्वयम्।

(512) "चल भृतौ" (X-चुरादिः-1608. सक. सेट्. उभ.)

भृतिः=भरणम्, पोषणमिति यावत्।

'—भृत्यां चालयेत्, कम्पने चलेत्।' (श्लो. 158) इति **देवः**।

चालकः-लिका, [B]चाल्यम्, इत्यादीनि रूपाणि सर्वाण्यपि ण्यन्तात् भौवादिकचलतिवत् (510) ऊह्यानि। ण्यन्तात् सनि तु—

चिचालयिषकः-षिका, चिचालयिषिता-त्री, चिचालयिषन्-न्ती,
चिचालयिषिष्यन्-न्ती-ती, चिचालयिषमाणः, चिचालयिषिष्यमाणः,
चिचालयिट्-यिषौ-यिषः, चिचालयिषितम्-तः-तवान् ; चिचालयिषुः,
चिचालयिषितव्यम्, चिचालयिषणीयम् ; चिचालयिष्यम्,
ईषच्चिचालयिषः-, दुश्चिचालयिषः-, सुचिचालयिषः } चिचालयिष्यमाणः, चिचालयिषः, चिचालयिषितुम् ;
चिचालयिषा, चिचालयिषणम्, चिचालयिषित्वा, प्रचिचालयिष्य ;
चिचालयिषम् २ ; चिचालयिषित्वा २. } इति रूपाणीति विशेषः।

1. 'चिण्णमुलोर्दीर्घोऽन्यतरस्याम्' (6-4-93) इति णमुल्परे णौ उपधाया दीर्घविकल्पः।

A. 'चिलितपीतपटेन **चलन्** इलन् अविलितोरुकृपां परितो दृशम्॥' धा. का. 2-78.
B. 'काल्यप्रवेदनकरोऽयमवेलयद् द्राग् अन्याश्च तेलितकृपः खलु कंस**चाल्यान्**।' **कंसचाल्यान्**=कंसपोष्यान् इत्यर्थः। धा. का. 3-22.

(511) "चष भक्षणे" (I-भ्वादिः-889. सक सेट्. उभ.)

चाषकः-षिका, चाषकः-षिका, चिचषिषकः-षिका, चाचषकः-षिका ;
चषिता-त्री, चाषयिता-त्री, चिचषिषिता-त्री, चाचषिता-त्री ;
चषन्-न्ती, [1]चाषयन्-न्ती, चिचषिषन्-न्ती, —
चषिष्यन्-न्ती-ती, चाषयिष्यन्-न्ती-ती, चिचषिषिष्यन्-न्ती-ती ;
चषमाणः, — चिचषिषमाणः, चाचष्यमाणः ;
चषिष्यमाणः, — चिचषिषिष्यमाणः, चाचषिष्यमाणः ;
[2]सञ्चट्-सञ्चड्-सञ्चषौ-सञ्चषः ; — —
चषितम्-तः, चाषितः, चिचषिषितः, चाचषितः-तवान् ;
चषः, चाषः, चिचषिषुः, चाचषः ;
चषितव्यम्, चाषयितव्यम्, चिचषिषितव्यम्, चाचषितव्यम् ;
चषणीयम्, चाषणीयम्, चिचषिषणीयम्, चाचषणीयम् ;
चाष्यम्, चाष्यम्, चिचषिष्यम्, चाचष्यम् ;
ईषच्चषः-दुश्चषः-सुचषः ; — —
चष्यमाणः, चाष्यमाणः, चिचषिष्यमाणः, चाचष्यमाणः ;
[A]चाषः, चाषः, चिचषिषः, चाचषः ;
चषितुम्, चाषयितुम्, चिचषिषितुम्, चाचषितुम् ;
[3]चष्टिः, चाषणा, चिचषिषा, चाचषा ;
चषणम्, चाषणम्, चिचषिषणम्, चाचषणम् ;
चषित्वा, चाषयित्वा, चिचषिषित्वा, चाचषित्वा ;
विचष्य, विचाष्य, विचिचषिष्य, विचाचष्य ;

---

1. भक्षणार्थकत्वादस्य धातोः 'निगरणचलनार्थेभ्यश्च' (1-3-87) इत्यनेन ण्यन्तात् शतैव, न तु शानच्।
2. 'झलां जशोऽन्ते' (8-2-39) इति जश्त्वेन डः।
3. 'तितुत्र—' (7-2-9) इत्यादिना इण्निषेधः। तकारस्य 'ष्टुना ष्टुः' (8-4-41) इति ष्टुत्वेन टकारः।

A. 'लाषेण चाषांश्छषिताञ्झषित्वा प्रभक्ष्य भक्षन्ति यदम्बु नीवाः।'
धा. का. 2-28

चाषम् २, चाषम् २, चिचषिषम् २, चाचषम् २ ;
चषित्वा २, चाषयित्वा २, चिचषिषित्वा २, चाचषित्वा २ ;
[1]चषकः, [2]चषालम्.

(514) "चह परिकल्कने" (I-भ्वादिः-729. सक. सेट्. पर.)

परिकल्कनम्=शाठ्यम्, दम्भो वा।

'चहयेच्चहतीत्येते चहेः स्तां परिकल्कने॥' (श्लो. 196) इति **देवः**।

चाहकः-हिका, [3]चाहकः-हिका, चिचहिषकः-षिका चाचहकः-हिका ;
चहिता-त्री, चाहयिता-त्री, चिचहिषिता-त्री, चाचहिता-त्री ;
चहन्-न्ती, चाहयन्-न्ती, चिचहिषन्-न्ती ; —
चहिष्यन्-न्ती-ती, चाहयिष्यन्-न्ती-ती, चिचहिषिष्यन्-न्ती-ती ;
— चाहयमानः, चाहयिष्यमाणः, चाचह्यमानः, चाचहिष्यमाणः ;
[4]प्रचट्-प्रचड्-प्रचहौ-प्रचहः ; — — —
चहितम्-तः, चाहितः, चिचहिषितः, चाचहितः-तवान् ;
चहः, चाहः, चिचहिषुः, चाचहः ;
चहितव्यम्, चाहयितव्यम्, चिचहिषितव्यम्, चाचहितव्यम् ;
चहनीयम्, चाहनीयम्, चिचहिषणीयम्, चाचहनीयम् ;
चाह्यम्, चाह्यम्, चिचहिष्यम्, चाचह्यम् ;
ईषच्चहः-दुश्चहः-सुचहः ; — —
चह्यमानः; चाह्यमानः, चिचहिष्यमाणः, चाचह्यमानः ;
[A]चाहः, चाहः, चिचहिषः, चाचहः ;
चहितुम्, चाहयितुम्, चिचहिषितुम्; चाचहितुम् ;

---

1. 'कुन् शिल्पिसंज्ञयोः' [द. उ. 3-5] इति कुन्। **चषकः**=पक्षिविशेषः।
2. औणादिके [द. उ. 10-17] आलप्रत्यये रूपम्। चषन्ति तस्मिन् इति **चषालः**=यज्ञभाण्डम्।
3. धातुपाठेऽर्थनिर्देशस्योपलक्षणतया, परिकल्कनभिन्नेऽर्थे ण्यन्तात् इमानि रूपाणि लिखितानि। परिकल्कनेऽर्थे चुरादिपठितस्य घटादिषु पाठात्, मित्त्वप्रयुक्तानि कार्याणि उत्तरत्र (516 धातौ) प्रदर्श्यन्ते।
4. 'हो ढः' (8-2-31) इति ढत्वे, अवसाने चर्त्वविकल्पः।

A. 'चाहेनामहितस्य चास्य निगनोद्योग रहस्यूचिवान्
गन्तव्यं खलु रेहसेति च दृढामाज्ञां प्रभोरभ्यधात्॥' धा. का. 1-91.

[1]चाढिः,	चाहना,	चिचहिषा,	चाचहा ;
चहनम्,	चाहनम्,	चिचहिषणम्,	चाचहनम् ;
चहित्वा,	चाहयित्वा,	चिचहिषित्वा,	चाचहित्वा ;
प्रचह्य,	प्रचाह्य,	प्रचिचहिष्य,	प्रचाचह्य ;
चाहम् २, चहित्वा २,	चाहम् २, चाहयित्वा २,	चिचहिषम् २, चिचहिषित्वा २,	चाचहम् २ ; चाचहित्वा.

(515) "चह परिकल्कने" (X-चुरादिः-1627. सक. सेट्. उभ.)**ज्ञपादिः।**

'**चप**—' इति दुर्गसम्मतः पाठः ।

'चहयेच्चहतीत्येते चहेः स्तां परिकल्कने ॥' (श्लो. 196) इति **देवः**।

[A]चहकः[2]-हिका, चिचहयिषकः-षिका ; चहयिता-त्री, चिचहयिषिता-त्री ; चहयन्-न्ती, चिचहयिषन्-न्ती ; चहयिष्यन्-न्ती-ती, चिचहयिषिष्यन्-न्ती-ती; चहयमानः, चिचहयिषमाणः ; चहयिष्यमाणः, चिचहयिषिष्यमाणः ;

[3]प्रचट्-प्रचड्-प्रचहौ-प्रचहः ;	—	—	
चहितम्-तः,	चिचहयिषितः-तवान् ;	चहः,	चिचहयिषुः ;
चहयितव्यम्,	चिचहयिषितव्यम् ;	चहनीयम्,	चिचहयिषणीयम् ;
चह्यम्,	चिचहयिष्यम् ;	ईषच्चहः-दुश्चहः-सुचहः ;	—
चह्यमानः,	चिचहयिष्यमाणः ;	चहः,	चिचहयिषः ;
चहयितुम्,	चिचहयिषितुम् ;	[4]चहना,	चिचहयिषा ;
चहनम्,	चिचहयिषणम् ;	चहयित्वा,	चिचहयिषित्वा ;
[5]प्रचहय्य,	प्रचिचहयिष्य ;	—	—
[5]चहम् २, चाहम् २, चहयित्वा २,		चिचहयिषम् २, चिचहयिषित्वा २.	

1. '**तितुत्र**—' (7-2-9) इतीण्निषेधः । अनन्तरम्, ढत्वधत्वष्टुत्वढलोपदीर्घेषु रूपमेवं भवति ।

---

2. ज्ञपादिषु अस्य पाठात् मित्त्वेन, '**मितां ह्रस्वः**' (6-4-92) इति णौ उपधाया ह्रस्वः । एवमेव ण्यन्तात् सन्यपि उपधाह्रस्वो बोध्यः ।
3. '**हो ढः**' (8-2-31) इति ढत्वे, अवसाने चर्त्वविकल्पः ।
4. '**ण्यासश्रन्थो युच्**' (3-3-107) इति युच् ।
5. '**ण्यपि लघुपूर्वात्**' (6-4-56) इति णेरयादेशः ।
6. '**चिण्णमुलोर्दीर्घोऽन्यतरस्याम्**' (6-4-93) इति णमुल्परे णौ दीर्घविकल्पः ।

A 'चाणूर एनमथ विज्ञपयन् नृपाज्ञां चण्डातकं सुयमयंश्चहको बभाषे ।'
धा. का. 3-25.

(516) "चह परिकल्कने" (X-चुरादिः-1867. सक. सेट्. उभ.)

कथादिरदन्तश्च ।

'' चहयेच्चहतीत्येते चहेः स्तां परिकल्कने ॥' (श्लो. 196) इति **देवः** ।

चहकः-हिका, चिचहयिषकः-षिका ; इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि पूर्वलिखितचौरादिकचहयतिवत् (516) ज्ञेयानि । चहम् २, चहयित्वा २, इति णमुलि एकमेव रूपम् । '**चिण्णमुलोः**—' (6-4-93) इति नात्र प्रवर्तते । अस्यादन्तेषु पाठादल्लोपस्य स्थानिवद्भावेन व्यवधानात्, णित्परत्वाभावात्, 'अत उपधायाः' (7-2-116) इति वृद्धिर्न भवति । अतः **रूपेषु न विशेषः**। चुरादावेव पुनः पाठस्य फलं तु—अस्य धातोः चङि **अचचहत्**—इति, पूर्वपठितस्य (516) धातोः **अचीचहत्** इति च रूपभेद इति ज्ञेयम् ।

(517) "चायृ पूजानिशामनयोः" (I-भ्वादिः-880. सक. सेट्. उभ.)

चायकः-यिका,	चायकः-यिका,	चिचायिषकः-षिका,	[1]चेकीयकः-यिका ;
चायिता-त्री,	चाययिता-त्री,	चिचायिषिता-त्री,	चेकीयिता-त्री ;
चायन्-न्ती,	चाययन्-न्ती,	चिचायिषन्-न्ती ;	—
चायिष्यन्-न्ती-ती,	चाययिष्यन्-न्ती-ती,	चिचायिषिष्यन्-न्ती-ती ;	—
चायमानः,	चाययमानः,	चिचायिषमाणः,	चेकीयमानः ;
चायिष्यमाणः,	चाययिष्यमाणः,	चिचायिषिष्यमाणः ;	चेकीयिष्यमाणः ;
[2]प्रचाः-प्रचौ-प्रचाः ;	—	—	—

---

1. '**चायः की**' (6-1-21) इति यङि कीभावः । द्वित्वे, अभ्यासस्य चुत्वे, '**गुणो यङ्लुकोः**' (7-4-82) इति गुणः ।
2. क्विपि, '**लोपो व्योर्वलि**' (6-1-66) इति वलि लोपे, सुपि रुत्वविसर्गौ । आकारान्तोऽयं शब्दः ।

[1]अपचितः-	[A]अपचायितः-तम् , चायितः,	चिचायिषितः,	चेकीयितः-तवान् ;
चायः,	चायः,	चिचायिषुः,	[2]चेक्यः ;
चायितव्यम् ,	चाययितव्यम् ,	चिचायिषितव्यम् ,	चेकीयितव्यम् ;
चायनीयम् ,	चायनीयम् ,	चिचायिषणीयम् ,	चेकीयनीयम् ;
[B]चाय्यम् ,	चाय्यम् ,	चिचायिष्यम् ,	चेकीय्यम् ;
ईषच्चायः-दुश्चायः-सुचायः ;		—	—
चाय्यमानः,	चाय्यमानः,	चिचायिष्यमाणः,	चेकीय्यमानः ;
चायः,	चायः,	चिचायिषः,	चेकीयः ;
चायितुम् ,	चाययितुम् ,	चिचायिषितुम् ,	चेकीयितुम् ;
[3]अपचितिः,	चायना,	चिचायिषा,	चेकीया ;
चायनम् ,	चायनम् ,	चिचायिषणम् ,	चेकीयनम् ;
चायित्वा ,	चाययित्वा,	चियायिषित्वा,	चेकीयित्वा ;
निचाय्य,	प्रचाय्य,	प्रचिचायिष्य,	प्रचेकीय्य ;
चायम् २, चायित्वा २,	चायम् २, चाययित्वा २,	चिचायिषम् २, चिचायिषित्वा २,	चेकीयम् २ ; चेकीयित्वा २.

---

1. ' **अपचितश्च** ' (7-2-30) इति निष्ठायां, प्रकृतेश्चिभावः, प्रत्ययस्य इडभावश्च वा निपात्यते । पक्षे **अपचायितः** इत्यपि भवति। **बालमनोरमायां** तु चिञो ण्यन्तस्य ' **अपचितः** ' इति निपातनम्—इत्युक्तम्। **भाष्ये** तु चायतेरेव निपातनं कृतं दृश्यते ।
2. यङो लुकि, ' एरनेकाचः—' (6-4-82) इति यणि रूपमेवम् ।
3. ' क्तिनि नित्यं चिभावो वक्तव्यः ' (वा. 7-2-30) इति वचनात्, ' गुरोश्च हलः (3-3-103) इत्यस्यापवादः क्तिनि चिभावः ।

A. 'भयसंहृष्टरोमाणस्ततस्तेऽ**पचित**द्विषः [त्विषः] ।
क्षणेन क्षीणविक्रान्ताः कपिनाऽनेषत क्षयम् ॥' भ. का. 9-22.

B. **चाय्या** व्ययद्दाशविलोकमेषश्रेषज्झषा यासदघं स्पशन्ती ॥' धा. का. 2-27.

शुद्धिपत्रिका

पुटम्	पङ्क्तिः	अशुद्धम्	शुद्धम्
251	1	कृां	कृवि
252	1	112	252
254	27	....मागमः ।	....मागमो वा ।
255	22	ण्यन्ताम्	ण्यन्तात्
257	25	रुत्वविसर्गौ ।	दीर्घ विसर्गः 1
263	8	3कीर्तिः	3कीर्त्तः
274	12	क्मर्यमाणः, चि ...	क्मार्यमाणः, चि....
275	20	चिक्थित्वा 2	चिक्थिषित्वा
280	7	न्ती-न्ती	न्ती-ती
286	19	क्रीडम् 2	क्रीडित्वा 2
290	9	बान्धव....	बान्धवा...
293	14	दिवादिः-	दिवादिः 1207.
299	13	क्लेशः-	क्लेशकः-
303	5	चेक्लेवि...चिक्ले....	चिक्लेवि ...चेक्ले ...
304	13	विक्लशौ	विक्लेशौ-
,,	15	शेनः	क्लेशनः,
308	32	मर्णुवानः	मर्णवानः
313	13	(6-3-93)	(6-4-93)
318	13	1047	1407
320	28	मविक्षित	मविक्षत
,,	32	मर्णुंवानः	मर्णवानः
,,	30	केऽण्यल्प	केऽप्यल्प
336	8	and 9 मध्ये-क्षोटनम् , चुक्षोटयिषणम् ;	
338	7	क्षमायः, चि-	क्षमापः, चि ...
342	18	भ्वादिः 88	भ्वादिः 120
352	11-12	मध्ये-खादः, खादः चिखादिषः,	चाखादः ;
353	16	चेखिदः ;	चेखेदः ;
358	8	प्रखौ-प्रखः;	प्रखौ-प्रखाः;
359	27	'खोड्ड'	'खोड्ड'
363	31	गल	गलत्
364	8	चिगडिष्यम् ,	जिगडिष्यम् ,
367	25	माण शब्दः	माणः शब्दः
372	24	सशिद्यम् ॥	सशिष्यम् ॥'
,,	31	ये स	ये च
373	30	पत्राणा	पात्राणा

पुटम्	पङ्क्तिः	अशुद्धम्	शुद्धम्
375	1	गर्ज	गर्ब
,,	26	अषच्	अभच्
381	26	पङ्क्तयनन्तरम् उत्तरपुटे (382) टिप्पण्याः प्रथमपङ्क्तिरत्र भाव्या।	
382	26	सुप्यजादौ	सुप्यजातौ
383	30	वनिन्-	वनिब्-
387	27	क्त्वायामिड्विक....	इड्विकल्प....
388	29	तद्धुवत्	तद्ध्रुवत्
,,	30	धा. का. 8-82	धा. का. 2-82.
391	23	किर कः...क्लीब...	किरः कः....क्लीब...
396	13	ईषज्जुप्सः	ईषज्जुगुप्सः
397	2	सेट्र	अक. सेट्
399	32	युतात्	युतान्
401	6	प्रगोपायित्वा	गोपायित्वा
403	2	अत्र[1]गोरकः इत्यत्र विद्यमाना संख्या उत्तरपङ्क्तौ गुरिता इत्यत्र योज्या।	
,,	7	सङ्गूरौ	सङ्गुरौ
407	3	सञ्जुघुक्षः	सञ्जुघुक्षुः
408	16	दुगूरः	दुर्गूरः
415	17	सेट्र. अद....	सेट्र. आत्म. अद....
416	26	ष्णुषु च'	ष्णुषु'
419	24	शविकरण...	शः विकरण...
420	23	...पदे...1-4-2	पपदो...3-2-1
422	6	भवत्येव।	वा भवत्येव।
433	14	सङ्ग्रथ्य,	सङ्ग्रन्थ्य,
441	13	जुगुचिषितष्यम्	जुगुचिषितव्यम्
445	20	जागलायक	जागलायकः
449	27	रूपञ्	रूपम्।
455	14	(467)	(466)
,,	27 and 31,	प्रघिण्य परिघृण्य प्रघृण्य,	प्रघिण्य...परिघृण्य ...प्रघृण्य
460	1	घूण	घूर्ण
463	13	जिघर्णिषिषिष्यन्	जिघर्णिषिष्यन्
469	28	... शानजौ	...शानचौ
476	2	चनिना	चनिता
480	4	चपनन्	चपनम्
482	31	झमज्जमन....	झमज्जेमन...